

จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓
เล่ม ๓

๗๕๗.๓๐๕๔
๗ ๑๓๑
ค.๓ค.๒

รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
จัดพิมพ์มูลเกล้า ฯ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณ
ในมหามงคเฉลิมพระเกียรติวันพระบรมราชสมภพ ครบ ๒๐๐ ปี
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
พุทธศักราช ๒๕๓๐

หอสมุดแห่งชาติ
หอสมุดแห่งชาติ
หอสมุดแห่งชาติ

จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓

รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
จัดพิมพ์ชุดเกล้า ๆ ถวายสนองพระมหากรุณาธิคุณ
ในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติวันพระบรมราชสมภพ ครบ ๒๐๐ ปี
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
พุทธศักราช ๒๕๓๐

จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๓ เล่ม ๓

รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช

จัดพิมพ์ออกแล้ว ๖ ฉายาสนองพระมหากรุณาธิคุณ ในนามางจดหมายเหตุพระเกียรติวันพระบรมราชสมภพ ครบ ๒๐๐ ปี
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๕๓๐

เลขหมู่หนังสือ ๙๕๙.๓๐๕๔

ISBN 974-7912-02-3

พิมพ์ครั้งแรก จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พุทธศักราช ๒๕๓๐

024790

ผู้อำนวยการโครงการพิมพ์
ร้อยเอกหญิงประนอม ปัญญางาม
ผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ

เลขห้อง

กษ 3

บรรณาธิการฝ่ายจัดพิมพ์

นายทรงวิทย์ แก้วศรี

ประธานคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือหอสมุดแห่งชาติ

เลขหมู่

959.3054

ก 131

ค. 3 ค. 2

บรรณาธิการฝ่ายวิชาการ

นางสาวทองแก้ว วีระประจักษ์

เลขทะเบียน

๙๖ ๓๒ ๗ ๓๓ ๕๕

คณะทำงาน

นางสาวนิยะดา ทาสุคนธ์

นางสาวศิรินันท์ บุญศิริ

นายเกษียร มะพะโม

นายสมาน วงศ์ไพโรจน์

นายเทียมสิทธิ์ หลวงสุภา

นางสาวพรวิมล เกษมล้ำราญ

นางสาวมณฑิรา วงศ์ระคุ้ม

นายประภาส สุระเสน

นายเทิม นิติม

นายสุวัฒน์ โกพลรัตน์

นายบุญเหลือ บุราณสาร

นางวิภา เจริญวัฒน์

นายประเสริฐ วงศ์ไทยเจริญ

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หิวงเจริญ

ผู้ออกแบบปก

นางสาวศุภรางค์ ดวงแก้ว

ผู้ถ่ายภาพ

นางสาวจันทิมา พงศ์ชัยศิริกุล

พิมพ์ที่ ห้องยูนส์ส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาชาตินิวยอร์ก

๒๙๙/๑-๒-๓ ถนนลาดหญ้า เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐ โทร. ๙๓๗-๓๙๗๓, ๙๓๗-๓๙๗๔

นายบุญเห็น เก้าสกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๓๐

คำปรารภ

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงมีพระบรมราชคุณูปการแก่ประเทศและประชาชนเป็นล้นพ้นสุดที่จะพรรณนาได้ เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัตินั้น บ้านเมืองเริ่มเผชิญปัญหาเกี่ยวกับการสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศในยุโรปและอเมริกา แต่ด้วยพระปรีชาญาณอันสูงส่งซึ่ง ได้ทรงผ่อนปรนมิให้กระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์ของประเทศและสัมพันธ์ไมตรีระหว่างกัน นโยบายหลักนี้เป็นแนวทางที่พระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลต่อมาทรงยึดถือและเจริญรอยตาม เป็นผลให้ชาติไทยคงความเป็นเอกราชอยู่ได้ตราบจนปัจจุบัน ในส่วนความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองและประชาชนนั้น ได้เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าการเศรษฐกิจของประเทศในรัชสมัยมั่งคั่งมั่นคงยิ่งกว่ายุคใด ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ ทรงทำนุบำรุงการพาณิชย์ ได้มีการติดต่อค้าขายกับประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะกับประเทศจีนอย่างกว้างขวาง มีเรือสำเภาที่เป็นเรือสินค้าหลายร้อยลำส่งออกไปทั้งมลายู สิงคโปร์ และที่อื่น ๆ รายได้หลังไหลเข้ามาเป็นงบประมาณบำรุงแผ่นดินเต็มที่ ชำราชากรได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินเดือนเป็นครั้งแรก ทรงเพิ่มพูนรายได้ประเทศด้วยการปรับปรุงระบบการเก็บภาษีอากรทั้งภาษีอากรเก่าและใหม่ สามารถเกื้อกูลการพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองได้ทั้งการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามที่สร้างมาแล้วแต่ต้นรัชกาลที่ ๑ และร่วมไปตามกาลเวลา พระอารามใหม่ที่มิได้ลักษณะศิลปกรรมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีอยู่มากกว่า ๓๐ พระอาราม ล้วนงดงามวิจิตรเป็นศรีสง่าแก่พระนคร ทรงสร้างพระคัมภีร์ไตรปิฎกอันเป็นหัวใจของการศึกษาพระธรรมบท กำหนดให้พระเปรียญนักธรรมสอบเพื่อส่งเสริมให้มีพระเถระที่ทรงคุณวุฒิสูงประดับเป็นอาภรณ์แห่งพระบวรพุทธศาสนา ปรากฏว่า การพระศาสนารุ่งโรจน์แพร่ขยายไปสู่ดินแดนพระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกาด้วย ทรงเล็งเห็นว่าการศึกษาเป็นความเจริญของบ้านเมืองและประชาชน โปรดเกล้าฯ ให้จารึกความรู้านาษนิตไว้ภายในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ทั้งวิชาวรรณคดี ตำรายา ไหโรคาศาสตร์ การช่าง ฯลฯ เพื่อให้

ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาอย่างกว้างขวาง จนกล่าวกันว่าวัดโพธิ์คือมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย ในส่วนการธำรงรักษาความมั่นคงของประเทศนั้น ทรงยึดหลักการรักษาศักดิ์ศรีของประเทศเป็นสำคัญ ไม่ยอมให้ชาติใดดูหมิ่นหยามเหยียด อันเป็นการเริ่มรุกรานอธิปไตยของไทย ดังนั้นพระองค์จึงทรงทุ่มเทป้องกันข้าศึกที่แผ่อิทธิพลเข้ามาทำลายความสงบสุขภายในหัวเมืองในพระราชอาณาเขตด้วยการส่งกองทัพไปปราบปรามทำให้ข้าศึกระย่อหยุดยั้งลง การศึกแม้จะยืดเยื้อเนิ่นนาน แต่ด้วยเหตุที่เศรษฐกิจในรัชสมัยได้จัดระเบียบไว้อย่างเรียบร้อย จึงมิได้กระทบกระเทือนสถานการณ์การเงินของประเทศ ทรงทำลายฝิ่นซึ่งเป็นยาเสพติดร้ายแรงในสมัยนั้นให้หมดไปจากประเทศ เพื่อป้องกันผลกนิกรให้รอดพ้นจากความหายนะอันเป็นปรากฏการณ์ครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของชาติ น้ำพระราชหฤทัยที่ทรงห่วงใยแผ่นดินสันพัน สุดท้ายจะคณานับได้ ทรงพระราชทานเลวีภาพให้หมู่พระบรมราชวงศ์ มุขอำมาตย์ ข้าราชการ เลือกสรรอัญเชิญผู้ที่เหมาะสมสืบราชสันตติวงศ์ ทรงจัดสรรพระราชทรัพย์พระราชทานไว้ทำนุบำรุงพระอารามที่ยังค้างอยู่ให้สำเร็จ และพระราชทรัพย์ส่วนที่สำคัญที่สุดแก่ประเทศไทย คือ ส่วนที่พระราชทานไว้แก่แผ่นดินซึ่งเก็บรักษาไว้ในถุงแดงเป็นจำนวนหลายหมื่นชั่ง ได้นำมาเป็นค่าชดเชยแลกเปลี่ยนอธิปไตยของชาติในกรณีพิพาทดินแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ใน ร.ศ. ๑๑๒ อันเป็นวิกฤตการณ์ที่คับขันล่อแหลมในสมัยนั้นอย่างยิ่งยวด จึงอาจจะกล่าวได้ว่า ถ้ามิใช่พระมหากรุณาธิคุณที่พระราชทานพระราชทรัพย์ไว้แล้ว ชาวไทยทั้งหมดจะภาคภูมิใจในความเป็นชาติเอกราชอย่างสง่างามเช่นปัจจุบันนี้ได้

พระราชกรณียกิจตลอดเวลา ๒๗ ปี แห่งการครองราชย์ ทรงสร้างสรรคคุณประโยชน์อนเนกอนันต์อันเป็นรากฐานแห่งความเจริญวัฒนาทั้งสิ้น ดังนั้น รัฐบาลจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการเฉลิมพระเกียรติ ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ร่วมกันดำเนินการเฉลิมพระเกียรติ ประกาศพระเกียรติคุณให้แผ่ไพศาลเพื่อรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณ ตลอดจนสร้างสิ่งอนุสรณ์อันเป็นคุณประโยชน์ในมหามงคลสมัยที่วันพระบรมราชสมภพครบรอบ ๒๐๐ ปี ในวันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ นี้

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานอัญเชิญพระราชมารดาแห่งพระองค์ทรงอภิรักษ์ชาติไทย และองค์พระผู้ทรงราชเวยศวรรยาสินเนื่องในมหากิจรับมราชวงศ์ให้สถิตเสถียรสถาพรสืบกาลนาน ขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณทรงอภิบาลบันดาลผลให้พระบรมราชวงศ์และพลกนิกรแห่งราชอาณาจักรไทย สุขสวัสดิ์พิพัฒน์มงคลโดยทั่วกัน.

พลเอก

(เปรม ติณสูลานนท์)

นายกรัฐมนตรี

คณะกรรมการเฉลิมพระเกียรติ ๒๐๐ ปี
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ประกอบด้วย

คณะกรรมการที่ปรึกษา

๑. ประธานองคมนตรี (นายสัญญา ธรรมศักดิ์)
๒. ประธานวุฒิสภา (ดร. อุทิศ มงคลนาวิน)
๓. ประธานสภาผู้แทนราษฎร (นายชวน หลีกภัย)
๔. ประธานศาลฎีกา (นายจำลอง เชเมะจารุ)
๕. หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช

คณะกรรมการ

๑. นายกรัฐมนตรี (พลเอก เปรม ติณสูลานนท์)
ประธานกรรมการ
๒. รองนายกรัฐมนตรี (นายพิชัย รัตตกุล)
รองประธาน
๓. รองนายกรัฐมนตรี (พลตรี ชาดิชาย ชุนพะวัน)
รองประธาน
๔. รองนายกรัฐมนตรี (นายพงษ์ สारสิน)
รองประธาน
๕. รองนายกรัฐมนตรี (พลเรือเอก สนธิ บุญยะชัย)
รองประธาน
๖. รองนายกรัฐมนตรี (พลเอก เทียนชัย ศิริสัมพันธ์)
รองประธาน

๓๘. รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา)
กรรมการ
๓๙. เลขาธิการคณะรัฐมนตรี (นายอนันต์ อนันตกุล)
กรรมการ
๔๐. เลขาธิการนายกรัฐมนตรี (นาวาตรี ประสงค์ สุ่นศิริ)
กรรมการ
๔๑. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม (พลอากาศเอก พระเนียง กานทรรัตน์)
กรรมการ
๔๒. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายมารุต บุญนาค)
กรรมการ
๔๓. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ (นายมนตรี พงษ์พานิช)
กรรมการ
๔๔. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (นายสุธี สิงห์เสน่ห์)
กรรมการ
๔๕. ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายเดลิ้ง อ่างนาวาสวัสดิ์)
กรรมการ
๔๖. ปลัดกระทรวงมหาดไทย (นายพิศาล มูลศาสตรสาทร)
กรรมการ
๔๗. ปลัดกระทรวงคมนาคม (หม่อมหลวง เจริญชาญ คำภา)
กรรมการ
๔๘. ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย (พันเอก อาทร ชนเห็นชอบ)
กรรมการ
๔๙. ผู้บัญชาการทหารสูงสุด (พลเรือเอก สุภา ศษเสนี)
กรรมการ
๕๐. ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ (นายบดี จุณณานนท์)
กรรมการ
๕๑. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร (พลตรี จำลอง ศรีเมือง)
กรรมการ
๕๒. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ (นายจำนง กุมลยวิสัย)
กรรมการ
๕๓. อธิบดีกรมตำรวจ (พลตำรวจเอก ณรงค์ มหานนท์)
กรรมการ

๒๓. เลขาธิการพระราชวัง (นายพูนเพิ่ม ไกรฤกษ์)
กรรมการ
๒๔. ราชเลขาธิการ (หม่อมหลวง ทวีสันต์ อดาว์ชัย)
กรรมการ
๒๕. ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (นายธรรมบุญ ประจวบเหมาะ)
กรรมการ
๒๖. นายเศวต ธนประดิษฐ์
กรรมการ
๒๗. หม่อมราชวงศ์ แสงสุรีย์ อดาว์ชัย
กรรมการ
๒๘. นายภาวาล บุญนาค
กรรมการ
๒๙. นายอำนาจ วีรวรรณ
กรรมการ
๓๐. ประธานสภาหอการค้าแห่งประเทศไทย (นายแพทย์สมภพ สุสังกรกาญจน์)
กรรมการ
๓๑. ประธานสมาคมธนาคารไทย (นายชาติรี โสภณพานิช)
กรรมการ
๓๒. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (นายสมาน แสงมลิ)
กรรมการและเลขานุการ
๓๓. อธิบดีกรมศิลปากร (นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)
กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๔. ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ (นางประกอบ ลาภเกษร)
กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๓๕. หัวหน้างานประวัติศาสตร์ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
(นางสายไหม จบกสิศ)
กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ.

คณะอนุกรรมการสร้างสิ่งอนุสรณ์

๑. รองนายกรัฐมนตรี (นายพิชัย รัตตกุล)
ประธานอนุกรรมการ
๒. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายมารุต บุญนาค)
รองประธานอนุกรรมการ
๓. รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา)
รองประธานอนุกรรมการ
๔. ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (นายสุธี อาภาศฤกษ์)
อนุกรรมการ
๕. ปลัดกระทรวงกลาโหม (พลอากาศเอก สรรเสริญ วานิชย์)
อนุกรรมการ
๖. ปลัดกระทรวงมหาดไทย (นายพิศาล มูลศาสตร์สาร)
อนุกรรมการ
๗. ปลัดกระทรวงพาณิชย์ (นายวิจารณ์ นิเวศวงศ์)
อนุกรรมการ
๘. ปลัดกระทรวงคมนาคม (หม่อมหลวง เชียงชาญ กำภู)
อนุกรรมการ
๙. ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (นายสมาน แสงมลิ)
อนุกรรมการ
๑๐. ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายเถลิง อำนรนาว่าลวัลย์)
อนุกรรมการ
๑๑. ปลัดทบวงมหาวิทยาลัย (พันเอก อาทร ชนเห็นชอบ)
อนุกรรมการ

๑๒. ปลัดกระทรวงการคลัง (นายพนัส ลิ้มเสถียร)
อนุกรรมการ
๑๓. ผู้บัญชาการทหารสูงสุด (พลเรือเอก สุภา ศษเสนี)
อนุกรรมการ
๑๔. เลขาธิการนายกรัฐมนตรี (นาวาตรี ประสงค์ สุ่นศิริ)
อนุกรรมการ
๑๕. เลขาธิการคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (นายประวิทย์ รุยาพร)
อนุกรรมการ
๑๖. ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ (นายบดี จุณณานนท์)
อนุกรรมการ
๑๗. อธิบดีกรมธนารักษ์ (นายไกรศรี จาติกวณิช)
อนุกรรมการ
๑๘. อธิบดีกรมชลประทาน (นายสุหะ ถนอมสิงห์)
อนุกรรมการ
๑๙. อธิบดีกรมโยธาธิการ (นายพจน์ กันธมาลา)
อนุกรรมการ
๒๐. อธิบดีกรมศิลปากร (นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)
อนุกรรมการ
๒๑. อธิบดีกรมการศาสนา (นายมงคล ศรีไพรวรรณ)
อนุกรรมการ
๒๒. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ (นายจำนง กุมาลย์วิสัย)
อนุกรรมการ
๒๓. ผู้ว่าการการสื่อสารแห่งประเทศไทย (นายสุรต ลิ้มปิยะเชียว)
อนุกรรมการ
๒๔. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร (พลตรี จำลอง ศรีเมือง)
อนุกรรมการ
๒๕. ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (นายธรรมบุญ ประจวบเหมาะ)
อนุกรรมการ
๒๖. อธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เอนก วีระเวชพิสัย)
อนุกรรมการ
๒๗. พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ
อนุกรรมการ

๒๘. นายภาวาล บุนนาค

อนุกรรมการ

๒๙. นายเศวต ธนประดิษฐ์

อนุกรรมการ

๓๐. หม่อมราชวงศ์ แสงสุริย์ ลดาวัลย์

อนุกรรมการ

๓๑. นายสมภพ จันทรประภา

อนุกรรมการ

๓๒. ประธานสมาคมธนาคารไทย (นายชาติรี โสภณพานิช)

อนุกรรมการ

๓๓. ประธานสภาหอการค้าแห่งประเทศไทย (นายแพทย์ สมภพ สุธังกรกาญจน์)

อนุกรรมการ

๓๔. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายสุวิชัย รัศมิภูติ)

อนุกรรมการและเลขานุการ

๓๕. ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ (นางประกอบ ลาภเกษร)

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๖. หัวหน้างานประวัติศาสตร์ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

(นางสายไหม จบกาสึก)

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓๗. ผู้แทนสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ.

คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่พระเกียรติคุณ

๑. รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี (นายจิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา)
ประธานอนุกรรมการ
๒. รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (พลเอก มานะ รัตนโกเศศ)
รองประธานอนุกรรมการ
๓. ผู้แทนกระทรวงมหาดไทย
อนุกรรมการ
๔. ผู้แทนกระทรวงพาณิชย์
อนุกรรมการ
๕. ผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการ
อนุกรรมการ
๖. อธิบดีกรมศิลปากร (นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)
อนุกรรมการ
๗. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ (นายจำนง กุมลยวิสัย)
อนุกรรมการ
๘. ผู้แทนสำนักงานงบประมาณ
อนุกรรมการ
๙. ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (นายธรรมบุญ ประจวบเหมาะ)
อนุกรรมการ
๑๐. พลอากาศโท ประkob นุรพรัตน์
อนุกรรมการ

๑๑. ประธานสภาหอการค้าแห่งประเทศไทย (นายแพทย์ สมภพ สุตังกรกาญจน์)
อนุกรรมการ
๑๒. ประธานสมาคมธนาคารไทย (นายชาติรี ไสภณพานิช)
อนุกรรมการ
๑๓. นายกสมาคมอุตสาหกรรมไทย (นายชุมสาย นิลดิน)
อนุกรรมการ
๑๔. นายกสมาคมนักวิทยุและโทรทัศน์แห่งประเทศไทย(พันเอก ชำนาญ รัตนวรารักษ์)
อนุกรรมการ
๑๕. นายกสมาคมหนังสือพิมพ์ (นายไกรรัตน์ สุนทรประภัสสร)
อนุกรรมการ
๑๖. รองอธิบดีกรมศิลปากร (นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ)
อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๗. รองอธิบดีกรมประชาสัมพันธ์
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๘. เลขาธิการกรมศิลปากร (นายมงคล บุญวงศ์)
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๙. หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ กระทรวงศึกษาธิการ
อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ.

คำนำ

ในมหามงคลสมัย วันพระบรมราชสมภพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ครบ ๒๐๐ ปี ในวันอังคารที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ รัฐบาลและประชาชนชาวไทยได้น้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณเป็นล้นพ้น ที่ประเทศและประชาชนทั้งหลายได้รับความร่มเย็นมาสู่ก สืบมาจากพระบารมีคุณ ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานา ล้วนทำนุบำรุงแผ่นดินไว้ นับตั้งแต่การเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การพระศาสนา การศึกษา ตลอดทั้งการวัตถุ อันเป็นสิ่งที่เชิดชูศิลปวัฒนธรรมของชาติ คณะกรรมการเฉลิมพระเกียรติ ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดย ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรี (พลเอก เปรม ติณสูลานนท์) เป็นประธาน เห็นควรจัดพิมพ์หนังสือชุด จดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ โดยคัดถ่ายถอดจากต้นฉบับเอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทย และกระดาษเพล่า ซึ่งเก็บรักษาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ รวมเป็นหนังสือ ๕ เล่ม

หนังสือชุดนี้จะเป็นหลักฐานแสดงถึงพระปรีชาญาณอันลึกซึ้ง ของพระมหากษัตริย์ในพระบรมจักรีวงศ์ ว่าทรงตรากตรำทำนุบำรุงรักษากันเมืองไว้ด้วยพระวิริยานุภาพอย่างยิ่ง และพระราชกรณียกิจเหล่านั้น ประจักษ์จากฐานแห่งความเจริญรุ่งเรืองของประเทศตลอดมาถึงปัจจุบันนี้ทั้งสิ้น

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)

อธิบดีกรมศิลปากร

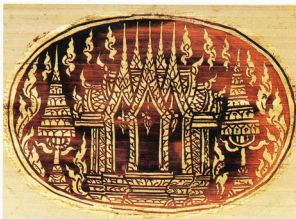
หอสมุดแห่งชาติ
สิงหาคม ๒๕๓๐

สารบัญ

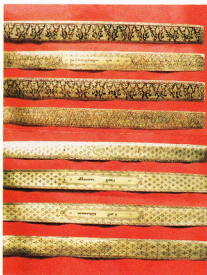
	หน้า
คำปรารภ	(๑)
คำนำ	(๑๑)
สารบัญ	(๑๒)
บทนำ	๑
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๑	๑๓
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๒	๒๔
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๓	๓๕
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๔	๔๗
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๕	๕๑
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๖	๕๗
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๗	๖๗
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๘	๗๘
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๙	๘๘
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๑๐	๙๖
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๑๑	๑๐๖
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๑๒	๑๑๖
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๑๓	๑๒๙
ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๑๔	๑๓๑
ตรรชนีชื่อเรื่องคัดจากต้นฉบับเอกสารโบราณ	๑๔๓
บรรณานุกรมต้นฉบับเอกสารโบราณ	๑๔๔

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
บนใบรองปกคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับหลวง

ปกหน้าและปกหลังคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับเทพชุมนุมและฉบับอักษรราชมยุ
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระวิหารวัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร ศิลปกรรมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ซุ้มประตูและหมู่พระเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร
ศิลปกรรมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือสมุดไทยดำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้นดินสอ เรื่อง ไคลงภาพฤาษีตัดตน
ตำราเรียนหมอนวด ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือสมุดไทยคำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้นนรตาล
เรื่อง กระบวนพยุหยาตราทางสถลมารค และชลมารค
วรรณกรรมประเภทลิลิต ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

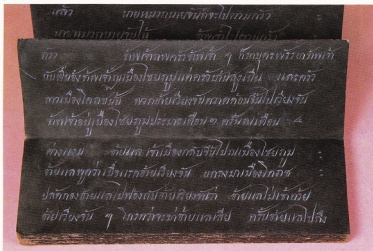
หนังสือสมุดไทยคำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้นนรตาล
เรื่อง สรรพลิลิตคำฉันท์ วรรณกรรมประเภทฉันท์
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

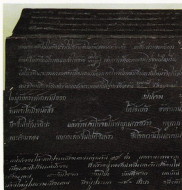
หนังสือสมุดไทยคำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้นดินสอ
เรื่อง อิศรญาณสุภาวিত
วรรณกรรมประเภทกลอนสุภาวิตและคำสอน
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตัวอย่างหนังสือสมุดไทยที่ใช้บันทึกจดหมายเหตุนครกาลที่ ๓

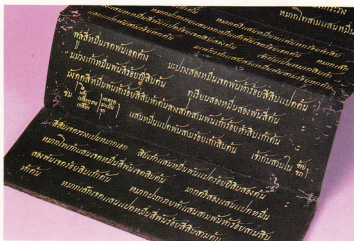
หนังสือสมุดไทยคำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้นดินสอ
เรื่อง ราชการทัพเวียงจันทน์ จ.ศ. ๑๑๘๙ (พุทธศักราช ๒๓๗๐)

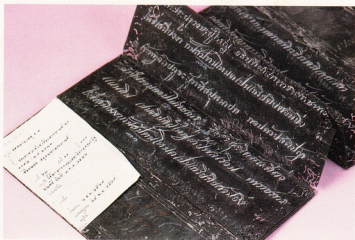
หนังสือสมุดไทยคำอักษรไทยภาษาไทยเส้นดินสอ
เรื่อง หนังสือบอกสืบราชการศึก จ.ศ. ๑๑๘๙
(พุทธศักราช ๒๓๗๐)

หนังสือสมุดไทยคำอักษรไทยภาษาไทยเส้นนรดาล
เรื่อง บัญชีซื้อปืนใหญ่ จ.ศ. ๑๑๘๗
(พุทธศักราช ๒๓๖๘)

หนังสือสมุดไทยคำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้นนครบาล
เรื่อง บัญชีรายชื่อต้นไม้ ๔ อย่างที่ต้องเสียอากร จ.ศ. ๑๑๙๒ (พุทธศักราช ๒๓๑๓)

หนังสือสมุดไทยคำ อักษรไทย ภาษาไทย เส้นดินสอด
เรื่อง ประกาศว่าด้วยเรื่องสงกรานต์ จ.ศ. ๑๑๙๒ (พุทธศักราช ๒๓๑๓)

บทนำ

หนังสือจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งบันทึกประวัติ-
การของชาติไว้ในเอกสารโบราณ มีอายุมากกว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป รูปอักษรและอักษรวิธีที่ใช้ใน
เอกสารโบราณเหล่านั้น ย่อมแตกต่างไปจากปัจจุบันมาก แม้ว่าจะบันทึกได้เป็นอักษรไทย
ภาษาไทย ดังนั้น การพิมพ์เผยแพร่ครั้งนี้จึงใช้วิธีคัดถ่ายถอดอักษรจากต้นฉบับให้เป็นอักษรไทย
ปัจจุบันโดยรักษารูปแบบอักษรวิธีเดิมไว้ เพื่อเน้นให้หนังสือจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓ นี้ เป็น
เอกสารชิ้นต้น เพื่อประโยชน์ในการนำมาใช้เป็นหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์ แทนต้นฉบับ
ซึ่งชำรุด และเส้นอักษรลนเลือนมากแล้ว การคัดลอกต้นฉบับ จำเป็นต้องอนุโลมให้สะดวกในการ
พิมพ์จึงขอเปลี่ยนแปลงรูปอักษรบางตัว ดังนี้

๑. รูปอักษรที่เขียนเป็นตัวเชื่อม แยกออกเป็นอักษรเดี่ยว เนื่องจากเครื่องพิมพ์ไม่มีแบบ
อักษรตัวเขียน ได้แก่อักษรต่อไปนี้

ห. ห	เขียนใหม่ใช้	ชา
พพ	"	พร
พพ	"	พญา
ป. ป	"	ปี
ช. ช. ช	"	ชี
รักษ	"	รักษา
ฎ. ฎ. ฎ	"	ดฐา
ฎ. ฎ	"	ญา
ญ. ญ	"	หญ
ศ	"	ศก
ฎิ. ฎิ. ฎิ	"	ฎิกา, ฎิกา
ช	"	ชา

๒. รูปอักษรที่ใช้อักษรขอมประกอบเขียนเป็นตัวเชิง เปลี่ยนไปใช้ตัวเดิมของรูปอักษรไทย ทั้งนี้รวมถึงรูปอักษรอื่น ๆ ที่ใช้อักษรขอม ขมเปลี่ยนมาใช้อักษรไทยด้วย ได้แก่อักษรต่อไปนี้

เพชฌ	เขียนใหม่ใช้	เพชฌ
กั	"	กา
กั	"	โรงเรียน
กั	"	กัม

๓. การคัดลอกต้นฉบับ ถ้าอักษรใดมีสระกล้ำเพื่อให้อ่านออกเสียงซ้ำพยัญชนะ แต่แยกสระ จะคงรูปไว้เพื่อให้เห็นความวิจิตรของภาษาไทยในอดีต เช่น นี ต้องอ่านว่า ในนี้ แต่ต้องคงรูปไว้อย่างเดิมดังนี้ นี เป็นต้น

๔. อักษรวิธีที่ปรากฏใช้ในเอกสารโบราณ มีรูปแบบที่แปลกไปจากปัจจุบัน ซึ่งจะขอเสนอไว้ให้เห็นแนวทางของอักษรวิธีของไทยโบราณ เพื่อให้เป็นแบบอย่างในการอ่าน ดังต่อไปนี้

๔.๑ การสะกดคำที่ต้องการใช้กับตัวสะกดในแม่ กก กค กน กม และสระอ เพื่อต้องการให้ออกเสียงสั้น นิยมใช้เครื่องหมายพันหนุ “ ˊ ” กำกับไว้บนพยัญชนะตัวต้น และบางครั้งจะอยู่ระหว่างพยัญชนะต้นและตัวสะกด เครื่องหมายพันหนุ “ ˊ ” ในที่นี้จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายบังคับ หรือเครื่องหมายบอกให้สะกดคำ เสียงสั้น ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ตัก	อ่านว่า	ตก	
นัก	"	นก	
มันตรี	"	มนตรี	
ออรไทย	"	อรทัย	
ฮ้องห่อ	"	ห้องหอ	เป็นต้น

ในระหว่างพุทธศักราช ๒๓๐๐-๒๔๕๐ เครื่องหมายพันหนุ “ ˊ ” ซึ่งใช้ในตำแหน่งบังคับ ให้เป็นเสียงสั้นนั้น กลับมาใช้เครื่องหมายพันทอง “ ˋ ” และเครื่องหมายนิคหิต “ ˆ ” มาใช้แทนในตำแหน่งดังกล่าวนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัน	อ่านว่า	ตน	
ต่าบล	"	ตำบล	
ลัม	"	ลม	
รัจंना	"	รจนา	
อังกาน	"	โองการ	เป็นต้น

การใช้เครื่องหมายฝนทอง “ ◡ ” และเครื่องหมายนิคหิต “ ◡ ” ตามที่กล่าวนี้ ยังคงมีใช้ควบคู่ไปกับเครื่องหมายพื้นหนู “ ◡ ” ฉะนั้นในบางครั้งจะได้พบว่ามีการใช้เครื่องหมายทั้ง ๓ รูป คือ เครื่องหมายพื้นหนู “ ◡ ” เครื่องหมายฝนทอง “ ◡ ” และเครื่องหมายนิคหิต “ ◡ ” ไปพร้อมๆ กันทั้ง ๆ ที่เป็นคำซึ่งเขียนขึ้นในเอกสารสมัยเดียวกัน

อนึ่ง รูปแบบเครื่องหมายพื้นหนู “ ◡ ” และเครื่องหมายฝนทอง “ ◡ ” บางครั้งผู้เขียนประดิษฐ์ให้สวยงาม โดยเขียนให้มีหัวเป็นปมเล็ก ๆ เหมือนลูกน้ำ อย่างนี้ “ ◡ ” และ “ ◡ ” เมื่อเขียนประกอบรูปคำในภาษาแล้วมีรูปดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ตำบล	อ่านว่า	ตำบล	
ต้นไม้	"	ต้นไม้	
สุกรม	"	สุกรม	เป็นต้น

๔.๒ การสะกดคำที่ต้องการใช้เป็นตัวควบกล้ำ ซึ่งต้องออกเสียง อะ ครึ่งเสียง หรือการสะกดคำที่ใช้รูปสระอะลดรูป ซึ่งต้องการให้ออกเสียงอะ แต่ไม่เขียนรูปสระอะ คำเหล่านี้นิยมใช้เครื่องหมายฝนทอง “ ◡ ” กำกับไว้บนพยัญชนะตัวที่ต้องการให้ออกเสียงอะครึ่งเสียงนั้น ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ฉบับัง	อ่านว่า	ฉบับัง	
โต้นด	"	โต้นด	
แต่ลง	"	แต่ลง	
แสยง	"	แสยง	เป็นต้น

การสะกดคำเช่นนี้ บางครั้งแม้จะมีเครื่องหมายฝนทอง “ ◡ ” กำกับอยู่บนพยัญชนะนั้น แต่ก็ยังคงเขียนรูปสระอะไว้ด้วย ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

สะนัน	อ่านว่า	สนาน	
ฉบับัง	"	ฉบับัง	เป็นต้น

การสะกดคำเช่นนี้ บางครั้งเครื่องหมายฝนทอง “ ◡ ” ก็หายไป คงใช้รูปสระอะเพียงอย่างเดียว แม้จะเป็นคำที่ต้องการออกเสียงสระอะเพียงครึ่งเสียงก็ตาม ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ราชะศรี	อ่านว่า	ราชสีห์	
กัณละยา	"	กัลยา	เป็นต้น

๔.๓ การสะกดคำที่ต้องการให้อ่านซ้ำ ๒ ครั้ง จะใส่เลข ๒ ไว้ข้างหลังคำนั้น แทนตำแหน่งของเครื่องหมายไม้ยมกในปัจจุบัน แต่นับจากพุทธศักราช ๒๓๐๐ เป็นต้นมา เริ่มมีเครื่องหมายไม้ยมกใช้ และได้นำมาใช้แทนเลข ๒ ในตำแหน่งคำที่ต้องการให้อ่านซ้ำนั้น

๔.๔ พยัญชนะที่สะกดกับสระโ อ ไม่ม้วน บางครั้งมีพยัญชนะ ย ตามหลังด้วยดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

ไฟ	อ่านว่า	ไฟ	
สไบ	"	สไบ	เป็นต้น

๔.๕ พยัญชนะที่สะกดกับสระโ อ ไม่มลาย บางครั้งมีพยัญชนะ ร หรือ ย ตามหลังด้วย ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

โมรติร	อ่านว่า	โมตริ	
ไปย	"	ไป	
อรไทย	"	อรัย	เป็นต้น

๔.๖ พยัญชนะที่สะกดกับสระอี หรือสระอื่นที่ต้องการเสียงอี บางครั้งมีพยัญชนะ ย หรือ ว ตามหลังด้วย ดังตัวอย่างคำต่อไปนี้

วิฏฐีว	อ่านว่า	ฤทธิ	
ทิว	"	ทิ	
ไน้ย	"	ไน	เป็นต้น

๔.๗ พยัญชนะ ย ที่ต้องการใช้เป็นพยัญชนะต้น ไม่นิยมเขียนรูปพยัญชนะ ย ตัวเดียว จะต้องมีพยัญชนะ อ หรือพยัญชนะ ห นำหน้าด้วยเสมอ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อยุต	อ่านว่า	หยุต	
หยอมไม้ หรือ อยอมไม้	"	หยอมไม้	
อโยทอ หรือ อโยทอ	"	โยทอ	
เอยน	"	เียน	เป็นต้น

แต่ในขณะเดียวกันก็ใช้พยัญชนะ ย เป็นพยัญชนะต้นได้เช่นเดียวกับพยัญชนะอื่น ๆ โดยไม่ต้องมีพยัญชนะ อ หรือพยัญชนะ ห นำหน้า ดังตัวอย่างคำว่า ยามหนาว เยือกเย็น เป็นต้น

๔.๘ พยัญชนะ ญ และพยัญชนะ ว ที่ต้องการใช้เป็นพยัญชนะต้น นิยมใช้พยัญชนะ ห นำหน้าเสมอ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

หญ้าน	อ่านว่า	ย่าน	
หว่าน	"	ว่าน	เป็นต้น

๔.๙ การใช้รูปสระในตำแหน่งของสระอิ นิยมใช้รูปสระอี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เดิน	อ่านว่า	เดิน	
เงิน	"	เงิน	เป็นต้น

๔.๑๐ การใช้รูปสระในตำแหน่งของสระอี นิยมใช้รูปสระเอี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

วิภูษี	อ่านว่า	ฤทธิ	เป็นต้น
--------	---------	------	---------

๔.๑๑ ส่วนการใช้รูปสระเอือ กลับนิยมใช้สระอีแทนตำแหน่งรูปสระเอี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เดียน	อ่านว่า	เดียน	เป็นต้น
-------	---------	-------	---------

นอกจากนั้น การเขียนหนังสือของคนไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังนิยมใช้เครื่องหมาย หรือรูปสัญลักษณ์ ประกอบกับสังขยาที่แสดงจำนวนหลายรูปแบบ บางครั้งซับซ้อนมาก บางครั้งมีรูปแบบเครื่องหมายเหมือนกัน แต่ลักษณะนามที่ใช้เรียกจำนวนหน่วยนับแตกต่างกัน หรือต่างมาตรากัน การคัดลอกเพื่ออนุโลมให้สะดวกในการพิมพ์ จึงเปลี่ยนแปลงเครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ดังกล่าวเหล่านั้น ให้เป็นคำที่อ่านได้เข้าใจทันที และถ้าจำเป็นต้องพิมพ์เดิมคำเพื่อให้ข้อความไม่ขาดตอน คำที่เดิมนั้นจะใส่ไว้ในวงเล็บ ดังตัวอย่างเปรียบเทียบต่อไปนี้

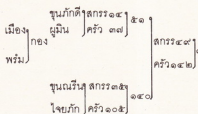
๑. เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ปีกา ใช้ประกอบรายการสิ่งของและนามบุคคล เป็นต้น

ตัวอย่างที่ ๑		รูปแบบ	คำอ่าน
พนักงาน พระราช มานูจัด เข้าประโคม	ปี จา กลอง ๑ กลองชน กลอง จอน ๑๒ ฝรั่ง ๓๖ สังข	๑	พนักงานพระราชมานู จัดเข้า ประโคม กลองจอน จาปี ๑ จากกลอง ๑ (รวม) ๒ กลอง ๑๐๐ (รวม) ๑๐๒ คน แตรจอน ๑๒ แตรฝรั่ง ๓๖ (รวม) ๔๘ สังข ๒ (รวม) ๕๐ คน (รวมเป็น) ๑๕๒ คน
		๒	
		๑๐๒๒	
		๑๕๒	
		๕๐	

ตัวอย่างที่ ๒

รูปแบบ

คำอ่าน

เมืองพรม กองขุนภักดีผู้มิน

สกรร ๑๔ ครีว ๓๗ (รวม) ๕๑ คน
 กองขุนณรินใจยก สกรร๓๕ ครีว ๑๐๕
 (รวม) ๑๔๐ คน (รวม) สกรร ๔๙ คน
 ครีว ๑๔๒ คน (รวมเป็น) ๑๙๑ คน

๒. เครื่องหมายประกอบตัวเลขบอกวันปักษ์ ขึ้น แรม และเดือน จะมีเครื่องหมายประกอบตัวเลขอยู่กลางระหว่างคำ "วัน" และ "คำ" มีรูปแบบดังนี้ "วัน...ฯ...คำ"

๒.๑ ตัวเลขใช้แทนวันมี ๗ ตัว

๑	หมายถึง	วันอาทิตย์
๒	"	วันจันทร์
๓	"	วันอังคาร
๔	"	วันพุธ
๕	"	วันพฤหัสบดี
๖	"	วันศุกร์
๗	"	วันเสาร์

๒.๒ ตัวเลขใช้แทนเดือน มี ๑๒ ตัว คือ

๑	หมายถึง	เดือนอ้าย
๒	"	เดือนยี่
๓	"	เดือน ๓
๔	"	เดือน ๔
๕	"	เดือน ๕
๖	"	เดือน ๖
๗	"	เดือน ๗
๘	"	เดือน ๘
๙	"	เดือน ๙
๑๐	"	เดือน ๑๐
๑๑	"	เดือน ๑๑
๑๒	"	เดือน ๑๒

๒.๓ ตัวเลขออกปักษ์ข้างขึ้น และข้างแรม มี ๑๕ ตัว เลขที่อยู่เหนือเครื่องหมาย ใช้แทนปักษ์ข้างขึ้น เลขที่อยู่ใต้เครื่องหมายใช้แทนปักษ์ข้างแรม

ตัวอย่าง	รูปแบบ	คำอ่าน
วัน ๓ ^๒ ๓ คำ		วันอังคาร ขึ้น ๒ คำ เดือน ๓
วัน ๖ ^๑ ๘ คำ		วันศุกร์ แรม ๑๐ คำ เดือน ๘
	๑๐	

๓. เครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ ประกอบมาตราโบราณของไทยแบบต่าง ๆ มีดังนี้

๓.๑ มาตราวัดระยะ มีอัตราเทียบ ดังนี้

๔ กระเบียด	=	๑ นิ้ว
๑๒ นิ้ว	=	๑ คืบ
๒ คืบ	=	๑ ศอก
๔ ศอก	=	๑ วา
๒๐ วา	=	๑ เส้น
๔๐๐ เส้น	=	๑ โยชน์

รูปแบบเครื่องหมาย

๑. โยชน์	๒. เส้น	๓. วา
เส้น	วา	ศอก
วา	ศอก	คืบ
ศอก	คืบ	นิ้ว

ตัวอย่างที่ ๑	รูปแบบ	คำอ่าน
	๑๒๕ ^๑	
ถนนยาว	๑๓ ^๑	ถนนยาว ๑๒๕ เส้น ๑๓ วา
	๐	

ตัวอย่างที่ ๒	รูปแบบ	คำอ่าน
	๕ ^๑	
เรือยาว	๒ ^๑	เรือยาว ๕ วา ๒ ศอก ๑ คืบ
	๑ ^๑	
	๐	

๓.๒ มาตราเนื้อที่ มีอัตราเทียบดังนี้

๑๐๐ ตารางวา = ๑ งาน

๔ งาน = ๑ ไร่

รูปแบบเครื่องหมาย

ไร่
งาน
วา

ตัวอย่าง

รูปแบบ

คำอ่าน

นา
๑๐
๒
๒๐

นา ๑๐ ไร่ ๒ งาน ๒๐ ตารางวา

๓.๓ มาตราหน้าไม้ มีอัตราเทียบดังนี้

๔ กระเบียด = ๑ นิ้ว

๑๒ นิ้ว = ๑ คืบ

๒ คืบ = ๑ ศอก

๔ ศอก = ๑ วา

๑๖ วา = ๑ ยก

รูปแบบเครื่องหมาย

ยก
วา
ศอก
คืบ
นิ้ว
กระเบียด

ตัวอย่าง

รูปแบบ

คำอ่าน

ไม้
๕
๑๐
๐
๑
๕
๐

ไม้ ๕ ยก ๑๐ วา ๑ คืบ ๕ นิ้ว

๓.๔ มาตราวัดรอบของกลม ใช้อัตราเทียบดังนี้

- ๑ กำ = วัดโดยรอบของกลมยาว ๒๐ เซนติเมตร เช่น เสากลม
 ด้านหนึ่งวัดโดยรอบความกลมของเสาได้ยาว ๒๐ เซนติเมตร
 เรียกว่า เสานั้นมีขนาดใหญ่ ๑ กำ

อัตราเทียบ กำ มี ๓ ชนิด คือ

๑. กำสลึง = ๔ นิ้ว ๑ กระเบียด
 ๒. กำเพื่อง = ๔ นิ้ว ครึ่งกระเบียด
 ๓. กำสองโพ = ๔ นิ้ว ๒ หุน

๓.๕. มาตราวัดระดับน้ำฝน มีอัตราเทียบดังนี้

- ๑๐ สดางค์ = ๑ ทศางค์
 ๑๐ ทศางค์ = ๑ นิ้ว
 ๑๒ นิ้ว = ๑ คืบ
 ๒ คืบ = ๑ ศอก

รูปแบบเครื่องหมาย

ศอก
 คืบ
 นิ้ว
 ทศางค์
 สดางค์

ตัวอย่าง

รูปแบบ

คำอ่าน

ระดับน้ำ วัน ๙ คำ วัดได้
 ๑

๐
 ๑
 ๔
 ๐
 ๐

ระดับน้ำ วันแรม ๑ คำ เดือน ๙
 วัดได้ ๑ คืบ ๔ นิ้ว

๓.๖ มาตราเงินไทยโบราณ มีอัตราเทียบดังนี้

- ๔๐๐ เปี้ย = ๑ เพ็อง (๑๒ สดางค์ครึ่ง)
 ๒ เพ็อง = ๑ สลึง (๒๕ สดางค์)
 ๔ สลึง = ๑ บาท (๑๐๐ สดางค์)
 ๔ บาท = ๑ ตำลึง
 ๒๐ ตำลึง = ๑ ชั่ง

รูปแบบเครื่องหมาย

ตัวอย่างที่ ๑

รูปแบบ

คำอ่าน

เงิน ๘ ซึ้ง ๑๒ ต่ำลึง ๓ บาท
๑ สลึง ๒ เพ็อง ๑๘๐ เปี้ย

ตัวอย่างที่ ๒

รูปแบบ

คำอ่าน

เงิน ๑ ซึ้ง ๕ ต่ำลึง ๒ สลึง

๓.๗ มาตราซึ่งนำหน้าทอง มีอัตราเทียบดังนี้

๘ กล้า	=	๑ เพ็อง
๒ เพ็อง	=	๑ สลึง
๔ สลึง	=	๑ บาท
๔ บาท	=	๑ ต่ำลึง
๒๐ ต่ำลึง	=	๑ ซึ้ง

รูปแบบเครื่องหมาย

ทองคำเป็นแร่ธรรมชาติ ขุดพบในภูมิภาคต่างๆ มีทั้งทองคำบริสุทธิ์ และทองคำที่มีส่วนผสมของแร่ธาตุใกล้เคียง เช่น ดิน และหิน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ทองคำมีคุณภาพแตกต่างกัน ดังนั้น จึงได้มีการกำหนดอัตราเปรียบเทียบคุณภาพของเนื้อทองคำไว้ โดยเริ่มต้นจากทองคำเนื้อสี เนื้อห้า เนื้อหก เนื้อเจ็ด เนื้อแปด และเนื้อเก้า ทองคำเนื้อสีจัดเป็นทองคำคุณภาพต่ำที่สุด มีส่วนผสมของแร่ธาตุชนิดอื่น ๆ อยู่ด้วย ส่วนผสมเหล่านี้มีจำนวนมากน้อยต่างกันตามลำดับเนื้อทอง

๓.๙ มาตราซึ่งน้ำหนักสิ่งของ มีอัตราเทียบดังนี้

๒๐ ตำลึง	= ๑ ชั่ง
๕๐ ชั่ง	= ๑ หาบ
๓ หาบ	= ๑ ภาวรา

รูปแบบเครื่องหมาย

ภาวรา	hab
ตำลึง	shang

ตัวอย่าง

รูปแบบ	คำอ่าน
กระวาน ๑๕	กระวาน ๑๕ หาบ

ส่วนการลำดับเรื่องนั้น ได้พยายามจัดตามลำดับ วัน เดือน ปี ที่ปรากฏในเรื่องเหล่านั้น ตามแบบจันทรคติ โดยเริ่มต้นจากวันขึ้น ๑ ค่ำ เป็นต้นไป ถึง ขึ้น ๑๕ ค่ำ และต่อด้วยวัน แรม ๑ ค่ำ ถึง แรม ๑๕ ค่ำ การลำดับเดือนเริ่มจากเดือน ๕ เป็นต้นไป จนถึงเดือน ๑๒ แล้วต่อด้วย เดือนอ้าย ถึงเดือน ๔ เป็นเดือนสุดท้ายของปี ส่วนการจัดลำดับปีจะเริ่มต้นจากปีแรกที่พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นต้นไป ทั้งนี้ เพื่อให้ขั้นตอนของ เหตุการณ์สืบเนื่องกันไปโดยลำดับ.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์
เรียบเรียง

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๑

๑ ข้าพเจ้าหลวงมหาสิทธิโวหารทานแล้ว ๐๗—

๑ ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ ครั้นแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ อ้ายอนุเวียงจันทน์ให้เฝ้าอางเข้า แลบ้านเรือนในเรือนนอกเมืองแลค่ายเสียแล้วหนีไป ณ วันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ พญากระบัตร์ พญาปลัดดอนคร้วกลับเข้าอยู่บ้านเรือนแล้วทั้งในเมืองนอกเมืองประมาณ ๒๐๐๐ เลศ แต่ พญาปลัดนั้นคลั่งเสียสติหนีไป ณ วันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ หมื่นรามเถื่อนหนึ่งสื่อบอกหลวงแพ่ง ขุนมหาโต เมืองนางรองมาถึง พญากระบัตร์ ว่าหลวงแพ่งขุนมหาโต จับเอาอ้ายลาวพืชนามตา แสง กับไพร่ลาว ๓ คน ถือนั่งสื่อบอ้อสุทธสาร ว่าอ้ายอนุเวียงจันทน์ ยกถอยไปตั้งอยู่บ้านม่วงโคก เหนือริมลำชี โกลเมืองโคราชทางสองคืน แล้วจะยกกลับมาตีคร้วให้จงได้ พญาสุทธยานี พระณรงค์ วิจิต พระศรีพวงทัพน้ากรมหมื่นณรงค์โยธียกขึ้นไปถึง แต่ ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ ทัพกรมหมื่นณรงค์โยธี กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ขึ้นไปถึงเมืองโคราช ณ วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ ทัพพญากระลาโหมยกขึ้นไปถึงเมืองสีคิ้ว ณ วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ คนสกรเมืองโคราช กองพญาปลัด ๕๐๐๐ กองพญากระบัตร์ กองขุนพล ๓๐๐๐ (รวม) ๘๐๐๐ คน ขอนินคาบสีลา ๒๐๐๐ นอก ๗

๑ วันอังคาร ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศก จะหมื่นไชยพอรปลัดกรมพระตำรวจ สื่อบอกเจ้าพญามหาเสนา ณ ค่ายหลวงใจความว่า ทัพหลวงซึ่งจะเสด็จฯ ยกขึ้นไปเมืองโคราช นั้น ทรงจัดแจงเตรียมไพร่พลศึกตั้งกันไว้ให้กรมหมื่นเสนีเทพทัพนั่ง กรมหมื่นเทพพลภักทัพนั่ง กรมหมื่นนคราญาติทัพนั่ง กับทัพพญาราชโยธาทัพนั่ง เข้ากัน ๔ ทัพ เป็นคนนายไพร่ สามพันเลศ ยกขึ้นไปแต่ ณ วันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ ก่อน ครั้น ณ วันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ เหลาเข้า โมงสามบาท กราบถวายบังคมลาเสด็จฯ ยกทัพหลวงออกจากค่ายบ้านม่วงสองคอน ขึ้นมาถึงหมวก เหลก กลางดงพญาไฟ เหลาบ่าย ๕ โมงเสด หลวงสวัสดิภักดี หลวงสัทมาตราช กรุงเก่าซึ่งเจ้าพญา อภัยผู้อรให้ขึ้นไปสืบราชการเมืองโคราช สื่อบอกเจ้าพญามหาโยธาแม่ทัพหน้าลงมา แจ้ง ราชการว่า เจ้าพญามหาโยธา พญาท้าวหน้า พญาพิไชยรินตรา พญานครเชื่อนขัน พญา พิไชยรณฤทธ พญาเพชรบุรี พญาเกียน นายทัพ นายกอง ยกขึ้นไปถึงเมืองโคราช ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ พญากระบัตร์แจ้งว่า เมื่ออนุเวียงจันทน์ ยกเข้ามาตั้งอยู่เมืองโคราชกวาดคร้วในคร้วนอก เมืองขึ้นไปนั้น พญาปลัด พญากระบัตร์ พระณรงค์ตะ หลวงอภัย นายช้าง พร้อมกันรวมคร้ว ได้ไชยสกร ๕๐๐๐ เลศ ตั้งอยู่บ้านสำฤทธ ณ วัน แรม ๗ ค่ำ เดือน ๔ อ้ายอนุเวียงจันทน์ให้อ้ายลาว ๕๐๐ คน ยกขึ้นไปชิงเอาคร้ว พญาปลัด พญากระบัตร์ หลวงปลัดพิมาย พระณรงค์ตะ หลวง อภัย นายช้างคุมไพร่ออกรบอ้ายลาวแตก ฆ่าอ้ายลาว ๑๐๐ เลศ ครั้น ณ วันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๔ อ้ายอนุเวียงจันทน์ให้อ้ายสุทธสาร อ้ายกำพำบุตร อายุเถื่อน หลาน คุมไพร่ ๔๕๐๐ คน ยกไป ณ บ้านสำฤทธอีก ณ วันแรม ๙ ค่ำ เดือน ๔ พญาปลัดพระณรงค์ตะ หลวงอภัย นายช้าง ออกรบอ้าย

ลาวแตก ฝ่ายอ้ายสุทธิสาร อ้ายกำพัวอ้ายเถื่อน กับไพร่ตายพันแลศ ได้ปันคานสิลา ๕๐ บอก
ข้าง ๗๐ ข้าง ณ วัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ อ้ายเวียงจันทน์ให้เฝ้าขางข้าแลบ้านในเมืองนอกเมือง
แลค่ายเสียแล้วหนีไป ครั้น ณ วันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ พญาปลัดดอนครวกลับมาอยู่บ้านเรือนแล้ว
ทั้งในเมืองนอกเมือง ๒ พันเศษ แต่พญาปลัดนั้น คลั่งเสียสติขึ้นมาหนีไป นายบุญสูงบุตรไปติดตาม
ยังหากลับมาไม่ แล้วว่าเมื่ออ้ายอนุเวียงจันต์ยังตั้งอยู่ ณ ศิคะทะเล อ้ายอุปราชแต่งคนถือหนังสือมา
ให้อ้ายอนุเวียงจันต์ หลวงปลัดพิมายจับคนถือหนังสือได้ ๔ คน ฝ่ายเสีย อนึ่งพญาภักการะบัตรกรม
การเมืองโคราชบอกลงมาฉบับ ๑ ณ วันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ มีนรามถือหนังสือหลวงแพ่ง
ขุนมหาไถ เมืองนางรอง มาถึงพญาภักการะบัตรกรมการว่า จับอ้ายเพี้ยนามตาแสงกับไพร่ลาว
๓ คน ถือหนังสืออ้ายสุทธิสาร ไปถึงอ้ายอุปราชได้หนังสือลาวฉบับ ๑ ในหนังสืออ้ายสุทธิสารนั้น
ว่า อ้ายอนุเวียงจันต์จะยกกองไปตั้งอยู่บ้านม่วงโคกเพณริมลำห้วย โกลเมืองโคราชออกไปทาง
๒ คืน แล้วยกกลับมา ตีครัวหัวังใต้ พญาภักการะบัตร กรมการ มิไว้ใจกราชการ แต่งให้ขุนด่านล่าจาก
กับไพร่ขึ้นไปสืบยังหากลับมาไม่ พญาภักการะบัตรจึงให้หลวงเทพคุณเอาหนังสืออ้ายสุทธิสาร
๒ ฉบับลงมา ชื่อราชการแจ้งอยู่ในหนังสือบอกทุกประการ แล้วทรงตรัสถามถึงเสบียงอาหาร
ณ เมืองโคราช แลกองค์พาท้องเมืองปราจิณ พญากลาง หลวงเทพทราบบังคมทูลว่า เเสบียงอาหาร
ในแขวงเมืองโคราช กับใกล้เมืองอ้ายลาวเผาเสียสักสวนครึ่ง ยังสักส่วนหนึ่ง เจ้าพญามาหาไชยา
แม่ทัพหน้า กับพญาท้ายน้ำ พญาพิไชยบุรินตรา พญาณรงค์เชื่อนขัน พญาพิไชยรัตนฤท พญา
เพชรบุรี พญาเกียร พญาณะครองอิน ซึ่งไปทางดงพญาไฟ ถึงเมืองโคราช ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ
เดือน ๕ พญาอุไทยธานี พระนครวิชัย พระศรีพะวังทัพหน้า กรมหมื่นนครโยธิ ยกขึ้นไปถึง
แต่ ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ ท้ากรมหมื่นนครโยธิ กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ขึ้นไปถึงเมืองโคราช
ณ วันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ ท้าพญากระลาโหมราชเสนา ยกขึ้นไปถึงบึงสีดี ณ วันขึ้น ๘
ค่ำ เดือน ๕ ท้ากรมหมื่นเสนีเทพ ถึงปากตะครองแล้ว แต่ท้าพญาราษฎร์ภูวาคะดินั้น ยังหาถึงเมือง
โคราชไม่ ได้มีตราไปถึงกรมหมื่นนครโยธิ นายทัพนายกองให้ขึ้นไปสืบดูทางเรือแตก ถ้ามีกอง
ทัพมาอยู่ ก็ให้จัดกันตีปิดหลังลงมาทางหนึ่ง แต่ท้าอ้ายอนุเวียงจันต์ ซึ่งไปอยู่บ้านม่วงนั้น
ถ้าขุนด่านไปสืบได้ความจริง เหมือนหนังสืออ้ายสุทธิสารแล้ว ถ้านายทัพนายกอง ซึ่งอยู่ณเมือง
โคราช เห็นจะยกขึ้นไปกระทำเอาไชยชาญได้ ก็จะยกขึ้นไปตีเสียให้ยับเยินโดยเร็ว ถ้ายังทำมิได้ก็
จะจัดแจงครอบครัวเสบียงอาหารไว้พลาง จะได้อัดแจงบองทัพขึ้นไปตีทีเดียว ได้ส่งสำเนาต้นหนังสือ
เจ้าพญามาหาไชยา พญาภักการะบัตร หนังสืออ้ายสุทธิสาร ๒ ฉบับให้เจ้หมื่นไชยพอนถือลงมาแจ้ง
ราชการด้วยแล้ว ฯ : ๖ @w—

๑ ณ วันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพคก หลวงโกษาธิบดีทูลกระหม่อมกราบถวายบังคม
พระคลัง พระรามณเฑียร พญาอภัยบุศย์ พญาวิเศษสุนทร พระราชาไฉ่ศิริ ๕ ฉบับ พญาธรรมา-
ลังการัตน์ขึ้นไปถึงพ่อพราน ณ วันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ ให้ขึ้นไปสืบราชการเมืองนิก พญาทศไชยา

ถึง ณ วันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ เป็นคน ๖๐๐ คน ปืน ๕๐๐ บอก พญาราชสุภาวະะตียกขึ้นไปจาก
เมืองบ่อพรวนตามกองหน้า ขึ้นไปแต่ ณ วันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ เป็นคน ๒๖๒๔ คน ปืนหลัก
๔๗๐ บอก ปืนคาบศิลา ๑๗ บอก ข้าง ๒๖ ข้าง ม้า ๑๑ ม้า

๑๑ พระรามรง พญาอภัยผู้เป็นคนบอกเข้ามาว่า ณ วันแรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๔ พญาวิเศษ-
สุนทร พญาราชไมตรี ซึ่งตั้งอยู่ ณ สวายจิตให้นายเลาไปสืบราชการ ทางเมืองกุสินได้ความว่า
อ้ายเจ้าปาดักยกจากเมืองคัสสะเกษะ จะมาตีเมืองปัตบอง กำหนดจะยกมาถึงสวายจิต ณ วัน
ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ แต่พญาไกร พญาสังฆ พระสุรินเจ้าเวียงจันให้หาไปเมืองโคราช แต่จัดทัพลงมา
ตามเจ้าพญาโคราชาทางช่องระแนะ ช่ององคต ช่องตะโก พญามุมไปทางช่องเสมต กองทัพลาว
ทัพหน้าคน ๒ พัน ลงมาถึงเข้าแล้ว ทัพหลังประมาณ ๕ พัน ยกมาถึงละโสมะปะถิ พญาเดโชมงคล
ลงมาไพร่กะมัดเข้ามาตีเมืองปัตบอง เมืองเสียมราบ ให้ได้พญาอุทุมมกัถิไปรักษาเมืองเสียมราบ
พญาวิเศษสุนทร ขอกองทัพเร่งไปโดยเร็ว

๑๒ วันศุกร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพศก พญาพิไชยวารีถือหนังสือบอกเจ้าพญา
มะเสนา ลงมาฉบับ ๑ ว่า ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ เหลา ๒ ยามเสก ขุนจบจักรวาทิ ซึ่งให้ขึ้น
ไปสืบราชการทางเมืองลุ่มดัก กลับถือหนังสือบอก พญาวิจิตตมร พญาพิไชยสงคราม พญา
ณรงคชา พญาบริกรราชา ลงมาถึงพญาไกรโกษาฉบับ ๑ ว่า นายทัพ นายกอง ยกไปถึงบ้านกอง
ทูน ณ วัน แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๔ นายศุภราชขุนไกร เมืองจันทขาวบ้านนายมมาแจ้งว่า อ้ายลาวซึ่ง
ตั้งค่ายอยู่ ณ บ้านนายม รู้ว่ากองทัพกรุงหงษา ยกขึ้นไป อ้ายลาวจะกวาดครัวที่อยู่ในค่ายกับครัว
บ้านนายมขึ้นไปเมืองลุ่มดัก พญาวิจิตตมร พญาพิไชยสงคราม พญาณรงคชา พญาบริกรราชา
นายทัพ นายกอง รีบยกขึ้นไป ณ วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ พร้อมกันระดมตีอ้ายลาว ๆ สู้รบอยู่แต่
เพลาเชากู้ จมเพลาเข้า ๓ โมงเสก คิดพร้อมกันเข้าแตกค่าย อ้ายลาวยิ่งถูกพญาราชเดช ๒
สุน หลวงจ่านงราชถูกแขนตลอดแห่ง ๑ ขุนตำรวจถูกใต้ไขว ๑ หมื่นมหาตเลถูกแขน
ตลอดชายโครงแห่ง ๑ หลวงลำแดงถูกศีรษะแห่ง ๑ อ้ายลาวแทงหลวงเพชรดาถูกคอลึกประมาณมมลด
เข้าเปลือกแห่ง ๑ อ้ายลาวแตกทั้งค่ายหนีไป พญาณรงคชาเข้าสกัดฟันอ้ายลาวตายหลายคน
อ้ายลาวแทงพญาณรงคชาถูกราวนมขวาเสียไป แผลลึก ๓ นิ้วแห่ง ๑ ขุนหมื่นนายไพร่ตาย
บ้างป่วยบ้าง ฆ่าอาชยแสนขึ้นช้ายตายนาย ๑ กับไพร่ ๔๗ คน อ้ายลาวเจ็บป่วยเป็นอันมาก
นายทัพ นายกอง ได้เป็นคาบสินลาอ้ายลาวกอง พญาวิจิตตมร ๑๐ พญาพิไชยสงคราม ๑๐
พญาณรงคชา ๖ พญาบริกรราชา ๔ เข้ากัน ๓๔ บอก อ้ายลาวเมืองลุ่มดัก นายทัพ
นายกอง จับได้ ตัณดู ตัตมือ เอาหนังสือผูกคอปปล่อยไปคน ๑ แต่ไทยเข้าด้วยอ้ายลาว กลับนำอ้าย
ลาวมากวาดครอบครัวจับได้คน ๑ นายทัพ นายกอง ให้ตัดศีรษะเสียไว้ แลครัวซึ่งอ้ายลาวกวาดเอา
ไว้ในค่าย กับครัวบ้านนายมมนั พญาวิจิตตมร พญาพิไชยสงคราม พญาณรงคชา พญาบริก
ราชา จัดแจงรวบรวมไว้ ณ บ้านนายมแล้ว ได้ตั้งค่ายหมื่น ณ บ้านนายม ๖ ค่าย พระณรง

สงครามมีไพร่มา ๕๐ คน ปืนหลวงชำรุด ๓๗ บอก ปืนทะเลยล ๓ บอก มาเข้ากองทัพพญา
บริรักษ์ราชน วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ แล้วทรงพระดำริเห็นว่า แต่กำลังย้ายลาวเมืองลุ่มลึกนั้นหา
อาจที่จะลงมาตั้งรับรบพุ่งถึงบ้านนายมไม่ ตีร้ายจะเป็นอันตรายของเมืองเวียงจันทน์จะมากฎนหลัง
ย้ายลาวลุ่มลึกจึงกำเริบรักษาค่ายรบพุ่งลงมาด จ้าจะต้องกระทำแก่ย้ายลาวลุ่มลึกให้ยับเยิน
ทัพพญาศรีราชเดโชก็ได้ยกไปจากค่ายหลวงมะม่วงสองคอร แต่ณวันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕
แล้ว ราชการทางเมืองลุ่มลึกนี้ ให้กระทำเสียให้สำเร็จโดยเร็ว จะได้ยกบันจบขึ้นไปเล่นสนุกเมือง
เวียงจันทน์เดียว จึงให้เจ้าพญาอะไยผู้รเป็นแม่ทัพถืออาญาสิทธิยกขึ้นมาอีกเป็นคนพัน ๑ กำนฏจ
ได้ยกขึ้นไป ณ วันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ เพลาเข้า หนังสือมา ณ วันพุธ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญ
นพศก ๙๑๖ ๐—

๐ วันพฤหัสบดี แรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพศก นายภูล้อมวังถือหนังสือพญาเพชร
พิไชยลงมาว่า พญาเพชรพิไชยให้พญานครสวรรค์ พญาตาก เชียงทอง ยกขึ้นไปโอบหลัง พญากำ
แพงเพชร พระพิจิตร กรมการเมืองพิศณุโลก ยกขึ้นไปตีย้ายลาวค่ายหน้าที่ตั้งอยู่ชำรุ ภูบ้ายลาว
นั่งทางอยู่ที่น้ำแยง อ้ายลาวยิงเอากองหน้า ๒ นัด แล้ววิ่งหนีไป แล้วอ้ายลาวกลับมาประมาณ
๑๐๐ เสต รบกันแต่เพลาย่ำ ๓ โมงจน ๔ โมง อ้ายลาวแตกหนีไปไล่ตีตามอ้ายลาวไม่เข้าค่าย
อ้ายลาวที่ในค่ายก็หนีไปด้วย ครั้น ณ วันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๕ พญากำแพงเพชร พระพิจิตรยกจาก
ค่ายชำรุถึงน้ำใคร ภูบ้ายลาวประมาณสี่ร้อยเสตตั้งรับอยู่ที่บนเขาน้ำใคร ได้รับกับอ้ายลาว
แต่เพลาย่ำ ๕ โมง จนเพลาย่ำโมงเสต อ้ายลาวตาย ๑๕ คน ทั้งเครื่องศาสตราวุธวิ่งหนีไป
กองทัพได้เป็นคาบศิลานอก ๑ ปืนคาบซุด ๒ บอกเข้ากัน ๓ บอก ดาบฝักเงินเล่ม ๑ ช้องใหม่
ใบหนึ่ง กองทัพติดตามจนเพลาค่ำ แล้วนายทบนายกอง ตามไปถึงน้ำคานอ้ายลาวหาเข้าค่ายไป
ที่เมืองนครโทอ้ายลาวเอาไฟเผาบ้านเรือนแลค่ายเสีย กองทัพดับไฟจึงเอาเข้าของราษฎรชาวบ้าน
ไว้ได้ ประมาณ ๒๐ เกียน ณ วันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ ให้พญานครสวรรค์ หลวงคเชนทามาต
พญาตาก พระเชียงทอง ยกไปภูตแดง ๒ คืบ ได้ตีอ้ายลาวที่ช่องแคบ ณ วันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕
พญากำแพงเพชร พญาสุโขไทย พระพิจิตรยกไปห้วย ๗ ขด ไปทางคินหนึ่ง จึงจะได้ตีอ้ายลาว
ที่มำตั้งอยู่ห้วย ๗ ขด ช่องแคบเขาพังงาบ ให้พระอัคคะเนตร หลวงรามรักษาคุมไพร่ ๒๐๐ คน
ไปรักษาทาง ๗ ขด ทางเขาพังงาบ แล้วพระอินเดชะ พญาเพชรพิไชย บอกลงมาว่ากองทัพเมือง
พิไชย ๗๐๐ เมืองแพร่ ๑๓๐ เข้ากัน ๘๓๐ คน ยกไปเมืองน้ำปาด ณ วันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕
ภบลาวแก่ ชาย ๑ หญิง ๑ ที่ในเมือง บอกว่าเพี้ยโคตผู้มินเมืองเวียงจันทน์ เพี้ยพรหมเสนาเมืองหล่ม
ดัก คุมคน ๕๐๐ คน มาตั้งอยู่ ณ เมืองน้ำปาด ณ วันเดือน ๔ เพี้ยโคตผู้มินเพี้ยพรหมเสนาว่า
กองทัพกรุงพเพฯ ยกขึ้นมาตั้งอยู่น้ำก็จะมาตีเมืองน้ำปาด เพี้ยโคตผู้มิน เพี้ยพรหมเสนากวาด
เอาครว แล้วตัวพระยาศรีดิศกรมการกับกองข้าส่วย ไม่รอนดักกับไพร่ชายหญิง ไปณะเมือง
หล่มดักสิ้น

๑ วันเสาร์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพคก หมื่นพิรมรักษาท้าวรวในซ้าย ถือหนังสือบอกเจ้าพระยามะหาเสนาลงมาแต่ค่ายหลวง ๒ ฉบับ ๗ หนึ่งว่า ณ วัน ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ เสด็จพระราชดำเนินยกขึ้นไปถึงค่ายหลวงปากตะครอง หมื่นวิเสดซึ่งให้ขึ้นไปสืบราชการ ณ เมืองโคราชถือหนังสือบอกกรมหมื่นณะระโยธิ นายทัพนายกองทางคงพญาไฟ พญากลางซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองโคราชลงมาว่า นายทัพนายกองยกขึ้นไปถึงเมืองโคราช ณ วัน ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ พญาภกกระบัดกรมการเมืองโคราช แจ้งว่าข้าอาจะณเวียงจันทน์ไปแต่ ณ วัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ เหลากกลางคืน อาจะณเวียงจันทน์จะไปตั้งอยู่บ้านม่วงโคกเพนริมบิยใกล้เมืองโคราชทาง ๒ คืบ กรมหมื่นณะระโยธิ นายทัพนายกองพร้อมกันเห็นว่า ครั้นจอยขุนด่านลำจากซึ่งให้ไปสืบก็ยังไม่กลับมา ถ้าจริงเหมือนว่าจะเข้าไป กรมหมื่นณะระโยธิ นายทัพนายกองปลุกษาพร้อมกัน ให้ทัพบพญาท่ายน้ำ พญาพิไชยบุรินตราสองทัพเป็นคนพัน ๑ กำหนดจะได้ยก ณ วัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ แล้ว แลละเบียงอาหาร ณ เมืองโคราช ที่ในเมื่อกับไกลเมืองข้าอาจะณเวียงจันทน์ให้มาเสีย แต่ทางตามระยะบ้านใกล้เมืองนั้นยังมีอยู่มาก ภาจะรับทัพหมื่นได้เดือนหนึ่งเสฏ แล้วหมื่นวิเสดกราบบังคมทูลว่า ณ วัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ หมื่นจะกลับลงมา ภาพญาทศดาจ้ตรงกองหน้าพญาราชสุภาวดี ซึ่งขึ้นทางของเวียงแตกยกขึ้นไปถึงเมืองโคราช คราวในเมื่อก่อนเมืองกลับมาอยู่บ้านเรือนแล้วประมาณส่วน ๑ ยังไม่กลับเข้ามาดัก ๓ ส่วน พญาภกกระบัดกรมการเมืองยังให้รับต้อนเข้ามาอยู่เมือง ๗ พญาปลัดซึ่งคลั่งเสียสติหนีไปนั้น หายปรกติกลับเข้ามาอยู่เมืองโคราช ณ วัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ แล้ว แลไพรพลในกระบวนทัพหลวงยังคงปักกัน ยังหาออกจากดงคืนไม่ได้ ให้ทัพกรมหมื่นเสนีเทพ พญากระเสพรักษาสองทัพเป็นคนพัน ๑ ขึ้นไปทำที่ประทัพร่อนแรมรับเสด็จ ๗ จนถึงเมืองโคราช ได้ยกจากปากตะครองแต่ ณ วัน ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ เหลาป่วย ถ้าไพรพลในกระบวนทัพหลวงออกจากดงพร้อมกันแล้ว กำหนด ณ วัน ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ เหลาเข้า จะเสด็จ ๗ ยกทัพออกจากปากตะครองต่อขึ้นไป แลเป็นคาบเสลาดินดำซึ่งบอกขอลงไป จะได้จ่ายกำลังเมืองโคราช ขอพระราชทานให้เร่งขึ้นมาส่ง ณ ค่ายบ้านสองคอนโดยเร็ว แล้วจะอรับพระราชทานกระสุนดินดำนอกจากลำกล้องขึ้นมาเตรียมด้วย หนังสือมา ณ วันอาทิตย์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพคก ๗ @—

๑ เจ้าพระยามะหาเสนาบอกลงมาฉบับ ๑ ว่า ณ วัน ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ กรมหมื่นณะระโยธิ กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ให้พญาจแสนญากอรบกลงมาว่า กรมหมื่นณะระโยธิ ให้พญาอุไทยธานี พระณะรงวิโร พระศรีพะวัง ยกหนุนทัพพญาท่ายน้ำ พญาพิไชยบุรินตราอีกทัพ ๑ คน ๓๐๐ คน อนึ่งขุนอะภัยถือหนังสือ เจ้าพญาโคราชมาถึงพญาปลัด พญาภกกระบัดฉบับ ๑ ในหนังสือ นั้นว่าให้พญาปลัด พญาภกกระบัด เกนคนให้ได้พัน ๑ ลงมารับกระสุนดินดำที่หินแร่โดยเร็ว แล้วขุนอะภัยกราบทูลว่า เมื่อขุนอะภัยมาถึงบ้านหนองบรี ภาภกจ่ายศรีสมาดตั้งกันทางเจ้าพญาโคราชประมาณ ๔๐๐ คน ได้รับสู้กับข้าลาวตาย ๖ คน พวกขุนอาไทยตาย ๒ คน ขุนอะภัยรอดมา ๓ คน กรมหมื่นณะระโยธิให้พญาจแสนญากอน นายไพร ๔๐๐ คน จะให้ยกไปตีข้า

ลาว แต่ ณ วัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ แลครีวชาวเมืองโคราชย้ายลาวกวาดเอาไปประมาณส่วน ๑
ยังเหลืออยู่ประมาณ ๔ ส่วน พญาปลัด พญาขกกระบัดยังจัดแจงให้ครอบครัวกลับเข้ามาบ้าน
เมืองอยู่ทุกวัน ช้างม้าซึ่งย้ายลาวเวียงจันทน์ปล่อยทิ้งเสีย พวกกองทัพลาวกวาดจับได้ไว้แล้ว
ทาง ๑๐๐ เลศ ม้า ๙๐ ม้า ยังจับต่อไปอยู่

อนึ่ง ณ วัน ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ นายนบชาวนบ้านภักไชยกับผู้มีชื่อ จันเอาชายลาวเมือง
ปราจิณ ซึ่งหนีขึ้นไปได้ ๑๓ คน กับปืนคาบศิลา ๒ บอกมาส่งให้พญาอุไทยธานี พระณรงค์ไชย
พระศรีพะวัง แล้วนายนกแจ้งความว่า เมื่อจับย้ายลาวนั้น ได้ลาวยิงเอาพวกนายนกที่ ๑ แล้ววิ่ง
หนีกระจัดกระจายไป พญาอุไทยธานี พระณรงค์ไชย พระศรีพะวัง ให้ไปเที่ยวค้นหาจับย้ายลาวได้
อีก ชายสกัน ๕ คน ครีว ๔๑ คน เข้ากันเก่าใหม่เป็นคน ๕๙ คน พญาอุไทยธานี พระณรงค์ไชย
พระศรีพะวัง ยังให้เที่ยวสืบเสาะค้นหาต่อไปอยู่ ถ้าได้ใช้ลาวซึ่งหนีอีกมากน้อยเท่าใดจะบอกลง
มาครั้งหลัง ปืนคาบศิลา ๒ บอกนั้น กรมหมื่นนครไชยศรีขอพระราชทานไว้ในกองทัพลาว ได้ส่งครีว
ลาวเมืองปราจิณชายหญิงใหญ่น้อยลงมากอน ๔๕ คน ครีวยังมียออยู่ ๑๔ คนนั้น จะส่งลง
มาครั้งหลัง บัดนี้ได้ส่งตัวอายุพลียขึ้นซ้าย กับชายหญิงใหญ่น้อย ๔๕ คนลงมาแล้ว ณ วัน
ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ท้าวกรมหมื่นเทพพลภัก ท้าวพญาราชโยธา ได้อยกขึ้นไป ๒ กอง เหล่าตี ๓
ยามกองทัพลาวแสดงพระพรสาดำเนียร ออกจากค่ายปากตะครองยกต่อขึ้นไป หนังสือมา ณ วัน
ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศก ๒๒๕๐

๑ ณ วันอาทิตย์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศก เมืองตราดบอกข้าราชการเมืองญวน
เข้ามาว่า ณ วันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศก จีนเซ่งซึ่งขึ้นไปกับเรือนายบุญรอด คูมเรือ
มาถึงเมืองตราด แจ้งความกับพญาพิพิทสมบัต กรมการ ว่า เรือนายบุญรอด จีนเมือง ซึ่งแต่งให้
ไปสืบราชการ แล่นลงไปถึงข้าพหมาจอโฮ้ แขวงเมืองกำปอด แจ้งความว่า ที่เมืองกำปอดญวนมาทำ
บาญชีเรือเสารือใบ ว่าจะยกไปล่าเสียดข้าสว แล้วเมืองไฉ่จ๋อง เกนไพร่ญวนไพร่เขมร ว่าจะมา
รักษาเมืองพุทไธมาต แล้วเจ้าเมืองพุทไธมาตให้เกณฑ์ไพร่ราษฎรชาวบ้านเรือนละหกพรรษาจะ
เอาให้เลี้ยงกองทัพหลวง ซึ่งจะยกลงมาณะเมืองพุทไธมาต ให้จัด เรือรบ เรือล่าเสียด ไว้ให้พร้อม
ยังหาว่าจะอยู่รักษาเมืองญวนจะยกไปข้างไหน ยังหาว่าความแนไม่ นายบุญรอด จีนบาน จีน
เมือง คิดกันจะลงไปสืบข่าวราชการเมืองพุทไธมาตให้รู้แนแล้ว นายบุญรอด จีนเมือง จะรับมา
แจ้งราชการครั้งหลัง นายบุญรอดใช้ให้จีนเซ่งขึ้นมาแจ้งให้รู้ความเสียก่อน เรือนายแก้ว เรือจีนเซ่ง
ใช้ไปเสียดมีมาถึงเกาะกูดเกาะกง เมื่อวันที่ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ภาเรือย้ายแขกสลัด ๒ ลำ เรือยาว
ประมาณ ๖-๗ คนประมาณลำละ ๑๙-๒๐ คน อ้ายแขกสลัดใช้ไปตีกระเชียงไล่เรือนายแก้ว
เรือจีนเซ่ง มาทันเข้าใช้แขกสลัด เอาปืนยิงนายแก้ว จีนเซ่ง ๆ ต่อสู้รบยิงกัน อ้ายแขกสลัดยิงถูก
นายแก้ว จีนช้วนลูกเรือ ตาย ๒ คน จีนเซ่งยิงถูกอ้ายแขกสลัดตายคน ๑ รบกันแต่เพลเช้า ๓
โมง จนเพลบ่าย อ้ายแขกสลัดถอยกลับไป เรือจีนเซ่งนั้นก็ใช้ไปมาเมืองตราด ณ วันศุกร์
ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ เรือขุนไชย เรือหมื่นนาค ไพร่ญวรกองกระเวนมาแจ้งความกับพญาพิพิท-

สมบัติ กรมการ เมืองตราดว่า เรือขุนหมื่นกรมการซึ่งไปลาดกระเวนด้วยขุนไชย หมื่นนาค ๗ ลำนั้นแยกกัน ลาดกระเวนเปน ๒ พวก เมื่อ ณ วันพฤหัสบดี แรม ๙ ค่ำ เดือน ๕ ขุนไชยหมื่นนาค คู่มือไพร่พล ๒๐ คน ลงเรือแฉ่งชายลำหนึ่ง ขุนท่า ขุนฉะสงคราม คู่มือไพร่ ๒๐ คน ลงเรือแฉ่งชายลำหนึ่ง ขุนวัง พันเมือง คู่มือไพร่ ไท จีน ๒๐ คน เรือลำหนึ่ง เรือสามลำนี้ไปเที่ยวลาดกระเวนอยู่เกาะกูด ภาวเรือ อ้ายแซก ๒ ลำ เรือยาว ๖ วา ลำ ๑ เจดวาลำ ๑ เรือกระเวน ๓ ลำ แจวไล่เรือใช้แซกสลัด ๒ ลำ ออกไปนอกเกาะกูด แต่เรือขุนไชย เรือหมื่นนาค เปนนายลำคู่มือไพร่พลแจวไล่ติดตามใช้แซกสลัดไป ทิ้งเรืออ้ายแซกสลัดลำใหญ่เข้าลำหนึ่ง แต่เรือหมื่นนาคลำเดียว ได้ยิงปืนใหญ่ ปืนน้อย รมอ้ายแซกสลัดสี่คราวปืน แต่เพลาย่ำ ๓ โมง จนเพลาย่น อ้ายแซกสลัดถูกปืนล้มลง หมื่นนาคแลไพร่พลเห็นนามลากันลงท้องเรือ ๖ คน ภอจวนเพลาลบค้าลมกล้าคลื่นใหญ่ อ้ายแซกสลัดตีกระเชี่ยงหักพวนลมหนีออกภูקהาหนีลำกันไม่ เรือหมื่นนาคก็กลับเข้ามาหา ขุนท่า ขุนฉะ ขุนวัง ครึ่งรุ่งขึ้น เรือกระเวน ๓ ลำ เทียวติดตาม อ้ายแซกสลัดตามเกาะกูด หาพบอ้ายแซกสลัดไม่ พญาพิพิทสมบัติกรมการ จึงเกณฑ์ไพร่พลภูกระสุนดินประสิ่ว เติบียงอาหารเพิ่มเติมให้หมื่นนาค แลเรือกระเวนออกไปอีกให้ออกไปลาดกระเวน ติดตามใช้แซกสลัดให้สิ้นเขตแดน แล้วให้ลาดกระเวนทั้งข้าราชการ ตะวันออกด้วย แลตัวนายบุญรอด จีนฮิม จีนเมือง ซึ่งแต่งให้ไปสืบข้าราชการ ณ เมืองพุทไธมาต เมื่อใกล้รุ่ง กลับเข้ามา ได้รับความประการใด จึงจะเร่งรีบบอกเข้ามา ให้ทราบ ครึ่งหลังบอกมา ณ วันเสาร์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพศก ฯ ๒ ๐๗—

๐ ณ วัน แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพศก มีหนังสือกรมการเมืองพิศณุโลก บอกส่งหนังสือขณเมืองน่าน ต่อลงมาถึงเมืองพรม กรมการเมืองพรมส่งให้จีนหนูถือลงมา

๐ ข้าพเจ้าพญาน่าน หอน้ำราชวงศ์ แสนท้าวพญาลาวเมืองน่าน บอกลงมาว่า ด้วยอยู่ณวัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ นายทองอินเมืองฝาง ถือตราไปรดเกล้าฯ ขึ้นไปถึงข้าพเจ้าว่า พระเจ้าเวียงจันทน์ยกไพร่พล ลงมาถึงเมืองนครราชสีมา แล้วผู้คนจะมีศึกเท่าใดยังไม่แจ้ง แต่ราชวงศ์ยกส่งลงมาถึง แขวงเมืองสระบุรีประมาณ ๓๐๐๐ คน ให้ข่าวลงมาถึงกรุงเทพฯ ว่า จะลงไปช่วยในการพระบรมศพ แต่ทรงเห็นว่า เมืองเวียงจันทน์ยกลงมาครั้งนี้ มีผู้คนมากผิดด้วยอย่างทำเนียม เหนจะคิดเป็นการกระบด ต่อกรุงเทพฯ อยู่ได้ให้กองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นไปคอยรับอยู่หลายทางแล้ว จึงไปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าเร่งเกณฑ์เมืองน่านเร่งรีบยกมา ตีกระหนาบหลังกองทัพเวียงจันทน์ หักกลางวันกลางคืน กองทัพกรุงเทพฯ จะได้ระดมตีขึ้นไปข้าพเจ้าได้ทราบเกล้าฯ แล้วข้าพเจ้าแต่งให้ราชวงศ์คุมคน ๑๐๐๐ หนึ่ง ยกไปทางเมืองทองทาง ๑ ให้พระเมืองแก้วคุมคน ๕๐๐ คน ยกไปทางเมืองน้ำปาดทางหนึ่ง ให้บันจบกองทัพทางเมืองพิไชย กำหนดยกจากเมืองน่าน ณ วัน ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๕ นั้นแล้ว ฯ ข้าพเจ้าพญาน่านคุมคน ๒ พันยกลงมาตามหลัง อนึ่งเจ้าเมืองหลวงพบางมิได้ใจแก่ราชการ แต่งให้พญาดินเชียง พญาส่วยนาซ้าย นายไพร่ ๒๕ คน เข้ามาพึ่ง ณ เมืองน่าน ข้าพเจ้าได้แจ้งความตามท้องตรา ซึ่งไปรดขึ้นมา ฯ ข้าฯ ได้ลอก

ท้องตราส่งขึ้นไป เจ้าเมืองหลวงพาง ให้คนกองทัพบกลงมาทางปากหลาย ให้มาจับกับกอง
ทัพข้าพเจ้า ณ เมืองทอง แต่ทางเมืองแพร่ เมืองลศอร์ เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน ข้าพเจ้าได้มี
หนังสือไปขอกองทัพบก ให้ยกมาจับกัน ณ เมืองน้ำปาด ช่วยกันทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทุกบ้านทุกเมืองแล้ว ข้าพเจ้าขอบอกมา ณ วันจันทร์ แรม ๑๔ ค่ำ
เดือน ๔ ปีจอ อัฐศก ฯ ☸—

๑๑ วันจันทร์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีกฤณพศก จณีนรราชมาตดิเอบอกเจ้าพญามหา
เสนา ณ ค่ายหลวงลงมาว่า จณีนรราชมาตเชิญตราพระราชสีห์ กับหนังสือบอกเจ้าพญานคร
ศรีธรรมราชขึ้นมาแจ้งราชการเห็นเสด็จพระราชดำเนิน ที่ประทับแรม ณ บ้านจันทิก ณ วัน ขึ้น
๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ทรงทราบตามท้องตราแลหนังสือบอกเจ้าพญานครทุกประการแล้วแลเสด็จฯ
ยกกองทัพหลวงครั้งนี้ ทั้งพระบรมวงษานุวงศ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย นายทัพนายกองแล
เจ้าเมือง กรมการ ตั้งใจทำราชการฉลองพระเดชพระคุณพร้อมมูลกัน มิได้คิดแก่เหนี่ยวยกว่าเปน
เหตุการณ์เล้ง เหตุการณ์ จะเอาเมืองเวียงจันทุลเกล้าฯ ถวายให้จงได้ ถัดเสด็จฯ ขึ้นไปถึงเมืองโคราช
แล้ว จทรงถ่ายถอนผ่อนปรนกองทัพจัดแจงบ้านเมืองครอบครัวตามท้องตรา และมีพระราช
โองการดำรัสสั่ง จณีนรราชมาตขึ้นไปให้กราบทูลทุกประการ แต่ทว่าเปนการไกลราชการได้ทำ
ติดพันกันเข้าจับใส่เกล้าฯ ผ่อนปรนตามการที่เปน จะขอพระราชทานให้ทราบราชการ ณ
กรุงเทพฯ ขึ้นมาจึ่งเนื่อง ๆ ขึ้น ณ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เหล่าข้าเสด็จฯ ยกกองทัพหลวงถึง
ตำบลน้ำเมา พระยาราชสุภาวดีพญากระลาโหมให้นายบุญสืบมาเดก กรมหมื่นนราธิป
ดิเอบอกเจ้าพญามหาเสนาว่า นายคำ นายปาน ตามหลวงปลัดเมืองพิมายมาแจ้งราชการว่า ณ วัน
ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ชาวครัวเมืองพิมายออกไปชนเข้าทำเยี่ยงข้ามา ณ เมืองพบกองทัพย้ายลาว ๆ
ยิงอา ชาวครัวหลวงปลัดเมืองพิมายจัดนายไพร่ ๕๐ คน ออกไปสืบราชการถึงบ้านกล้วยได้รับกับ
ย้ายลาวครั้งวัน ย้ายลาวมากเหลือกำลัง ถอยกลับเข้าเมืองพิมาย อนึ่งกรมหมื่นนราธิปดิเอบอก
บอกพญาจางแสนยกอร ซึ่งให้ไปตีทัพย้ายลาว ณ เมืองโคราชฉบับหนึ่ง ในหนังสือนั้นว่า
พญาจางแสนยกไปถึงบ้านทัพช้าง ภบชัยแก้ว อ้ายคำ ซึ่งหลวงแพ่งให้มาแจ้งความว่าย้ายลาว
อายุเขมร พัน ๕๐๐ มาตั้งอยู่ ณ หนองบัว ใกล้เมืองนางรองทางครั้งวัน ย้ายลาวเข้ามาเที่ยวอยู่ใน
เมืองนางรอง พญาจางแสนมีหนังสือไปถึงหลวงแพ่ง ให้จัดแจงเตรียมไพร่ไว้ให้พร้อม พญาจางแสน
จะยกเข้าตีให้หลวงแพ่งช่วยสมมติทัพย้ายลาวให้ยับยั้ง กรมหมื่นนราธิปดิเอบอกไปถึงพญา
แสนว่าเห็นกิจได้จึงตี ถ้าทัพย้ายลาวมากเหลือกำลัง ก็ให้ตั้งคอยกองทัพให้พร้อมกัน พญา
ราชสุภาวดีพญากระลาโหมปลุกชาวพร้อมกัน ให้พญาของพระวิเสษฐหลวงยกกระบัตร นายไพร่
๔๐๐ คน ลงไปจับทัพพญาจางแสนที่อายลาวซึ่งตั้งหนองบัว พญาราชสุภาวดียกไปตีทัพอายมา
โด่งทางบ้านกล้วย จยกไป ณ วัน ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ณ วัน ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ พญาราช
สุภาวดี จยกลงไปทางบ้านกล้วย เข้าวกหลังตีกระหนาบทัพอายมาโด่ง ณ บ้านท่าเยียม แล้วเลยลง
ไปตีเมืองปากกัที่เดียว ทัพพระยากระลาโหมตั้งอยู่ ณ เมืองโคราชจัดแจงทำค่ายหลวง แต่ทัพได้ยก

ไปตีอ้ายมาโดง ณ บ้านถ้ำเยียม ท้าพระญาประลัดโคราชพัน ๑ พระญาเพชบุรี ๕๐๐ ท้า
เจ้าพระญามหาโยธา พญาณคอรเชื่อนขัน พญาเกียร พญาณคอรอินพัน ๕๐๐ คน ท้ากรมหมื่น
ณระโยอีกรมหมื่นเสนีบริรักษ์พัน ๕๐๐ คน ท้าพญาทศดาจตุรงค์ ๖๐๐ คน ท้าพญาราช-
สุภาวดีพัน ๕๐๐ คน เข้ากันเป็นคน ๖ พัน ๖๐๐ คน แลท้าวไปตีอ้ายลาวหนองบัวนั้น ท้าพญา
จำแสน ๔๐๐ ท้าพญาระยองพระวิเศษหลวงปลัด ๔๐๐ เข้ากันเป็น ๘๐๐ คน จึงไปรุกเกล้าฯ
ให้จะหมื่นศรีบริรักษ์ถือตราตามกองทัพขึ้นไปว่าทัพอ้ายอุปราชอ้ายปาดักอ้ายมาโดง แลท้าว
อ้ายพญาไกรสงครามสี่ทัพนี้ ให้นำหนังสือไปมานัญหมายกำหนดทัพตีครัวฝ่ายเรา ก็จับอ้ายลาวแล
หนังสือได้ไว้ เห็นทัพอ้ายอุปราชทัพอ้ายปาดักทัพอ้ายมาโดงทัพอ้ายพญาไกรจะเป็นทัพหลวง
ให้นายทัพนายกองเร่งยกไประดมตีเสียให้อยันถื่น เอาไชยชำนให้ได้โดยเร็ว ทัพหลวงกำหนด
ให้ตีเมืองโคราช ณ วัน แรม ๒ ค่ำ เดือน ๕ แล้ว จึงจะทรงจัดให้ไพร่พล ยกเพิ่มเติมขึ้นไปอีก
แต่พญาราชสุภาวดีซึ่งจะยกเลยลงไปตีเมืองปาดักที่เดียวนั้นให้คงก่อน ให้พญาราชสุภาวดีมาผ้า
หูลลองฯ ณ เมืองโคราช จงคิดตราการ ควรแล้วจึงจะยกไป ชื่อราชการประการใด แจ่มมากับ
จะหมื่นราชามาตนั้นแล้วบอกมา ณ วันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุนนพศก ฯ ๒๔ @w—

๑ วันอังคาร แรม ๖ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุนนพศก หมื่นแดงตำรวจถือบอกพญาเพชพิไชมา
ว่า มีตราพระราชศรีในปรุเกล้าฯ ขึ้นไปถึงพญาเพชพิไช ได้แจ้งทุกประการแล้ว พญาเพชพิไช
ให้พญาณคอรสวรรค์พญาตากพระเชียงทองยกขึ้นไปจากเมืองนครไทย ตีค่ายอ้ายลาวที่มำดั่ง
อยู่ภูตะแคงช่องแคบ ณ วัน ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๕ อ้ายลาวแต่งกองมารับปากช่องเขาภูตะแคง
อ้ายลาวอิงเอากองแสนไชยวงษกองหน้าพญาตาก ๆ จัดให้พระเชียงทองหลวงคะเชนทามาต
หลวงยกกระบัตร์หลวงเมืองขุนหมื่นปิ่นขึ้นบนเขาจโอบหลังทับอ้ายลาว ๆ แต่งกองออกรับถอยกลับ
เข้าสนามพลละ ซึ่งอ้ายลาวตั้งไว้รับ ตั้งแต่เชิงเขาภูตะแคงจนถึงหลังเขาประมาณ ๓ เส้น
ทั้งสองข้าง บึงอ้ายลาวตายลงในที่รบคน ๑ แต่แสนไชยวงษบุตร พญาตาก หลวงยกกระบัตร์เมือง
ตากนั้นได้รับสู้กับอ้ายลาวตั้งแต่เช้า ๔ โมงจนบ่ายสองโมงเศษ แสนไชยหารเพชภูพานทรภคร
หมื่นไวยยศ ตะหารพญาตาก คลานเข้าตีค่ายอ้ายลาวพันเสาค่ายแตกค่ายออกได้ห้าต้น
ได้ถึงแทงกับอ้ายลาวแตกหนีชิงเอาค่ายได้ แสนยศบุญเรืองเมืองด่านซ้ายเข้าหาแจ้งความว่า
ราชวงษเมืองเวียงจันทน์คุมกองทัพมาหมื่นแสน มาตั้งอยู่เมืองหล่มสัก ราชวงษจัดกองเร่งทัพไปปรับครัว
เมืองน้ำปาดพันแสง ให้แต่งกองทัพมารักษาค่ายภูตะแคงค่าย ๑ เขาพังงาบาย ๑ ห้วย ๗
คดค่าย ๑ แล้วให้ถางทางหลังค่ายที่ห้วย ๗ คดมาหลังค่ายเขาพังงา แต่ค่ายเขาพังงามาถึงหลัง
ค่ายเขาภูตะแคง แต่แสนยศบุญเรืองซึ่งเข้ามาหาข้าพเจ้า พระแก้วอาษาทวีว่าเป็นพี่น้องกัน
แล้วว่าครีวลาวเมืองดาร์ชายยังลบหนีเข้าป่าอยู่ ข้าพเจ้าให้แสนยศบุญเรืองเกลี้ยล่อมครัวแลสืบ
ราชการด้วย แต่ซึ่งทางเขาพังงาบาย ๗ คด ข้าพเจ้าให้ขุนหมื่นกรมการเมืองกำแพงเพชร
เมืองนครไทย กับลาวปาวพระแก้วอาษาซึ่งเอาขึ้นมาแต่คนกรุงฯ กำกับกันไปสืบค่ายเจดศคเขา

พียงาบ เหน้ยาลาวลงขวาในทางนอกทางใต้ต้นไม้ใหญ่ร่มที่อาไศรยที่น้ำมี แล้วขุดจาวหัวตามหว่างช่องต้นไม้ใกล้ช่องแคบประมาณยี่สิบเส้นย้ายกระบะบัตรรับอาษาข้าพเจ้าจะนำสัตว์ติดโยบขึ้นหลังเขาให้จงได้ ๖ ความประการใดข้าพเจ้าจะบอกมาครั้งหลัง อนึ่งครัวเรือนนครไท่แตกหนีย้ายลาวเข้าป่า ออกหาข้าพเจ้า กรมการ ๒ ขุนหมื่น ๓ (รวม) ๕ โพร ๑๓ (รวม) ๑๔ ชายหญิงใหญ่น้อย ๘๕ (รวม) ๑๐๕ คน เข้ากันทั้งครัวรีบเอาลงไปในละบ้านไซนามน้ำคบ แขวงเมืองพิศณุโลกเข้ากัน เก่าใหม่ เปนคน ๔๐๕ คน บวกรมา ณ วัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพทก

๑๑ วันศุกร์ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพทก หมื่นพิรมณฤทธิธิดอหนังสือบอกเจ้าพญามหาเสนาฯ ต้นหนังสืออาษาครีธาน

๑๒ หนังสือค้อยเจ้าครีธาน มาถึงเจ้าสุทธีสารด้วยเจ้ามีหนังสือไปถึงเจ้านครจำปาศักเกนเอาช้างเมืองปากัด เมืองหมราช เมืองยศโสธร เมืองอุบลสี่เมือง เข้ากัน ๓๐๐ ช้าง ให้ขี่ยงได้ยเมืองปากัดคุมช้างมาถึงห้วยเชียงโตย ณ วัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ พวกครัวตีเสีย คน ๑๖๓ คน ช้าง ๘๕ ช้าง ปืน ๒๗ บอก แดกคืนไปตั้งอยู่เมืองพุทไทสง เชียงโตยใช้ให้ เพี้ยศรีจันทวง เพี้ยวงหาจัก เพี้ยท่ามวงไปกราบลงน้อมพระเจ้านะเมืองสุวันภูมแจ่งแล้ว แต่งให้ค้อยคุมกองทัพเมืองปากัด เมืองอุบล เมืองยศโสธร เมืองหมราช เมืองมุกดาหาร เมืองลคร เมืองสุวรรณภูมเข้ากันเปนคน ๔๐๐๐ ยกมาแต่ณวัน แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ มาถึงลำห้วยสะแหดภนเพี้ยแก้วกันยา ค้อยได้แจ้งความนำเพี้ยแก้วกันยา ค้อยจะยกมานำเอาบ้านถ้ำหลวง แต่บ้านถ้ำหลวงมาถึงห้วยเชียงโต ที่ครัวตั้งอยู่ทางครั้งวัน ถ้าโปรดให้ตีวันใด ขอประทานแจ้งการดังนี้ แจ้งมาใน เพี้ยค่านูญเรื่อง เสมียนพรม เพี้ยจันทวิด นั้นแล้วหนังสือมา ณ วันจันทร์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพทก ๑๒ @w—

๑๓ วัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพทก เจ้าเมืองเกาะกงบอกมาถึงพญาพิพิทสมบิตด้วยข้อราชการเมืองญวร หมื่นรองคลัง นายดวง ถือมา ฯ ๑๓ @w—

๑๔ พญาพิพิทสมบิตกรมการเมืองตราดบอกเข้ามาว่า ณ วัน ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ หลวงพิไชยชลทิเจ้าเมืองเกาะกง แต่งให้ขุนจาเมืองถือนหนังสือบอกข้อราชการมายัง พญาพิพิทสมบิตกรมการ ในหนังสือบอกนั้นว่า หลวงพิไชยชลทิแต่งให้หมื่นภักดีไพโรสาร ไปสืบข่าวราชการโดยทางบกปลายน้ำ เมืองเกาะกง ทางจะไปบ้านกะพอง หมื่นภักดีไพโรสารไปถึงบ้านตึกนีกกลับมาถึงเมืองเกาะกง ณ วันพุธ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ แจ้งความว่าหมื่นนันแปนแม่กอง อยู่ที่บ้านตึกนีกบอกว่า พญาจักรี พญาเจ้าห้า มีหนังสือปิดตรา ๙ ดวงให้หมื่นสมแปนนายกับไพร่ ๗ คน ปืนคาบสั้นลา ๓ บอก ถือนหนังสือไปให้เจ้าเมืองกะโพงโสม แล้วให้เจ้าเมืองกะโพงโสม ส่งหนังสือไปให้เจ้าเมืองกำปอด ให้เจ้าเมืองกำปอดส่งหนังสือไปให้เจ้าเมืองพุทไทมาต แล้วให้เจ้าเมืองกะโพงโสม มีหนังสือไปถึง ออกญาสอด ออกญาแสง ณรายณบาวตะพองว่า ให้ตั้งด่านที่บ้านตึกนีก ๓๐ คน หมื่นนันแปนนายกองให้ตั้งที่กะบังปรี หมื่นนันแปนเสนาคน ๕๐ คน ให้ตั้งด่านถมอเขาระ

จับบอระเจียเป็นนายคน ๓๐ คน ให้ตั้งที่ชนองซา ออกญาบอระพดโยดเป็นแม่กองคน ๓๐ คน
ตั้งด่านพิพาด ออกญาไชยศิริเป็นแม่กองคน ๔๐ คน ทางเหล่านี้หนทางลงมาเมืองเกาะกง
ไกลกัน วันหนึ่ง สองวัน ออกญาอภัยราชบุตรสนองเจ้าเมืองกะพงโสม ไปตั้งด่านทำค่ายที่คลอง
ตะมอกระซึ่งคน ๓๐๐ คน หนทางไปเมืองโพธิ์สัตว กับให้เกณฑ์คนเตรียมไว้ทุกบ้าน จะเป็นข้อราชการ
การสิ่งไปยังหาว่าจะไปข้างไหนแน่ไม่ จึงให้หมื่นภักดีไพรสารกลับไปเมืองขมรสืบข่าวราชการดู
อีก ได้ความประการใด จึงจะบอกขึ้นมาครั้งหลัง แจ้งอยู่ในหนังสือบอกหลวงพิไชยชลทัศน์นั้น
แล้ว ๆ ได้แต่งขุนหมื่นแลไพร่พลเปลี่ยนกันไปลาดตระเวนสืบข่าวราชการทางทะเลอยู่มิได้ขาด
ถ้าได้ความประการใด จึงจะบอกมาครั้งหลัง บอกมา ณ วันเสาร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีถุญ
นพศก ๖ ๒๐

๑๐ วันศุกร์ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๕ หมื่นพิรมรณฤทธาวจ ได้ออกเจ้าพญามาเสนามา
ว่า อยู่ ณ วัน ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ เหลลาเช้า ๓ โมง เสด็จฯ ยกทัพหลวงขึ้นมาถึงจันทิก ภอจะ
หมื่นศรีบริรักษ์ถือตราขึ้นไปถึงกรมหมื่นนครโยธี นายทัพ นายกอง กองหน้า ซึ่งตั้งอยู่ณเมือง
โคราช ได้ออกกรมหมื่นนครโยธี นายทัพ นายกอง ลงมาเป็นใจความว่า มีตราโปรดเกล้าฯ
ขึ้นไปแต่ทัพหลวง ให้จัดนายทัพ นายกอง ยกไปตามดีซ้ายอะณูเวียงจันทน์บ้านม่วงโคกเพน
แล้วว่าทัพซ้ายอุปราชา ทัพซ้ายปากสัก ทัพซ้ายพญาไกร จะเป็นทัพหลวงตั้งอยู่แห่งใด ตำบลใด
ถ้าได้ความแล้วให้ยกไปประตมตีเสียให้ยับยั้งเอาไชยชนะให้จงได้ มีข้อความเปนหลายประการ
นั้น ได้ทราบได้ฝ่าละอองฯ ในท้องตราแล้ว กรมหมื่นนครโยธี นายทัพ นายกอง พร้อมกันได้
ให้พญาท้ายน้ำ ๕๐๐ คน พญาพิไชยสุนิตรา ๕๐๐ คน ให้พญาอุไทยธานี พระณรงค์ไชย พระศรี
พระวัง ๔๐๐ คน เข้ากันพัน ๔๐๐ คน ยกขึ้นไปตามซ้ายอะณูเวียงจันทน์ บ้านม่วงโคกเพนแล้ว
ให้พญาจาแสนญากอชยกไปทางหนองปรือ ๔๐๐ คนทางหนึ่ง แลขุนด่านลำจากซึ่งให้ไปสืบ
ราชการแต่ก่อนยังหากกลับมาไม่ แต่พรานคงมาแจ้งว่า ข้ายอะณูเวียงจันทน์ตั้งอยู่บ้านม่วงโคกเพน
ไม่ ยกหนีเร่งรีบเลียบานสามหม่อ ไปทีเดียว

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับที่ ๒

๑ ข้าพระพุทธเจ้าหลวงมหาสิทธิโวหาร ทานแล้ว ฯ ๑๒ @

๑ วันพุธ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศก ขุนแสงสท้านข้าหลวงเดือนหนังสือบอกเมือง
น่านแปลอักษรลาวแปลออกได้ความว่า ข้าพเจ้าพญาน่านหอหนาราชวงเสนท้าวพญาลาวเมือง
น่านประณิบัติมายังพันฯ ลูกขุนณชาลาให้ทราบ ด้วยอยู่ ณ วัน แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๔ ขุนแสง
สท้านข้าหลวงเชิญทองตราพระราชศรีนโปฏเกล้าฯ ขึ้นมาถึงข้าพเจ้านั้นได้ทราบทุกประการ
แล้ว บัดนี้ ข้าพเจ้าได้เร่งเกณฑ์กองทัพนะแกลัว ทหาร ผู้มีชื่อ ๕๐๐ คน โพร ๓ พันคน เข้ากัน
๓๕๐๐ คน ปืน ๑๔๐๐ บอก ดินดำหนัก ๗ หาบ กระสุนหนัก ๓ หาบ ๒๐ ชั่ง ช้างสำหรับบันทุก
ดินดำลูกกระสุนละเบียงอาหาร ๓๐๐ ช้าง ราชวง พระเมืองแก้ว เป้นแม่ทัพคุมคน ๑๕๐๐ คน
ให้ยกไปเป็นสองทาง ราชวง พญาเชียงแขง พญาเมืองเสน นายน้อยมหาวง นายน้อยขัติยะ
คุมคน ๑๐๐๐ หนึ่ง ยกไปทางเมืองหง พระเมืองแก้ว นายขนานลักชน นายขนานอะชิตะวง
คุมคน ๕๐๐ คน ลงมาทางเมืองน้ำปาด ให้บันจบกองทัพเมืองพิไชย ยกจากเมืองน่านแต่ ณ วัน
ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศก ข้าพเจ้าได้เกณฑ์ไพร่ ๒๐๐๐ คน แล้วข้าพเจ้าได้มี
หนังสือไปถึง เมืองลำพูน เมืองละคอน เมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ ว่าข้าพเจ้าได้เกณฑ์ไพร่
ไว้พร้อมอยู่แล้ว ถ้าเมืองลำพูน เมืองละคอน เมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ ยกมาตามท้องตรา พร้อม
กันแล้ว ข้าพเจ้าจะยกกองทัพเข้าบันจบให้ทันทั่วทั้ง ๓ เมืองเจ้าเมืองหลวงพะบางแต่งให้พญา
ดินเชียง พญาสวณาสัย นายโพร ๒๕ คน มาฟังราชการณะเมืองน่าน ข้าพเจ้าได้ลอส่านา
ท้องตราให้ พญาดินเชียง พญาสวณาสัย ถือขึ้นไปถึงเจ้าเมืองหลวงพะบางให้เร่งกองทัพเมือง
หลวงพะบางยกลงมาทางปากลาย บันจบกองทัพข้าพเจ้าณเมืองหง ฝ่ายเจ้าเมืองหลวง
พะบางได้จัดแจงลำเลียงเข้าสารลงมาตั้งข้างไว้ ลำรับจ่ายกองทัพด้วยแล้ว แลณเมืองน่าน
มีเข้าอยู่ณข้าง ๔๐๐๐ ถึง กระสุนหนัก ๑๐๐๐ หาบ ดินดำหนัก ๑๐๐๐ หาบ ดินประสีขาวหนัก
๑๕๐๐ หาบ สู้พันกันหนัก ๓ หาบ สิ่งใดข้าพเจ้าขอขอบด้วยราชการ ขอบบุญญา พณหัวเจ้าท่าน
ลูกขุนณชาลาเป็นที่ฝัง ควรนิมิตแล้วแต่ใจไปฏ ข้าพเจ้าประณิบัติมา ณ วันจันทร์ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน
๕ ปีกุญ นพศก ฯ ๑๓ @

๑ วันอังคาร แรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญพศก นายรงนายวรตำรวจเดือนหนังสือบอกพญา
เพชรพิไชยมาทางเมืองพิษณุโลกฉบับ ๑ คำให้การอภัยท้าวลาวเมืองเวียงจันทน์ฉบับ ๑ สองฉบับฯ
หนังสือข้าพเจ้าพญาเพชรพิไชยแม่ทัพนายทัพ นายกอง บอกลงมาว่าด้วยครัว เมืองลมตักยังระส่ำ
ระสายหนีข่มข้อนอยู่ในป่าดงเป็นอันมาก ข้าพเจ้าให้หลวงณครคุมกับโพร ๒๐ คนให้อยู่ณเมือง
ลมตักให้กลี้ยกล่อมครัวโดยเย็นครัวที่เข้ามาอยู่บ้านเรือนแล้ว ข้าพเจ้าได้มีหนังสือปิดตราไว้ให้ครัว
เต็มใจ แล้วให้ทำบุญชี้ย ชายหญิง แลชายสะกันให้รู้ว่ามีมากแลนอ้ยเลชายสกันนั้น ข้าพเจ้าจะเอา

แลบ้านไชยขาว บ้านโป่ง บ้านสีตะนา แลบ้านน้อยใหญ่ในแขวงเมืองเลยมีอยู่ประมาณ ๓๕๐
เกียร อนึ่งครัวเมืองนครชุม ครัวเมืองนครโท ซึ่งย้ายลาวกวาดต้อนเอาไป ลบหนีมาได้ที
กลางทางตั้งแต่เมืองด่านซ้ายมาถึงเมืองเลย คิดเป็นคนชายหญิง ๑๔๒ คน ข้าพเจ้าเร่งให้ลงไปอยู่
บ้านเมืองหย่างเก่า อนึ่งข้าพเจ้าแยกกองทัพมาถึงเมืองเลย กองทัพหัวเมืองที่ยกมาถึงเมืองเลย
เมืองนครสวรรค์ เมืองตาก เมืองเชียงทอง เมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก พระวิเสศชุมพพนกับ
พระไชยบุร ผู้ว่าราชการเมืองพิษณุโลก ข้าพเจ้าได้มีหนังสือไปถึงพญาสมปิตานันให้เร่งกองทัพ
เมืองแพร่เมืองน่าน พญาสมปิตานันมีหนังสือตอบมาถึงข้าพเจ้าแต่วัน แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕
ว่ากองทัพเมืองแพร่มาถึงบ้านด้าเสาแขวงเมืองพิไชยเป็นคน ๑๐๐๐ หนึ่งใน พญาแพร่ยังคงยั่วพญา
น่าน ถ้าพญาน่านยกมาแล้ว พญาแพร่ยกมาให้พร้อมกันพญาน่านทีเดียว พญาสมปิตานันยัง
คอยกองทัพ เมืองแพร่เมืองน่าน อยู่ณบ้านน้ำกั้นแขวงเมืองพิไชย ข้าพเจ้านายทัพ นายกอง
ยังคงยั่วกองทัพเมืองแพร่เมืองน่านอยู่ณเมืองเลย ถ้ากองทัพเมืองแพร่เมืองน่านยกมาถึงเมืองเลย
แล้ว ข้าพเจ้าจะได้ไปฤๅษาราชการกัน แลทางเมืองน่านจมาถึงเมืองเลยทาง ๗ คืบ ทางเมืองเลยไป
เมืองเวียงจันทน์มีอยู่ถึง ๔-๕ ทางจะได้ตีตบแต่งกันเข้าตีเมืองพันท้าว แลบ้านลาวริมแม่น้ำของให้พร้อม
กันทีเดียว แล้วจะได้พร้อมกันทำเรือข้ามแม่น้ำของหน้าเมืองเชียงคาน อนึ่งกองทัพพญาบริรักษ์
ราชา พญาณรงค์ชา พญาสุโขทัย พญากำแพงเพชร พระพิจิตกรมการเมืองพิษณุโลกซึ่งยกมาทาง
เขาภูเวียงทางตรง ได้นัดกันที่เมืองสมคัก ให้ขึ้นมาจับพร้อมกันที่เมืองเลย เป็นทางร่วมพ้อแหลม
อยู่ ครั้นถึง ณ วัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ พญาสุโขทัย พญากำแพงเพชรกรมการเมืองพิษณุโลก พระ
พิจิต หลวงวิหิตตะระ หลวงอาสาผู้ธอร พญาเพชรบุร พระณรงค์สงคราม ขึ้นมาถึงข้าพเจ้า ณ เมือง
เลย แต่พญาบริรักษ์ราชา พญาณรงค์ชา อยู่ณบ้านเลยไสขาวไกลเมืองเลยทางคืบหนึ่ง หลวงอาสา
ผู้ธอรกับไพร่ ๕๐ คนกลับลงไปหาพญาบริรักษ์ราชา พระญาณณรงค์ชา ณบ้านเลยไสขาว ครั้นไปถึง
บ้านสีตะนา อ้ายราชวงเมืองเวียงจันทน์ คู่มือกองทัพห้าพันยกมาทางบ้านนาหลัก อ้ายพญาสุโข
อ้ายพญาชานน อ้ายเมืองซ้าย เมืองเวียงจันทน์ เป็นทัพนำยกมาถึงบ้านสีตะนา ภมกองหลวงอาสา
ผู้ธอร ทัพหน้าอ้ายราชวงษ เจ้าตีกองหลวงอาสาผู้ธอร ๆ ล่าถอยมาถึงกอง เมืองพิษณุโลก
ซึ่งให้ออกไปนั่งทาง ๓๐ คน ช่วยกันถอยรับมาจนถึงชายป่าริมทุ่งนาริมค่ายข้าพเจ้าประมาณ
๑๐ เส้น ข้าพเจ้าจึงให้หลวงฤๅษะตะระ พญาเพชรบุร พระณรงค์สงคราม รวมโยธาสงคราม
กับพะญาพิไช พะญาสวรรค์โลก หลวงมหาดไท หลวงพล พระพิจิต พิษณุโลก พระวิเสศชุมพล
ออกไปรบอ้ายลาวกลางทุ่งนา อ้ายลาวแยกโอบทางชายป่าทุ่งนาทั้งสองค่างล้อมค่ายข้าพเจ้า
เข้าไว้ทั้งสามด้านข้าพเจ้าจึงให้พระอินตะระ พระอักษะเนษ พระหิฎุไท หลวงศิริณรงค์ หลวง
พิพิทธรณ นายกองมหาดเล็กรุ่นอื่น นายญมมหาดเล็กลองแมน หลวงสิทธิหลวงวิจิต พะญา
กัมแพงเพชร หลวงดารา ออกไปรบอ้ายลาวจนพลาดพลบค่ำ อ้ายลาวตั้งมั่นขุดสทนามหละละริมชาย
ป่า แลรวนเข้ามาดอนขวาจะแตกค่าย พระพิเดชสงคราม หลวงรามรักษา พะญาสุโขทัย
พระไชยบุรช่วยกันรักษาค่ายมั่นคง อ้ายลาวหาแหกเข้ามาได้ไม่อ้ายลาวตั้งค่ายในเปลากลางคืนสอง

ค่ายได้รบกันอยู่จนรุ่ง ครั้นรุ่งขึ้น เหลาตวันบ่าย ข้าพเจ้าเห็นว่ากระสุนดินดำยังมีอยู่น้อยนัก ข้าพเจ้าให้พระอินเดชะ พระหิฎุไท นายกวต นายบุญ มหาตเล็ก ขุนอิน หลวงดารา หลวงสิทธิ หลวงวิชิต ขุนฤทธ ขุนตเวณ คุมไพรหลวง ล้อมพระราชวัง สองร้อยคนกับไพร่สม ๑๕๐ คนเข้ากัน ๓๕๐ คนออกไปไล่พันแทงช่วยกันกับพวกซึ่งประจำรักษาหน้าที่ได้รับอ้ายลาวตลุมบรถึงอาวุธ ขึ้นพันแทงอ้ายลาวแตกกระจัดพรัดพรายได้ไล่ดิจพันไปจนกระทั่งค่ายอ้ายราชวง ๆ ทั้งค่ายแตกหนีไป ทิ้งเครื่องหามแลเครื่องสาตราวุธน้ำนุ่งหมี่เสบียงอาหารเรียไปตามทางเป็นอันมาก อ้ายลาวตายในที่รบ ๖๐ คน บ่าวนายกวตมหาตเล็กจับอ้ายลาวเวียงจันทน์ได้เป็นคน ๑ ขุนหมื่นล้อมวังจับได้คน ๑ กับบาวนายทพนายกองเกบได้ ปืนหลักบอ ๑ ปืนเฉลยศึก ๕๐ หอก ๓๐ ทวน ๒๐ ดาบ ๑๕ กับกลัดดิน ๔ กลัด ครั้นกองทัพอ้ายลาวแตกหนีไปแล้ว อ้ายหมื่นท่งเมืองนครโทภาคครัวเมืองนครโทซึ่งอ้ายลาวกวาษต้อนเอาไป หนีกลับมาได้อีกเป็นคนชายหญิง ๗๒ คน เข้ากันเก่าใหม่เป็นคนชายหญิง ๒๒๒ คน ครั้นข้าพเจ้าตั้งมั่นอยู่เมืองเลย กระสุนดินดำยังมีอยู่น้อยนัก ข้าพเจ้าให้เอาช้างไปบันทุกขึ้นมาแต่เมืองนครโท ก็ยังหามาถึงไม่ ข้าพเจ้าถอยมาตั้งมั่นจากเมืองเลยทาง ๑๐๐ เส้น ให้พันที่เลยพาพร้อม ถ้ากองทัพมาถึงพร้อมกันเมื่อใดข้าพเจ้ากับนายทพนายกองจะยกกองทัพดิจเมืองพันพร้าวที่เดียว อนึ่งข้าพเจ้าได้มีหนังสือไปถึงพญาบริกรราชา พญาณรงค์เดชาให้รีบยกกองทัพมาไต่ถึงข้าพเจ้า แล้วให้พญาบริกรราชาพญาณรงค์เดชา มีหนังสือไปถึงพญาไกรโยธพญาราชบุรี พญาวิชิตณรงค์ พญาพิโรธสงคราม ให้ยกกองทัพมาพร้อมกัน ช่วยคิดอ่านราชการเข้าตีค่าย อ้ายอยู่เวียงจันทน์ซึ่งตั้งอยู่บนหนองบัวลำภู อนึ่ง พญาน่าน หอน้ำ แลนท้าวพญาลาวเมืองน่าน มีหนังสือขอขบถมาถึงหลวงมหาโตเมืองพิไชย หลวงมหาโตไทยบอหนังสือขอขบถมาถึงข้าพเจ้าใจความว่า พญาน่านได้เกณฑ์กองทัพให้นายไพร่ ๓๕๐๐ คน แจกอยู่ในหนังสือบอกพญาน่านนั้นแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าราชการครั้งนี้เป็นทีหนักอยู่ถ้าข้าไป อ้ายลาวจะแต่งคนเล็ดลอดมาจตุตเภาเข้าเปลือกเสีย ข้าพเจ้าได้ลอกหนังสือขอขบถพญาน่าน คำให้การอ้ายหมื่นแลนอ้ายโต อ้ายมา ลาวเวียงจันทน์ ที่จับได้เข้าเฝ้ากับตัวอ้ายลาวเวียงจันทน์ ๒ คน ซึ่งจับได้ในที่รบแลหนังสือขอขบถพญาน่านให้นายรณนายเวณตำรวจคุมลงมาด้วยแล้ว แต่ตัวอ้ายลาวเมืองน่าน ๖ คน นั้น ข้าพเจ้ายังรอตัวไว้ ถ้าพญาน่านยกมาถึงข้าพเจ้าจะส่งตัวอ้ายลาว ๖ คน ให้พญาน่านหนังสือมา ณ วันอาทิตย์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีจุญนพศก ๗๕ @m—

๑ ข้าพเจ้าอ้ายท้าวลาวให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นบ่าวเพียงภิกษิสาเป็นนายบาญชีเพียงภิกษิสาเกนข้าพเจ้ามาร่วมทัพอยู่เมืองเวียงจันทน์ ครั้นณวัน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ เจ้าเวียงจันทน์จัดให้ราชวงบุดกับ พญาขานน พญาอุปราชา พญาสุโพ พญานานนุ พญาเมืองทอง คุมไพร ๕๐๐๐ ปืน ๔๐๐ บอยกกลงมาทางเมืองสระบุรีให้อุปราชเมืองเวียงจันทน์กับเพี้ยเมืองขวา เพี้ยเมืองคำ เพี้ยเมืองแพน เพี้ยชาบันดิจคุมไพร่หมื่น ๑ ปืน ๑๑๐๐ กะบอก มาบันจบที่นจำปาศักทางเมืองอุบล ตัวเจ้าเวียงจันทน์คุมไพร่หมื่น ๑ ปืน ๑๒๐๐ กะบอก มาทางเมืองโคราช แต่ข้าพเจ้าเข้ากองทัพ

พระราชวัตรของคูตามตำราบอกเพี้ยนกว่านั้นว่า เกิดวิบัติต่างๆ เมืองเวียงจันทน์จะเสียแล้ว เมื่อครั้งก่อนแผ่นดินแยกเมืองก็เสีย ครั้งนี้ก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน เพี้ยนกว่านั้นเอาคำพระสังฆราชบอกเจ้าเวียงจันทน์ เจ้าเวียงจันทน์หาเชื่อไม่ ว่าเกิดเหตุทั้งนี้เพราะบุญของเรานี้ จงแต่ที่แผ่นดินแยกนั้น ก็ให้รณดินมาถมเต็มคันทั้ง ๕ แห่ง หอพระแก้ว หอพระบาง หอไตรยศ ก็ซ่อมแซมทำขึ้นเสียดั่งเก่า สันคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ฯ

๑๑ วันพฤหัสบดี แรม ๗ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุมพศ จหมื่นไชยพอนปลัดกรมพระตำรวจถือหนังสือบอกเจ้าพญาอัครมหาเสนาลงมา แต่ค่ายหลวงเมืองโคราชฉบับ ๑ ว่า ฯ

๑๒ หนังสือ เจ้าพญามหาเสนา มาถึงพญาศรีระเทพ ให้ทราบพลพระกรุณาให้ทราบได้ฝ่าละอองฯ ด้วยมีพระราชบัญชาให้ทราบถึงเกล้าฯ ให้บอกลงมาว่าวัน ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ หลวงเดชฯ ครชกันกองนอกในพระราชวังบวรฯ ซึ่งจำกองพระอาจทองยกขึ้นไปถึงลำพระเชิญคุมครัว ๑๐๐ เลศคามลำพระขึ้นมาแล้ว เลยลงมาฝ่าพลของฯ หลวงเดชฯ ครชกันให้การว่า ณ วัน แรม ๒ ค่ำ เดือน ๕ พระอาจทองนายทัพ นายกอง ขึ้นไปถึงบ้านบ่อแก แขวงเมืองไชยภูมิ ทำหนังสือให้ หลวงไชย นายพุด ไปเกลี้ยกล่อมครอบครัวซึ่งหนีอยู่ในป่าแขวงเมืองภูเขียวแล้ว พระอาจทอง หลวงเดชฯ ครชกัน ยกเลยขึ้นไปตั้งอยู่ลำพระเชิญได้ภูเวียงลงมาทาง ๓๐๐ เส้น ครั้น ณ วัน ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๖ หลวงไชย นายพุด นายนำ ตามหลวงเดชฯ ครชกันขึ้นไปแจ้งว่า ไปถึงบ้านวนลำพรมแขวงเมืองภูเขียวพบครัวหลวงสิริราชฯ ด้วยของพระราชวังหลวง กับครัวบ้านวังวนแขวงเมืองโคราชชาย หนึ่ง ในอุ้งนัยประมาณร้อยเศษ หลวงไชย นายพุด นายนำ ภาครอบครัวมาก็อยู่ ณ บ้านกุดน้ำใส แขวงเมืองสุวรรณภูมิ แล้วหลวงเดชฯ ครชกัน ถามนายแทนบุตรหลวงสิริราชฯ ด้วยข้อราชการ นายแทนแจ้งว่าเมื่ออ้ายเวียงจันทน์ ยกไปจากเมืองโคราชนั้น อ้ายเวียงจันทน์ให้กวาดครอบครัวเมืองโคราช เมืองภูเขียว เมืองสิมมู เมืองบัก เมืองไชยภูมิไปปนอันมาก อ้ายอนุเวียงจันทน์จึงกันเอาช้างในหลวงสิริราชฯ ช้าง ๑ กับช้างพวกลาวทั้งปวงบันทุกของไปส่ง นายแทนก็คุมช้างบันทุกสิ่งของไปส่งอ้ายอนุเวียงจันทน์ ถึงบ้านพันพร้าวพักของช้างนี้ ณ วัน แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ อ้ายอนุเวียงจันทน์ ก็ข้ามไปถึงเวียงจันทน์ แล้วให้เอาเรือมารับบันทุกของข้ามไป นายแทนก็อยู่ณบ้านพันพร้าวคืน ๑ นายแทนได้นิลาพูดกันว่า ลาวชาวเมืองเวียงจันทน์ เมืองเวียงคุก บ้านพันพร้าว กับครัวซึ่งต้อนขึ้นไปร้องไห้ว่า อ้ายอนุเวียงจันทน์ เปนกระบถพ้อลงทั้งนี้ จะพากันตายด้วยแล้วเจ้าอธิการวัดตะทองซึ่งเป็นผู้ใหญ่พูดว่า พระสังฆราชเสพระราชาคณะทั้งปวง ได้ห้ามปรามว่ากล่าวอ้ายอนุเวียงจันทน์หาฟังไม่ จะทำให้อนุสติพี่น้องไพร่บ้านพลเมือง ได้ความตายยิ่งกว่าครั้งก่อน เมืองเวียงจันทน์จะร้างเป็นป่า แต่ตลาดในเมืองเวียงจันทน์ อ้ายลาวพูดว่าหาได้ซื้อขายเหมือนแต่ก่อนไม่เลิกเสียสิ้นเสบียงอาหารก็ขัดสนเป็นอันมาก เข้าเปลือกลือซื้อขายแก่กันสัดหนึ่งเป็นเงินลาวบาท ๑ แล้วนายแทนได้นิลาอ้ายลาวเวียงจันทน์พูดกันว่า อ้ายราชวงมีหนังสือมาถึงอ้ายอนุเวียงจันทน์ฉบับ ๑ ว่ากองทัพรุงฯ ยกมาตีเมืองสมคัก เมืองเลย แดกแล้ว อ้ายราชวงถอยมาตั้งอยู่น้ำมันกองทับนัยตัวนัก ขอนลงมา

ช่วยเพิ่มเติมอีก อ้ายอนดูเวียงจันทน์มีหนังสือตอบลงมาว่า จะเอาคนที่ไหนให้ เมืองเชียงใหม่นี้เขาก็จะยกมาติดอยู่แล้ว จะเทศจริงประการใด นายแทนหาญไม่ นายแทนรักอยู่บ้านพันพร้าวคืน ๑ กลับลงมาเหนือครัวไทย ลาวมอริ ตั้งชมรมอยู่ตั้งแต่บ้านพันพร้าว ลงมาจนหนองบัวลำภูเป็นอันมาก แลค่ายที่หนองบัวลำภูนั้นทำด้วยเสาไม้จริง ๓ ค่าย จะกว้างยาวเท่าใด นายแทนหาญไม่ พญาไกรสีหนาท เจ้าเมืองภูเขียว พญาสรบุรี พญาณริน เจ้าเมืองลี้มุ่ม นายแลเจ้าเมืองไชยภูมิ หลวงรักเจ้าเมืองบัก กับอ้ายลาวแลครอบครัวชายหญิงใหญ่น้อย อยู่ในค่ายประมาณหมื่นเศษ นายแทนเข้าไปหา พญาสรบุรี พญาณริน เจ้าเมืองภูเขียว เจ้าเมืองไชยภูมิ เจ้าเมืองบัก หลวงรัก ๆ พูดกับนายแทนว่า เมื่ออ้ายอนดูเวียงจันทน์ ยกกลับมาถึงหนองบัวลำภูบอก พญาสรบุรี พญาณริน เจ้าเมืองภูเขียว เจ้าเมืองไชยภูมิ เจ้าเมืองบัก ว่าอ้ายอนดูเวียงจันทน์ให้อ้ายสุทธิสารนั่งเมืองโคราช กรมการแลไพร่พลเมืองโคราช อ้ายอนดูเวียงจันทน์ให้ร่ำเสียดินนาในลำพะยิกินหาได้ไม่ ให้พญาสรบุรี พญาณริน เจ้าเมืองภูเขียว เจ้าเมืองบัก หลวงรัก เจ้าเมืองไชยภูมิ ตั้งรับอยู่นหนองบัวลำภูก่อน ต่อถึงเดือน ๑๒ อ้ายอนดูเวียงจันทน์จะยกลงไปตีกรุงฯ แล้วอ้ายอนดูเวียงจันทน์เป็นกระบวนพุดจาโกหกฟ้อลง ให้พญาสรบุรี พญาณริน เจ้าเมืองภูเขียว เจ้าเมืองไชยภูมิ เจ้าเมืองบัก หลวงรักกวาดครอบครัวไปก่อนอ้ายอนดูเวียงจันทน์ยกกลงไปตีกรุงฯ ให้สำเร็จในบัดนี้ ครั้นรู้ข่าวกองทัพกรุงฯ ยกขึ้นมา อ้ายอนดูเวียงจันทน์หนีกลับคืนไปเวียงจันทน์ทั้งนี้ถ้ากองทัพกรุงฯ ยกขึ้นมาถึงก็จากกันตายเสียสิ้นแล้ว พญาสรบุรี พญาณริน เจ้าเมืองภูเขียว เจ้าเมืองบัก หลวงรัก เจ้าเมืองไชยภูมิ ภาวกันร้องให้รับทุกกันอยู่แล้วว่าอ้ายอนดูเวียงจันทน์ไปขึ้นบอก ๑ ตัดเป็นสองท่อนเข้าทางไถไหม มีอยู่คนคำหนองบัวลำภูเป็นหลายบอกนายแทนได้ความแต่เท่านั้นแล้วนายแทนก็กลับมาอยู่กับหลวงไปถึงบ้านลาดแขวงเมืองภูเขียว หลวงโซจึงให้นายพูด นายกัน นายลา ขึ้นไปรับครัวเมืองภูเขียว กับครัวอ้ายแลเจ้าเมืองไชยภูมิ ซึ่งอยู่นะบ้านเปลาเหนือภูเวียง ทางคืนหนึ่ง นายพูดนายกันนายลา ขึ้นไปถึงห้อยสเดาภนอ้ายลาวเวียงจันทน์ประมาณ ๒๐๐ เศษ น้ำหมากเป็นประมาณ ๒๐ บอก ลงมาขึ้นต้อนครัวเมืองภูเขียวเมืองไชยภูมิ อ้ายลาวถามนายพูดว่าเป็นลาวพวกไหน นายพูดบอกว่าเป็นลาวเมืองภูเขียว อ้ายลาวจึงว่าทำไมอยู่ต่างหลังเขาเล่า นายพูดบอกว่ากระบิหายไป ๆ เทียวตามกระบิหายกลับไป จึงกลับมาตามครัว อ้ายลาวเร่งให้นายพูดไปตามเจ้าเมืองภูเขียว นายพูดก็บอกทางหนีอ้ายลาวลัดป่ามาหาครอบครัวหลวงโซนายพูด จึงมาเล่าความให้ฟังแต่เท่านั้น ครั้นหลวงเดชะขกัณจเอาตัวนายแทนลงมา แจ้งราชการ ณ ค่ายหลวง นายแทนป่วยนักอยู่จึงหาได้เอาตัวลงมาไม่ แลเสบียงอาหารนั้นหลวงเดชะขกัณจเห็นมีอยู่ ณ บ้านป่อใต้ภูเวียงลงมาทาง ๓๐๐ เส้น มีอยู่ประมาณ ๕๐๐ เศษ หาขัดสนเสบียงอาหารไม่ อนึ่ง ณ วัน ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ เจ้าพญาไภยภูธร ให้พญาไกรโกษาคุมไพร่หลวงกลับมาเข้ากระบวนกับหลวงณเมืองโคราช แล้วเจ้าพญาไภยภูธรบอกลงมาว่ายกขึ้นไปถึงเมืองหล่มสัก ณ วัน แรม ๗ ค่ำ เดือน ๕ พญาไกรโกษาแจ้งความว่า พญาเพชพิไชยขอเอากองพญานรงค์หนึ่ง พญาบริรักษ์ราชทองหนึ่ง เข้ากองพญากำแพงเพชรนับจับกันให้ยกขึ้นไปตีอ้ายลาวซึ่งตั้งอยู่ณเมืองเลยทางหนึ่ง พญาเพชพิไชยกไปทางเมืองตานีอ้ายจะบัน-

จบกันณเมืองเลย เจ้าพญาโณผู้อรธแต่งตั้งให้ขุนสาระวัดขึ้นไปสืบราชการอยู่ ถ้าพญาเพชรโพ
นายทับนายกองบอกลงมาได้รับฟังจึงหันกัน เจ้าพญาโณผู้อรธจยกหนุมขึ้นไป พญาไกรโกษา
นายทับนายกอง ได้ครอบครวัซึ่งหลบหนีอยู่ในป่ากลับออกมาเป็นครวัไทลาว ชายหญิงใหญ่น้อย
๗ คน เจ้าพญาโณผู้อรธยังให้ขับต้อนครวัอยู่อีก แล้วเจ้าพญาโณผู้อรธยังให้ไปหาพระนร-
สงครามจัดแจงรวบรวมครอบครัวเลี้ยงอาหาร อยู่รักษาเมืองหล่มดัก ครั้น ๓ เดือน ขึ้น ๑๓ ค่ำ
เดือน ๖ เจ้าพญาโณผู้อรธให้ขุนภักดีสงคราม ถือหนังสือบอกลงมาอีกฉบับหนึ่งว่า ณวัน
ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ขุนสาระวัดซึ่งเจ้าพญาโณผู้อรธ ให้ไปฟังราชการทางเมืองเลย กลับถือ
หนังสือบอก พญาบริกรราชา พญาณรงค์ดา พญากำแพงเพชร พระพิจิต พญาสุโขไทย พญาธรร-
เดชะ พระโยธาสงคราม นายทับนายกองยกขึ้นไปถึงภูเวียงทันย้ายลาว ดีไธลวแตกหนีไปแล้วนาย
ทับนายกองยกลงขึ้นไปถึงชายเขา ได้รับกันถึงย้ายลาวตาย ๒ คน ย้ายลาวแตกหนีไปอีก
นายทับนายกอง ตั้งจัดแจงเลี้ยงอาหาร แล้วให้พญากำแพงเพชร พญาสุโขไทย พญาเพชรบูร
หลวงฤทธเดชะ พระพิจิต หลวงอาษาภูธร พระณรงค์สงคราม พระโยธาสงคราม ยกไปทางบ้านแร่
ไปบันจบกับทางเมืองตากเข้า ขงกระแวนจับตัวย้ายเลือนบุตรพญาเพชรบูรเก่า อ้ายลาวตั้งให้เป็น
ราชบุตรคน ๑ อ้ายแสนอั้งระบุตรขุนแห่งคนเก่า อ้ายลาวตั้งให้เป็นพระแก้วอาษาเจ้าเมืองด่านซ้าย
ได้ ๒ คนตามให้การว่า อ้ายเลือนกับอ้ายท้าวคงเมืองลมหดัก ขึ้นไปหาอ้ายอนูเวียงจันทเมือง
โคราชหาพบไม่ ตามขึ้นไปพบอ้ายอนูเวียงจันทตั้งค่ายอยู่ณหนองบัวลำภู ประมาณ ๕ พันเศษ
แล้วอ้ายอนูเวียงจันทบอกอ้ายท้าวคงว่า อ้ายราชวงมีหนังสือขึ้นมาว่า กองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมาตี
ค่ายนายม ค่ายเสียดียง ค่ายเมืองเพชรบุรี ค่ายเมืองลมหดัก แดกแล้ว อ้ายราชวงกวาดครอบครัวดอย
มาตั้งอยู่ณเขานาวัง เหนือเมืองลมหดักขึ้นไปทาง ๕ คินกองทัพนอ้ยตัว ขอกองทัพลงมาช่วยโดย
เร็ว อ้ายอนูเวียงจันทให้อ้ายชานน อ้ายท้าวคง คุณไพร่พันหนึ่งยกมาช่วยอ้ายราชวงฯ ให้อ้าย
เมืองซ้ายคุณไพร่ ๒ พันคน ลงมาทางบ้านแร่ทางหนึ่ง อ้ายเพ็ชชานน อ้ายท้าวคงคุณไพร่
๑๕๐ คนลงมาทางเมืองเลยไธลาวทางหนึ่ง อ้ายราชวงคุณไพร่ ๓ พัน ยกมาทางบ้านนาหลักทาง
หนึ่ง จะได้กันกองทัพกรุงเทพฯ เจ้าพญาอภัยภูธรจึงให้พระราชมินใจ พญาเพชรบูร นาย ไพร่
๑๐๐ คน อยู่รักษาเมืองลมหดัก แล้วเจ้าพญาอภัยภูธรยกจากเมืองลมหดัก ณวัน ขึ้น ๒ ค่ำ
เดือน ๖ ยกขึ้นไปณเมืองเลย แต่ทัพเมืองลำพูน เมืองลคร เมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ เมือง่าน
เมืองหลวงพบางยังหามาถึงไม่กับเจ้าพญาอภัยภูธรให้ภักดีสงคราม คุณเอาตัวอ้ายเลือนอ้ายแสนอั้งระ
ลงมาส่งณค่ายหลวงเมืองโคราชได้ ได้ส่งตัวอ้ายเลือน อ้ายแสนอั้งระ ให้จหนันไชยพอนคุณลง
มาช่วยแล้ว แต่คำให้การ อ้ายเลือน อ้ายแสนอั้งระ หาถูกต้องกันไม่ ครั้นณวัน ขึ้น ๑๔ ค่ำ
เดือน ๖ กรมหมื่นนเรศโยธียบอกลงมาว่า นายทับ นายกอง ยกขึ้นไปถึงภูเวียง ณ วัน ขึ้น ๖
ค่ำ เดือน ๖ ทัพเมืองโคราชยกจากภูเวียงขึ้นไปทางประมาณ ๒๐ เส้น ภาอ้ายลาวซึ่งอ้ายพญา
ณรินแต่งตั้งให้ขึ้นมาตีทัพ อ้ายลาวยิงเอาทัพเมืองโคราช ถูกขุนด่านล่าจากป็นอันช้ายตลอด
ไพร่ ๒ คนหาเข้าไม่ ได้สู้รบคราวป็นหนึ่ง อ้ายลาวแตกหนีไป ขุนณรงค์พินาท นาย ไพร่ ติดตาม

ไปถึงห้วยลำพองทันย้ายลาวประมาณ ๓๐ คนยังถูกล่าบากไปสองคน อ้ายลาวพะยุงแตกหนีไป
ขุนณรงค์จับได้ อ้ายลาวคนหนึ่ง ราชการซึ่งจะคิดกระทำแก่อ้ายลาว ณหนองบัวลำภูนั้น ได้เร่งรีบยก
ขึ้นไป ถ้าตีหนองบัวลำภูแล้วได้ทุ่งที่ก็จะยกไปตีเมืองเวียงจันทน์ แล้วให้นายฮั่นมหาเดชคุมอ้ายลาว
ซึ่งจับได้ส่งลงมาตามซ้ายหลวงได้ตามข้อราชการ ได้คิดคำให้การให้จะหนีไปไชยพรมลงมาด้วย
แล้ว แต่ตัวอ้ายปานนั้นขอไว้ได้เสียข้อราชการก่อน จึงจะส่งลงมาครั้งหลัง อนึ่งครวไท มอน
เมืองสระบุรี อ้ายลาวกวาดขึ้นไป หนีอยู่เมืองโคราช หนีคำมปี่ลงมาบ้างเป็นคนชายหญิงใหญ่น้อย
พันเศษ ได้ให้กลับลงมาทางพญากลาง ให้ไปอยู่บ้านเรือนตามภูมิลำเนา ยังให้สืบเสาะครวต่อไป
อยู่ ถ้าได้มามากน้อยเท่าใดจะบอกลงมาครั้งหลัง อนึ่งแสนพวย กรมช้าง อำแดงรอด อ้ายมา
บุตรเป็นได้ที่ค่ายอ้ายอนุเวียงจันทน์ เป็นหลัก ทอง ๙ เหลก ๑๓ (รวม) ๒๒ บอกยาวศอกคืบ ๒-๓ ศอก
กระสุนใหญ่นิวหนึ่งบ้าง ๒ นิวบ้าง ให้พญาปลัดเมืองโคราชดูว่าเป็นปืนเมืองโคราช เป็น
หลักทอง ๘ เหลก ๕ (รวม) ๑๓ บอก ปืนอ้ายอนุเวียงจันทน์เป็นหลักทอง ๑ เหลก ๘ (รวม) ๙
บอกแต่ปืนเมืองโคราช ๑๓ บอกนั้น ได้มอบให้พญาปลัดเอาไว้สำหรับเมืองตามเดิม ปืนอ้ายอนุ
เวียงจันทน์นั้นชำรุด ได้ให้ซ่อมแซมทำขึ้นใหม่ ขอพระราชทานไว้สำหรับเมืองโคราช ได้ส่งตัวอ้ายแสน
ฮังขร อ้ายเสื่อ กับคำให้การ อ้ายปานให้จะหนีไปไชยพรมลงมาด้วยแล้วหนังสือมาณวันพุธ
ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุมพศก ฯ

๑ วันอาทิตย์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุมพศก พญาไกรศรีให้ตามอ้ายเสื่อซึ่งจะหนี
ไปไชยพรมลงมา

๑ อ้ายเสื่อให้การว่าอายุได้ ๒๘ ปีข้าพเจ้าเป็นบุตรพญาเพชุนบุญมา บิดาข้าพเจ้ามีบุตร
ชาย ข้าพเจ้า อ้ายรัก อายค่อน บุตรหญิงชื่อฮังจันเป็นเมียขุนดอกไม้ ฮังจันไม่มีผัวพรยาข้าพเจ้า
ชื่อเกิดมีบุตร ชาย ๑ หญิง ๑ (รวม) ๒ คน บ้านเรือนข้าพเจ้าอยู่ในเมืองเพชรบุรีเมื่อบิดาข้าพเจ้า
ได้เป็นที่พญาเพชรบุรีแล้วจึงเอาข้าพเจ้าลงมาถวายเป็นมหาดเล็กเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณูรัก
ครั้นถวายตัวเสร็จแล้ว ข้าฯ ก็กลับไปบ้านข้าพเจ้าฯ ขึ้นไปซื้อสินค้าณเมืองหล่ม ข้าพเจ้าจึงได้รู้
จัก ว่าอ้ายสุริวงษาเป็นพี่อ้ายท้าวเงาะ ๆ เดิมไปเป็นเจ้าเมืองแก่นท้าวแล้วกลับมาเป็นอุปฮาดเมือง
หล่ม อ้ายอุปฮาดเป็นพี่อ้ายท้าวภู่งู ๆ เป็นพี่อ้ายท้าวเมือง ๆ อายุประมาณ ๑๙-๒๐ ปี อ้ายมีชื่อ
๔ คน เป็นพี่น้องร่วมบิดา มารดา เดียวกัน แลอ้ายขัติยะเป็นบุตรอ้ายอุปราชามืองเลย อ้ายขัติย
เป็นน้องชายอ้ายสุริวงษา อ้ายท้าวคง อ้ายท้าวค่างเป็นบุตรของอาอ้ายสุริวงษา น้องอ้ายท้าว
คงเป็นเมียอ้ายท้าวแก่นเมืองหล่ม อ้ายท้าวแก่นเป็นน้องอ้ายราชวงเมืองหล่มข้าพเจ้าได้ขึ้นไปซื้อสิน
ค้าณเมืองหล่ม ๓ ครั้ง ครั้นอยู่มาจะเปนปีใดจำมิได้บิดาข้าพเจ้าลงมาเป็นความอยู่ณกรุง
ข้าพเจ้าลงมาด้วย ครั้นบิดาข้าพเจ้าตายข้าพเจ้ากลับขึ้นไปบ้านข้าพเจ้า อยู่ณเดือน ๑๑ ปีจอ
ฮังเดชภพญาเพชรบุรคนใหม่ภักครัลลงมาอยู่ ณ บ้านถ้าโรงให้หลวงอินอยู่รักษาเมือง ครั้นอยู่มา
เดือน ๓ ค่ำขึ้นชาวเมืองเพชรบุรีพากันว่าลาวเวียงจันทน์ จะยกลงมาทางเมืองหล่มจะมาตีเมือง

เพชฌุณ ได้เพชฌุณแล้วจะยกลงมาตีกรุง บ้างว่าจะลงมาทำ การพระเมรบังหาแม่ไม่ หลวงอินผู้
รักษาเมืองเพชฌุณให้หมื่นมโนฤทธ ถือหนังสือมาบอกพญาเพชฌุณที่บ้านถ้ำโรง ว่าชาวบ้าน
ชาวเมืองแตกตื่นกันตั้งนี้ ให้พญาเพชฌุณกลับคืนไปจะได้จัดแจงคนให้ไปสืบราชการ หมื่นมโนฤทธ
กลับมากล่าวว่าพญาเพชฌุณว่าเจ้าคุณไม่เครื่องพระเมรลงมาส่งณกรุงฯ ไม่กลับขึ้นไปแล้วหมื่น
มโนฤทธกลับขึ้นไปได้ ๖ วัน ชาวบ้านชาวเมืองเพชฌุณพากันหนาขึ้นว่าลาวเวียงจันทยกลงมาถึง
เมืองหล่มแล้วจะมาตีเมืองเพชฌุณเปนแน่ หลวงอินจึงให้ขุนเพชรสังหาร ถือหนังสือมาแจ้งพญา
เพชฌุณอีกฉบับหนึ่งให้เร่งขึ้นไป พญาเพชฌุณก็หาขึ้นไปไม่ ขุนเพชรสังหารก็อยู่เสียดกับพญาเพชฌุณ
แล้วชาวบ้านเพชฌุณภาคหนึ่งเข้าป่าประมารส่วนหนึ่ง ยังประมาณ ๒ ส่วน คราวข้าพเจ้าก็พากัน
หนีออกไปอยู่ป่าด้วย ครั้นณเดือน ๓ ข้างแรม อ้ายสุริยวงษาเจ้าเมืองหล่มมีหนังสือให้ลาว
๓ คนถือมาถึงพระนครทองนอก ให้ขึ้นไปพูดจาถนอมเมืองหล่ม พระนครกับไพร่ประมาณ
๕๐ คนขึ้นไปณเมืองหล่ม จะพูดจาถนอมประการใดไม่ทราบ อยู่ประมาณ ๗ วัน พระนครกลับลง
มา ณบ้านนายมได้ ๒ วัน พระนครขึ้นมานะบ้านซ่อนไพร่ ให้หาตัวหลวงอินผู้รักษาเมืองกับ
กรมการ ออกไปณบ้านซ่อนไพร่ พระนครว่าลาวพูดกันประหลาดอยู่ ให้นายหมวดนายกอง
กำชับไพร่ไว้ อย่าให้ไปหาถิ่นไกล คนที่ภาคครัวหนีออกไป อยู่ป่าดงนั้น ให้พากันกลับเข้ามาบ้าน
เมืองตามเดิม ขุนมีราชการคำคืน จะเอาตัวเมื่อใด ให้ได้เมื่อนั้น แล้วเป็นหลวงสำหรับเมืองมีอยู่
๔๖ บอก พระนครเรียกเอาไปไว้ ในกองพระนครทั้ง ๔๖ บอก หลวงอินจึงให้กำนันไปป่าร้อง
ชาวบ้านให้ภาคครัวกลับเข้าเมือง พวกซึ่งหนีภาคครัวกลับเข้าเมือง ประมาณสองส่วน ยังอยู่ใน
ป่าประมาณสักส่วนหนึ่งทั้งครัวข้าพเจ้า ครั้นณวัน ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๔ อ้ายราชวงษาเมืองหล่มตัก
เปนแม่ทัพอ้ายขี้ย อ้ายท้าวคงอ้ายท้าวญเมืองลุ่มตัก อ้ายเมืองชัยกับอ้ายหลวง พลโยธาเมือง
เวียงจันทน์ ไพร่เมืองเวียงจันทน์ ๒๐๐ คน ๕๐๐ ยกลงมาตั้งค่ายทุ่งนาสเดียงสองค่าย ทางไกลเมือง
เพชฌุณประมาณ ๒ เส้น กรมการแลชาวบ้านภาคครัวหนีเข้าป่า แต่ครัวหลวงอินกับครัวชาวบ้านประ-
มาร ๔๐ ครัวนั้นหาหนีเข้าป่าไม่ ครั้นณ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๔ หลวงอินไปบอกข้าพเจ้าว่า
อ้ายลาวแม่ทัพให้หาหลวงอินออกไปค่าย บอกว่ายกลงมาทำการพระเมร ไม่ทำอันตรายกับ
ชาวบ้านชาวเมืองดอก ให้พากันกลับเข้าเมืองเถิดอย่ากลัวเลย แล้วพญาเพชฌุณตาไปนพระ
สำรวจ กรมการแลชาวบ้านก็ภาคครัวกลับเข้าเมือง พระญาเพชฌุณตาไปนพระสำรวจกรมการ
พากันไปหาอ้ายลาวในค่ายพูดจาถนอมประการใดไม่ทราบ แต่ครัวข้าพเจ้ายังหาภาเข้าเมืองไม่
ข้าพเจ้าจึงเข้ามาหาหลวงไชยเสนาในเมือ หลวงไชยเสนากล่าวข้าพเจ้าว่า ให้ข้าพเจ้าภาคครัวกลับเข้า
เมือง ถ้าไม่เข้ามาในวันนี้ลาวจจับผู้ชายมาเสียจะเอาแต่ครัวไป ในวันนั้นข้าพเจ้าก็ภาคครัวกลับเข้า
เมือง แล้วหลวงธรรบาลซึ่งลงมาณกรุงกลับขึ้นไปถึงเมืองเพชฌุณข้าพเจ้าถามหลวงธรรบาล
ว่าราชการกับศึกณกรุงเป็นอย่างไรบ้าง หลวงธรรบาลบอกว่าสงบอยู่ ครั้นรุ่งขึ้นณวันขึ้น ๗ ค่ำ
เดือน ๔ อ้ายลาว ตัวนาย ๕ คน ให้หาหลวงธรรบาล หลวงแพง หลวงดอกไม้ นายบุญจันบุตพญา
เพชฌุณคนเก่า ขุนท่ามขุนข้าพเจ้า ออกไปณค่ายอ้ายลาวถามว่ากรมการแลไพร่อยู่พร้อมกันฤ

ข้าพเจ้ามีชื่อ ๖ คน บอกว่ากรมการแลไฟร์ซึ่งไม่ได้ลงมาพิจารณาการอยู่ ณ กรุงนั้นอยู่พร้อมกัน
ข้ายลาวจึงบอกว่ายกลงมาที่กรุง กรมการแลไฟร์ ซึ่งขึ้นมานี้ยอมเข้าด้วยฤๅไม่ ข้าพเจ้ามีชื่อ
๖ คนภาคนั้นอยู่ ข้ายลาวจึงว่าจากกันนี้อยู่ว่างไร หลวงอินผู้รักษาเมืองกับพระสำรวจ
พญาเพชุนตาไปนก็ยอมเข้าด้วยแล้ว ข้าพเจ้ามีชื่อ ๖ คนก็รับคำข้ายลาวว่าจะเข้าด้วย ข้ายลาวจึง
ตั้งข้ายบุญขุนพิไชยพญาเพชุนคนเก่าเป็นที่พญาเพชุน หลวงเพงแปนที่อุปฮาด ตั้งหลวงคอกไม้
เป็นราชวง ตั้งธรรบาลแปนเพี้ยราชของเมืองที่กรมเมือง ตั้งขุนทัมขุนแปนเพี้ยมหาเสนาที่
มหาดไท ตั้งนายบุญจันแปนสุริย ตั้งข้าพเจ้าให้เป็นราชบุตร ตั้งขุนต่างตาแปนขัติย ตั้งขุนพานแปน
เพี้ยเมืองเสน ตั้งหลวงบำรุงแปนพระอุปราช แต่หลวงอินพระสำรวจ พญาเพชุนตาไปนนั้นข้าย
ลาวว่าเป็นคนแก่เกะเขราแล้วจะทำราชการไปไม่ได้ ให้แปนผู้ใหญ่อยู่กับเมือง แล้วข้ายลาวถามข้าพ-
เจ้ามีชื่อว่าป็นในเมืองเพชุนมีอยู่เท่าไร ข้าพเจ้าบอกว่าป็นในเมืองนั้น พระณรงค์เณเอาไปมด
แล้ว ข้ายลาวจึงว่าพระณรงค์นั้นให้หาตัวถึงสามครั้งสี่ครั้งก็ไม่มา ภาครวหนีไปแล้วเขียนหนังสือไว้ที่
เรือน ว่าซึ่งจะไปพึ่งข้ายเวียงจันนั้นไม่ไปแล้ว ด้วยแปนคนอริกันอยู่ พระณรงค์จะหนีไปพึ่งพญาเชียง
ใหม่ แล้วข้ายลาวตั้งข้าพเจ้ามีชื่อว่าให้จัดแจงผู้คนไว้ให้พร้อม ข้ายเวียงจันมีหนังสือกำหนดลงมาให้
ไปตีกรุงวันใด จะได้ยกลงไปตามหนังสือข้ายเวียงจัน แล้วข้ายลาวทมนบอกข้าพเจ้ามีชื่อว่า
ข้ายเวียงจันยกคนนายไฟร์ ๒ หมื่นมาตั้งอยู่ ณ เมืองโคราช บันดาไท ลาว เสมร ทางตะวันออก
ซึ่งขึ้นกับกรุงยอมแปนข้ายเวียงจันหมดแล้ว ข้ายเวียงจันข้ายราชวง ยกคน ๓ พันลงมาตั้งอยู่
ณ ห้วยกะบอก กวาดครวัเมืองสรบุรี ให้ไปตั้งอยู่ ณ เมืองโคราช แล้วข้าพเจ้ามีชื่อไปหาข้ายลาวตัว
นายณค้ายทุกวัน ข้ายท้าวคงจึงเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เมื่อข้ายท้าวคงยังไม่ยกลงมาเมืองเพชุน
นั้น ข้ายสุริวงษามีหนังสือมาให้หาพระณรงค์ขึ้นไปณเมืองลัม ข้ายสุริวงษา กับพระณรงค์พูดจา
คิดอ่านชาบานตัวกินน้ำสัจ ยอมจะเข้าด้วยกับข้ายเวียงจัน ข้ายสุริวงษาได้ให้ดินปลิวมากับ
พระณรงค์หลังข้างหนึ่ง ให้ตีบุกมาหลอกระสุน ๓ ดุน ข้ายสุริวงษากับพระณรงค์นัดกันว่า ข้ายเวียง
จันยกลงมาโคราชแล้ว จะพากันขึ้นไปหาข้ายเวียงจัน บัดนี้พระณรงค์กลับออกตัวเสียหน้าทำตาม
สัญญาไม่ ข้าพเจ้าจึงถามข้ายท้าวคงว่า ถ้าจับพระณรงค์ได้จะฆ่าเสียฤๅไม่ ข้ายท้าวคงว่าถึงจับได้
ก็ไม่ฆ่า ด้วยข้ายท้าวคงแปนเกลือกกับข้ายพุทธบุตรพระณรงค์ วันหนึ่งข้ายท้าวคงพูด ให้ข้าพเจ้าฟังว่า

.....

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๓

๑ วันพุธ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุมพศก หนีบวิเสศข้าหลวงซึ่งขึ้นไปปักเลิก ด้วยหลวงศรีเสนา ถือหนังสือบอกพระวิเสศจ้าน้องพญาภักดีไชยลงมาว่า

๑ ข้าพเจ้า พระวิเสศเจ้ากรมการบอกลงมา ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าป่าดัก จัดแจงแต่งบ้านเมืองให้ข้าพเจ้า แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้ายกไปตั้งปันหัวเมืองอยู่ ณ บ้านม่อฮ่อมนั้น ข้าพเจ้าได้จัดแจง กระเตรียมช้างเกียนกำหนดจะยกขึ้นไปณวัน ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๔ ภูมิราชการเจ้าป่าดัก เจ้าป่าดักแต่งให้ขุนไกรณรงค์ลงมาเกณฑ์เมืองโขง เมืองอัตปือ เมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง ให้กวาดเอาให้สิ้นเชิง ข้าพเจ้าเห็นราชการผิดประหลาดอยู่ ข้าพเจ้าไปสืบ เจ้าเมืองเชียงแตง กรมการ ได้ความว่าเจ้าเวียงจันทน์ให้เจ้าป่าดักยกมาตั้งเกณฑ์กำลังชุมพลอยู่ณเมืองอุบล ถ้าได้คนพร้อมแล้วเมื่อใด จะยกลงไปตีเอากรุงเทพฯ ได้ความชัดดังนี้ ครั้นข้าพเจ้าจะนิ่งความไว้ก็กลัวผิดแลชอบ ด้วยเป็นความหยาบข้าต่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เป็นความอากาซกัน ครั้นณวัน ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๔ พระศรีสุลาดเจ้าเมืองเชียงแตงคุมกำลัง ๓๐๐ เล็ด ยกไปจวนจับกับเจ้าป่าดักณเมืองอุบล แต่อุปฮาดเจ้าเมืองแสนบางนั้นเกณฑ์กำลังพร้อมแล้วยังหาได้ยกไปไม่แลเจ้าเวียงจันทน์เจ้าป่าดัก คิดราชการครั้งนี้ยาขาวหาเกรงพระราชอาชญาบาปมีสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวไม หมายจงไปนั่งเอากรุงเทพฯ ให้จงได้อันนี้ พวกชาวกรุงเทพฯ ไปมาซื้อขาย แลไปมาก็ราชการทั้งปวงณแขวงตะวันออก เจ้าป่าดักให้จับฆ่าเสีย แต่ขุนวิเสศลงความข้าหลวง ซึ่งไปสืบราชการกับข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้ายักยกขอขึ้นไว้จึงหาเป็นอันใดรายไม แลราชการครั้งนี้ข้าพเจ้าเห็นจะเกิดความใหญ่ จอุนต้องได้ผลของทุลีพระบาทมากมายอยู่ ครั้นข้าพเจ้าจะเข้ามาแจ้งราชการเล่ากลัวผิดแลชอบ แลข้อราชการหนักเบาประการใด แจ้งอยู่กับขุนวิเสศลงความ แล้วข้าพเจ้าได้แต่งให้จันทนายแก้วมาแจ้งข้อราชการ กับนำขุนวิเสศเข้ามาส่งด้วยแล้ว บอกปณิบัติรมา ณ วันเสาร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ ปีจอ อัฐศก ฯ ๖ @—

๑ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุมพศก พญาไชยซิดให้ขุนพรหมถือบอกลงมาแจ้งว่า พญาไชยซิดแต่งให้หลวงบำรุงนัคเรฎ ขุนพรหม ขุนนอระดัก ขึ้นไปสืบราชการทัพเจ้าพญาอภัยสุธอร ณวัน ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ หลวงบำรุง ขุนพรหม ขุนนอระดัก กลับมาแจ้งความว่า ขึ้นไปถึงเมืองบัวชุม ณวัน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ภูมิแห่งเมืองบัวชุมอยู่รักษามือง ขุนแห่งได้แต่นายมนกับไพร่ ๕ คน เอาของขึ้นไปส่งเจ้าพญาอภัยสุธอร ณวัน แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ นายมนกลับมาถึงเมืองบัวชุม ภูมิแห่งหลวงบำรุง ขุนพรหม ขุนนอระดัก ๗ แจ้งความต่อหน้า ขุนแห่ง กรมการ เมืองบัวชุมว่า มีพระบันฑูลโปรดเกล้าฯ ให้มีตราไปถึงเจ้าพญาอภัยสุธอร ๓ ฉบับ ให้เจ้าพญาอภัยสุธอรเร่งรีบยกกองทัพขึ้นไปโดยเร็ว เจ้าพญาอภัยสุธอรยกจากโปงคางณวัน แรม ๙ ค่ำ เดือน ๕ เวลา

บ้าย กำหนดเจ้าพญาอภัยผู้อรธถึงเมืองบุรีชัยวันวัน แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ เปนแน่ กองเจ้าพญา
อภัยผู้อรธประมาณคน ๒๐๐ ข้าพเจ้าได้ให้ ขุนพรม ขุนนรศักดิ์ กับขุนอุดม ถือหนังสือบอกลงมา
แจ้งราชการ แล้วจะจัดคนขึ้นไปสืบข่าวราชการต่อไปได้ความประการใดจะบอกมาครั้งหลังบอก
มา ณ วัน ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุณพศก ๗๒๐—

๑ วันเสาร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุณพศก พญาของถือหนังสือบอกเจ้าพญามหาเสนา
ลงมา แต่ค่ายหลวงเมืองโคราชฉบับหนึ่งว่า ๗๒๐—

๑ หนังสือ เจ้าพญามหาเสนา มาถึงพญาศรีสทเทพรให้มาขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา
ให้ทราบใต้ฝ่าละอองฯ ด้วยมีพระราชบัญชาโปรดเกล้าฯ ลงมาว่าเสด็จฯ ยกกองทัพหลวงขึ้นมาถึง
เมืองโคราช ทรงจัดแจงให้รวบรวมเสบียงอาหารแล้ว ขึ้นต้อนรับครวกลับเข้ามาอยู่ตาม
ภูมิลำเนา แล้วซ่อมแซมประตูหอรับเชิงหินซึ่งชำรุดชำร่วยเสีย กับชำระราชการซึ่งจะคิดกระทำแก่
ข้าวยอญเวียงจันทน์ประการใด แจ้งมากับเจ้าพญาพระคลังทุกประการแล้ว ครั้นณวัน แรม ๔
ค่ำ เดือน ๕ เจ้าพญาอภัยผู้อรธออกส่งต้นหนังสือ พญาโกระโกษา พระวิไชยสงคราม พญาวิชัย
ณรงค์ พญานรงค์ดา พญาบริรักษ์ราชา พญาราชบุรีย พญาพลสงคราม พญาแม่กลอง นายทัพ
นายกอง ให้ขุนขจรเดชถือลงมาว่า ณ วัน ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ นายทัพนายกองรีบยกขึ้นไปถึงบ้าน
น้ำกอ กองกระเวนซึ่งให้ขึ้นไปนั่งทางจับหญิงชาวบ้านปะเลาหนีมาแต่เมืองหล่มดักได้คน ๑
ถามขึ้นน้อยให้การว่า ณ วัน ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ข้าพญาสุริวงษาเผาบ้านเมืองแลเสบียงอาหาร
ในเมืองนอกเมืองเสียภาครอบครวหนีไปเมืองเวียงจันทน์ ครั้นไปถึงภูเวียงช่องแคบขึ้นน้อยหนีมา
นายทัพ นายกอง จึงยกไปเมืองหล่มดักแล้วให้ พญาสันบุรีย พญานรงค์สงคราม คู่มไพร่พันสาม
ร้อยคนยกติดตามครวขึ้นไปทางเมืองเลย กับว่าหลวงยกบริษัเมืองนครไท ซึ่งพญาสุโขไทย
พญานครสวรรค์ พญากำแพงเพชร กองหน้าพญาเพชโชให้มาสืบราชการเมืองหล่มดักแจ้งความ
ว่า พญาสุโขไทย พญานครสวรรค์ พญากำแพงเพชรได้ย้ายลาวซึ่งตั้งอยู่ณบ้านซำร น้ำคล้าย
ภูตแดง ได้ ๓ ค่าย แล้วขึ้นไปตั้งอยู่ณน้ำมันทางไกลเมืองหล่มดักคืน ๑ ครวเมืองนครไท
ย้ายลาวกวาดไปได้สองส่วน ยังส่วน ๑ นายทัพนายกองได้มีหนังสือบอกชำระราชการ ไปถึง
พญาสุโขไทย พญานครสวรรค์ พญากำแพงเพชรแจ้งอยู่แล้ว

อนึ่ง ณ วัน แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ พญาห้วยน้ำ พญาพิไชยบุรินตรา พญาพิไชยรณฤทธิ
พญาอุไทยธานี พระอ่าทอง บอกลงมาว่า นายทัพนายกองยกจากเมืองโคราช ณ วัน ขึ้น ๑ ค่ำ
เดือน ๕ เดินทางระยะบ้าน ไปถึงบ้านตูกจอก ณ วัน แรม ๓ ค่ำ เดือน ๔ จับอ้ายอิน บ้าน
ลำจากซึ่งเป็นพี่น้องอ้ายขานตได้คน ๑ ถามให้การว่า อ้ายขานตคุมครวเมืองโคราชไปถึงลำพชี
พวกครวฆ่าอ้ายขานตเสีย แล้วอ้ายอินได้ยินอ้ายลาวพูดกันว่า ข้าวยอญเวียงจันทน์ ให้พญาสุระบุรีย
พญานริน เจ้าเมืองภูเวียง หลวงรัต ตั้งค่ายอยู่ณะหนองบัวลำภูคนประมาณหมื่น ๑ นาย
ทัพนายกอง ตั้งอยู่ณะตะกุดจอก ระยะทาง ๕ วัน ถึงหนองบัวลำภู แลเสบียงอาหารตั้งแต่ตำบล

จากขึ้นไปจนถึงเมืองสี่มุม อ้ายลาวเผาเสียส่วน ๑ ยัง ๒ ส่วน นายทัพ นายกอง ได้แต่งให้ไปสืบราชการอยู่ ถ้าได้ความประการใดจะยกขึ้นไปตั้งอยู่ ณ สามมอ บัดนี้ให้พญากระเสพรักษา นายไพร่ ๕๐๐ คน ยกหนุนขึ้นไปอีกทัพหนึ่ง แล้วให้ทำที่ประทับอันแรม วันเสด็จพระราชดำเนินด้วยกองทัพหลวงนั้นยังคงเจ้าพญาโคราชอยู่ ถ้าเจ้าพญาโคราชมาถึงเมืองโคราชจัดแจงบ้านเมือง ครอบครัว รวบรวมเสบียงอาหารพร้อมมูลแล้ว จะเสด็จพระราชดำเนินยกขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์เอาไชยธานีให้จงได้ แลทางเมืองหล่มดักนั้นได้มีตราไปถึงเจ้าพญาอภัยภูธร พญาเพชรพิไชย นายทัพนายกองให้เร่งยกขึ้นไปรณคดีเมืองเวียงจันทน์ชั้นหนึ่งแจ้งอยู่แจ้ง ทัพพญาราชสุภาวดี ซึ่งให้ลงไปตีเมืองปากดั้น ได้ยืมช้างกรมการเมืองโคราชบรรทุก ดินคำ ๕ หาบ กระสุน ๒ หมื่น กับเสื้อผ้าสิบสำหรับ ให้พระราชวัง จะหมื่นทิพรักษา คุมขึ้นไปสำหรับทัพ ได้ออกจากเมืองโคราชนวัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ถ้าพญาราชสุภาวดีได้ยก ไปกระทำแก่อ้ายลาวเขมม ฝ่ายตนวันออกได้ราชการประการใด จะบอกลงมาครั้งหลัง บัดนี้ได้คิดคำให้การอ้ายอิน ซึ่งนายทัพนายกองจับได้ให้พระระยองคุมลงมา ออราชการแจ้งมากับพระระยองนั้นแล้วหนังสือมา ณ วันจันทร์ แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศก ฯ ข้าพเจ้าอ้ายอินแปลเลขขุนพล ข้าเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราอนุรัก ให้การว่า ภาระยานั้นชื่อข้าเปนน้องชายชานตมีบุตรชาย ๓ หญิง ๓ (รวม) ๖ คน บ้านเรือนข้าพเจ้าอยู่บ้านลำจาก แขวงเมืองโคราช อ้ายอนุเวียงจันทน์เข้ามาตั้งค่ายอยู่ ณ เมืองโคราห ครั้นเดือน ๓ ค่ำ แรม อ้ายอนุใช้ให้เพี้ยชานตออกไปกวาดครอบครัวด่านลำจากขึ้นไปแล้ว เพี้ยชานตมาครอบครัวไปถึงลำน้ำพืแล้วพวกครัวฆ่าเพี้ยชานตกับพวก ๕-๖ คนเสียแต่ตัว ข้าพเจ้านั้นกลัวพวกครัวจะฆ่าเสียว่าเป็นพวกเพี้ยชานต ข้าพเจ้ากับอ้ายไหนด้องข้าพเจ้าก็หนีกลับมาหาขุนพล ข้าเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราอนุรัก ภอพวกกองกระเวนไ้อ่อนไปภพข้าพเจ้าที่ตะวันตก ทะเลเหียงจับเอาตัวข้าพเจ้ากับไ้อ์ไป ครั้นไปถึงบ้านไ้อ์ลาวปล่อยให้ข้าพเจ้าไปเที่ยวหากิน ครั้นณวัน แรม ๖ ค่ำ เดือน ๕ เพลาพลบค่ำ ข้าพเจ้ากับไ้อ์ไหนด้องข้าพเจ้าหากันหนีมา ๒ คืน ถึงบ้านหนองบัวเพียงวังภอกองกระเวนกรุงเทพ ฯ ขึ้นมา ๕ มาไล่จับข้าพเจ้ากับน้อง ข้าฯ แต่ไ้อ์ไหนด้องข้าพเจ้าสำคัญว่าอ้ายลาวหนีไปได้ และเมื่อข้าพเจ้าอยู่ณบ้านปอนั้น ข้าพเจ้าได้ยินพวกพูดกันว่าไ้อ์อนุสั่งให้ พญาสรบุรี พญาณริน เจ้าเมืองภูเขียว หลวงกองนอก ตั้งค่ายหนองบัวลำภู สามค่าย คนอยู่ในค่ายประมาณหมื่น ๑ แต่ครัวนั้นไล่เข้าไปเมืองเวียงจันทน์ ไ้อ์อนุเวียงจันทน์ก็ยกไปเมืองเวียงจันทน์ เปนความลึกลับความจริงข้าพเจ้าแต่เท่านั้น ฯ วันอาทิตย์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญ พศกนายจ่ารมหาตเล็ก ถือหนังสือบอกพญาสมมติบาลกับต้นหนังสือ พรวังชัยเมืองแพร่ ๒ ฉบับ พญาเพชรพิไชย ๒ ฉบับ ขุนนาเมืองลับแล ฉบับ ๑ ลงมาว่า

๑๑ ข้าพเจ้า พญาสมบัตินานบอกลงมาว่า เมื่อข้าพเจ้าจยกมาจากเมืองแพร่ นั้น พญาแพร่บอกกับข้าพเจ้าว่าให้ไปสืบ พญาณคร พญานาร จะยกมาจากเมืองลคร เมืองนาร ณวัน ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ พญาแพร่จะยกณวันศุกร์ เดือน ๕ มาพร้อมกัน ณ เมืองน้ำปาด ข้าพเจ้าจึงมาคอยอยู่ณน้ำกัเป็นต้นทางไปเมืองน้ำปาดคอยอยู่เป็นหลายวัน ก็หาได้ข่าวไม่ ข้าพเจ้าได้มีหนังสือไปเร่งถึง ๒ ครั้ง ครั้นณวันแรม ๖ ค่ำ เดือน ๕ พระวังซ้ายบอกมาถึงข้าพเจ้าว่าได้ แต่งให้ไปลาดกระเวนทำผู้ดินแดงภบ นายรอยเสา นายสุภา บอกความหลายข้อใจความว่า อ้ายเวียงจันใช้ม้าเรวถือหนังสือไปหาพญานานเป็นการเรว ความนอกนั้นแจ้งอยู่ในหนังสือ พระวังซ้ายนั้นแล้ว ณวัน แรม ๙ ค่ำ เดือน ๕ นายจ่ารงถือตราพระราชสีห์ไปรุดขึ้นไป ข้าพเจ้า ได้ทราบทุกประการแล้ว นายจ่ารงได้จดหมายข้อความในหนังสือแลนเกล้าฯ กรมพระราชวังบวรฯ บอกลงมาเป็นใจความว่า อ้ายเวียงจันแตกหนีจากเมืองโคราช

อนึ่งพญาเพชรพิไชย แม่ทัพบอกขึ้นมาถึงข้าพเจ้าว่า ดีอ้ายราชวงเมืองเวียงจัน ซึ่งมาตั้ง อยู่ณเมืองลมคักแตกยับ ให้ข้าพเจ้าเร่งกองทัพเมืองลาวขึ้นไปกั้วสกัดตีทางเมืองเลย ข้าพเจ้าได้มี หนังสือบอกข้อความในท้องตรา แลจดหมายว่าอ้ายเวียงจันหนีจากโคราช กับหนังสือบอก พญาเพชรพิไชย พระวังซ้าย กำชับไปทุกเมืองว่า อ้ายเวียงจันแตกแล้วม้าเรวไปเกลี้ยกล่อมพ่อหลวง ดูรู้ว่าจะประการใด อย่าให้เชื้อพืงเป็นอันตรายทีเดียว ให้จับตัวส่งลงไปณกรุงเทพฯ ให้เชื้อพืงหาท้อง ตราแลรายจดหมายข้อข้าราชการนี้เป็นแน่ ให้เร่งรีบกองทัพมาโดยเร็ว จะได้ยกไปเมืองเลย

ครั้นณวัน แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ พญาชมภู พญาสาสี เมืองลครคน ๔๐๐ พญาปาน เมืองเชียงใหม่คน ๓๐๐ ยกมาถึงบ้านน้ำกั ข้าพเจ้าว่ากับนายทับ นายกอง หังปวง บัดนี้มีตรา พระราชสีห์ ไปรุดขึ้นมาว่า อ้ายเวียงจันหนีจากโคราช เมืองลมคักก็ได้แล้ว ลันเกล้าฯ กรม- พระราชวังบวรฯ ก็ได้เสด็จฯ ยกตามจะตีให้ตะหลอดกะทั่งถึงเมืองเวียงจัน ซึ่งท่านเป็นใจด้วยราช- การ เร่งยกกองทัพมาโดยเร็ว ก็เป็นความชอบหนักหนา ขอให้รีบยกไปเมืองเลยให้ทันทางที่ แลกกองทัพ เมืองลคร ๔๐๐ เมืองเชียงใหม่ ๓๐๐ เมืองแพร่ ๒๐๐ เมืองน่าน ๑๐๐ เข้ากัน ๑๔๐๐ คนได้ยกจากน้ำกัแต่ณวัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ขึ้นไปพร้อมกันณเมืองน้ำปาด แล้วจะยกไปตีเมืองเลย ข้าพเจ้าให้ขุนโกษานุรัต ขุนพิพิธไพศากับไพร่ ๒๐ คน ขึ้น ไปส่งเมืองน้ำปาดแล้ว ให้ฟังราชการกับกองทัพเมืองน่านลงมาด้วย อนึ่งข้าพเจ้าให้ขุนพรหม ไปสืบข่าวกับกลับมาแจ้งว่า จันลูกคำมาแต่เมืองแพร่ ได้เห็นลาวขี่ม้ามา ๙ ม้า อยู่ที่ศาลากลาง เมืองแพร่ แล้วค้ำม้าไปทางเมืองลครในวันนั้น พญาชมภูเมืองลครมาถึง ข้าพเจ้าถามพญา ชมภู ว่าเล่าความว่า ยกทัพมาภักอยู่แม่จะพญาแพร่ให้คนคุมตัวพวกโฮ้อญเวียงจัน มาถึงพญา ชมภู ๔ คน ป่วยอยู่เมืองแพร่คน ๑ พญาชมภูถามอ้ายลาว ๆ บอกว่าหาหนังสือมาไม่ เปนแต่ให้มาบอกว่าอย่าให้วุ่นวาย อ้ายฮอญไม่ทำไมทั้ง ๕ เมือง ให้ทำบุญให้ทานโดย ประกติ แล้วส่งตัวอ้ายลาวเวียงจันไปเมืองลครอีกพวกหนึ่ง ๑๐ คน มาเมืองน่าน ๆ ส่งมาเมืองแพร่ ออกความว่า ให้เมืองแพร่ เมืองน่าน ติดตามลำนำจนกะทั่งโขนาฏ เมืองเชียงใหม่ เมืองลคร

เมืองลำพูน ตีทางแควน้อยให้กะทั้งไชยนาฎพร้อมกัน ตามแล้วส่งตัวไปเมืองลคร ข้าพเจ้าจึงให้
ขุนพรหม กับไพร่ ๑๐ คน ขึ้นไปสืบความเร่งกองทัพให้ถึงเมืองแพร่

ครั้น ณ วัน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ พระวังชาย พระฝาง ขุนศรีสมบัติกองนอก หมื่นศรีสมบัติก
ซึ่งอยู่นำปาก บอกมาว่าชายเวียงจันทน์ไปฟ้องหลวงถึงเมืองแพร่ นาร หลวงพบาง เป่นแน่ข้อความ
เป่นอันมาก แจ้งอยู่ในหนังสือพระวงซ้ายนั้นแล้ว แลหนังสือพระวงขวาซึ่งบอกลงมา ๆ ขยับนั้น
ได้ลงมาด้วยแล้วบอกมาณวันเสาร์ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุณพคกฯ๒๕

๑ หนังสือ พญาเพชโชไชยมาถึงพญาสมบัติกบัล ด้วยรายกกกองทัพขึ้นมา ถึงเมืองด่าน
ซ้ายณวัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ให้พญาณครสวัน พญาตาก พระเชียงทอง ยกส่งขึ้นไปถึงบ้าน
หนองบัว พญาณครสวัน พญาตาก จับอ้ายมาลาวบาวอ้ายอนุเวียงจันทน์คนหนึ่งส่งเข้ามา
ครั้นถามอ้ายมาให้การว่า อ้ายแสนคำพิงใจบาวอ้ายอนุเวียงจันทน์ เอาตัวอ้ายมาไปหาอ้ายราชวง
ซึ่งหนีไปจากเมืองลคตักณบ้านเหมเมืองเลยอ้ายมาเทนค้ายอ้ายราชวงตั้งอยู่บ้านแต่ค้ายหนึ่งยาว
ประมาณ ๗ เส้น ๑๕ วา กว้างประมาณ ๖ เส้น มีคนรักษาค้ายประมาณ ๒๐๐๐ อ้ายราชวงให้เงา
อ้ายชิตเวียงจันทน์คุมคน ๒๐๐๐ มาตั้งค้ายอยู่ ณ เมืองพาลาค้ายหนึ่งโอ้ลาวเวียงจันทน์บอกอ้ายมา
ว่า อ้ายพญาสุโพนหนีไปจากเมืองลคตัก ไปตั้งค้ายอยู่ที่เลยวังใส แล้วอ้ายลาวเวียงจันทน์บอกอ้ายมา
ว่า อ้ายอนุเวียงจันทน์หนีมาจากเมืองโคราชมาตั้งอยู่บ้านหนองบัวลำภู กำหนดระจะยกกองทัพจาก
เมืองด่านซ้ายขึ้นไปตีค้ายอ้ายราชวง ณ วันพุธ แรม ๖ ค่ำ เดือน ๕ ให้พญาสมบัติกบัลเร่ง
กองทัพเมืองแพร่ นาน ให้มาจับกองทัพเรณเมืองเลยโดยเร็ว หนังสือมาณวันจันทร์
แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีภุณพคก

๑ ข้าพเจ้า พระวังชาย พระฝาง เมืองพิทัก หลวงวัง ขุนศรีอักษระกองนอก ขอรานเรียนมายัง
ท่านพญาสมบัติกบัลให้ทราบ ด้วยหลวงวังเมืองพิไชย ขึ้นไปลงจำณะนำดุ๊กอักษร ขึ้นไปณกอง
ทัพเมืองหลวงพบาง กลับลงมาแจ้งราชการว่าเจ้าณะหลวงวัง ขึ้นไปถึงณบ้านปากลายแขวง
เมืองหลวงพบางว่าแสนพรหมท้าวเพี้ยมีชื่อแจ้งความแก่ เจ้าณ หลวงวัง ว่า เจ้าเวียงจันทน์ให้ให้พันลูก
ท้าว กับไพร่ ๓๐ คน ถือหนังสือขึ้นไปชอกกองทัพเมืองหลวงพบาง ให้ยกลงไปช่วยตีเอากรุงทพฯ
เจ้าณเกณคนเร่งรีบนำดุ๊กอักษรขึ้นไปให้พันกับพันลูกท้าว จะจับเอาตัวส่งลงมา แล้วว่าเจ้าเวียงจันทน์
แต่งคนเมืองเวียงจันทน์กับไพร่เมืองสรบุรี ขึ้นไปชอกกองทัพเมืองนารให้ยกลงไปช่วยตีเอากรุงทพฯ
ว่ากรมพระราชวังบวรฯ คิดกระทำการศึกเข้าชิงเอาพระนครเจ้าเวียงจันทน์หาได้เป็นกระบวนไม่
จะยกกองทัพไปช่วยตีเอาพระนครถวายแก่สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าทั้งปวงมิได้ใจแก่ราชการ
จึงแต่งท้าวสุวันคุมไพร่ ๑๐ คน ไปสืบเอาขอราชการกับพระเมืองแก้ว กองทัพเมืองนาร
ซึ่งยกลงมาตั้งอยู่ณเมืองเจลิม แล้วแต่งให้ทหารใจเพชรคุมไพร่ ๑๐ คนไปลาดกระเวน สืบเอา
ขอราชการณบานแลียว บาน สองคอน บานนาโพ ทางขึ้นไปนาฏเมืองท่า ทหารใจเพชรจับได้เชียง
จำปา คนเมืองนำปาก ซึ่งกองทัพลาวเมืองเวียงจันทน์กวาดเอาขึ้นไปณเมืองลคตักนั้น ให้การให้

การว่าเจ้าราชบุตรลูกเจ้าเวียงจันทน์แม่ทัพคุมคนนายไพร่ หหมื่น ๑ ยกลงมาตั้งอยู่ณเมือง
ลมหักว่า พญาสุริยวงษา กรมการ แลพญาขัติยะคิดการพินแม่ทัพเมืองเวียงจันทน์ฆ่าฟันกันล้มตาย
เป็นอันมาก แลตัวพญาขัติยนั้นเอาครอบครัวหนีเข้าไปทางเมืองหลวงพาง แลครอบครัวนั้นหนีเข้า
เมืองหลวงพาง เมืองน่าน เป็นอันมาก ทหารใจเพชรจะเอาตัวเวียงจำปาส่งลงมา นายเวียงจำปา
หนีเข้าไปเมืองน่านเสีย

อนึ่งท้าวเอกสุวันมาแจ้งว่าพระเมืองแก้วมีหนังสือกำหนดทัพมาว่า ณวัน แรม
๑๓ ค่ำ เดือน ๕ พระเมืองแก้วคุมคนนายไพร่ นำน้อยยกลงมาจับทัพข้าพเจ้าณเมืองน้ำปาด
พระราชวงศคน นายไพร่พัน ๕๐๐ คน ยกลงมาตั้งอยู่ณบ้านเสียวเป็นแนแล้ว แลว่าหมื่นไชย-
หอยเมืองลมหักเป็นแม่ทัพ นำอาษาเจ้าเวียงจันทน์ลงมาตีเมืองเพชบุร ว่าท่านแม่ทัพหลวงตีแตก
หมื่นไชยหอยเอาครอบครัวหนีเข้าไปอยู่ณเมืองน่าน

อนึ่งพญาแพร่แต่งแสนรวมโขกกับไพร่ ๒๐ คนถือหนังสือลงมาสืบกองทัพบอกข้าพเจ้าว่า
ปลัดกอง นายน้อยยก เมืองสรบุรี ซึ่งเจ้าเวียงจันทน์กวาดเอาไปนั้น ขึ้นไปขอกองทัพเมืองน่าน
พญาน่านแต่งท้าวขุนกำกับนายน้อยยกขึ้นไปขอกองทัพเมืองแพร่ เมืองลคร เมืองเชียงใหม่
ใจความว่า กรมพระราชวังบวรฯ คิดการศึกเข้าชิงเอาพระนครเจ้าเวียงจันทน์จะช่วยตีเอาพระนครคืน
ถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว แลให้กองทัพเมืองแพร่ เมืองลคร เมืองเชียงใหม่ ยกลงไปตีตั้งมั่น
อยู่ณเมืองไชยนาญ แลกองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงหาว่าราชการจะผันแปรประการใดไม่
เพราะเจ้าเวียงจันทน์คิดการอูยบายแต่ให้คนไปขอทัพแลพูดจาหือลวงอยู่ณนี้ แลข้าราชการครั้งนี้
อันจะได้ขอขอนุญญาเป็นที่พึ่ง บอกมาณวันอังคารแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีอุญนพทศฯ ๒๑๐-

๑) หนังสือพญาเพชรีไชย มาถึงพญาสมบัตินาน พญาแพร่ พญาน่าน ด้วย เรายกกองทัพ
ขึ้นมาตีอ้ายลาวมาตั้งรักษาค่ายอยู่ณเมืองลครไท แดกยับเย็นย่นอ้วยเจ็บ ได้ปืนหอกดาบ
เครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก แต่ณวัน ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๕ แต่ค่ายภูตะแบง เขาพังงาบ ห้วยเจดศด
เป็นช่องแคบสำคัญอยู่ เราแต่งกองทัพกรุงฯ ขึ้นไปตีแตกค่ายหลายแห่ง พินทางอ้อลาวล้มตายเจ็บ
ป่วยทั้งเครื่องศาสตราวุธ เพี้ยวอน้องเมียพระแก้วอาษา เมืองด่านซ้ายแจ้งความว่า อ้ายราชวงศ์
เมืองเวียงจันทน์คุมไพร่ลาวประมาณ ๓ พันเศษ มากวาดไล่ครัวเมืองลมหัก เมืองลครไท เมืองน้ำ
ปาด ไปทางเมืองเลย แลครัวเมืองด่านซ้าย แดกตื่นเข้าป่า

อนึ่ง พญาวิจิตตตรง พญาพิไชยสงคราม พญานรงค์ธา พญาบริกรราชา บอกมาเป็นใจ
ความว่า ณวัน แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ตีค่ายอ้ายลาวที่ตั้งอยู่เมืองเพชบุร บ้านนายนม แดกกระจัด
กระจาย จับเป็นได้ ๑๐๐ คน ตายเสียเป็นอันมาก แต่เพียงหมื่นน้ำเมืองเลย ตัดมือเขียนหนังสือ
ผูกคอปล่อยเข้าไปในเมืองลมหัก แล้วมาล่อลวงอ้ายลาวที่บันตะโพนไว้ เราก็เร่งรีบยกกองทัพขึ้น
ไปตีเมืองลมหัก จับกับกองทัพพญาวิจิตตตรง พญาพิไชยสงคราม พญานรงค์ธา พญาบริกร
ราชาณเมืองลมหัก แล้วจะเร่งรีบขึ้นไปเมืองเลย ให้พญาสมบัตินาน พญาแพร่ พญาน่าน

เร่งรีบยกกองทัพขึ้นไปกำสรวด์ซึ่งนครวัดที่เมืองเสย บันจบกันที่เมืองเสยทีเดียว ถ้าพญาสมบัติน บาน พญาแพร่ พญาน่าน รู้หนังสือนี้แล้วให้เร่งรีบยกกองทัพขึ้นไปโดยเร็ว อย่าให้ช้าอยู่แต่ทุ่หนึ่ง โมงหนึ่งได้ หนังสือมาณวัน ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีภุมพศก ฯ ๖ ๐—

๐ วันจันทร์ ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุมพศก หมื่นทิพภูษาดิอหนังสือบอกเมืองอุโหรธานี ส่งต้นหนังสือหลวงอินคำในกองอาตมาตลงมาว่า

๐ ข้าพเจ้า ผู้ช่วยราชการ หลวงจำเมือง หลวงสัดดี กรมการเมืองอุโหรธานีบอกลงมาว่า ณวัน ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีภุมพศก หลวงอินคำในกองอาตมาตบอกลงมาว่า ได้จัดให้ ขุนณรงค์ ขุนจบ กับไพร่ ยกออกไปลาดตระเวนถึงบ้านจาก้างตุงตะเคียนนายไพร่ ๑๕ คน กอง อาตมาต ขุนทิบ ๑ ขุนจบ ๑ (รวม) ๒ ไพร ๓ (รวม) ๕ คน เข้ากัน ๒๐ คน ไปสืบข่าวราชการแดน เมืองมตะมกบกระเรียงพะม่าปากคลองแม่ทะลานแดนเมืองจอยญะ ณวัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๔ กระเรียง พะม่าบอกความว่า มอนมัตมะกับชังกฤษไม่เข้ากันในเมืองหงษามอรกับพะม่า พม่า พันกันแต่ก่อน อะตองอยู่ตั้งอยู่ในเมืองสเทิม บัดนี้อะตองลุมมาตั้งอยู่ณเกาะพราหมคน ๑๐๐๐ หนึ่ง แต่พญาอัคคะศรีตั้งอยู่ในเมืองกะเติงติ คน ๑๐๐๐ หนึ่ง มอเมืองมัตมะหาได้ทำนาไม่ เข้าแพงเข้าเปลือกสัจละบาท แ่งในหนังสือบอกหลวงอินนั้นแล้ว เปนแต่คำกระเรียงบอกเล่าจึง ให้หลวงพลขึ้นไป ให้หลวงอินส่งขุนหมื่นซึ่งไปสืบข่าวกับกระเรียงนั้นมาจะได้สวนเอาความจริง หลวงพลไปก็เนินข้าหายไปถึงมีหมายซ้ำขึ้นไป ให้หลวงอินส่งขุนหมื่นที่ไปสืบนั้น มาจะได้เอา ตัวบอกลงมากับหนังสือบอก หลวงอินกำโนนทำหนังสือบอกฝ่ากลงมาในหนังสืออักษรกิมิต เพลียนอ่านได้บ้างไม่ได้บ้าง ได้ความแต่ว่าหลวงอินกำโนนให้ขุนหมื่นกับไพร่กระเรียงไปลาดทะ เเวนภกกระเรียงสัดดีที่บ้านค้างตุง บอกว่าอังกฤษมาตั้งอาจเข้า ๓ อาจที่พระเจติ ๓ พระองค์ หลวงอินกำโนนยังให้ขุนหมื่นกับไพร่กระเรียงไปสืบแ่งในหนังสือบอกหลวงอินนั้นแล้ว ข้าพเจ้า จะหมายให้หลวงอินส่งตัวผู้ถือหนังสือแลผู้ไปลาดตระเวนมาแล้ว เหนจะเนินข้ากลัวผิด จึงมีหมาย กำชับขึ้นไปให้หลวงอินเร่งออกไปสืบเอาข่าวราชการที่พระเจติย์ ๓ พระองค์ให้ได้แจ้งแน่ ข้าพเจ้า ได้บอกแต่เรื่องความ ซึ่งมีในบอกหลวงอินกำโนน กับส่งบอกหลวงอินสองฉบับ ให้หมื่นทิพภูษาดิอ ลงมาแจ้งราชการ ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด บอกมาณวันอังคาร ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ปีภุม พศก ฯ ๖ ๐—

๐ วันอาทิตย์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุมพศก ขุนพรมสุภาเมืองกาณจะณะบุรี สุรโยธา เมืองทองภาภูมิ หมื่นอาจ์ ถือบอกพญาการบุรีมาว่า ข้าพเจ้าพญาการบุรี หลวงปลัด กรมการ บอกเข้ามาว่า มีตราพระคชสีห์โปรดเกล้าฯ ออกไปให้ข้าพเจ้าแต่งหลวงขุนหมื่นออกไปสืบข่าว ราชการณด่านลุ่มช้าง ข้าพเจ้าได้ทราบเกล้าฯ แล้ว ข้าพเจ้าแต่งให้ขุนพรมสุภา ขุนหมื่นมีชื่อ ไปสืบราชการ พญารัตนจักรณด่านลุ่มช้าง ข้าพเจ้าได้บอกเข้าไปแจ้งอยู่ในบอกข้าพเจ้านั้น แล้ว ครั้นณวันพุธ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ ขุนพรมสุภากลับเข้ามาแจ้งแก่ข้าพเจ้า กรมการ ว่า พญา

รัตนจักรจัดให้รามัญมีขุนนายไพร่ ๑๖ คนออกไปตามสมิงโลกณรินณเมืองมัตตะกำหนดให้กลับมาให้ถึงลุ่มช้างเต็นใน ๑๖ วัน พญารัตนจักรว่ารามัญที่ให้ออกไปกำหนดมาตั้งอยู่แล้วสุภาพกลับเข้ามา แจ้งราชการก่อน ครั้นณวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ สุริโยธา ขุนอากู ถือน้ำสั่งพญารัตนจักรพลเสนาะ หลวงพลเมืองทองภาภูมิ ลงมาถึงข้าพเจ้ากรมการ ในหนังสือบอกนั้นว่า ณวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๖ สิริยปัญญา ขุนจันนำพระโพร ขุนวิเศษ สุริโยธา ขุนอากู นายไพร่ ๓๐ คน ออกไปลาดตระเวนถึงแม่ลันเต ภบอังกฤษนายไพร่ ๑๒ คน รามัญสิบสองคน กระเรียง ๒ คน เข็กกัน ๒๖ คน ปืนคาบศิลา ๔ บอก ดานล่อม ๑ อังกฤษว่าถือน้ำสั่งขุนนางผู้ใหญ่จะให้เข้ามาแลกเมืองหนังสืออังกฤษใส่กล่องทองแดงฉบับ ๑ นำทางฉบับ ๑ ขุนจันนำพระโพรจึงให้สุริโยธา หมื่นอากูนายไพร่ ๖ คน กำกับมากับอังกฤษ ถึงด่านลุ่มช้าง ณวัน ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ อังกฤษว่าเรามาติดอก จะให้เข้าไปก็ให้เข้าไปโดยเร็ว ถ้าหนีให้เข้าไปก็ให้รู้โดยเร็ว เปนเทศการฝนจะได้กลับไปพญารัตนจักร หลวงปลัด หลวงพล เมืองทองภาภูมิ ได้ปลุกโรบรับอังกฤษไว้ณด่านลุ่มช้างพิทักษ์รักษาเลี้ยงดูหนีให้อุดยาก มีมาในหนังสือบอก พญารัตนจักร หลวงปลัด หลวงพลแต่เท่านั้น ข้าพเจ้าแต่งให้พระปลัดเมืองการบุรีย หลวงขุนหมื่นกรมการเมืองไพรโยก เมืองทางภาภูมิ นายไพร่ ๑๐๐ คน ขึ้นไปช่วยพญารัตนจักรให้อังกฤษกักอยู่ณด่านลุ่มช้างก่อนได้ยกไปจากเมืองการบุรีย ณวัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ แล้ว แลหนังสืออังกฤษข้าพเจ้าหาสามแปลหนีได้ ข้าพเจ้าจึงบอกส่งหนังสือนำทางอังกฤษให้ สุริโยธา หมื่นอากู เมืองทองภาภูมิ ขุนพรมเมืองไพรโยก กับขุนพรมสุภาเมืองการบุรีย ซึ่งข้าพเจ้าให้ขึ้นไปสืบราชการ เข้ามาแจ้งราชการณกรุงเทพฯ ด้วยแล้วบอกมาณวันศุกร์ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ ปิฎญนพศก ฯ ๖ ๐—

๐ หนังสือ นำทางอังกฤษกาละลดแปลเป็นคำไทได้ความดังนี้ ฯ ๖ ๐—

๐ หนังสือ วิสเดกำปิลี มาแต่เมืองมฤท ณวัน ๑๔ เดือนฝางปี ๑๔๒๗ ทำให้คนทั้งปวงรู้แต่บันดาหัวเมืองพม่าซึ่งอังกฤษตีได้ บอกให้รู้ด้วย ผู้ถือหนังสือชื่อเนนเตลลีส มาแต่เมืองมฤทมีความข้อหนึ่ง จะเข้ามาณกรุงศรีอยุธยา จะใคร่ภพขุนนางผู้ใหญ่ณเมืองไท มาด้วยศรีไป ๓ คน หมี่ไรพม่าเป็นอังกฤษ ขอยอให้ด่านกักขังห้ามปราม ขอให้ไทช่วยด้วย ให้ไปมาคล่องสะดวกเหมือนไม้ตริแก่กัน ฯ หนังสือ นำทางอังกฤษ หลวงสุรชาคอรแปลอีกได้ความดังนี้ ฯ ๖

๐ หนังสือ เสพิกมบิล มาถึงขุนนางกรมการที่อยู่รายทางเมืองไท ด้วยแต่งให้เตเนนเตลลีส กับศรีไป ๓ คน เข้าไปแจ้งความข้อหนึ่ง แก่เสนาบอติกรุงบางกอก แลมีหนังสือรายทางมาด้วยฉบับ ๑ เตเนนเตลลีสกับศรีไป ๓ คนนี้เป็นคนอังกฤษมิใช่คนพม่า ถ้าเตเนนเตลลีส กับศรีไป ๓ คน นี้จะเข้าไปแจ้งความณกรุงบางกอก ขอให้ไทช่วยทำนุบำรุงแลกเปลี่ยนให้ได้เข้าไปอันไมตรีต่อกัน หนังสือมาณวันฝางขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ศักราช ๑๔๒๗ ฯ ๖ ๐—

๐ ณวันพุธ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปิฎญนพศก หลวงศรีหัดเดจถือหนังสือบอกเจ้าพญา

มหาเสนาลงมาแต่ค่ายหลวงเมืองโคราช ฉบับ ๑ ว่า ๗๒ ๐—

๐ หนังสือ เจ้าพญาอัครมเสนา มาถึงพญาศรีหะเทพ ให้นำขึ้นกราบทูลพระกรุณาให้ทราบ
ได้ฝ่าละอองฯ ด้วยมีพระราชบันทูลไปฎกลาฯ ไ้บอกลงมาแล้ว ซึ่งบอกข้าราชการให้พญาระยอง
ถือลงมาแต่ก่อน แจ้งอยู่แล้ว ครั้นณวัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ พญาท้าวหน้า พญาพิไชยบรินตรา พญา
อุโหรธานี พระณรงค์วิไช พระศรีพิวง บอกลงมาแล้ว ได้แต่งให้หลวงกำจอร์โจราช หลวงวัง เมืองโคราช
หลวงยกกระบิตร ขุนวังเมืองไชนาคนายโพ ๕๖๐ คน ยกขึ้นไปถึงสามมอ ณ วัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕
ภบอวยลาวลงมามาตกระเวนประมาร ๕๐-๖๐ คน ได้รับกัน อ้ายลาวแตกหนีไป อายลาวตาย
คน ๑ จับได้คน ๑ ตามให้การว่า อ้ายอาณูเวียงจันให้ตั้งค่ายรับอยู่ ณ หนองบัวลำภู คนประมาร
๕ พัน แต่ผ่ากหนองบัวลงมาถึงบ้านสามมอ อ้ายลาวแตกกองใจกองละ ๑๐๐ คนบ้าง ๒๐๐ คนบ้าง
๓๐๐ คนบ้าง แล้วอ้ายลาวลงมามาตกระเวนสามมอ ๕๐ คน ตามอ้ายลาวยังหาทันสิ้นความไม่ ภบอ้าย
ลาวลัดป่าลงมายังปีน ๒๐ นิด ได้ยิงตอบโต้กัน นายทัพนายกองพันอายลาว ซึ่งจับได้เสีย ยิ่งถูก
อ้ายลาวตัวนายตายคน ๑ อ้ายลาวแตกหนีไป พญาท้าวหน้า พญาพิไชยบรินตรา พญาอุโหรธานี
หลวงณรงค์วิไช ยกขึ้นไปถึงเมืองสามมอ ณ วัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ นายทัพนายกอง ได้ยกกลง
สามมอขึ้นไป ถ้าได้ข้าราชการประการใดจะบอกลงมาครั้งหลัง แล้วกรมหมื่นนครดโยธิ กรมหมื่น
เสนีบริกร บอกลงมาแล้ว ยกขึ้นไปถึงบ้านม่วงโคกเพน นายแสง นายตุต นายเกิด แยกคลองตะเข็บ
กับพวก ๑๑ คน จึงเกณฑ์กองพญาท้าวหน้าหลงทางไปบ้านกุดช้าง ภบอ้ายลาวเวียงจันตีครัวบ้าน
ลำภูแตกหลงทางอยู่ได้ ๕ คน ส่งลงมาณค่ายหลวงเมืองโคราช อนึ่ง ณ วัน แรม ๑๔ ค่ำ
เดือน ๕ นายกองกันถือหนังสือบอกพญาเพชรพิไชยลงมาแจ้งราชการว่า ณ วัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ
เดือน ๕ เพียวอนี้มาแต่เมืองลมดักแจ้งความว่า อายราชวงเมืองเวียงจันมีหนังสือไปถึง
อ้ายอาณูเวียงจันว่า กองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมาทางเมืองพิษณุโลก เมืองพิษไซ เมืองเพญบูร
เนาเมืองลมดักกวาดครอบครัวนี้ไปตั้งค่ายรับอยู่ณเขากูเวียงช่องแคบ ณ วัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕
พญาเพชรพิไชให้ พญาศุภโรหิต พญากำแพงเพชรภู พรพิจิต กองหน้ายกขึ้นไปตีเมืองลมดัก
ก่อน พญาเพชรพิไชยยังให้ติดตามครัวอ้ายลาวซึ่งแตกหนีมาแต่ภูตแข้งน้ำแบง แต่นำโคลายชุม
ซ่อนอยู่ในป่าใด ๓๒ ครัวชายฉกรร ๓๐ คน เป็นลาวเมืองค่านซ้าย ได้จัดแจ้งให้ตั้งบ้านเรือนตาม
ภูมิลำเนาเดิม ครั้นณวัน ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ นายศรีพิพรรษาหลวงณคอรชุม กับหมื่นทองขาวพระ
ไชยบุร พบครัวเมืองณคอรไท ซึ่งอายลาวกวาษไปตั้งเมืองเลยหนีกลับมาแจ้งความว่า พระ
อุปราชหาให้ถือหนังสือขอลงมาฉบับ ๑ เปนใจความว่า ครัวเมืองณคอรไท เมืองลมดัก อ้ายราชวง
เมืองเวียงจัน อ้ายพญาสุริวงษา กวาชขึ้นไปตั้งเมืองเลย พระอุปราชหาห้ามไว้ ยังหาให้ขึ้นไปเมือง
เวียงจันไม่ แต่ครัวเมืองน้ำปาด อ้ายราชวงษ อ้ายพญาสุริวงษา กวาชขึ้นไปตั้งเมืองห้ม แล้วให้กอง
ทัพเร่งขึ้นไป ถึงเมืองเลยโดยเร็ว แล้วอ้ายราชวงษ อ้ายสุริวงษา หนีไปตั้งค่ายรับอยู่ณเขากูเวียง
ช่องแคบ ทางหล่มดักจะขึ้นไปเมืองเวียงจันทางหนึ่ง รับอยู่ค่านซ้ายจะขึ้นไปเมืองเลยทางหนึ่ง

แต่พระเชียงทองยกติดตามขึ้นไปเมืองด่านซ้าย อ้ายลาวเมืองเวียงจันทน์เมืองหล่มตัก นาทันกวาดครัว
เผาบ้านเผาเรือน เผาเสบียงอาหารเมืองด่านซ้ายไม่ พญานครสวรรค์พญาตากพญาเชียงทอง
แต่งให้พระแก้วอาษา กับขุนหมื่นกรมการไปติดตามครอบครัวอ้ายลาวเมืองด่านซ้าย ซึ่งภรรยา
ภูตเชงน้ำโค่นน้ำเบงแตกหนีข้ามขึ้นอยู่ ๕๐ ครัวกับครัวเมืองนครไทย อ้ายลาวกวาดต้อนขึ้นไปถึง
เมืองเลยหนีกลับมาจากเมืองด่านซ้ายเป็นชายหญิงไพร่นาย ๑๒๙ คน แล้วพระอินเดชะ พญา
พิไชย พญาสุวรรณคโลกบอกลงมาถึงพญาเพชรพิไชยว่า ยกกองทัพขึ้นไปตั้งอยู่ณเมืองน้ำป่าด
พระลับแล พระนางโพเมืองตรวน พระวังซ้ายเมืองแพร่ไปตั้งอยู่บ้านเขียว พระลับแลพระวังซ้าย
ไปลาดกระเวรเมืองน้ำป่าด ภบอ้ายเมืองขวาเวียงจันทน์ไพร่ยามาที่โป่งดินแดง พระลับแลพระวัง
ซ้าย ได้รับกับกองทัพอ้ายเมืองขวาแตกดอยไปณวัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ พระอินเดชะ พญา
พิไชย พญาสุวรรณคโลกยกกองทัพขึ้นมาจากเมืองด่านซ้ายจับกับพญาเพชรพิไชยณวัน
ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ พญาเพชรพิไชย พญาไกรโกษา พญานรงค์ธา พญาบริกรราชา พญาวิจิตร
ณรงค์ พญาพิไชยสงคราม พญาราชบุรี นายทึบนายกองพร้อมกันณเมืองหล่มตักปรึกษาคิดราช
การจัดกองทัพยกขึ้นไปตีอ้ายราชวงษ อ้ายพญาสุริยวงษานะเมืองเลย พญานรงค์ธา พญาบริก
ราชา พญาสุโขไทย พญากำแพงเพชร พระพิจิตรกรมการเมืองพิศณุโลกยกขึ้นไปทางภูเวียงช่อง
แคบทางหนึ่ง พญาเพชรพิไชย พญานครสวรรค์พญาตาก พระเชียงทอง ยกขึ้นไปทางเมืองด่านซ้าย
จะขึ้นไปเมืองเลย ตีสกัดทัพอ้ายราชวงษพญาสุริยวงษานับจับกับทัพ พญานรงค์ธาพญาบริก
ราชา พญาสุโขไทย พญากำแพงเพชร ทางหนึ่ง พญาไกรโกษา พญาวิจิตรณรงค์ พญาพิไชย
สงคราม พญาราชบุรี ยกขึ้นไปทางบ้านเขาแหลม บ้านแกทางหนึ่ง กำหนดให้ยกจากเมือง
หล่มตักณวัน แรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ ครอบครัวเมืองหล่มตักยังหลบหนีอยู่ในป่าเป็นอันมาก
พญาเพชรพิไชยให้หลวงนครชุมเขียนหนังสือลาวไปบอกไว้ทุกบ้านว่าเป็นกระบด แต่อ้ายอน
เวียงจันทน์ อ้ายพญาสุริยวงษาศึกษาแลไพร่เมืองหล่มตัก เมืองด่านซ้ายนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวทรงเห็นว่าบุตรภรรยาอยู่ในเงื้อมมืออ้ายราชวงษอ้ายสุริยวงษ เป็นความจวนตัวกลัวโจ่ง
ไปสู้รบ ทั้งนี้หาเป็นกระบดไม่ ให้พากันออกหาหลวงนครชุมมาอยู่บ้านเรือนตามเดิม แลเข้าณ
เมืองหล่มตักเหลือจากอ้ายลาวเผามีอยู่ทุกบ้านประมาณ ๔๐๐ เกียร ถ้าไพร่เมืองหล่มตัก
กลับเข้ามาอยู่บ้านเรือนแล้ว ให้หลวงนครชุมเก็บรวบรวมไว้จะได้เป็นกำลังราชการ อนึ่ง
จะหมิ่นศรีบริกรซึ่งให้ขึ้นไปราชการฝ่ายเมืองตะวันออก ถือหนังสือบอกพญาราชสุภาวดี
ลงมาณวัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ เมืองไชยชุมจงกรมการกับนายแสนกำนันนายไพร่
แล้ว จึงทรงจัดทัพให้พญาราชสุภาวดีเป็นแม่ทัพใหญ่สำเร็จราชการทางเมืองลาว เขมร ฝ่าย
๓๑ คน ชาวเมืองพิมายภาครอบครัวหนีมาแต่ห้วยพลับพลา แขวงเมืองสุวรรณภูมิ แจ้งความว่า
อ้ายลาวเวียงจันทน์ กวาดครอบครัวเมืองพิมายไปประมาณ ๓๐ ครัวเมืองไชยชุมจงคิดไปด้วย
ครั้งไปถึงห้วยพลับพลาเมืองไชยชุมจงเห็นครัวมีอยู่เป็นอันมาก แต่ชายสกลประมาณ ๖
พันเศษ อ้ายลาวให้ขุนเทียมเมืองสุรินคุมครัวไว้ แล้วอ้ายลาวจะกวาดครัวไปบ้านส้มป่อย พวกครัว

คิดกันว่า ทำกองทับกองทัพฯ ขึ้นไปจะฆ่าอ้ายลาว ๒๕๐ คน ซึ่งคุมครัวเสีย จะภาคครอบครัวกลับคืนมาบ้านเรือนตามเดิม พญาราชสุภาวดี นายทัพ นายกอง ให้ขุนจรง นายแบ่น นำทั่วยกจากเมืองพุทไธสง ณ วัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ จะได้ทัณฑ์อ้ายอุปราชอ้ายปาดัก อ้ายโงงชิงเอาครอบครัว แล้วว่าพญาราชสุภาวดีให้เพี้ยอำมาตมตริถือตราพระราชสีห์ไปเกลี้ยกล่อมเมืองตวันออก

ครั้น ณ วัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ เพี้ยอำมาตมตริให้ขุนนาถภักดี พาหัวบุญจันบุตร เจ้าเมืองนครราชสีมา มาหาพญาราชสุภาวดี ณ เมืองพุทไธสงแจ้งความว่า อ้ายโงงให้ราชวงศ์ยกบุญจันเจ้าฝ่าย คุมไพร่ ๗๐๐ คน อนุรักษ์เมืองสุวรรณภูมิ แต่อ้ายปาดักอ้ายโงง ตั้งอยู่บ้านล้มป่อยคนประมาณ ๕-๖ พัน อ้ายอุปราชตั้งอยู่เมืองร้อยเอ็จ คนประมาณพันเศษ แล้วอ้ายปาดักให้มาอ้ายพญาไกรสงครามเมืองสุรินทร์ พญาราชสุภาวดีนายทัพนายกองพร้อมกันให้หัวบุญจันขึ้นไปชักชวนพวกพ้องไพร่พลเข้ากองทัพบกขึ้นไปตีอ้ายอุปราชอ้ายปาดักอ้ายโงง ฝ่ายเจ้าพญาไกรราชมานำทัพล่องฯ กราบถวายบังคมทูลว่า พญาสังค พญาวิเศษภักดี พระสุริน มีหนังสือมาถึงเจ้าพญาไกรราชฉบับหนึ่งว่า อ้ายอนุเวียงจันอ้ายปาดักเป็นกระบถต่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวยกมาเผาบ้านเมืองกวาดครอบครัวไปครั้งนี้ พญาสังค พญาวิเศษภักดี พระสุรินภาคครอบครัวหนีไปอยู่ณะเชิงเขารวบรวมชายสกันไว้ได้ เป็นคนเมืองสังคพัน ๓๐๐ คน เมืองสุรินพันห้าร้อยเข้ากัน ๒ พัน ๔๐๐ คนสัพพัตว์ด้วยเครื่องสรรพาวุธเสียมิได้ ด้วยเจ้าพญาไกรราชอยู่ ถ้าเจ้าพญาไกรราชยกทัพไปถึงเมื่อใด พญาสังค พญาวิเศษภักดี พระสุริน จะยกบันจบทัพเจ้าพญาไกรราช ๗ มีหนังสือไปถึงพญาสังค พญาวิเศษภักดี พระสุริน ว่าเจ้าพญาไกรราชเข้ามาเผ่าทูลล่อง ๆ ณ เมืองไกรราชก่อนให้พญาสังคพญาวิเศษภักดี พระสุรินจัดแจงไพร่พลเสบียงอาหารในเมืองปาดักไว้ให้จงมาก ถ้าเจ้าพญาไกรราชยกกลับมานะเมื่อใด ให้พญาสังคพญาวิเศษภักดี พระสุริน ยกเข้าบันจบทัพเจ้าพญาไกรราชไปตีเมืองปาดักแล้วจะได้เลยไปตีเมืองเวียงจัน เจ้าพญาไกรราชได้ออกราชการลงมาทางเมืองประจิมแต่ก่อนแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่า ราชการทางหัวเมืองลาวพระฝ่ายตวันออกนี้คงจะกลับใจเป็นของเรารู้จะต้องคิดกระทำให้ถึง ๒ ทาง ทัพพญาราชสุภาวดีก็ยกขึ้นไปเมืองสุวรรณภูมิ เปียวขึ้นไปแต่หัวเดียว ครั้นจะให้เจ้าพญาไกรราชมาเข้ากระบวนทัพขึ้นไปตีเมืองเวียงจันตามบอกลงมาแต่ก่อนแล้ว เจ้าพญาไกรราชได้มีหนังสือไปชักชวนเกลี้ยกล่อม พญาสังค พญาวิเศษภักดี พระสุริน ให้เตรียมชายสกันไว้เป็นกำลังแล้วให้ พญารามกำแหง พญาจันตะบุณ พญาราชนิภูล พญารองเมืองขึ้นไปช่วย พญาสังค พญาวิเศษภักดี พระสุริน คิดราชการติดพันกันอยู่ เจ้าพญาไกรราชก็สั่งทัตทางฝ่ายเมืองเขมรปาดัก ให้อภัยไกรสงครามซึ่งเป็นอะริกันกับเจ้าพญาไกรราช อ้ายปาดักฆ่าเสียตวันออกยกขึ้นไปกระทำทางเมืองสุวรรณภูมิทางหนึ่ง ให้เจ้าพญาไกรราชกับพญารามกำแหงพระมหาสงครามยกออกไปคุมหัวเมืองสุริน เมืองสังค ทัพหนึ่ง ให้พญาจันตะบุณ พญาราชนิภูล พญารองเมือง ทัพหนึ่งยกขึ้นไปกระทำทางเมืองเขมรปาดักไปบันจบพญาราชสุภาวดีระดมตีเมืองปาดักให้สำเร็จโดยเร็ว แล้วให้ขึ้นไปบันจบกับหลวงณเมืองเวียงจัน กำหนดเจ้าพญาไกรราชจะ

ได้ยกขึ้นไปณวัน ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ แต่ซึ่งพญาเพชรพิไชย นายทับ นายกอง ยกขึ้นไปตีอ้าย
ราชวง อ้ายพญาสุริยวงษาณเวียงนั้น ถ้าอ้ายลาวสู้รบมิได้ก็จะถอยหนีไป จึงโปรดเกล้าฯให้
มีตราขึ้นไปถึงกรมหมื่นนครโยธี กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ กับพญากระลาโหมราชเสนา พญาจาแสน
ยากอน พญาท้ายน้ำ พญาพิไชยบุรินตรา พญาอุโหรธานี นายทับนายกอง ทับหน้าให้เร่งยกขึ้น
ไปตีตหลังอ้ายราชวง อ้ายสุริยวงษา ณเวียงที่ข้าเดิมให้อันเอน แต่คิดระยะทางคลาดกันถึง ๑๕
วัน ถ้าทั้งอ้ายราชวงอ้ายสุริยวงษาก็ให้ตีกระหนาบเอาไชยชนะให้จงได้ ถ้ายกไปมิทันก็ให้เลยไปตี
อ้ายลาวซึ่งตั้งอยู่ณะหนองบัวลำภู แล้วให้ไปตีตเมืองเวียงจันทน์เดียว แล้วได้มีตราไปถึงเจ้าพญา
อภัยบุตร พญาเพชรพิไชย นายทับ นายกอง ให้เร่งกระทำแก่อ้ายราชวง อ้ายพญาสุริยวงษา ให้สำเร็จ
โดยเร็ว ถ้าราชการจะผันแปรประการใดก็คิดผ่อนผันตามการ แต่อย่าให้เสียที่แก่อ้ายลาวได้
ถ้าทัพเมืองนคร เมืองเชียงใหม่ เมืองลำภูน เมืองแพร่ เมืองน่านยังมามีถึงก็ให้แต่งคนขึ้นไปเร่ง
เข้ามาถึงแล้วก็ให้เจ้าพญาอภัยบุตร พญาเพชรพิไชย พญาไกรโกษา กำกับแยกกันออกยกคามของ
ไปตีตเมืองเวียงจันทน์ผากตรันออก ให้พญาไกรโกษา พญาณรงคเสนา พญาบริรักษ์ราชฯ กำกับ
ทัพเมืองแพร่ เมืองน่าน มาบันจบทัพทางภูเวียง

กำหนดทัพหลวงจะได้กราบถวายบังคมลาเสด็จจากเมืองโคราชแต่ณวัน ขึ้น ๑๐
ค่ำ เดือน ๖ ณวัน ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ให้ทั้งกรมหมื่นเสนีเทพยกขึ้นไปอีกทัพหนึ่ง

อนึ่ง ทางวกขึ้นไปทางเมืองชลบท เมืองสกลนคร นั้นว่างอยู่หาหมิงกองขึ้นไปไม่ จึงทรง
จัดกองใจให้เจ้าขุนแนม กับพญาอัศดาเรืองเดช พญาพิมายคุมคนเมืองโคราช ๕๐๐ คน ยกขึ้น
ไปทางหนึ่ง กำหนดจะได้ยกจากเมืองโคราชณวัน ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๖ แลอ้ายลาวเวียงจันทน์
๕ คน ซึ่งกรมหมื่นนครโยธี กรมหมื่นเสนีบริรักษ์ ส่งลงมานั้น

ครั้นตามข้อราชการ รู้การในเมืองเวียงจันทน์มากอยู่ แต่คนในกองทัพซึ่งจะยกขึ้นไปตีเมือง
เวียงจันทน์ที่ได้เคยขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์หาสู้มิได้ จะขอพระราชทานอ้ายตือ อ้ายตัน อ้ายจันทิ
ไว้ได้เสียการบ้านเมืองก่อนแต่ อ้ายคำภา อ้ายสุตา สองคนกับคำให้การนั้น ได้ให้หลวงศรีอัครเดช
ถือลงมาแจ้งราชการด้วยแล้ว

หนังสือมา ณ วันอังคาร ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุม্ম นพทศฯ ๑๒๐๘—

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๔

๑ ข้าพระเจ้าหลวงมหาสิทธิไวยหาร ทานแล้ว ฯ

๒ แล้วว่าเวียงจันทน์มาถึงเมืองเกาะหมากภายหลังอีก ๒ ลำ เป็นสามลำ ข้อหนึ่งข้าพระพุทธเจ้า ให้ขุนอักษรรไปสืบราชการณะเมืองเกาะหมาก ข้าพระพุทธเจ้ามีหนังสือไปถึงพญาเกาะหมากเป็นอักษรมาลาอยู่ใบหนึ่ง จะดูท่วงทีพญาเกาะหมากจะตอบมาประการใด ในหนังสือซึ่งมีไปนั้นว่ากะปิตันหันดาเรียบระนีสัญญาไว้ ว่าเอาหนังสือสัญญาไปปิดตราณะเมืองมังกะลา เดือนยี่ จะกลับมาหลวงพลกำหนดมาแล้ว คนมีชื่อเจะจว่าอังกฤษคิดจะมาตีเมืองไทร ข้าพระพุทธเจ้าหาเชื่อไม่ ให้ขุนอักษรรไปเียงพญาเกาะหมากฟังท่วงทีกะปิตันหันดาเรียบระนีจะมาแล้วหฤประการใด แลพญาเกาะหมากตอบหนังสือเป็นอักษรมาลาอยู่ ให้ขุนอักษรรถือมาเป็นใจความว่ากะปิตันหันดาเรียบระนีจะมาถึงเราอยู่แล้ว ถ้ามาถึงจะบอกหนังสือมา แล้วว่าอังกฤษไม่หมายจิตใจกับเมืองอันไกลกัน ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้หัดคำแปลหนังสือพญาเกาะหมากนั้นแล้ว แลขุนอักษรรว่าเมื่อขุนอักษรรไปถึงเมืองเกาะหมาก เอาหนังสือไปให้อันตระเสนที่ตีกว่าการ อันตระเสนดูหนังสือข้าพระพุทธเจ้าซึ่งมีไป อันตระเสนว่าอังกฤษหาผิดไม่ คนพูดไม่จริงอย่าให้เชื่อ แล้วอันตระเสนถามว่าจะภพพญาเกาะหมากๆ ขุนอักษรรว่าจภพอันตระเสนว่าพญาเกาะหมากจมาที่ตีกว่าการให้หงด้าอยู่ก่อน แล้วอันตระเสนให้แปลหนังสือเป็นอักษรอังกฤษ ครั้นพญาเกาะหมากมา อันตระเสนภาขุนอักษรรไปหา แล้วอันตระเสนเอาคำแปรหนังสือให้พญาเกาะหมากดู พญาเกาะหมากว่ากับขุนอักษรรว่า จตอบหนังสือให้แล้วว่าให้กลับมาเฝ้า ขุนอักษรรถ้าอยู่ ๗ วันจึงพญาเกาะหมากให้หนังสือตอบมา แลเมื่อขุนอักษรรอยู่ณเมืองเกาะหมากนั้น ไม่มีกำปั่นมา ได้สืบขึ้นแซมมีชื่อเป็นหลายแห่ง ลางคนพูดว่าอังกฤษจะไปตีกกรุง ลางคนพูดว่าทำไม จะเอาความให้แน่นนั้นไม่ได้ ว่าพญาเกาะหมากกับอันตระเสน ให้จัดกำปั่นน้อย ๒ ลำ ๔ ลำ พญาเกาะหมาก อันตระเสนจะไปเมืองใหม่ ขุนอักษรรสืบถามด้วยซึ่ง พญาเกาะหมาก อันตระเสน จไปเมืองใหม่ สืบที่จีนไม่ได้ความ ได้ความที่ะรวนฝ่าหรั่งดำกับเจ้าหมัน ว่าที่เมืองใหม่นั้นเดิมกระะผัดอยู่ บัดเหตยนี้กระะผัดไปอยู่เมืองพม่า ว่าเมืองใหม่เมืองมะลากา พญามังกะลาให้ขึ้นเมืองเกาะหมาก พญาเกาะหมาก อันตระเสน จไปจัดแจง แล้วว่าศรีไปเมืองมังกะลา ซึ่งมาตีเมืองพม่าได้แล้ว จจะมาอยู่เมืองเกาะหมาก เมืองมะลากาเมืองใหม่ ว่าคำจ้างเดือนละ ๖ เหยียนคาแพง ว่าคำจ้างศรีไปบันดาร์ตเดือนละ ๕ เหยียนคาจ้างทุก จึงจะเอาศรีไปบันดาร์ตมาเปลี่ยน ยะรวนฝ่าหรั่งดำกับเจ้าหมันเล่าความเท่านี้ ครั้นขุนอักษรรสืบที่สองจีนมีชื่อ จได้ให้ความให้หลายแห่ง จะเอาความให้แน่นไม่ได้ความ แลวันขุนอักษรรใช้ไปมาแต่เมืองเกาะหมาก กปีตันหันดาเรียบระนี มาถึงเมืองไทรก่อนขุนอักษรรวันหนึ่ง พญาไทร กรมการ บอกหนังสือมาว่า เมื่อณวันเสาร์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ กำปั่นมาณปากน้ำเมืองไทรลำหนึ่ง พญาไทรให้เรือไปดู กปีตันหันดาเรียบระนีไหมระห่าสามมาหาพญาไทร บอกว่าหนังสือสัญญาซึ่งภไปปิดตราเมืองมังกะลานั้นได้ปิดตรามาแล้ว ให้ขุนนางผู้ใหญ่ลงไปดู

กบิตันหันตาริবারนี จพ้นไปเมืองเกาะหมากก่อนจึงกลับมา พญาไทรให้จะดีแรกกล่าวเมืองไทร
ไปกับมะระท่า บอกกบิตันหันตาริবারนีว่า ได้มาถึงเมืองไทรแล้ว ให้ขึ้นมากับพญาไทร หนังสือ
สัญญาจะเขียนเมื่อใดก็ตาม แต่ขอให้เฝ้ามาดูก่อน พอเพลาค่ำ กบิตันหันตาริবারนี พอดำบ้านอยู่บน
ปากน้ำเมืองไทร ครั้นรุ่งขึ้นเข้าพญาไทรจัดเรือ ๒ ลำ ให้ลงไปหริบ แลกกบิตันหันตาริবারนี กบิตัน
มัตต์มณานาพญาไทร เอาหนังสือสัญญาซึ่งปีตรามาแต่เมืองมังกาล้านมาให้พญาไทรดู พญาไทรได้
ไถอย่างตราซึ่งปิดในหนังสือสัญญาส่งเข้ามา กบิตันหันตาริবারนี ให้พญาไทรเร่งบอกหนังสือมาให้
ข้าพระพุทธิเจ้ารู้โดยเร็ว จอมมานข้าพระพุทธิเจ้า กบิตันหันตาริবারนี จถ้าอยู่ที่เมืองเกาะหมาก
๒๐ วัน กบิตันหันตาริবারนี จไปจัดแจงเมืองมฤท กบิตันหันตาริবারนีมีหนังสือมาถึงข้าพระพุทธิ
เจ้าฉบับ ๑ ได้ขีดสำเนาส่งเข้ามาด้วย แลกกบิตันหันตาริবারนี เอาหนังสือส่งให้พญาไทรดูหนึ่ง
บอกว่าหนังสือญัตตสวินตอนเอกแก่ผู้สำเร็จราชการของเจ้าเมืองมังกาล่า บอกมายังท่านอัครมหา
เสนาบดีผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ให้พญาไทรส่งมาให้ข้าพระพุทธิเจ้า ส่งเข้ามายังกรุงเทพพระมหานคร
พญาไทรว่ากับกบิตันหันตาริবারนี ว่าหนังสือนั้นว่ามาประการใดจะขออุสาเนา กบิตันหันตาริ
বারนี เอาสำเนาอีกฤจะแปลเป็นไทย พญาไทรได้ขีดแปลส่งเข้ามา แลกกบิตันหันตาริবারนีบอก
แก่พญาไทรว่า หนังสือญัตตสวินแก่ ๒ ฉบับ เนื้อความต้องกัน ได้ส่งไว้ที่เมืองทวาย ให้ส่งเข้ามา
ยังกรุงเทพเมืองมัตตะฉบับ ๑ แลกบ้านซึ่งกบิตันหันตาริবারนีมานั้น เขากำบ้านซึ่งมีมาดกรุงมัน
มา แลพญาไทรถามกบิตันหันตาริবারนีว่ามาแต่เมืองมังกาลาวัน กบิตันหันตาริবারนี ว่าใช้ไป
กำบ้านมาแต่เมืองมังกาลา ๑๒ วัน ถึงเมืองทวาย กบิตันหันตาริবারนีอยู่อยู่ที่เมืองทวาย ๑๔ วัน
ให้กระฎากับบุตรอยู่ที่เมืองทวาย แล้วใช้ไปกำบ้านแต่เมืองทวาย ๘ วัน มาถึงเมืองไทร แลพญาไทร
ถามกบิตันหันตาริবারนี ว่าทำไมจึงข้ามันกำหนด กบิตันหันตาริবারนีบอกว่า เมื่อกบิตันหันตาริ
বারนีไปถึงเมืองมังกาล่า พญามังกาลาขึ้นไปฝ่ายเหนือ กบิตันหันตาริবারนีเขียนหนังสือบอกข้อ
ความตามซึ่งกบิตันหันตาริবারนี ไปคิดอ่านที่กรุงเทพพระมหานคร กับหนังสือสัญญาส่งไปพญา
มังกาล่า มีหนังสือมาถึงกบิตันหันตาริবারนี ว่าพญามังกาลาชอบตามหนังสือสัญญาแล้ว พญา
มังกาลาส่งให้ขุนนางผู้ใหญ่ ปิดตราในหนังสือสัญญา ให้กบิตันหันตาริবারนีกลับมา แล้วกบิตัน
หันตาริবারนี ว่าพญามังกาลาตั้งให้กบิตันหันตาริবারนี เป็นพญาเมฤท อยู่ว่าราชการเมืองมฤท กบิ
ตันหันตาริবারนี ได้พบกับพญามังกาล่า ใช้แต่หนังสือไปแล้วกบิตันหันตาริবারนีว่า พญาไทรเก่า
นั้น พญามังกาลาจะไปอยู่เมืองมะละกา ถ้าพญาไทรไม่ชอบจะไปอยู่เมืองมะละกา จะไปอยู่ได้ก็
ตามใจพญาไทร แต่อย่าให้มีคนลากไป แล้วกบิตันหันตาริবারนี ว่าจะไปอยู่ถ้าที่เมืองเกาะหมาก
ถ้าข้าพระพุทธิเจ้า มีหนังสือตอบไปประการใด ไหวไปบอกอย่าให้ข้าแลกบิตันหันตาริবারนีบอก
แก่พญาไทรว่า ขุนทรงภานิข นายนาถ ซึ่งเจ้าพญาพระคลัง ให้ไปด้วยกบิตันหันตาริবারนีนั้น
เมื่อกะบิตันหันตาริবারนี กลับลงไปถึงกำบ้าน จะส่งขึ้นมาให้ ข้าพระพุทธิเจ้าส่งเข้ามายังกรุง
เทพฯ ครั้นกะบิตันหันตาริবারนีไปถึงกำบ้าน กะบิตันหันตาริবারนี ขุนทรงภานิข นายนาถ
ขึ้นมาดเมืองไทร ขุนทรงภานิข นายนาถ แจ้งแก่พญาไทรว่า ครั้นไปถึงเมืองมังกาลาไม่อยู่

ขึ้นไปฝ่ายเหนือมาสร้างลามาบอกกับขุนทรงภพานิชว่าพญาเกาะหมาก บอกหนังสือไปถึงพญามังกลา
ว่าการหนังสือสัญญาตามซึ่งกะปิตันหันดาภิรากระนิ ไปคิดมาแต่กรุงหงันนั้น อย่าให้พญามังกลา
ยอมให้ ว่าพญาเกาะหมากได้ลงทุนจ้างกำปั่น ศรีใบ....

(หน้าต้นหนังสือขาด...)

... ข้าพเจ้าจะตั้งหมันอยู่เมืองล้าย กระสุนดินดำยังอยู่น้อยหนัก ข้าพเจ้าให้เอาช้าง
ไปปันทุกขึ้นมาแต่เมืองนครไทร ก็ยังหามาถึงไม่ ข้าพเจ้าดอยมาตั้งมั่นจากเมืองล้าย ทาง ๑๐๐
เส้น ให้พื้นที่เลเพทางร่วม ถ้ากองทัพบมาถึงพร้อมกันเมื่อใด ข้าพเจ้ากับนายทัพนายกองจะ
ยกกองทัพตีเมืองพันพร้าวที่เดียว อนึ่งข้าพเจ้าได้มีหนังสือไปถึงพญาบริกรราชาพญาณรงค์ชา
ให้รีบยกกองทัพมาให้ถึงข้าพเจ้า แล้วให้พญาบริกรราชา พญาณรงค์ชา มีหนังสือไปถึงพญา
โกโรโกซา พญาราชบุรี พญาวิชิตณรงค์ พญาพิไชยสงคราม ให้ยกกองทัพมาพร้อมกันจะช่วยคิด
อ่านราชการเข้าตีค่ายไฉ่ฉวนเวียงจันทน์ซึ่งตั้งอยู่นองบัวลำภู อนึ่งพญาน่านหอหน้าแสนท้าว
พญาลาวเมืองน่านมีหนังสือขอมาจนถึงหลวงมหาดไทเมืองพิไชย หลวงมหาดไทบอกหนังสือ
ขอมาถึงข้าพเจ้าใจความว่า พญาน่านได้เกณฑ์ไพร่ ๓ พันหัวร้อยคนแจ้งอยู่ในหนังสือ
บอก พญาน่านนั้นแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่าราชการครั้งนี้เป็นทีหนักอยู่ ถ้าข้าไปช่วยลาวจะแต่งคน
เล็ดลอดมาจุดเผาเข้าเบียดเสีย ข้าพเจ้าได้ลอกหนังสือขอพญาน่าน คำให้การย้ายหมันแฉลง
ย้ายโต ย้ายมา ลาวเวียงจันทน์จับได้เข้าฉนิทปิดตรา กับตัวอ้ายลาวเวียงจันทน์ ๒ คน ซึ่งจับได้ในที่รบ
แลหนังสือขอพญาน่าน ให้นายรงนายเวรตำรวจคุมลงมามาด้วยแล้ว แต่ตัวอ้ายลาวเมืองน่าน
๒ คนนั้น ข้าพเจ้ายังง้อตัวไว้ ถ้าพญาน่านยกมาถึง ข้าพเจ้าจะส่งตัวอ้ายลาว ๒ คน ให้พญาน่าน
หนังสือมาณวันอาทิตย์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุณพศก ๒๒๐๓—

๑) ข้าพเจ้าอ้ายท้าวลาวให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นบ่าวเพี้ยภิมพิสาร เป็นนายบาญชัย
เพี้ยภิมพิสารกับข้าพเจ้ามารวมทัพอยู่ณเมืองเวียงจันทน์ ครั้นวัน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ เจ้าเวียงจันทน์
จัดให้ราชวงศ์บุตรกับพญาชานน พญาอุปราชา พญาสุโขทัย พญานามมุง พญาเมืองของ
คุมไพร่ ๕๐๐๐ ปืน ๕๐๐ บอก ยกลงมาทางเมืองสระบุรี ให้อุปราชเมืองเวียงจันทน์กับเพี้ยเมืองขวา
เพี้ยเมืองคำ เพี้ยเมืองเพน เพี้ยชาบันดิด คุมไพร่ ๑๐๐๐๐ ปืน ๑๑๐๐ บอก มาจับจับทัพ
เจ้าปากทางเมืองอุบล ตัวเจ้าเวียงจันทน์คุมไพร่ ๑๐๐๐๐๐ หนึ่ง ปืนพัน ๒๐๐ บอกมา
ทางเมืองโคราช แต่ข้าพเจ้าเข้ากองทัพราชวงศ์ยกมาถึงบ้านขอนแก่นแขวงเมืองสระบุรี
แต่दन ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๓ เจ้าราชวงศ์ให้เกลี้ยกล่อมกวาดครัวเมืองสระบุรี ครัวไท ครัว
ลาว ครัวจีน ชายหญิงใหญ่น้อย สองหมื่น ๖ พันคน เจ้าราชวงศ์ พญานามมุง คุมไพร่
๕๐๐ คน ปืน ๕๐ บอก บ้องกันครัวขึ้นไปส่งเจ้าเวียงจันทน์ณเมืองโคราช เจ้าราชวงศ์นั้นยกกองทัพ
ไปถึงเมืองล่มตัก ตั้งค่าย ๔ ค่าย ชักปีกกาขวางกันทั้ง ๔ ค่าย เจ้าราชวงศ์ให้กวาดครัวเมืองล่มตัก
แลแขวงเมืองขึ้นเมืองล่มตักไปทางบ้านนาหลักแขวงเมืองเลย เจ้าราชวงศ์ให้มาตั้งเข้า เย้าเรือน
เสีย เจ้าราชวงศ์ยกจากเมืองล่มตัก มาถึงเมืองเลย ตั้งค่าย ๔ ค่าย ชักปีกกาขวางกัน เจ้าราชวงศ์

ก็จับพญาสุริวงศา จำส่งให้อุปราชการเมืองโสม คุมขึ้นไปให้เจ้าเวียงจันทน์เมืองโคราช แต่ข่าวว่า
ว่าเจ้าเวียงจันทน์ฆ่าพญาสุริวงศาเสียแล้ว เจ้าราชวงศ์ให้กวาดครัว เมืองเลย เมืองแก่นท้าว เมืองท่า
แลแขวงเมืองทั้งปวง ชายหญิงใหญ่น้อย ๓๐๐ คน แต่ครัวเมืองนครราชสีมา เมืองนครชุมมาเมือง
เลย ชายหญิงใหญ่น้อย ๕๐๐ คน กับครัวเมืองเลยไปทางบ้านน้ำกั้ง แขวงเมืองเวียงจันทน์แล้ว
เจ้าเวียงจันทน์มีหนังสือมาถึงเจ้าราชวงศ์ว่า เจ้าเวียงจันทน์มาตั้งอยู่บ้านหนองบัวลำภู เจ้าราชวงศ์ให้มายัง
เข้า เผ่าค่าย แมาเย้าเรือนเมืองเลย แลแขวงเมืองเลยเสีย เจ้าราชวงศ์ก็กลับไปหาเจ้าเวียงจันทน์บ้านหนอง
บัวลำภู เจ้าเวียงจันทน์จึงใช้ให้เจ้าเมืองท่า คุมไพร่ ๓๐๐ คน มาสืบข่าวกองทัพไทยณบ้านเลยไสขาว
เมืองท่ากลับมาแจ้งความกับเจ้าเวียงจันทน์ ว่ากองทัพไทยได้สู้รบกัน ประมาณ คน ๔๐๐-๕๐๐
คน เจ้าเวียงจันทน์จึงให้เจ้าราชวงศ์กับพญาขาน พญาสุบโพ พญาอุปราช เจ้าเมืองของ เพี้ยเชียงโต
เพี้ยเมืองชาย คุมไพร่ ๕ พัน ปืน ๔๕๐ บอก ปืนเหล็กบอก ๑ เชือกคะแล่น ให้ไปตีเสียให้ยับจับไป
มาให้จงได้ แล้วคาญโทษมาว่าถ้าไม่ได้อย่าให้กลับมาบ้านเมือง ถ้ากลับมาจะตัดศีรษะเสีย เจ้าเวียง
จันทน์จะกลับคืนไปจัดแจงบ้านเมือง เจ้าเวียงจันทน์ก็ยกจากบ้านหนองบัวลำภู แต่ณวัน แรม ๙ ค่ำ
เดือน ๕ เจ้าราชวงศ์ยกมาตีกองทัพไทยณเมืองเลย ได้สู้รบกัน ๖ วัน กับคืน ๑ ข้าพเจ้าราชวงศ์
หนีไป พวกไทยจับข้าพเจ้าได้ในที่รบ เมื่อเจ้าเวียงจันทน์จะยกมาจากเมืองเวียงจันทน์ จัดให้พระเจ้า
บาลราช พี่เจ้าเวียงจันทน์ คุมไพร่ คุมไพร่เมืองเวียงจันทน์ ๓ พัน อยู่รักษาเมือง มีปืนใหญ่สำหรับ
เมืองท่ากระบอกร ๒ กระบอก ดีชื่อปายเมืองหลวงกระบอกรหนึ่ง กระสุนเท่าขมไอยม ชื่อฟ้าฉิน
แผ่นดินบอหนึ่งกระสุนเท่าขมไอยมใหญ่ ดันเหลี่ยมบอหนึ่งกระสุนเท่าขมเกลี้ยง ปืนหลักทอง
หล่อที่เวียงจันทน์มีอยู่เป็นอันมาก ข้าพเจ้าอยู่เมืองเวียงจันทน์ ณวัน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๔ ปีระกาสัทศ
แทนแผ่นดินเมืองเวียงจันทน์แยก ๕ แห่ง ๗ แห่งที่หน้าหอพระแก้ว แยกกว้างวาหนึ่งยาว ๖ วา
๗ ๘ วา ที่วัดราชการเจ้าเวียงจันทน์พันก่ออิฐคานปูนแยกกว้างวา ๑ ยาว ๖ วา ๗ ๘ วา ๗ ๘ วา
๗ ๘ วา ที่หน้าโรงช้างกลางเมือง แยกกว้าง ๘ คอก ยาว ๗ วา ๗ ๘ วา หอไตรเจ้าเวียงจันทน์ด้าน
หน้าแยกกว้างวา ๑ ยาว ๖ วา ๗ ๘ วา ริมวัดภูประวน แยกกว้าง ๒ วา ยาว ๘ วา ๗ ๘ วา
๑๒ วา ถึงณวัน ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๔ แผ่นดินไหวตลอดไปไกลเมืองเวียงจันทน์ ทางประมาณ
๓-๔ คืบ ถึงณวัน แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีจออัฐศก แผ่นดินก่อกำเริบขึ้น เกิดลมพายุใหญ่ หอพระ
แก้วยอดหัก หอพระบางบันหนักทั้ง ๒ ข้าง หอไตรหลาย เรือนเมื่อยเจ้าเวียงจันทน์หักยับ ๓ หลัง
เรือนโพธิ์ พลเมืองหลาย ๔๐๐ หลัง พระสังฆราชวัดภูระของสุตามตำราบอกเพี้ยกวางว่าเกิดวิบัติ
ต่าง ๆ เมืองเวียงจันทน์จะเสียแล้ว เมื่อครั้งก่อนแผ่นดินแยกเมืองก็เสีย ครั้งนี้ก็เป็นเหมือนกัน เพี้ยกวาง
เอาคำพระสังฆราชบอกเจ้าเวียงจันทน์ เจ้าเวียงจันทน์หาเชื่อไม่ เกิดเหตุทั้งนี้เพราะบุญของเราอีก
แต่ที่แผ่นดินแยกนั้น ก็ให้ชนดินมาถมเต็มสิ้นทั้ง ๕ แห่ง หอพระแก้ว หอพระบาง หอไตร
ก็ซ่อมแซมทำขึ้นดังเก่า สิ้นคำให้การข้าพเจ้า แต่เท่านี้ ๗

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๔

..... แล้วเปนเงิน ๘๐ พัน จะขอเอาเงินพญามังกะลาให้เป็นค่าจ้าง ว่าพญามังกะลาว่า
ว่าพญาเกาะหมากทวนจาก คน กำปั่น กะปิตัน หันตาริ บาระนิ ยังมีกลับออกมาแต่กรุง ทำให้คิด
ไปพญามังกะลาไม่ให้เงินแล้ว ว่าพญาเกาะหมากกับแม่ทัพอังกฤษ คิดจะใคร่ทำศึกกับเมืองไทย
ขุนทรงภพานิช เล่าความแต่เท่านั้นแลพญาไทระ จะส่งขุนทรงภพานิชเข้ามาครั้งนี้ ขุนทรงภพานิชว่าเมื่อ
ขุนทรงภพานิช ออกไปถึงเมืองเกาะหมาก ได้สั่งความไว้แก่ฝรั่งศศ ที่เมืองเกาะหมากให้สืบความ
ขุนทรงภพานิชจะไปสืบความที่เมืองเกาะหมากศึก ๔-๕ วัน จะกลับมา พญาไทระได้จัดคนแลเรือให้
ขุนทรงภพานิช นายนาก ไปเมืองเกาะหมาก ถ้าขุนทรงภพานิช นายนาก กลับมาถึง พญาไทระจะเร่ง
ส่งเข้ามา แลข้าพระพุทธิเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าการอังกฤษครั้งนี้ คนมีชื่อ เมืองเกาะหมาก
พูดอยู่เปนอันมาก ว่าจะคิดการเข้ามาณกรุง แล้วว่ากำปั่นรบพันไปอยู่เมืองใหม่ ที่เมืองไทระสืบ
ไม่ถึงแลเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าในเดียนนี้กำปั่นยังไปมากอยู่ ซึ่งพญาเกาะหมากกับตะระเสนไปเมืองใหม่
ด้วยการล่องไป สืบยังมีแน่จะไว้ใจไม่ได้ ข้าพระพุทธิเจ้าให้ไปดูฟังการณเมืองเกาะหมากอยู่อีก
แลคิดด้วยเกล้าฯ ว่า ซึ่งกะปิตันหันตาริบาระนิมาเปลี่ยนหนังสือสัญญาจะขอพบกับข้าพระพุทธิ-
เจ้านั้น ถ้ามาพบจะได้ดูที่จะพูดประการใด จะใคร่รู้กระแสดังฤตามมิตราโปรดเกล้าฯ ออกไป
ครั้งจะให้พบที่เมืองไทระจะไกลลงไป ขุนมีราชการเข้ามาณกรุงฯ แลข้าพระพุทธิเจ้าคิดด้วยเกล้าฯ
จะให้มาพบณเมืองตรงตามพระราชดำริ แต่จะให้พบเพียงในด่านปากน้ำ แลข้าพระพุทธิเจ้าได้มี
หนังสือตอบไปถึงกะปิตันหันตาริบาระนิ ให้นายนิยมถือไป ว่าซึ่งกะปิตันหันตาริบาระนิ
จะมาเปลี่ยนหนังสือสัญญาจะขอพบด้วยข้าพระพุทธิเจ้านั้น ให้มาพบปากน้ำเมืองตรง ถ้า
กะปิตันหันตาริบาระนิ มาพบณปากน้ำเมืองตรง แลสืบการณเมืองเกาะหมาก ได้ความประการใด
ข้าพระพุทธิเจ้าจะเร่งบอกเข้ามา แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอบอกปรณนิมิตมา
ณ วันจันทร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ จุลศักราช ๑๑๘๙ ปีชวดพศก ๒๖ ๐๖—

๐ วันอาทิตย์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวดพศก หลวงวังเมืองไชยดิษหนังสือ บอกพญา
สมบัติบานฉบับ ๑ ขตพญาแพร่ถึง กรุงเทพฯ ฉบับ ๑ ถึงพญาสมบัติบานฉบับ ๑ (รวม) ๓ ฉบับ
ลงมา ว่า

๐ หนังสือ ข้าพเจ้าพญาสมบัติบาล บอกลงมาว่า ซึ่งข้าพเจ้าบอกลงมาแต่ก่อนว่า
ย้ายอนุเวียงจันทน์ให้มาที่หลวงลาวฝ่ายเหนือทั้งปวงจนหน่วยงานกองทัพข้าอยู่ ณ ข้าพเจ้าให้ขึ้นไปเร่ง
เป็นหลายพวก บัดนี้กองทัพยกมาถึงข้าพเจ้าอีก เมืองน่านกองทัพเมืองแก้วห้าร้อยคน ให้ยกขึ้นไป
แต่เดิมนั้น ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ เมืองแพร่กองทัพเมืองราชา ๓๐๐ คน ให้ยกแต่เดิมนั้น ขึ้น ๑๑ ค่ำ
เดือน ๖ กองหน้าเมืองแพร่ถึงอีก ๔๐๐ คน แต่กองทัพมาถึงข้าพเจ้าได้ยกไปแล้ว กับมาถึงใหม่
เข้ากัน เมืองแพร่ ๑๐๐๐ เมืองลคร ๘๐๐ เมืองเชียงใหม่ ๓๐๐ เมืองน่าน ๕๐๐ เข้ากันสองพัน
ห้าร้อยคน

อนึ่ง คนที่ไปเร่งทัพเมืองลครกลับมาแจ้งว่า พญาลครยกมาอีก ๕๐๐๐ คน มาถึงเมือง
แพร่ แต่ณ วัน ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ บ้างแล้ว แต่พวกให้ไปเร่งกองทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน
เมืองน่าน นั้นยังไม่กลับมา สืบได้ข่าวว่า ได้ยกทัพออกจากเมืองลำพูนสองพัน มาทางเมืองแพร่
เมืองเชียงใหม่ ๕ พัน มาทางเมืองลอง เมืองน่านกองหนึ่งพัน ๕ ร้อย จลทางบ้านเดียวสอง
คอน กองหนึ่ง ๓ พัน จลทางเมืองแก่นท้าว บันจนะเมืองหลวงพาง และทัพเมืองหลวงพางยกมา
เป็นคน ๕ พัน และซึ่งกองทัพยกมายังริษาดอยู่นั้น ครั้นข้าพเจ้าจลคอยทำจนสิ้นกองทัพเหน็จไม่ทัน
ราชการ ข้าพเจ้าจึงให้หลวงภูสิตา ชุนโกษาณูรัต ชุนคลัง หมื่นคลังกับไพร่ ๑๐ คน อยู่คอยรับกอง
ทัพภายหลัง ข้าพเจ้ากับนายหับนายกองทั้งปวงกราบถวายบังคมลา ยอกจากบ้านน้ำกั ไปแต่
ณ วัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ และซึ่งกองทัพยกมาภายหลัง แลเข้าเปลือกยังมืออยู่ เมืองน้ำปาด
บ้านน้ำกั กับข้าราชการทั้งปวง ข้าพเจ้าได้บอกลงไปยังท่านเจ้าพญาสมราชทุกประการแล้ว

อนึ่ง ซึ่งย้ายอณูเวียงจันทน์ให้มาเร็วเข้ามาถึงเมืองแพร่ ว่าส่งไปเมืองลครแล้ว ส่งต่อไปเมือง
ลำพูน ยังตกอยู่เมืองแพร่ คน ๑ นั้น ข้าพเจ้าให้ขึ้นไปรับตัวพญาแพร่ ว่าเปนลาวทุ่งคำยังป่วยอยู่
ข้าหลวงได้ขึ้นสู่ทนต์เปนลาวทุ่งคำป่วยจริง พญาแพร่มีหนังสือขอตอนมาถึงข้าพเจ้า ๆ ได้ส่งตน
หนังสือขตมากับหลวงวังซึ่งข้าพเจ้าให้ถือบอกข้าพเจ้ามาแล้วด้วยแล้ว นอกมาณวันอาทิตย์ ขึ้น
๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีฤกษณพค ๗

๑) ข้าพเจ้า พญาแพร่ประณิบัติมายังท่านพญาสมมติบาลให้ทราบด้วยอยู่ณ วัน แรม
๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ชุนรัก ท้าวมหาภัย เชิญทองตราพระราชศรีโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขึ้นมาถึงข้า
พเจ้านั้น ได้ทราบเกล้าทราบกระหม่อมแล้ว ข้าพเจ้าก็แจบร้อนด้วยราชการนัก ข้าพเจ้าพร้อม
กับยาคิติน้องจะยกไปทีเดียว ข้าพเจ้าให้หน่อหน้าอยู่รักษาเมืองหน่อหน้าผู้พี่ พระเมืองราชา
นายคำญา นายชุมภู นายขิดยะ พี่น้องทั้งปวง ขอรับพระราชทานยกไปทำฉลองพระเดชพระคุณ
ขอให้ข้าพเจ้าอยู่รักษาเมืองทิด ครั้นเมื่อข้าพเจ้าจะไม่ฟังคำที่คำน้อง และจะยกไปทิ้งเมืองเสีย
นั้น ก็กลัวไพร่ราษฎร บ้านเมืองจะสะดุ้งสะเทือนจะผันแปรไป

อนึ่ง ณ วัน แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ พญาเชียงใหม่มีหนังสือบอกมาถึงข้าพเจ้าฉบับ ๑
เป็นใจความว่า พญาเชียงใหม่เกณฑ์คนไปกระเวนทาง เมืองเชียงใหม่ท่าควงพวก ๑ ผาแดง
พวก ๑ เมืองตวนพวก ๑ กลับมาให้การว่า ฝ่ายทางท่าผาแดงภบร่องรอยอ้ายพะม่าประมาณ
๕๐๐ เสก สกิดเข้าไปทางเมืองสาบ พวกเชียงแสนภบร่องรอยพวกมะหารนารประมาณ ๔๐๐ เสก
กองกระเวนน้อยตัวดอยลงมา ทางฝ่ายเมืองขอม พญาเชือนแก้วบอกมาว่า พม่าซึ่งตั้งอยู่กะตังติ
จอกติ เมืองป่าต๊ิบ เมืองวานนั้น อ้ายพะม่าเข้ากวนกะเรียง บัดนี้พญาเชียงใหม่ได้แต่งกองไปลาดกระ-
เวนทุกตำบล ถ้ากลับมาได้ราชการประการใด พญาเชียงใหม่บอกมาครั้งหลัง บัดนี้ให้หน่อหน้า
แม่กองกับพระเมืองราชา นายคำญา นายขิดยะ นายชุมภู นายกาวิละ นายก้อนแก้ว นายกอง
นายชนารอิน นายน้อยมหาวัน นายน้อยมหาไช นายอินทราชา นายน้อยยารัศวี นายชานา-
สุริยะ นายกาวิ นายสมทะ นายจำปา แสนท้าวมีชื่อ คู่มไพร่ ๕๐๐ เสก ปืนเครื่องลาดราอาวุทครบ

มือ ยกจากเมืองแพร่ ณ วัน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ หนึ่ง เร่งยกไปบันจบกองทัพอพระเมืองแก้ว พระวังซ้าย แลกองทัพอเมืองน่านด้วยแล้ว ประณิบัติมา ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญพศก ฯ

๑) ข้าพเจ้า พญาแพร่ ประณิบัติมายังท่านพญาสมณัตติบาลให้ทราบด้วย มีหนังสือให้ขุนพรหมถือขึ้นไปถึงข้าพเจ้าได้ทราบแล้ว อยู่ ณ วัน ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ พญาน่านแต่งให้ขนาน ๒ โพร ๑๐ (รวม) ๑๒ คน คุมลาวทุ่งคำมาถึงข้าพเจ้า ๆ ตามว่าเป็นคนเมืองเชียงใหม่ไปค้าขายอยู่ณเมืองลาว ว่าเจ้าเวียงจันทน์มา ข้าพเจ้าถามหาหนังสือก็ว่าไม่มี ลาวทุ่งคำบอกข้าพเจ้าว่า จันทน์ไปเมืองลคร เมืองเชียงใหม่ ข้าพเจ้าไม่ไว้ใจเกรวราชการ จึงแต่งคนคุมลาวทุ่งคำขึ้นไปส่งเมืองลคร แลลาวซึ่งค้างอยู่นั้นเป็นคนเมืองเชียงใหม่

ครั้นณวัน แรม ๒ ค่ำ เดือน ๕ พญาน่านแต่งให้ทนายเมืองน่าน ๓ ทนายเมืองหลวงพะบาง ๑ (รวม) ๔ โพร ๑๐ (รวม) ๑๔ คน คุมตัวน้อยยดมาถึงข้าพเจ้า ๆ ตามอ้ายน้อยยด พร้อมกับพญาชมภู อ้ายน้อยยดให้การว่า เจ้าเวียงจันทน์ให้มาเมืองลคร เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองแพร่ เมืองน่าน ข้าพเจ้าถามหาหนังสือก็ว่าไม่มี เป็นแต่คำพูดเล่าเปล่า ๆ ครั้นข้าพเจ้าจะทำการประการใด นั้น เมืองลำพูน เมืองลคร เมืองเชียงใหม่ เป็นเมืองใหญ่ยังมีอยู่ ข้าพเจ้าไม่ไว้ใจเกรวราชการ จึงแต่งทนายคุมตัวน้อยยดขึ้นไปส่งเมืองลคร แลข้าพเจ้าจะมีหนังสือเอาคำพูดเล่าเปล่า ๆ ดังนี้ มากราบทูลเจ้าคุณที่เดียว ภายหลังก็เป็นเบาความไป ถ้าอ้ายคนเหล่านั้นจันทน์ไปถึงเมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ เมืองลคร แล้วจะทำการใด ก็สุดแต่พระเจ้าลำพูน พญาลคร พญาเชียงใหม่ จวากล่าวขอบอกประณิบัติมา ณ วัน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญพศก ฯ

๒) วันพุธ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศก ขุนแสงสท้านข้าหลวงถือหนังสือขตเมืองน่าน เป็นอักษรลาวแปลออกได้ความว่า ข้าพเจ้าพญาน่าน หอหน้า ราชวง แสนท้าวพญาลาว เมืองน่านประณิบัติมายังพระณัณฑ์เจ้าท่านลูกขุนณศาลาให้ทราบด้วยอยู่ณวัน แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๔ ขุนแสงสท้านข้าหลวงเชิญท้องตราพระราชศรีโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขึ้นมาถึงข้าพเจ้านั้น ได้ทราบทุกประการแล้ว บัดนี้ข้าพเจ้าได้เร่งเกณฑ์ทัพเพนทะแก่แล้ว ทหาร ผู้มีชื่อ ๕๐๐ คน โพร ๓ พันคน เข้ากัน ๓๕๐๐ คน ปี ๑๔๐๐ บอก ดินดำหนัก ๗ หาบ กระสุนหนัก ๓ หาบ ๒๐ ซึ่ง ข้างสำหรับบันทุกดินดำลูกกระสุนเสบียงอาหาร ๓๐๐ ข้าง ราชวง พระเมืองแก้ว เปนแม่ทัพคุมคน ๑๕๐๐ คน ให้ยกไปเป็นสองทาง ราชวงพญาเชียงแขง พญาเมืองเสน นายน้อยมหาวง นายน้อยขัติยะคุมคน ๑๐๐๐ หนึ่ง ยกไปทางเมืองทอง พระเมืองแก้ว นายขนารลักขณ นายขนารอะขิตวง คุมคน ๕๐๐ คน ลงมาทางเมืองน้ำปาด ให้บันจบกองทัพอเมืองพิไชย ยกจากเมืองน่าน แต่ณวัน ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศก ข้าพเจ้าได้เกณฑ์กองทัพบดริยไว้ ๒๐๐๐ คน แล้วข้าพเจ้าได้มีหนังสือไปถึงเมืองลำพูน เมืองลคร เมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ ว่าข้าพเจ้าได้เกณฑ์กองทัพบดริยไว้พร้อมอยู่แล้ว ถ้าเมืองลำพูน เมืองลคร เมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ ยกมาตามท้องตราพร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าจะยกกองทัพบดริยเข้าบันจบให้ทันทั่วทั้ง

อนึ่งเจ้าเมืองหลวงพะบางแต่งตั้งให้ พญาตินเชียง พญาสวณาสาย นายไพร่ ๒๕ คน มาพิจารณาการเมืองน่าน ข้าพเจ้าได้ลอกสำเนาท้องตราให้ พญาตินเชียง พญาสวณาสายถือขึ้นไปถึงเจ้าเมืองหลวงพะบางให้เร่งเกณฑ์กองทัพเมืองหลวงพะบาง ยกลงมาทางปากลาย บันทึบกองทัพข้าพเจ้าณเมืองทอง ฝ่ายเจ้าเมืองหลวงพะบาง ได้จัดแจงลำเลียงข้าสารลงมาตั้งอาจไว้ ณปากลาย สำหรับจ่ายกองทัพด้วยแล้วแลณเมืองน่าน มีข้าวอยู่นาน ๘๐๐ ถึง กระสุนหนัก ๑๐๐ หาบ ดินดำหนัก ๑๐๐ หาบ ดินประสีขาวหนัก ๑๕๐ หาบ สุพรรณหนัก ๓ หาบ สิ่งใด ข้าพเจ้าจะชอบด้วยราชการ ขอบุญญาพระณะหัวเจ้าท่านลูกขุนศาลา เป็นที่พึ่ง ควรมิควรแล้ว แต่จะโปรฎ ข้าพเจ้าประเมินปีติมาณวันจันทร์ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๕ ปีฤกษพคก ฯ

๑๑ วันอังคาร แรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีฤกษพคก นายรณ นายเวนตำรวจ ถือหนังสือบอกพญาเพชฌุทิโธมาทงเมืองพิศณุโลกฉบับ ๑ คำให้การย้ายท้าวลาวเมืองเวียงจันทน์ฉบับ ๑ สองฉบับ หนังสือข้าพเจ้าพญาเพชฌุทิโธ มาทงทนายทัพ นายกอง บอกลงมาว่า ด้วยครัวเมืองลุ่มคักยังระต่าระตายหนีชุมนุมชนในป่าดงเป็นอันมาก ข้าพเจ้าให้หลวงณครชุม กับไพร่ ๒๐ คน ให้อยู่ณเมืองลุ่มคัก ให้เกลี้ยกล่อมครัวโดยเย็น ครัวที่เข้ามาอยู่บ้านเรือนแล้ว ข้าพเจ้ามีหนังสือปิดรา ให้ให้ครัวเต็มใจ แล้วให้ทักบาตรถวายสวดมนต์ให้รู้ว่มาจากแลน้อย แลสาขสกันนั้นข้าพเจ้าจเอาเข้ากระบวนทัพไปด้วย ข้าพเจ้า นายทัพ นายกอง ยกกองทัพจากเมืองลุ่มคัก มาถึงเมืองด่านซ้ายณวัน แรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ พระอินเดระ นายกวอด มหาดเล็ก พญาพิไชย พญาสุวรรณคิลอก พระวิเศษคุมพล ยกจากเมืองน้ำปาดมาทั้นข้าพเจ้าณเมืองด่านซ้าย ข้าพเจ้ากับนายทัพ นายกองยกขึ้น ทางเมืองเลย พญาณครสิริวงศ์ พญาตาก พระเชียงทอง ท้าหน้าจับย้ายมาลาว ได้คนหนึ่ง ให้การว่า อ้ายราชวงษเวียงจันให้ให้อ้ายแสนคำพึ่งใจกับอ้ายมา มากวาดครัวบ้านนาคาน บ้านนาแลน เอาขึ้นไปเมืองเลย แล้วขุนเทพล้อมวังจับอ้ายหมื่นแสง อ้ายโต เมืองพญนุร ได้ให้การว่าอ้ายท้าวคง อ้ายนุ น้อยอ้ายพญาสุริวงษา กับอ้ายเมืองซ้าย เมืองเวียงจัน คุมไพร่พันหนึ่งตั้งค่ายบ้านสเตียง บ้านคโพน แขวงเมืองพญนุร อ้ายหลวงเกียรติบาล เมืองพญนุร ซึ่งเข้ากับอ้ายลาวไปก่อนอ้ายหมื่นแสงอ้ายโต อ้ายท้าวคงยกมาจากเมืองพญนุรไปตามอ้ายอนุเวียงจัน ไปถึงบ้านหนองบัวลำภูณวัน ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๕ อ้ายหมื่นแสงเหนค้ายอ้ายเวียงจันตั้งอยู่ที่หนองบัวลำภูค่ายหนึ่ง เสาค่ายไม้จริงใหญ่รวบ ๒ ก่าถึงสามก่า มีคนอยู่ประมาณหมื่นเศษ แล้วอ้ายท้าวคงใช้ให้อ้ายหมื่นแสงกับอ้ายโตถือหนังสือขตมาจับครัวอ้ายท้าวคงคนหนึ่ง กับหนังสือไล่กระดาษมาถึงอ้ายขัติยะเมืองลุ่มคัก แล้วอ้ายหมื่นแสง อ้ายโตก็มาจากอ้ายท้าวคง แลระยะทางจะมาจากหนองบัวลำภูมาถึงเมืองเลย ทาง ๓ คิน ข้าพเจ้ากับนายทัพ นายกองยกขึ้นมาถึงเมืองเลย แตนแรม ๘ ค่ำ เดือน ๕ อ้ายราชวงษจับต้อนครัวเมืองเลย แลครัวในแขวงเมืองเลยขึ้นไปจากเมืองเลยแต่นวัน แรม ๕ ค่ำ เดือน ๕ อ้ายราชวงษตั้งค่ายใหญ่กลางทุ่งนา เมืองเลยก้าค่ายชักปีกกาถึงกัน กว้างหกเส้น ยาวหกเส้น ตั้งค่ายขึ้นในสองชั้น มีหอรบ ๑๘ หอรบ ค่ายของชัก

ถึงน้ำยาว ๔ เส้น กว้าง ๑๐ วา อ้ายราชวงษภวาชครวไปแล้วให้จุดไฟเผาค่ายณอุ้งช้างเผือกเรือนใหม่เสีย

ครั้น ณ วัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ ให้กองพญานครสวรรค์ พญาดาก ไปสืบราชการจับอ้ายลาวมีชื่อได้ ๖ คน ให้การต้องคำกันว่าเปนชาวเมืองน่านมาเที่ยวทำมาหากิน และมีเมื่อยอยู่บ้านน้ำญแขวงเมืองเลย แต่อ้ายคำโบ อ้ายนวยยะ อ้ายแก้ว ให้การว่าอ้ายราชวงษเวียงจันทน์ กวาชครวและตัวข้าพเจ้าขึ้นไปถึงลำแม่น้ำของได้เอาครวข้ามฟากไปบ้าง แต่ขัติยะเมืองเลยยังหาคำมครวไปไม่ ขัติยะจึงใช้ให้อ้ายคำโบ อ้ายนวยยะ อ้ายแก้ว มาสืบข่าวกองทับกุง ด้ายกขึ้นมาถึงเมืองเลยแล้วให้อ้ายคำโบ อ้ายนวยยะ อ้ายแก้ว เข้าหาว่า ขัติยะหายอมไปอยู่เมืองเวียงจันทน์ไม่ ขัติยะจะภาครอบครวเมืองเลย เมืองนครโทหนักลับคืนมา ถ้าไม่จริงให้ประหารชีวิตเสีย อ้ายแก้วอ้ายนารปาลจะจะกลับคืนไปหาขัติยะ อ้ายนารกัน อ้ายอิน อ้ายคำโบ อ้ายนวยยะ สิ้นคนจะอยู่ที่ทานบลงว่า ถ้าอ้ายแก้วอ้ายนารปาลจะไปไม่กลับมาในสี่วัน ให้ประหารชีวิตนานกัน ไ้อิน อ้ายคำโบ อ้ายนวยยะเสีย ข้าพเจ้าสืบรู้ว่าอ้ายราชวงษเวียงจันทน์ให้ไล่ครวลงทางบ้านม่วง จะคำมแม่น้ำของหน้าเมืองเชียงคานตั้งค่ายใหญ่รับครวฟากตะวันออก แม่น้ำของ ข้าพเจ้าได้มีหนังสือให้อ้อแก้ว อ้ายนารปาลละเถือขึ้นไปถึงขัติยะ แล้วข้าพเจ้าได้จัดให้พญานครสวรรค์ พญาดากพระเชียงทอง ยกกองทัพขึ้นไปตีชิงครวซึ่งไล่ลาวยังไม่เอาคำมแม่น้ำของให้ยกไปจากเมืองเลยแต่ณวัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ แลระยะทางจากเมืองเลยไปถึงแม่น้ำของ ที่ครวอยู่ทางคืนหนึ่งแลเข้าเปลือกในเมืองเลย แลบ้านโซขาว บ้านโป่ง บ้านศิเคณา แลบ้านน้อยใหญ่ในแขวงเมืองเลย มีอยู่ประมาณ ๑๕๐ เกียะ

อนึ่ง ครวเมืองนครชุม เมืองนครโท ซึ่งอ้ายลาวกวาดต้อนเอาไป หลบหนีมาได้ก็กลางทาง ตั้งแต่เมืองด่านซ้ายมาถึงเมืองเลย คิดเป็นคนชายหญิง ๑๔๒ คน ข้าพเจ้าเร่งให้ลงไปอยู่บ้านเมืองดังกล่าว

อนึ่ง ขาพเจ้ายกกองทัพมาถึงเมืองเลย กองทัพหัวเมืองที่ยกมาถึงเมืองเลย เมืองนครสวรรค์ เมืองตาก เมืองเชียงทอง เมืองพิไชย เมืองสวรรคโลก พระวิเสศจุมพลกับพระไชยบุญ ผู้ว่าราชการเมืองพิศณุโลก ข้าพเจ้าได้มีหนังสือไปถึงพญาสมมติบาล ให้เร่งกองทัพเมืองแพร่ น่าน พญาสมมติบาลมีหนังสือตอบมาถึงข้าพเจ้าแต่ณวัน ขึ้น ๕ เดือน ว่ากองทัพเมืองแพร่มาถึงบ้าน ถ้าเสาแขวงเมืองพิไชยเป็นคนพันหนึ่ง พญาแพร่ยังคอยด้าพญาน่าน ถ้าพญาน่านยกมาแล้ว พญาแพร่จะยกมาให้พร้อมกันพญาน่านทีเดียว พญาสมมติบาล ยังคอยกองทัพเมืองแพร่ เมืองน่าน อยู่ณบ้านน้ำทิ้แขวงเมืองพิไชย ข้าพเจ้านายทันทนายกอง ยังคอยด้ากองทัพเมืองแพร่ เมืองน่าน อยู่ณเมืองเลย ถ้ากองทัพเมืองแพร่ เมืองน่าน ยกมาถึงเมืองเลยแล้ว ข้าพเจ้าจะได้ปกครองราชการกัน แลทางเมืองน่านจะมาถึงเมืองเลยทาง ๗ คืน ทางเมืองเลยจะไปเมืองเวียงจันทน์มีอยู่ถึง ๔-๕ ทาง จึงได้คิดแบ่งกันเข้าตีเมืองพันพร้าว แลบ้านลาวริมแม่น้ำของให้พร้อมกันทีเดียวแล้วจะได้พร้อมกันทำเรือคำมแม่น้ำของหน้าเมืองเชียงคาน

อนึ่ง กองทัพ พญาบริรักษ์ราชา พญาณรงค์ชา พญาสุโขไทย พญากำแพงเพชร พระพิจิต
กรมการเมืองพิศณุโลก ซึ่งยกมาทางเขาภูเวียงทางตรง ได้นัดกันที่เมืองหล่มสักให้ขึ้นมาจับ
พร้อมกันที่เมืองเลย เป็นทางร่วมท่อแหลมอยู่ ครั้นถึงดวัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ พญาสุโข
ไทย พญากำแพงเพชร กรมการเมืองพิศณุโลก พระพิจิต หลวงฤทธะ หลวงอาษาภูธร พญาเพชร
พระณรงค์สงคราม ขึ้นมาถึงข้าพเจ้าณเมืองเลย แต่พญาบริรักษ์ราชา พญาณรงค์ชา อยู่ณ
บ้านเลยไสชาวไกลเมืองเลยทางคืนหนึ่ง หลวงอาษาภูธรกับไพร่ ๕๐ คน กลับลงไปหาพญา
บริรักษ์ราชา พญาณรงค์ชา ณบ้านเลยไสชาครั้นไปถึงบ้านศิละนา อ้ายราชวงเมืองเวียงจันทน์คุมกอง
ทัพห้าพัน ยกมาทางบ้านนาหลัก อ้ายพญาสุโข อ้ายพญาชานน อ้ายเมืองชัย เมืองเวียงจันทน์
ทัพหน้า ยกมาถึงบ้านศิละนา ภบกองหลวงอาษาผู้ธ ทัพหน้าอ้ายราชวงเข้าตีกองหลวงอาษา
ภูธรหล้าถอยมา ถึงกองเมืองพิศณุโลกซึ่งให้ออกไปนั่งทาง ๓๐ คน ช่วยกันถอยรับมา จนถึงชายป่า
ริมทุ่งนา ริมค่ายข้าพเจ้าประมาณ ๑๐ เส้น ข้าพเจ้าจึงให้หลวงวิเศษ พญาเพชรบุรี พระณรงค์
สงคราม รามโยธาสงคราม กับพญาพิไช พญาสุวัตรโลก หลวงมหาดไท หลวงพลพระพิจิตร
พิศณุโลก พระวิเศษชุมพลออกไปรบอ้ายลาวกลางทุ่งนา อ้ายลาวแยกโอบทางซ้ายป่าทุ่งนาทั้ง
๒ ค่ายล้อมค่ายข้าพเจ้าไว้ทั้งสามด้าน ข้าพเจ้าจึงให้พระอินเดช พรอัครเนช พรหิฎุโท
หลวงศรีณรงค์ หลวงพิพิธณรงค์ นายกวดมะหาดเล็ก ชุนอิน นายญะมะหาดเล็ก หลวงแสน หลวงสิทธิ
หลวงวิจิต พญากำแพงเพชร หลวงดารา ออกไปรบอ้ายลาวพลาพลรบค่ายอ้ายลาวตั้งมั่นขุดสนาม
เพลาะลงริมชายป่า และรวนเข้ามาดอนควากจะแตกค่าย พรพิเศสงคราม หลวงรามรักษา
พญาสุโขไทย พระบุรุษ ช่วยกันรักษาค่ายมั่นคง อ้ายลาวหาแตกเข้ามาได้ไม่ อ้ายลาวตั้งค่ายใน
เพลาะกลางคืน ๒ ค่าย ได้รับกันอยู่จนรุ่ง

ครั้นรุ่งขึ้นพลาควันปาย ข้าพเจ้าเกณฑ์กะสุนดินดำยังมีอยู่น้อยนัก ข้าพเจ้าให้พระอิน
เดช พระหิฎุโท นายกวด นายญะมะหาดเล็ก ชุนอิน หลวงดารา หลวงสิทธิ หลวงวิจิต ชุนฤทธ
ชุนตะเวน คุมไพร่หลวงล้อมพระราชวัง ๒๐๐ คน กับไพร่สม ๑๕๐ คน เข้ากันเป็น ๓๕๐ คน
ออกไปไล่ทัพแทง ช่วยกันกับพวกซึ่งประจำรักษาน้ำที่ได้อ้ายลาวตะลุมบอนถึงอาวุธันทัพแทง
อ้ายลาวแตกกระจัดพรวดพราดได้ไล่ตีถึงพันไปจนกระทั่งค่ายอ้ายราชวงๆ ทั้งค่ายแตกหนีไปทั้งแคว
หาม แลเครื่องลาดราวุท ผ้าถุงหมี่เสบียงอาหารเรียไปตามทางเป็นอันมาก อ้ายลาวตายในที่รบ
๖๐ คน บ่าวนายกวดมะหาดเล็กจับอ้ายลาวเวียงจันทน์ได้เป็นคน ๑ ชุนหมื่นล้อมวังจับได้คน ๑
กับบ่าวนายทัพ นายกอง เกบได้ปืนหลักบอก ๑ ปืนขะเลสลัก ๕๐ หอก ๓๐ ทวน ๒๐ ดาบ ๑๕
กับกลัดดิน ๔ กลัด

ครั้นกองทัพอ้ายลาวแตกหนีไปแล้ว อ้ายหมื่นทองเมืองนครไท ภาควังเมืองนครไทซึ่ง
อ้ายลาวกวาดต้อนเอาไปหนีกลับมาได้อีกเป็นคนชายหญิง ๑๒ คน เข้ากันเก่าใหม่เป็นคนชาย
หญิง ๒๒๒ คน ครั้น....

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๖

๑ ข้าพระเจ้าหลวงมหาสิริโวรหารทานแล้ว ๐๗—

๑ วันพฤหัสบดี แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุมพศก หลวงณรินเมืองปริมธิดามา

๑ หนังสือพญาจันทบูร พญาราชนิญญ พญารองเมือง พญารามกำแหง มาถึงพระ
พิเรนธเทพให้นำขึ้นกราบทูลเสด็จกรมหมื่นสุรินทรรักให้ทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วย
ข้าพเจ้ายกไปถึงบ้านสวายจิตภพพญานางรอง แลครั้นเมืองนางรองชายหญิงใหญ่ไฉยลงไปอยู่ณ
บ้านสวายจิต ประมาณเจ็ดร้อยเศษ ถึงบ้านกะพังสะมอ ภพพญาตะลุงบอกข้าพเจ้าว่าครั้นหนึ่ง
ไปอยู่ณบ้านรำภาแขวงเมืองลครเสียมราบ ชายหญิงใหญ่ไฉย ร้อยห้าสิบคน ข้าพเจ้าจึง
ปลุกพากัน พญารามกำแหงเดินทางบ้านตรอกอนทางหนึ่ง ข้าพเจ้าเดินทางบ้านสะแหลงทาง
หนึ่ง ไปบ้านจับกันที่ช่องจอม ข้าพเจ้ากับครั้นเมืองสุรินเมืองสังฆะณบ้านแสงไปจนกระทั่งห้วยพุท
ไธยปางที่พระสุรินอยู่ มีครั้นชายหญิงใหญ่ไฉยประมาณพันเศษ แลร่างตัวก่อนพญารามกำแหง
ภพครั้นตั้งเรียงรายกันอยู่ในป่าไปตามลำแสง จนกระทั่งดงสอาดพรมแดนกะพงสวาย กับ
เสียมราบต่อกัน ภพหลวงปลัด หลวงกลาง หลวงวังเมืองสุรินกับครั้นเมืองสุรินเมืองสังฆะ ที่พนมกำ
ปอประมาณสองพันห้าร้อยครั้น พระญาลังมบอว่าได้นอนครั้นขึ้นไปไว้บนหลังราชสองพันคนแล้ว
ภพพระพิไชยเมืองกุนนภาครั้นสิบสองครั้นมาอยู่ณห้วยแสงแจ้งความว่า อ้ายเจ้าปาดักให้หา
อ้ายพญาไกรไปที่ค่ายบ้านซุ่มป้อมเมืองศรีสะเกษ อ้ายเจ้าปาดักจับอ้ายพญาไกรกับกรมการแล
ภักพวกพญาไกรฆ่าเสียสิบเบ้าคน แล้วอ้ายเจ้าปาดักให้กวาดครั้นพญาไกรแลครั้นเมืองกุนน
ไป ครั้นเมืองกุนนเมืองศรีสะเกษหนีลงมาทางช่องจอมบ้าง ทางช่องพระไชยช่องจันทหอมช่องโพนเป
อันมาก ครั้นเมืองศรีสะเกษเมืองกุนน เมืองสุรินเมืองสังฆะ เหนจะป่าลงไปทางเมืองพงสวายบ้าง
ข้าพเจ้าจึงมีหนังสือขึ้นไปถึงพญาอุดมภักดีซึ่งรักษาเมืองลครเสียมราบ ให้แต่งเปนก่องๆ ออกจุ
ช่องตามดงสอาดป้อมกันครั้นไว้อย่าให้ออกไปทางกพงสวายได้ ข้าพเจ้าได้จัดคนให้ไปทางเชิง
เขา ช่องพระไชยช่องจันทหอมช่องโพนเป้องกันครั้นเมืองสุริน เมืองสังฆะเมืองกุนนเมืองศรีสะเกษไว้
ณวันเดือนห้าขึ้นสิบสามค่ำ ปีภุมพศก พญาวิเศษภักดี กรมการเมืองศรีสะเกษ หลวงยกกระบัตร
เมืองตลุงแต่งให้หลวงยกกระบัตรท้าวทองปีญาหมื่นนา เมืองศรีสะเกษหลวงวิเศษเมืองตะลุง
ถือหนังสือพญาวิเศษภักดีสองฉบับ หนังสือหลวงยกกระบัตรสองฉบับ มาถึงพญาสังฆะ พระสุริน
ใจความต้องกันว่าอ้ายเจ้าปาดักกวาดเอาครั้นเมืองศรีสะเกษไปเมืองเวียงจันทน์ ไปเมืองปาดักบ้าง
ครั้นซึ่งจะไปปาดักนั้นถึงบ้านแกใหญ่แล้ว แต่ครั้นเมืองตลุงยังอยู่เมืองศรีสะเกษ ๒๐๐ เศษ พญา
วิเศษกรมการเมืองศรีสะเกษ หลวงยกบัตรเมืองตลุงไม่ยอมไปกับอ้ายเจ้าปาดัก ณวัน แรม ๑๒
ค่ำ เดือน ๕ ปีภุมพศก พญาวิเศษภักดีกับหลวงยกกระบัตรเมืองตลุงภาคครั้นเมืองตลุงเทกหนึ่งกอง
ทัพอ้ายเจ้าปาดักออกจากเมืองศรีสะเกษมาตั้งอยู่ณบ้านแพงพวยสระแก้วแขวงเมืองกุนน ให้พญาสัง

ระพระสุริน ยกกำลังขึ้นไปช่วยจะชิงเอาครัวเมืองศีลเกษ ซึ่งย้ายเจ้าป่าดักกวางเอาไปนอนช่องจุนาง
คืนมา นั้นได้ส่งต้นหนังสือพญาวิเสศภักดี หลวงยกกระบัตสื่อับลงมา ขอร้องการแจ้งอยู่ในหนังสือ
นั้นแล้ว หลวงยกกระบัตเมืองศีลเกษ แจ้งว่าย้ายเจ้าป่าดักตั้งอยู่ณบ้านซ่มป่อย ประมารคน
สองพันเศษแล้วย้ายเจ้าป่าดักให้ตั้งค่ายมั่นอยู่ณเมืองอุบลลิเบตค้าย ย้ายอุปราชเวียงจันทิงอยู่ณ
เมืองร้อยเอ็ดประมารกำลังสองพันเศษเมื่อพญาวิเสศแหกหนีย้ายเจ้าป่าดักนั้นย้ายเจ้าป่าดักให้
เฝ้าบ้านเรือนแลเข้าณแขวงเมืองศรีสะเกษเมืองกุซัน เมืองสังฆเมืองสุรินเสียเป็นอันมาก เสด็จ
อาหารทางเมืองป่าดงก็ขัดสน ณวันเดือนหกขึ้นสี่ค่ำปีกุนนพทก ข้าพเจ้านายทัพนายกองพร้อมกัน
ได้ข้ามเขาเรียกไปตั้งที่พญาสังฆภักดีครัวอยู่ณบ้านกะเตนแขวงเมืองสังฆะ จะได้ฟังราชการที่พญา
วิเสศภักดี ได้ให้พระอิเบตไปจัดแจงรวบรวมผู้คนครอบครัวเมืองกุซันแลเมืองศรีสะเกษซึ่งแตกหนี
อยู่ในป่าดงหลังเขา แลเชิงเขาฝ่ายค่างเมืองกุซันไว้ แลซึ่งพญาสังฆพระสุรินบอกลงมาแต่กร
ว่า พญาสังฆมีคนสกันอยู่พันสามร้อยคน พระสุรินมีคนสกันอยู่พันห้าร้อยคน ครั้นข้าพเจ้าจะเณ
เขาคนแก่พญาสังฆพระสุรินตามบอกแต่ก่อนเข้ากองทัพพญาสังฆพระสุรินว่าคนสกันไปอยู่ณ
ครัวกระจัดพรัดพรายอยู่ในป่า จะได้คนสกันที่พญาสังฆ แต่สองร้อยคนที่พระสุรินสองร้อย
คน ถ้าจะได้คนที่พญาสังฆ พระสุรินขึ้นอีก แลพระอิเบตไปได้ควมามากน้อยเท่าใดได้ขอร้องการ
ประการใด ข้าพเจ้าจะบอกลงมาให้ทราบครั้งหลัง หนังสือมาณวัน ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุนนพทก

๑๑ วันพฤหัสบดี แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุนนพทก หลวงณรินเมืองประจันตือมา ข้าพเจ้า
พญาอุไทยรร หลวงบุรีนรหลวงสมเดจพระชั้น ขอบอกปรณนิบัติมายังออกพันนายเวนขอได้
เอาบอกข้าพเจ้า เรือนแก่พญาศรีละเทพให้ทราบ ด้วยอยู่ณวันเดือนหกแรมค่านึงปีกุนนพทก
ท้าวเงินบุตรพระสุรินถือหนังสือบอกมา ถึงเมืองประจันตวันอาทิตย์ แรม ๙ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุนนพทก
ท้าวเงินถือหนังสือบอกพญาวิเสศภักดี เจ้าเมืองศรีสะเกษสองฉบับ หลวงยกกระบัตเมืองตลุงสอง
ฉบับ พญาจันตุนพญาราชนิญญ พญารองเมืองพญารามก่าแห่งฉบับหนึ่ง พญาสังฆ พระสุริน
ฉบับหนึ่ง พญะราชนิญญฉบับหนึ่ง ในหนังสือบอกพญาวิเสศภักดี เจ้าเมืองศรีสะเกษบอกมาถึงพญา
สังฆ พระสุรินสองฉบับ ฉบับหนึ่งว่าณวัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุนนพทก ย้ายอนุเวียงจัน ย้าย
ลักมากวางเอาครัวฝ่ายตวันออก กวางเอาไปเวียงจันบ้างไปป่าดักบ้าง พญาวิเสศภักดีกรมการ
ไม่ยอมไป สัตว์รวมคนได้พัน ๒๐๐ คน จงไปหื้อเอาครัวของเสาทู่งของนาง ถ้าได้แล้วยกเข้าไปตี
ป่าลักมากวางเอาครัวฝ่ายตวันออก กวางเอาไปเวียงจันบ้างไปป่าดักบ้าง พญาวิเสศภักดีกรมการ
ศีลเกษ แตนวัน แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุนนพทก พญาวิเสศภักดีเหนว่นย้ายตัวนัก จึงบอก
รอกองทัพเมืองสังฆ เมืองสุรินลักสามพัน ๔ พันมาช่วย ฉบับหนึ่งว่าณวัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๕
ซึ่งครัวเมืองตลุง พญาวิเสศภักดีมาขึ้นมาไว้แขวงเมืองกุซัน แล้วพญาภักดีตั้งทัพอยู่บ้านจำบก
พญาวิเสศภักดีมาขึ้นมาไว้แขวงเมืองกุซัน แล้วพญาภักดีตั้งทัพอยู่บ้านจำบก พญาวิเสศภักดีแต่ง
ให้หลวงยกกระบัตท้าวปัญากับหลวงวิเสศ เมืองตลุงให้ไปเร่งพญาสังฆพระสุรินให้เร่งยกไปช่วย

โดยเร็ว อนึ่งหลวงยกกระบัตรเมืองตะลุงมีหนังสือมาถึงพญาสังฆพระสุรินสองฉบับหนึ่งว่า
ณวัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพศก ลาวไล่ครัวเมืองตลุงมาถึงเมืองศีลเกศ ครั้นลาวจะไล่ต่อ
ไปอีก จึงปรึกษากับพญาวิเสศกรมการพร้อมกันขอกองทัพพญาสังฆพระสุรินให้เร่งมาช่วยทั้งกลาง
วันกลางคืนโดยเร็ว ฉบับหนึ่งว่า ณวัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ พญาวิเสศภักดีหลวงยกกระบัตรเมือง
ตลุง กรมการพร้อมกันภาคครัวแหกหนีจากกองทัพข้ายป่าดักณเมืองศรีสะเกษ แต่ณวัน
แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพศก ภาคครัวมาถึงบ้านกำแพงพวยสแกวแต่ณวัน แรม ๑๓ ค่ำ
เดือน ๕ ปีกุญนพศก ให้พญาสังฆพญาสุรินมาช่วยโดยเร็ว ในหนังสือพญาจันตขุนพญาราช
นิญญ พญารองเมือง พญารามกำแหง มาถึงพระพิเรนธเทพ ให้มาขึ้นกราบทูล เสด็จกรมหมื่น
สุรินรักษ ได้ยกขึ้นไปถึงบ้านสวายจิด พบพญานางรองกับครัวชายหญิงใหญ่น้อยเจ็ดร้อยเศษ
มาถึงบ้านตะพังสมอ ภาพญาตลุง ๆ บอกว่าครัวหนีลงไปอยู่บ้านรำภาแขวงเมืองเสียมราบ
ชายหญิงใหญ่น้อย ๑๕๐ คน จึงปรึกษาพร้อมกัน พญารามกำแหงเดินทางบ้านพระะกอรทาง
หนึ่ง พญาจันตขุนพญาราชนิญญพญารองเมือง เดินทางบ้านสะแลง บันจบกันที่ช่องจอม
ภคครัวเมืองสุริน เมืองสังบ้านสะแลงไปจนกระทั่งห้วยพุทไทย่างที่พระสุรินอยู่ มีครัวชายหญิง
ใหญ่น้อย ประมาณพันเศษ ทางพระะกอร พญารามกำแหงภคครัวตั้งเรียรายอยู่ ในป่าตามลำ
แสลง จนกระทั่งคงสากพรมแดนกะพงสวายกับเสียมราบต่อกัน ภาพลองปลัดหลวงกลางหลวงวัง
เมืองสุริน กับครัวเมืองสุรินเมืองสังฆ ที่พนมกำบอสสองพันห้าร้อยครัว พญาสังฆบอกว่าได้ชวน
ครัว ขึ้นไปไว้บนหลังเขาสองพันคนแล้ว ภาพระพิไชยเมืองกู๋น ภาครัวสิบสองครัว หนีลงมาอยู่ห้วย
แสลง แล้วแจ้งความว่าข้ายป่าดัก ให้หาข้ายพญาไกรไปตีค่ายบ้านล้มป้อยแขวงเมืองศรีสะเกษ
ข้ายป่าดักจับข้ายพญาไกรกับกรมการแลภคพวกข้ายพญาไกรฆ่าเสีย ๑๑ คน ข้ายป่าดักให้กวาด
ครัวข้ายพญาไกรแลครัวเมืองกู๋นไป ครัวเมืองกู๋นเมืองศีลเกศหนีลงมาทางช่องจอมบ้าง
ทางช่องพระไรระช่องจันกะหอมช่องโพยครัวเมืองศีลเกศเมืองกู๋นเมืองสุรินเมืองสังฆ บ้างลง
ไปทางเมืองกงพลงวายบ้าง จึงมีหนังสือพญาจันตขุน พญาราชนิญญ พญารองเมือง พญาราม
กำแหงไปถึงพญาอุดมภักดีเมืองนคอรเสียมราบ ให้แต่งกองออกจากร่องตามดงสากกันครัวไว้
อย่าให้ออกไปทางกงพลงวาย แล้วได้จัดคนให้ไปทางเชิงเขาช่องพระไร ระช่องจันกะหอมช่องโพย
ป้องกันสกัดครัวไว้ อนึ่งหลวงยกกระบัตรเมืองศีลเกศแจ้งความว่า ข้ายป่าดักตั้งอยู่บ้านล้มป้อย
ประมารคนสองพันเศษ แล้วให้ตั้งค่ายมั่นอยู่เมืองอุบลสิบแปดค่าย ข้ายอุปราชาเวียงจันทิงอยู่เมืองชัย
เขตประมารคนสองพันเศษ ข้ายป่าดักให้ผ่านเรือนผ่าบ้านแขวงเมืองศรีสะเกษเมืองกู๋นเมืองสังฆ
เมืองสุรินเสียเป็นอันมาก ทางเมืองปาดงขัดสน ณวัน ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญนพศก พญา
จันตขุนพญาราชนิญญ พญารองเมืองพญารามกำแหงได้ยกข้ามเขาไปตั้งอยู่ที่พญาสังฆ หนังสือ
พญาราชนิญญฉบับหนึ่ง มาถึงพระพิเรนธเทพให้กราบทูลเสด็จกรมหมื่นสุรินทรักษ พญาราชภักดี
แจ้งแต่งให้พระที่เบ็ดเถื่อนหนังสือไปเกลี้ยกล่อมครัวเมืองกู๋น เมืองศรีสะเกษ เมืองสังฆเมืองสุรินที่อยู่
ในป่าดง บลหลังเขาเชิงเขา ผากคางเมืองกู๋น แล้วได้มีหนังสือแต่งให้นายแก้วขาวพระวิเสศล้า

ถือหนังสือไปถึงเจ้าเมืองท้าวเพี้ยเมืองเชียงแตงเมืองแสนปางเมืองโงเมืองอัตปือ พญาเคโซ พญาแสนทองฟ้า พระวิเสศสังฆาเมืองจันท้าวหุยเมืองปากคัก แลแต่งให้ลาวเมืองสิสะเกษถือหนังสือลอบเข้าไป ให้เมืองอุบลเนมราชเมืองยศโศทธร เมืองสุวรรณภูมิเมืองร้อยเอ็ด แลผู้ถือหนังสือยังหากลับมาไม่ ถ้าได้ความจริงจะบอกเข้ามาให้ทราบครั้งหลัง ข้าพเจ้าได้เอาต้นหนังสือบอกเจตนาบอกข้าพนิกร จึงแต่งให้หลวงสุรินถือหนังสือบอก กับตัวท้าวเงินผู้ถือหนังสือเข้ามาแจ้งราชการด้วยแล้ว ข้าพเจ้าขอออกปรณณิบัติมาณวันอาทิตย์ แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญนพศก ฯ @

๑๑ วันพฤหัสบดี แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญ นพศก หลวงณรินเมืองปราจีนถือมา ฯ

ข้าพเจ้าพญาวิเสศภักดี หลานท่านกรมการเมืองศรีสะเกษกราบทูลมายังเจ้าคุณพญาสังฆะ น้ำท่านกรมการเมืองแลพระสุรินน้องท่านกรมการเมืองได้ทราบ ด้วยข้าพเจ้าได้แต่งหนังสือแต่งหนังสือแต่งให้หมื่นนากับไพร่ถือมาเดื่อนนากัน นอ้่งท่านกรมการเมืองกับกำลังสัก ๒-๓ พันมาเอนดูช่วยคิดเอาครวัสุริน ครวักูขัน เมืองข้าพเจ้าจรงมาก ซึ่งครวัเมืองตลุงข้าพเจ้าพาพักคืนมาไว้แขวงกูขันแล้ว ข้าพเจ้าตั้งทัพอยู่บ้านจำบกข้าพเจ้าได้แต่งให้หลวงยกกระบัตร ท้าวปัญญาเมืองศรีสะเกษหลวงวิเสศเมืองตลุงมาเชิญน้ำท่านอ้งท่านไปโดยเร็ว ข้าพเจ้ากราบทูลมาณวันอาทิตย์เดือนห้า แรมสิบสามค่ำปีกุญนพศก ฯ @

๑๒ วันพฤหัสบดี แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญนพศก หลวงณรินเมืองปราจีนถือมา ฯ

๑๓ ข้าพเจ้าพญาวิเสศภักดี แลกรมการเมืองศรีสะเกษกราบทูลมายังเจ้าคุณพญาสังฆะน้ำท่าน แลพระสุรินกรมการเมืองได้ทราบด้วย เจ้าเวียงจันเจ้าปากคักมากวาดเอาครอบครัวฝ่ายตวันออกสิ้นเชิงแล้ว ซึ่งครวัเมืองข้าพเจ้าก็กวาดไปเวียงจันบ้าง ไปปากคักบ้าง ซึ่งครวัลงไปปากคักนั้น ถึงบ้านแกใหญ่แล้วข้าพเจ้ากรมการเมืองยอมไป ข้าพเจ้าปลอ้งกันเอากำลังไว้ได้ ๑๒๐๐ ระวังตัวจะลงไปเพื่อเอาครวัของเสาทุ่งช่องนาง ถ้าได้ครวัแล้วจะยกเข้าตีปากคัก แล้วได้แต่งหลวงณรงค์ไปเป็นแม่ทัพครวัเกิดขึ้นไว้ ได้ยกไปจากเมืองศรีสะเกษ ณวันเสาร์ แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพศก ข้าพเจ้าน้อยตัวนักขอให้เจ้าคุณทั้งสอง กรมการเมืองเอนดูช่วยจัดกำลังอีก ๓-๔ พันมาซุดเอาข้าพเจ้าทั้งปวงด้วยเถิด ครั้นเจ้าคุณพอช่วยแลครั้งนี้ ข้าพเจ้าทั้งปวงก็เต็มทีแล้ว อนึ่งก็ติดครวักับพวกเพื่อน ๔ คน ซึ่งเจ้าปากคักส่งครวัลงไปปากคักแล้วตัดเอากำลังไว้ แต่งให้หลวงกระโจมคุมไปช่วยเจ้าราชวงษ ซึ่งตั้งอยู่บ้านพะศก แขวงเมืองพิมายนั้น แตกขึ้นมาถึงข้าพเจ้า ข้าพเจ้าถามทิดสิลากับพวกเพื่อนในการว่ากำลังทางไทยมารบเจ้าเวียงจัน ๆ ก็ถอยทัพไปแล้ว มีหนังสือมาถึงเจ้าศรีदानว่าให้เลิกทัพแล้วเจ้าศรีदानก็ถอยทัพมาบ้านส้มป่อย มอสิ่งลงเมืองศรีสะเกษ ซึ่งเจ้าปากคักเกณฑ์เอาไปเข้าค่ายเจ้าราชวงษ บอกความว่าเลิกซึ่งเกณฑ์ด้วยหมอสั่ง หลวงกระโจมถูกลูกปืนเจมล้มคนหนึ่งขอเจ้าคุณบอกสั่งต้นหนังสือ ข้าพเจ้าลงไปยังกรุงเทพฯ ได้ทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปรณณิบัติมาณวันเสาร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพศก ฯ @

๑ วันพฤหัสบดี แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญพศก หลวงณรินเมืองประจิมถือมา
ข้าพเจ้าหลวงยกกระบัตรกรมการเมืองตะลุง ประนีบัตรมายังท่านพญาสังคะ ท่านพระสุรินได้ทราบ
ด้วยลาวไล่ครัวข้าพเจ้ามาถึงเมืองศีละเกษนั้น ลาวจะไล่ครัวข้าพเจ้าต่อไปอีกนั้นข้าพเจ้ากับพญา
วิศกรรมการปลุกษาพร้อมกันขอกำลังท่านทั้ง ๒ มาช่วยครัวไล่ข้าพเจ้าให้ได้กลับคืนไปยังท่านทั้ง
สอง ถ้าท่านโปรดได้มากน้อยเท่าใดขอท่านได้โปรดมาทั้งกลางวันกลางคืนให้ทันข้าพเจ้า ขอท่านได้
โปรดให้จงมาก ๆ ประนีบัตรมาณวันเสาร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศก ฯ วันพฤหัสบดี
แรม ๙ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญพศก หลวงณรินเมืองประจิมถือมา ๑ ข้าพเจ้าหลวงยกกระบัตรกรม
การเมืองตะลุงทราบประนีบัตรมายังท่านพญาสังคะบุรีศรีนครธนะ ว่าท่านทราบด้วยข้าพเจ้ากับ
ท่านพญาวิศกรรมการ เจ้าเมืองศีละเกษแลกรมการปลุกษาพร้อมกัน ภาควัวหนักหนีจากกองทัพเจ้า
ปากัก ณเมืองศีละเกษตแดนวัน แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศกนั้น ข้าพเจ้ากับท่านพญาวิศ
กรรมการมาถึงบ้านกำแพงพวยสะแควตแดนวัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศกนั้นข้าพเจ้าจึงแต่ง
ให้หลวงวิศกรรมหลานท่านรู้ ท้าวข้าพเจ้าขอกำลังด้วยอาท่านมาช่วยเอาครัวท่านพญาวิศกรรมเจ้าเมือง
ศีละเกษ ถ้าอาท่านแจ้งแล้วขอท่านโปรดข้าพเจ้าให้จงมากแต่โดยเร็ว ข้าพเจ้าบอกประนีบัตรมาณวัน
อาทิตย์ แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญพศก ฯ ๑๗—

๑ วันศุกร์ แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญพศก หลวงยกกระบัตรกรุงเก่าถือบอกพญาเจ้า
แสนยกกรมว่า หนังสือพญาเจ้าแสนยกกร มาถึงพญาศรีระหะเทพให้ทราบบังคมทูลพระกรุณา
ให้ทราบได้ฝ่าละอองฯ ด้วยมีพระราชบันทูลโปรดเกล้าฯ สั่งว่าให้บอกลงมาว่า ณวัน แรม ๓
ค่ำ เดือน ๖ ทัพหลวงเสด็จขึ้นมาถึงที่ประทับแรมณบ้านลำจาก กรมหมื่นเสนีเทพทัพนหน้า
ทัพหลวง บอกหนังสือให้นายสนบุตรหลวงเดชฯ กอนนอกลงมาเฝ้าทูลละอองฯ แจ้งราชการว่า
ได้แต่งให้ขุนศรีนายไพร่ สามสิบคนขึ้นไปลาดกระเวน สืบค้นหาตี้นประสิ่วขาว ณแขวงเมืองไช
ภูมิ แลตี้นประสิ่วขาวนั้นอ้ายลาวจุดเผาเสียเป็นอันมาก ได้แต่ตี้นประสิ่วขาวหาบหนึ่ง กับได้ครัว
เมืองโครากับครัวลาวพวกอ้ายหลวงรัก ราย หญิง ไหญ่น้อย ๕๐ คน ซึ่งหนีอ้ายลาวลงมาแต่ด่าน
เข้าสาร ได้เอามากักไว้บ้านล่องโคกเพนแล้ว แต่ตี้นประสิ่วขาวหนักหาบ หนึ่งนั้นยังเอาไว้
ณค่ายลำพวย ถ้าทัพหลวงเสด็จขึ้นมาถึงรวบรอม ได้ตี้นประสิ่วขาวมากน้อยเท่าใด จึงจัดแจง
บันทูลเกียรส่งลงมาให้ตี้นคำณเมืองโคราฯ ครั้นณวัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ เสด็จขึ้นมาถึงที่
ประทับร่อนณบ้านมะเกลือนอกด่านลำจาก กรมหมื่นณเรศโยธินำยสั่ง ข้าในกรมถือหนังสือบอก
คุมอ้ายลาวลงมาคนหนึ่ง ในหนังสือบอกนั้นว่าณวัน ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ ทัพพญาณคอรเขียนขึ้น
พญาเกียนพญาณคอนอินนายทัพนายกอง ยกขึ้นไปถึงบ้านลาดกอน แลเหนแปลพลิงไม้บ้าน
เวียนนายทัพนายกองได้ช่วยกันดับเพลิงซึ่งไม่ยุ่งข้าพเจ้า ได้ไว้สินเจดยู่ประมาณเข้า ๒๐๐ เกียน
เพลิงไม่เสีย ๑๔ ยุ้ง แล้วขุนรูงพินาคนายไพร่ ๗ คน ข้าในกรมหมื่นณเรศโยธินำยลาว ๑๔
คน จุดเผาบ้านเวียนอยู่ได้สู้รบกับอ้ายลาว ฆ่าอ้ายลาวตายคน ๑ นายสิงน้องขุนรูงพินาคน

จับย้ายลาวได้นคน ๑ พวกย้ายลาวหนีไประยะทางแต่บ้านลาดถึงหนองบัวลำภูอีก ๔๐๐ เสก
กรมหมื่นนครไชยทิกรมหมื่นเสนาบดีรัก นายทัพนายกองหน้าจึงเร่งรีบขึ้นไป จากบ้านลาดแต่ณ
วัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ จะตีหนองบัวลำภูได้แล้ว จะเลยขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์ทีเดียว ถ้าการได้กระทำ
เป็นประการใดจึงจับออกสงครามครั้งหลัง แต่ย้ายจันลาวไปว่าพญาสุริวงษาเมืองหล่มตักนั้นได้ส่งลงมา
ด้วยแล้ว ชื่อราชการแจ้งอยู่กับย้ายจันนั้นแล้วแต่ย้ายจันลาวคนนี้ได้เข้ากองทัพย้ายอนุเวียงจัน
ลงมาถึงเมืองโคราช แล้วได้มารับครัวเมืองสระบุรีไปถึงปึงสีศิวหนังสือมาวันจันทร์ แรม ๔ ค่ำ
เดือน ๖ ปีกุญนพศก ๗ วันเสาร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๗ ปีกุญนพศก สมิงไชยเสนะ ถือหนังสือ
บอกพญาเจ้าแสนกลงมาแต่ค่ายหลวงฉบับ ๑ ว่า ๗ ะ ๐—

๐ หนังสือพญาเจ้าแสนยกอร มาถึงพญาศิริสะหะเทพ ให้ม้าขึ้นกราบทูลพระกรุณา
ให้ทราบได้ฝ่าละอองฯ ด้วยมีพระราชบันทูลไปภูเกล้าฯ ให้บอกลงมาว่า อยู่ณวัน แรม ๔ ค่ำ
เดือน ๖ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปถึงตำบลเมืองตรอกเก่า ที่ประทับแรม พญากระเสพรักษา
ให้หลวงภูกญาหาร ถือหนังสือลงมากับสมิงไชยเสนะว่า พญากระเสพรักษาขึ้นไปถึงบ้านเดา
ณวัน ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ กับสมิงไชยเสนะปลัดกอง แจ้งความกับพญากระเสพรว่า กรมหมื่น
นครไชยนี้แม่ทัพหน้า แลนายทัพ นายกอง เจ้าตีค่ายย้ายลาวณหนองบัวลำภู ณ วัน ขึ้น ๙ ค่ำ
เดือน ๖ เหลาเยนได้รบกันจนเหลารุ่งเช้า ย้ายลาวแตกไป จับได้ย้ายพญาณวันแม่ทัพคน ๑
แต่ท้าว เพี้ย นายทัพนายกอง ตัวไพร่แลครอบครัวย้ายลาวนั้น จับได้มากน้อยเท่าใด สมิงไชยเสนะ
ไม่รู้ แต่พญาเกียร สมิงสิทธิราชา กับไพร่ ๒ คน ถูกปืนตายในที่รบ เจ้าพญามหาโยธาให้
สมิงไชยเสนะคุมอากระดุกพญาเกียรลงไป ให้ญาติพี่น้องบุตรพรรยาบังสกุลทำบุญณกรุงเทพฯ
แลคือราชการทั้งนี้ยังหามิบอกกรมหมื่นนครไชยนี้แม่ทัพลงมาไม่ มีแต่หนังสือบอกพญากระเสพ
รักษากลกลงมาให้ทราบบังคมทูล ชำราชการแจ้งลงมากับสมิงไชยเสนะนั้น แล้วหนังสือมาณ
วัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญนพศก ๗ ะ ๐—

๐ ตามอายุปลาให้การว่าอายุได้ ๔๐ ปี พระญาข้าพเจ้าชื่ออนางหามีบุตรไม่ ข้าพเจ้าเป็น
เลศสรวเสียดเงินให้อายเวียงจันทน์ปีละ ๓ บาท อายราชปรมเปรมนายข้าพเจ้า บ้านเรือนอยู่ณบ้าน
พราวผากแม่น้ำของคางนี้ ที่บ้านพราวมีแต่บ้านส่วยประมาณสามสิบเรือน แต่บ้านพราวไปถึง
หนองบัวลำภู ทางข้าพเจ้าพนบ้านหนองบัวลำภูเป็นบ้านส่วยมีบ้านประมาณร้อยหลังเรือน แต่บ้าน
หนองบัวลำภูไปถึงบ้านสมปอยทางวันหนึ่ง บ้านสมปอยก็เป็นบ้านส่วยประมาณ ๑๐ หลังเรือน แต่
บ้านสมปอยไปถึงบ้านเข้าสารทางครึ่งวัน บ้านเข้าสารเป็นเลศเดือนมีคนประมาณ ๑๐ หลังเรือน แต่
บ้านเข้าสารถึงบ้านแมดบ้านพัลทางครึ่งวัน เป็นเลศเดือนมีคนประมาณ ๕ หลังเรือน แต่บ้านแมด
บ้านพัลไปถึงบ้านคำโมาทางวันหนึ่ง มีคนเดือนประมาณ ๕๐ หลังเรือน แต่บ้านคำโมาถึงบ้านถ้ำบัว
ถ้ำคำมเวียงจันทน์ทางครึ่งวัน มีคนเดือนประมาณ ๑๐ หลังเรือน แต่บ้านคุดนั้นอยู่ไม่แม่น้ำของผากคาง

นี่คนเดือนประมาร ๑๐๐ หลังเรือนอยู่ใต้เวียงจันทงวันหนึ่ง อายเพี้ยแก้วกันอย่าเป่นายบ้าน
ชื่อตัวจะชื่อใดไม่ทราบ แต่บ้านพรวที่ข้าพเจ้าอยู่ ลงมาทางเมืองโคราชถึงบ้านลาดทางครึ่งวัน
มีคนสรวยประมาร ๒๐ หลังเรือน แต่บ้านลาดมาถึงบ้านโพทางเช้าวันเพน มีคนส่วยประมาร
๕ หลังเรือน แต่บ้านโพมาถึงคูเวียงทางวันหนึ่ง มีคนส่วยประมารสามสิบหลังเรือน แต่คูเวียงมาถึง
บ้านปากครึ่งวัน บ้านนี้มีคนส่วยประมารสามสิบหลังเรือน แลแขวงเวียงจันลงมาทางโคราสิน
แขวงเพี้ยบ้านปอแต่บ้านมาถึงแม่น้ำชีแขวงเมืองโคราชทางสองคืนอยู่ณวัน เดือน๑๑ปีจออุกคก
อ้ายราชบอมนผู้นายบอกข้าพเจ้าว่า ให้กระเตรียมเสบียงอาหารเครื่องเสาดราอาวสุไว้ให้พร้อม
ณเดือนสาม อาย เวียงจัน อายราชวง จะลงมาทำการพระบรมศกข้าพเจ้าจัดแจงเสบียงอาหาร
เครื่องเสาดราอาวสุไว้ตามนายสั่ง ครั้นณวัน ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๒ อ้ายราชวงยกมาจากเมืองเวียงจัน
กับนายไพร่ประมาณ ๒ พันช้างประมาณ ๔๐๐ ม้าประมาณ ๑๐๐ เสก แต่เป็นเสกเครื่องเสาดราจะ
มีมากน้อยเท่าใดไม่ทราบ ข้าพเจ้าถามอ้ายราชบมว่าอ้ายราชวงจะยกไปไหน อ้ายราชบมว่า
อ้ายราชวงจะยกลงมาทำการพระบรมศก ครั้นณเดือนสามค่างขึ้นข้าพเจ้าป่วยหนักอยู่ ครั้นณ
วัน แรม ๖ ค่ำ ราชบอมนผู้นายมาบอกข้าพเจ้าว่าอ้ายเวียงจันยกลงมาณกรุง อ้ายราชบม
จะให้ข้าพเจ้ามาพบกับอ้ายเวียงจันข้าพเจ้าป่วยหนักอยู่อ้ายราชบมจึงหาได้เอาตัวพาพเจ้ามาด้วย
ไม่ แต่อ้ายราชบมเกณฑ์เอาชาวบ้านพรวมาเข้ากองอ้ายเวียงจันสามคนเอามาสองคน แลไท่ไพร่
ซึ่งมากับอ้ายเวียงจันกับเครื่องเสาดราอาวสุมากน้อยเท่าใดไม่ทราบ ครั้นณวันเดือน๕ข้างแรม
ข้าพเจ้าคลายป่วยขึ้นประมาร ๙-๑๐ วันข้าพเจ้าเห็นอ้ายลาวเวียงจันไล่ควัวลาซมร ขึ้นไปทาง
บ้านข้าพเจ้าประมาณพันครัว ณวัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๕ อ้ายเพี้ยศรีสุลาตอ้ายกวนโคชหนาม
ซึ่งลงมากับอ้ายเวียงจันขึ้นไปบนคนบ้านพรวบอกข้าพเจ้าว่าอ้ายเวียงจันกวาดครัวโคราชขึ้นมาถึง
บ้านปอ ก้าวเจ้าเมืองจะตามขึ้นไปตีซึ่งเอาครัวโคราสิน อ้ายเวียงจันให้อ้ายเพี้ยศรีสุลาตอ้ายกวน
โคชหนามคุมไพร่เวียงจัน ๑๕๐๐ คนเป็นร้อยยก ไปเกณฑ์คนบ้านพรวได้อีก ๑๐ คน ทั้งข้าพเจ้า
ให้ไปลากระแวนทางภูเขียว ปองกันกองทัพโคราชไว้หนีให้ไปซึ่งเอาครัวได้ ข้าพเจ้าก็ไปลาด
กระแวนกับอ้ายเพี้ยสิสุลาต อ้ายกวนโคชหนาม เมื่อไปตามทางพบครัวเมืองภูเขียว อ้ายลาวเวียง
จันนายไพร่ประมาณ ๑๐๐ คน กวาชต้อนคุมครัวไปประมาณ ๑๐๐ ครัวเสก ณวัน แรม ๑๐
ค่ำ เดือน ๕ ข้าพเจ้าไปถึงเขาของทมิที่แถบทางภูเขียวจะไปเวียงจัน ที่ของทมิมีชาของค่างมีทาง
กวางประมาณ ๖ วา แต่ของทมิไปภูเขียวทางคืนหนึ่ง อยู่วันหนึ่ง ข้าพเจ้ากับอ้ายกวนโคชหนาม
เข้าไปหาเสบียงในเมืองภูเขียว พบแต่เรือนร้างหาผู้คนไม่ ยุ่งเข้าแลบ้านเรือนอ้ายลาวหาได้จุดเผา
ไม่ เข้าในเมืองภูเขียวมีอยู่ตามๆ ๑, ๒, ๓, ๔ หองบ้าง มีอยู่มากจะประมาณหนีได้ ที่ไม่มีอยู่อา
ไว้กับเรือน ๑ ๗ เกีย ๒ เกียบ้างทุกเรือน ข้าพเจ้าจึงถามอ้ายเพี้ยสิสุลาตอ้ายกวนโคชหนามว่า
อ้ายราชบอมนผู้นายบอกข้าพเจ้าว่า อ้ายเวียงจัน อ้ายราชวง จะยกลงมาช่วยทำการพระบรมสพ
ทำไมจึงมากวาชครัวเมืองโคราช เมืองภูเขียว ขึ้นไปเวียงจันเล่า อ้ายเพี้ยสิสุลาต อ้ายกวนโคช
หนามบอกข้าพเจ้าว่า อ้ายเวียงจันว่าจะลงมาทำการพระบรมสพมาเข้าอยู่เมืองโคราช กวาชครัว

เมืองโคราช เมืองภูเขียว ขึ้นไปเวียงจันทน์ พวกครัวเมืองโคราหาขึ้นไปไม่ หนีไปอยู่เมืองพิมาย
ย้ายเวียงจันทน์ให้อ้ายสุทธิสารคุมคนพันหนึ่ง ยกไปตีครัวโคราชนเมืองพิมาย อ้ายสุทธิสารแตก
หนีมา แล้วว่าให้อ้ายราชวง คุมคนสองพันลงไปกวาดครัวเมืองสระบุรี ขึ้นไปถึงเมือง
โคราช แล้วอ้ายเวียงจันทน์ให้อ้ายราชวงไปกวาดครัวเมืองหล่ม ได้ครัวไปครึ่งหนึ่ง กองทัพ
ไทยยกขึ้นไปตีอ้ายราชวงแตกหนีไปอยู่ณเขาผาผึ้ง ทางแต่ผาผึ้งมาหนองบัวลำภูเดินทำวามา
ทางวันหนึ่ง พวกเพี้ยกวานแลไพร่ในกองอ้ายราชวงล้มตายเป็นอันมาก แล้วว่าอ้ายเวียงจันทน์
ให้อ้ายอุปราชกับอ้ายโง่คุมคนพันห้าร้อย ไปกวาดครัวเมืองสุพรรณภูมิ แต่อ้ายปากัด อ้ายปาน
อ้ายเถื่อน อ้ายกำพร้าว จะอยู่ที่ไหน อ้ายเพี้ยสีสุลาด หาได้พูดให้ข้าพเจ้าฟังไม่ แล้วว่าอ้าย
เวียงจันทน์ กวาดครัวหัวเมืองขึ้นไปครั้งนี้ อ้ายเวียงจันทน์คิดจะตั้งค่ายรับกองทัพไทย ที่หนองบัวลำภู
ค่ายหนึ่ง จะเกณฑ์คนรักษาค่าย คนเวียงจันทน์พันหนึ่ง ครัวพันหนึ่ง จะให้อั้วพญาณรินเจ้าเมืองสีม
แปนแม่ทัพ จะให้ตั้งค่ายบ้านพันพร้าวค่ายหนึ่ง จะให้อั้วพญาสะหละบุรีย แปนแม่ทัพจะให้ตั้งค่าย
ที่เมืองภูค่ายหนึ่ง ที่ปากโคธิมั้งของค่ายหนึ่ง และให้ผู้ใดไปแปนแม่ทัพ คุมไพร่มาไม่น้อย เท่าใด
นั้น ให้อั้วเพี้ยสีสุลาด หาได้บอกแก่ข้าพเจ้าไม่ ตัวอ้ายเวียงจันทน์นั้นจะข้ามไปตั้งมั่นอยู่เมืองเวียงจันทน์
ข้าพเจ้าจึงถาม ให้อั้วเพี้ยสีสุลาด ไข่กวานโคชนาม ว่าพวกเรามาลาดกระเวนทั้งนี้ ถ้ากองทัพไทย
ตามมา จะสู้ฤๅไม่ ให้อั้วเพี้ยสีสุลาด ไข่กวานโคชนามว่า ถ้ามาน้อย เพียงห้าสิบหกสิบก็จะสู้
ถ้ามากกว่าห้าสิบหกสิบคนขึ้นไปก็จะหนี ข้าพเจ้ากับได้อั้วชื่อตั้งลาดกระเวน อยู่ณช่องหม
สิบวัน ณวัน ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ อ้ายเพี้ยสะทอนวงนายไพร่ ๕ คนขึ้นม้าเร็วไปบอกอ้ายเพี้ยศรี
สุลาด อ้ายควานโคชนามอ้ายเวียงจันทน์กวาดครัวเมืองโคราช เมืองสระบุรีขึ้นไปถึงหนองบัวลำภู
แล้ว ให้อั้วเพี้ยศรีสุลาด อ้ายควานโคชนาม ยกมาตั้งป้อมกันกองทัพไทยอยู่ณบ้านภูเวียงแล้ว
อ้ายสุวันณวงกลับไปหาอ้ายเวียงจันทน์ ณหนองบัวลำภู อ้ายเพี้ยศรีสุลาด อ้ายควานโคชนามกับ
ข้าพเจ้า แลอ้ายมีชื่อ ๑๖๐ คน ปืนร้อยบอก ม้าสองม้ายกมาจากช่องหมคนหนึ่งถึงภูเวียง พบแต่เรือน
ร้างหาผู้คนไม่ ข้าพเจ้าจึงถามอ้ายควานโคชนามว่า บ้านภูเวียงเป็นบ้านขึ้นกับเวียงจันทน์ ทำไมจึง
กวาดครัวไปด้วย อ้ายควานโคชนามบอกว่า บ้านแลนี้อยู่ใกล้ทางเมืองโคราช กลัวพวกโคราชจะ
มาตีเอาไปจึงให้กวาดขึ้นไปไว้เวียงจันทน์ แต่ข้าพเจ้าบ้านภูเวียงแลเรือนนั้น อ้ายลาวหาได้แก่ไม่ ข้าพเจ้าเลือก
ที่บ้านภูเวียงมีอยู่เรือนละเกียนบ้างสองเกียนบ้างทุกเรือน ข้าพเจ้ากับอ้ายมีชื่อมาตั้งลาดกระเวนอยู่
ณบ้านภูเวียงได้ ๖ วัน ณวัน ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ เหลาเย็นพวกกองทัพไทยประมาณ ๖๐
เสก ภพพวกข้าพเจ้ากองทัพไทยเป็นยิงพวกข้าพเจ้า พวกอ้ายลาวไพร่จะหนีอ้ายเพี้ยศรีสุลาด
อ้ายควานโคชนามขึ้นม้าถอดตาปิ่นอ้ายพวกลาวไว้ให้สู้ แล้วว่าถ้าอ้ายลาวคนได้ไม่สู้จะ
เสีย แต่อ้ายลาวไพร่สามคนเอาปืนยิงพวกไทยละนัดพวกกองทัพไทยไล่ฟันแทงอ้ายลาวจล้นตายเป็น
ประการใดไม่ทราบ พวกอ้ายลาวนายไพร่แตกกระจัดกระจายพากันหนีไป พวกไทยเอาน้ำไล่จับ
ข้าพเจ้า ได้ในป่าลางพวง แล้วส่งตัวข้าพเจ้ามายังค่ายหลวง แลเมื่ออ้ายเวียงจันทน์ให้อั้วเพี้ยศรีสุลาด
อ้ายควานโคชนามคุมคนร้อย ๕๐ คนไปลาดกระเวนอ้ายเวียงจันทน์จ่ายปืนให้ร้อยบอก กระสุนดิน

ค่าสำหรับเป็นบอกละ ๑๐ นิต อ้ายเพี้ยศรีสุลลาด อ้ายกวนโคษะนาม ขึ้นไปถนนบ้านพร้าวมา
เข้ากองกระแวนั้น อ้ายเพี้ยศรีสุลลาด อ้ายกวนโคษะนาม บอกว่าถ้าใครไม่ไป อ้ายเวียงจันทน์สั่งมา
ให้ฆ่าเสีย ข้าพเจ้ากับอ้ายมีชื่อบ้านพร้าวกลัวความตาย หามิผู้ใดหลบหนีขัดขวางไม่ แลพวกครัว
เมืองญีกับครัวบ้านโน แวงเวียงจันทน์ซึ่งอ้ายเวียงจันทน์ให้กวาดต้อนขึ้นไปนั้น พวกครัวได้แต่สิ่งของ
เข้าปลาไป แต่กองแรงหาป ที่มิข้างก็เอาข้างบันทุกของไปแต่กระเบื้องแลทรัพย์สินของ เข้าปลาซึ่งหาบ
คอนไปมิได้นั้น พวกครัวเอาทั้งไว้กับบ้าน เมื่อข้าพเจ้าไปลาดกระแวนเมืองญีเขียว แลบ้าน
ญีเวียงนั้น ข้าพเจ้าเห็นเข้าปลา โคกระเบื้องพวกครัวทั้งไว้ ที่บ้านเรือน เปนอันมาก ข้าพเจ้าถามอ้าย
เพี้ยศรีสุลลาดว่า พวกครัวกวาดไปนี้จะให้ตั้งอยู่ไหน อ้ายเพี้ยศรีสุลลาดบอกข้าพเจ้าว่าอ้ายเวียงจันทน์สั่ง
ให้อาปินไปตั้งรวมไว้ณบ้านพร้าว แลที่บ้านพราวนั้น ที่นาของชาวบ้านมีแต่กอทำกิน เปนนาน้ำ
ฝนดินเหนียวพันนาขึ้นไปปนป่า ถ้าจะถางป่าลงทำนาก็ได้เศษการลงมือทำนาเดือน ๘ ได้เกี่ยว
เดือน ๑๒ ที่นา ๙-๑๐ ไร่ได้ผลมดเข้ากินหนึ่ง หากต้องเสียทางข้าค่านาไม่เข้าของราษฎรบ้าน
ซึ่งทำนาได้หามิใครชื่อขายกันไม่ ของใคร ๆ ทำอกินตลอดปี แต่นาของอ้ายเวียงจันทน์นั้นเรียกว่า
เปนนาหลวง อ้ายเวียงจันทน์ให้ทำในกำแพงเมืองเวียงจันทน์ จะได้เข้าปัสมากน้อยเท่าใดไม่ทราบ
แต่อ้ายเมืองคุดนั้น อ้ายป้าหารู้จักไม่ จึงเอาอ้ายคำภาอยู่บ้านเกาะเชียงตุงเป็นสีกายอ้ายเวียงจันทน์
มาถามได้ความว่า อ้ายเวียงจันทน์ตั้งอ้ายบษบาอายุ ๔๐ ปีเสกรูปพีต่านี้อำแดง เปนตำรวจอยู่ใน
เมืองเวียงจันทน์ อ้ายเวียงจันทน์ตั้งให้เป็นเมืองคุดลงมาเปนนายบ้านอยู่ณเมืองคุด ได้ประมาณ
๓-๔ ปี แลอ้ายเมืองคุดจะเปนบุตรหลานผู้ใดแลอ้ายเวียงจันทน์ให้เมืองคุดเปนมณฑลพนายกองประ-
การใดไม่ทราบ แต่อ้ายเพี้ยมาจาเมืองปากคึก อ้ายเพี้ยพันลูกท้าวเมืองอุบล อ้ายท้าวคำบุตรเขยอ้าย
เมืองคุดแลบุตรภรรยา อ้ายเมืองคุดนั้น ข้าพเจ้าหาทราบเกล้าฯ ไม่ ขอเดชะ ฯ @w—

๑ วันศุกร์ แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีภุมพศก หลวงยกบัตรกรุงเก่าคุมมา ฯ @w—

๑ ใช้จันให้การว่าอายุได้ ๔๔ ปี ภรรยาข้าพเจ้าชื่ออีสร้อยมีบุตรชาย ๑ หญิง ๑ (รวม)
๒ คน ข้าพเจ้าอยู่ณบ้านน้ำอุนริมแม่น้ำคัก แขวงเมืองหล่ม ทางไกลเมืองหล่ม ๓ คิน ข้าพเจ้า
เปนเลกล่วยเสียเงินให้เจ้าเมืองหล่มปีละ ๑ ตำลึง ๒ บาท เพี้ยพนโยธายเป็นนายข้าพเจ้าอยู่
ณ บ้านระกะ ทางไกลเมืองหล่มสองคิน แต่บ้านระกะจะมาบ้านข้าพเจ้าทางคิน ๑ แลในเมื่อ
หล่มนั้น ข้าพเจ้าหาได้เข้าไปมิผู้ใดจะเปนเจ้าเมืองแลอุปะหาตราวงษ แลเพี้ยกวน นั้นข้าพเจ้า
หารู้จักไม่ที่บ้านน้ำอุน มีคน ชาย หญิง ไหญ่น้อยประมาณพันเศษ อยู่ณวัน แรม ๔ ค่ำ
เดือน ๑ ปีจออัฐศก ใช้เพี้ยพนโยธานายให้ข้าพเจ้ากับไพร่ ๓๐ คน ไปกับไธราชวงษบุตรเมือง
หล่มขึ้นไปณเมืองเวียงจันทน์ หามิสิ่งของไปให้ไธเวียงจันทน์ไม่ ณวัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๑ ถึงหนอง
บัวลำภูไธราชวงษบุตรให้ข้าพเจ้ากับไพร่มีชื่อ ๑๐ คน อยู่เลี้ยงช้างณหนองบัวลำภู ไธราชบุตร
กับไพร่ ๒๐ คน ขึ้นไปณเมืองเวียงจันทน์ จะพูดจาติดอ่านกันประการใดไม่ทราบ อยู่มาจะเป็นคักชี
วันจามีได้ ไธราชบุตรกับไพร่ ๒๐ คนกลับมาถึงหนองบัวลำภู ข้าพเจ้าหาได้ขึ้นไธราชบุตร แลไพร่ผู้

ได้ผู้หนึ่งพูดว่า ไ้ราชบุตรขึ้นไปหาไ้เวียงจัน ด้วยทุเรสิ่งใดไปแล้วไ้ราชบุตรกับไพร่มีชื่อกลับลง
มาณเมืองหล่ม ครั้นอยู่มาเมื่อปลายเดือน ๓ พวกบ้านข้าพเจ้าพูดว่าไ้เวียงจันยกทัพลงมาตั้ง
อยู่ณเมืองโคราช คน นาย ไพร่ (รวม) ๒ หมื่น และไ้เวียงจัน จะยกทัพลงมาทำประการใด
ชาวบ้านหาพูดไม่ ครั้นอยู่ณวัน ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๔ ไ้เพี้ยพนาโยธาผู้นำไปเอาตัวข้าพเจ้ากับไ้มี
ชื่อบ้านน้ำอุนสามคนกับข้าพเจ้า ว่าเจ้าเมืองหล่มให้เกณฑ์คนเมืองหล่ม ๒๐๐ คนให้ไ้ราชบุตร
เมืองหล่มคุมไปเข้ากองไ้เวียงจันณเมืองโคราช ข้าพเจ้าก็ไปกับไ้ราชบุตรเมืองหล่มมีปืนคาบศิลา
๓๐ บอก กระสุนดินดำ บอกละ ๕-๖ นัด หอก ดาบ ทวน ครบมือกัน แต่ตัวข้าพเจ้านั้นมีแต่หว่า
เล่มหนึ่ง ไ้ราชบุตรคุมข้าพเจ้ากับไพร่มีชื่อออกจากเมืองหล่ม มาทางน้ำคูกแขวงเมืองผู้เขียว
ข้าพเจ้าพบพวกไ้เวียงจัน กวาดครัวเมืองโคราช สละบุรี ยมัย นางรอง ที่บ้านเต้าแห่งหนึ่ง
บ้านคอนสวรรค์ แขวงเมืองภูเขียว ที่บ้านจอก บ้านลำภาชี แขวงเมืองโคราช พวกครัวไป ช้างเกียร
บ้างหาไปบ้างทั้งกลางวัน กลางคืน จะเป็นครัวมากน้อยเท่าใดประมาณมิได้ ข้าพเจ้าถามพวกครัว
ว่าจะพากันไปไหน พวกครัวบอกว่าไ้เวียงจันให้พากันขึ้นไปเวียงจัน ข้าพเจ้าเห็นพวกครัวดี
พลางร้องไห้พลาง ข้าพเจ้าถามว่าจะขึ้นไปเวียงจันแล้วทำไมจึงร้องไห้พวกครัวว่าไม่สมัครจะขึ้นไป
อยู่เวียงจัน ไ้เวียงจันขึ้น กวาดต้อนขึ้นไป แต่ที่เมืองผู้เขียวนั้นครอบครัวปรกติดอยู่ยังหา
กวาดต้อนไม่ ครั้นมาถึงโคราชเห็นไ้เวียงจันตั้งค่ายไม่จึงค่ายหนึ่ง อยู่ข้างตวันออกนอก
กำแพงเมืองโคราชประมาณสามสิบลว และค่ายจะใหญ่จะยาวเท่าใดข้าพเจ้าประมาณมิได้
ข้าพเจ้าเห็นคนในค่าย คนนอกค่ายไ้เวียงจันประมาณสามพัน แลเจ้าเมืองกรมการ เมือง
รายทางผู้ใดจะไปอยู่ในค่ายอ้ายเวียงจันนั้น ข้าพเจ้าหารู้จักไม่ แต่ครัวในเมืองโคราชนั้น
ยังหากวาดต้อนไม่ อ้ายราชบุตรเมืองหล่มคุมข้าพเจ้าไพร่มีชื่อมาตั้งอยู่นอกค่ายอ้ายเวียง-
จัน แต่ตัวอ้ายราชบุตร เข้าไปหาอ้ายเวียงจันในค่ายทุกวัน ข้าพเจ้าหาได้เข้าไปด้วยไม่
อ้ายราชบุตรกับอ้ายเวียงจันจะพูดจาคิดอ่านกันประการใดไม่ทราบ ข้าพเจ้าเห็นบุตรอ้ายเวียงจัน
อยู่ณค่าย ๒ คน ๆ หนึ่งอายุครั้นประมาณ ๓๒ ปี รูปสูงผิวนี้อขาวหน้ายาวคางควาว อ้ายลาวพวก
เวียงจัน ว่าชื่ออ้ายสุทธิสสารเป็นบุตรอ้ายเวียงจันคนหนึ่งรูปช้วนต่าน้ำนมผิวนี้อขาว อายุประ-
มาณ ๒๕ ปี อ้ายลาวพวกเวียงจันที่ค่ายบอกว่าชื่ออ้ายลำเป็นบุตรอ้ายเวียงจัน ข้าพเจ้ากับอ้ายราช
บุตรอยู่ที่ค่ายอ้ายเวียงจันได้ ๓ วัน อ้ายเวียงจันให้อ้ายเพี้ยตาแสงเวียงจัน ไพร่เวียงจัน ๒๕
คนคุมไพร่เมืองลุ่มสามสิบคนกับข้าพเจ้าหาเป็นนอกดาบไม่ ให้เอาช้างพลาย ช้างพัง ๔๐
ช้าง มารับครัวเมื่อยล้าณบึงสีติ์ ออกจากค่ายเมืองโคราช ๒ คืน ถึงบึงสีติ์กับครัวสระบุรีเดิน
เตมทางขึ้นไป จะมากน้อยเท่าใดประมาณมิได้ ครั้นมาถึงบึงสีติ์ อ้ายเพี้ยตาแสงให้รับครัวเมื่อย
ล้าบนทุกช้างไปช้างละ ๓-๔ คน แต่อ้ายราชวงนั้นพวกอ้ายเวียงจันว่าลงมาไล่ครัวอยู่ณบ้านขอนแก่น
คว่าง อ้ายราชวงจะคุมคนมามากน้อยเท่าใดไม่ทราบ ข้าพเจ้ามารับครัวอยู่ณสีติ์คืนหนึ่ง
กลับขึ้นไปเมืองโคราช ข้าพเจ้าเห็นอ้ายสุทธิสสาร อ้ายลา ยังอยู่ณค่ายอ้ายเวียงจัน ครัวในเมือง
โคราชยังหาได้กวาดไม่ ข้าพเจ้าอยู่ณเมืองโคราชได้ ๗ คืน ครัวเมืองสละบุรี ขึ้นไปถึงเมือง

โคราชเสร็จแล้ว อ้ายราชวงศ์กลับขึ้นไปเมืองโคราชได้ ๓ คืน อ้ายราชวงศ์ลงไปที่ ณ เมืองหล่มคน
เวียงจันทน์นายไพร่ประมาณพันหนึ่ง ปืนประมาณ ๒๐๐ บอก ช้าง ๒๐ ช้าง กระสุนดินดำ และหอก
ดาบจะมากน้อยเท่าใด และเพิกขวานซึ่งไปกับอ้ายราชวงศ์ชื่อใดไม่ทราบ อ้ายราชบุตรเมืองลุ่มกับ
ข้าพเจ้าและไพร่มีชื่อ ๒๐๐ คนก็ไปกับอ้ายราชวงศ์ด้วย ไปทางเมืองภูเขียว คราวเมืองภูเขียวก็ยัง
หากวาทะตอนไม่ เดินกับแต่เหล่าข้าจันบายบ้างเพี้ยบ้างหยุดตามระภูณ่า เหล่ากลางคืนหาได้เดิน
ไม่ ไปจากโคราช ๑๐ คืนถึงเมืองลุ่ม อ้ายราชวงศ์ให้ตั้งค่ายไม่ไผ่ค่ายหนึ่ง กว้างยาวเท่าใดประ
มาณไม่ได้ แล้วให้บุตรหลานเหล่า ข้าพเจ้าเห็นแต่อ้ายเพี้ยพนโยธา นายข้าพเจ้ากับอ้ายราชบุตร
อ้ายเพี้ยตามแสงเมืองหล่ม ไปหาอ้ายราชวงศ์ในค่าย

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๗

๑) ข้าพระพุทธเจ้าหลวงมหาสิทธิโวหาร ทานแล้ว ฯ ๑๖—

๑) วันอังคาร ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๗ ปีกุญนพศก นายบุญรอดถือบอกราชการเมืองญวนมา
ว่า

๑) ข้าพเจ้าพญาพิพิทสมบัต หลวงศรียกกระบัตร หลวงภักดีผู้รั้งผู้ช่วยราชการ หลวงทุก
ขราช หลวงเพ่งกรมการเมืองตราด ขอบอกประณิบัติ มายังท่านขุนอักษรมลบทเสมีบุตรกรมท่า
ของท่านได้นำขึ้นกราบเรียน แดพรณห์เจ้าท่านโกษาธิบดีให้ทราบด้วย เมื่อณะเดือนสี่ค่างขึ้น
ข้าพเจ้าออกมาจากกรุงทพมะหานครได้แต่งให้จีนอิมสำหนึ่งไปเพียวค้าขายแลสืบข่าวราชการ
เมืองไล่จอน แต่งให้จีนเมืองสำหนึ่งไปสืบข่าวราชการเมืองพุทไธมาศ แต่งให้นายบุญรอดสำหนึ่ง
ถือหนังสือลงไปถึงเจ้าเมืองพุทไธมาศฉบับหนึ่งเป็นทางไม้ตรีให้ช่วยสืบจับอ้ายจันเบียว แลภัก
พวกอ้ายจันเบียวผู้ร้ายซึ่งหนีออกไปจากกรุงทพมะหานครอน ไปอยู่เมืองกำปอดบ้างเมืองไซคบ้าง
ให้นายบุญรอดลงไปเดินเห็นเสียเงินเอาตัวอ้ายจันเบียวผู้ร้ายให้จับได้ แล้วให้สืบเอาข่าวราชการ
เมืองยวนขึ้นมาให้แจ้งด้วย

ครั้น ณ วันเดือนหกขึ้นสิบสามค่ำ ปีกุญนพศก เรือนายบุญรอด เรือจีนเมือง เรือจีนอิม
สามลำมาถึงณเมืองตราด พร้อมกันแจ้งความกับทัพเจ้ากรมการว่าจีนอิมไปถึงเมืองไล่จอนสืบ
ได้ความว่า เมืองตั้งกัยเกิดศึกพวกหลาน้องไกรเขิน ยกทัพมาตีเอาเมืองขึ้นกับเมืองตั้งกัยได้สามหัว
เมืองตั้งกัยติดพันกันอยู่ เมืองเวมาเกนคลไปทับถึงเมืองลันจิว เมืองนเดือนสามปีจออัฐกั
กัหมิตราพระเจ้าเวียดนามลงมาให้หาองต่ากุกุขึ้นไปเมืองวัจโคตติราชการกัน แล้วจึงให้องต่ากุกุ
เป็นแม่ทัพคุมพไป ตีพวกหลาน้องโก เขินองต่ากุกุก็นิ่งเฉยอยู่ ว่าต่อเดือนห้าจึงจะขึ้นไปเมืองวั
ครั้นณวันเดือนสี่ค่างแรมมีหนังสือของเจ้าองจันเมืองพุทไธมาศ บอกลงไปถึงองต่ากุกุว่าเจ้าเวียง

จันลาวคิดกระดกขยับไปตีเมืองนครราชสีมา แลกองทัพกรุงเทพมหานคร กียกทัพใหญ่ขึ้น
ไปตีเมืองเวียงจันทน์ไปทางโคราชทางหนึ่ง ไปทางเมืองปัตของทางหนึ่งทัพไปปนอันมากจไว้ใจมิได้
เมืองพุทไธพญานั้นก็ใกล้กันกับเมืองลาวเมืองปัตของอยู่ จะขอกองทัพญวนไปรักษาเมือง
พุทไธพญไว้แล้วญวนหนีลงไปจากเมืองกุตันสามคนไปแจ้งความ ชื่อราชการเมืองลาวกับองค์
กุน ๆ ว่าเมืองไทเกิดศึก เมืองญวนก็เกิดศึกเหมือนกันจะไว้ใจมิได้ องค์ท่านจึงให้หาองค์
เจ้าเมืองโขดกลงไปเมืองโข่งอน องค์ท่านก็ลงไปเมืองโข่งอน องค์ท่านญวนกับองค์ท่านเจ้าเมืองไท
เมืองลาวเกิดศึกกุนวายกันอยู่ องค์ท่านไปมองเผ้าแสนเมื่อยอยู่หาคิดอ่านอะไรไม่ แล้วองค์ท่านญวนให้เกณฑ์
ญวนเมืองโข่งอนห้าพันให้้องท่าน เจนแม่ทัพคุมญวนสามพันให้ยกขึ้นไปรักษาเมืองพุทไธพญไว้
กับเกณฑ์ให้ขุนนางญวนไปเมืองโข่งอนคุมพมมารักษาเมืองโขดกเมืองพุทไธมาต เมืองกำปอดสอง
พรรกับเรือรบสี่สิบลำ แลทัพซึ่งยกไปรักษาเมืองพุทไธพญนั้นได้ยกไปแต่ ณ วันเดือนหกขึ้นค่ำ
หนึ่ง ปีกฤตศกนั้นแล้ว ทัพซึ่งจะมารักษาเมืองพุทไธมาตสองพรร กำหนดจะมาไว้ถึงเมือง
พุทไธมาตแต่วันเดือนหกแรมสามค่ำ เมืองพุทไธมาตเกณฑ์เรือรบหกพรรไว้ตั้งกองทัพ กับ
ให้ปักธงร้องน้ำที่ลี้กไว้ทางเรือรบจะมาแต่เมืองโข่งอน และทัพที่จมารักษาเมืองพุทไธพญ
เมืองพุทไธมาตนั้นเป็นแต่การองค์ท่านญวนคิดอ่านจัดแจงให้มา จได้มีตราบัญชาลงมาแต่เมืองวันนั้นหา
ไม่ นายบุญรอด จึงเมืองแจ้งความว่า นายบุญรอดจึงเมืองลงไปถึงเมืองพุทไธมาต เมื่อ
เดือนสี่ค่ำแรมได้เอาหนังสือของข้าพเจ้ากรมการไปให้เจ้าเมืองพุทไธมาต ว่าข้าพเจ้ากรมการให้
มาสืบจับเอาตัวฮ้างจีนเบี้ยวผู้ร้าย หนีออกไปจากกรุงเทพมหานครนั้น เจ้าเมืองพุทไธมาตว่าจับ
ส่งให้เกะนั้นยังไม่ได้ด้วยกลัวองค์ท่านญวนอยู่ จบหนังสือขึ้นไปถึงองค์ท่านญวนให้รู้ก่อน เจ้าเมือง
พุทไธมาตจึงให้ล่ามแปรหนังสือของข้าพเจ้ากรมการ ออกเป็นคำญวนเอาข้อความบอกหนังสือขึ้น
ไปถึงองค์ท่านญวน ว่าพญาพิพิตสมบัดเจ้าเมืองทุ่งใหญ่ใช้ให้นายบุญรอดผู้บุตรถือหนังสือลงมาติดตาม
สืบจับฮ้างจีนเบี้ยวผู้ร้ายฆ่าคนตายหาเมืองไทหนีลงไปเมืองญวน ขอให้เจ้าเมืองพุทไธมาตสืบและ
จับเอาตัวส่งให้กับนายบุญรอดคุมเอาตัวส่งขึ้นมาเมืองทุ่งใหญ่ด้วย เจ้าเมืองพุทไธมาตแต่งให้ขุน
นางกรมการญวนถือบอกขึ้นไปถึงองค์ท่านญวน ยกกระบัตรเมืองพุทไธมาตขึ้นไปอยู่ที่เมืองโข่งอน
องค์ท่านญวนใช้ให้ยกกระบัตรถือหนังสือตอบมาถึงเจ้าเมืองพุทไธมาต ในตราตอบขององค์ท่านญวนนั้นว่าให้
เจ้าเมืองพุทไธมาตสืบและจับเอาตัวฮ้างจีนเบี้ยว แลพักพวกฮ้างจีนเบี้ยว ผู้ร้ายซึ่งหนีออกไปจากกรุง
เทพพระมหานคร ไปอยู่ ณ เมืองโขดกเมืองพุทไธมาตเมืองกำปอดนั้นจับเอาตัวให้จงได้
อย่าให้เอาไว้ ถ้าได้ตัวฮ้างจีนเบี้ยวแลพักพวกฮ้างจีนเบี้ยว ผู้ร้ายก็ให้จำเอาไว้ที่เมืองพุทไธมาตให้
หมั่นคงแล้วให้เจ้าเมืองพุทไธมาตบอกหนังสือไปถึงเจ้าเมืองทุ่งใหญ่ให้แต่งเรือแต่งคนลงไปรับ
เอา ยกกระบัตรเมืองพุทไธมาตบอกกับนายบุญรอดว่า องค์ท่านญวนแกล้งสงสัยอยู่ว่ากรุงเทพมหานคร
จะก่อเกิดศึกกลัวขึ้นใหญ่โต ทำไมจึงจะให้สืบจับฮ้างจีนเบี้ยวผู้ร้ายความนิดเดียว แล้วเจ้าเมืองทุ่งใหญ่ใช้
ให้ลูกลงมาสืบข่าวราชการเมืองญวนดอกกระมังให้ยกกระบัตรไปชักถามนายบุญรอดให้ได้รับความ
จริง ถ้านายบุญรอดจะไปสืบข่าวราชการเมืองญวนก็ให้ยกกระบัตรภาตวันนายบุญรอดขึ้นไปดูเอาที่

เมืองไล้ง่อนนั้นเกิด นายบุญรอดแก้ความกับยกกระบัตว่า อ้ายจันเบี่ยวผู้ร้ายคบพวกเพื่อนฆ่าคนตายแล้วก็ปล้นเอาทรัพย์สินของ เจ้าเจ้าของเรือตายหนีออกจากกรุงเทพฯ ก่อเกิดศึกลาวขึ้นเมื่อที่หลังแลมีตราโกษาธิบดีรับสั่งโปรดเกล้าฯ ออกไปแต่ก่อนนั้นแล้วให้เจ้าเมืองกรมการ เมืองทุ่งใหญ่แต่งให้ลงไปสืบเสาะจับเอาตัวอ้ายจันเบี่ยวแลพวกอ้ายจันเบี่ยวผู้ร้ายซึ่งหนีออกไปจากกรุงเทพฯ ยังหาว่าจะไปอยู่เมืองไหนไม่ ให้สืบจับเอาตัวให้ได้ พญาพิพัฒสมบัตินายเจ้าเมืองทุ่งใหญ่สืบรู้ว่าอ้ายผู้ร้ายเหล่านี้หนีลงมาอยู่เมืองกำปอดบ้าง เมืองไซกบ้าง จึงแต่งให้นายบุญรอดผู้บุตร ถือหนังสือลงมาถึงเจ้าเมืองพุทไธมาศผ่านทางไมตรี ให้จับ อ้ายจันเบี่ยวผู้ร้ายให้ด้วยแล้วยกกระบัตเมืองพุทไธมาศ บอกกับนายบุญรอดขึ้นเมืองว่าองค์ำกูญพุดจาปถุกซากกับขุนนางเมืองไซ้ง่อนต่อนายยกกระบัตว่ากรุงเทพฯ กับกรุงเวียงตนามก็เป็นทางพระราชไมตรีวิทักษ์กันมาช้านานเป็นทองแผ่นดินเดียวกัน พระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพฯ ก็มีพระคุณมากับพระเจ้ากรุงเวียงตนามาแต่ก่อน เมื่อพระเจ้ากรุงเวียงตนามพระองค์ก่อนยังเสด็จอยู่ ก็ได้ตรัสสั่งพระราชโอรสและขุนนางผู้ใหญ่ไว้ว่ากรุงเทพฯ จะเกิดศึกขึ้นใหญ่โตประการใด ถ้ากรุงเทพฯ บอกขอกองทัพออกไปให้ยกกองทัพมาช่วยแทนพระคุณท่าน

ครั้งนี้ กรุงเทพฯ เกิดศึกลาวเป็นกระบัตขึ้นใหญ่โตทำไมจึงไม่มีหนังสือบอกไปถึงเมืองญวนให้รู้ ถ้าขอทัพญวนออกไปให้มาช่วยตีลาวเวียงจัน ก็จะได้ยกมาช่วย แล้วกรุงเทพฯ จะไม่เสียเมืองญวนแล้วกระมัง จึงมิได้มีหนังสือบอกไปให้รู้ นายบุญรอดแก้ความกับยกกระบัตเมืองพุทไธมาศว่า เปนแต่เจ้าเวียงจันคิดกระบัตขึ้นเมืองเดียว โพรพลก็ยังไม่ยกว่า เมืองละคอน เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองแพร่ เมืองน่าน รั้วลาวพุงดำ มากกว่าลาวพุงขาวมีมือก็เข้มแรง ลาวพุงดำนั้นหาได้เป็นกระบัตเข้ากับเจ้าเวียงจันด้วยไม่ เจ้าเชียงใหม่ เจ้าละคอน เจ้าลำพูน พวกลาวพุงดำรับอาษา ไปตีเมืองเวียงจันถวายให้จงได้ อย่าให้ทรงพระวิตกเลย กับทั้งกรุงเทพฯ พระมะหนะนครก็ยกหนุนขึ้นไปด้วย เหนว่าพวกลาวเมืองเวียงจัน จะทานต่อสู้ไม่ได้ จึงพระเจ้าอยู่หัวหาทรงพระวิตกไม่ จึงมิได้บอกข่าวลงไปถึงเมืองญวนไม่

แล้วเจ้าเมืองพุทไธมาศกับยกกระบัตเอาค่านายบุญรอดบอกหนังสือขึ้นไปถึงองค์ำกูญ ครั้นนายบุญรอดจะคอยทำให้จับตัวอ้ายจันเบี่ยวผู้ร้ายให้ได้ก่อนนั้นเห็นว่าจะเนินช้าไป แล้วก็ชวนามารุ่สมลมตวันตกจนมาได้ เจ้าเมืองพุทไธมาศกับยกกระบัต บอกให้นายบุญรอดกับจันเมืองกลับคืนมาเสียก่อนเกิด ด้วยกองทัพเมืองไล้ง่อนจะลงมารักษาเมืองพุทไธมาศ เป็นการที่บังจวนวายอยู่ ถ้าสืบเสาะจับตัวอ้ายจันเบี่ยวผู้ร้ายได้ตัวแล้วเมื่อใด จะเอาตัวจำไว้แล้วจะบอกหนังสือขึ้นมาถึงเจ้าเมืองทุ่งใหญ่ให้รู้ให้แต่งเรือลงไปรับเอาแล้วให้มิตราโกษาธิบดีออกไปแต่กรุงเทพฯ ถึงองค์ำกูญด้วยฉบับหนึ่ง ก็จะได้อ้ายผู้ร้ายขึ้นมาโดยสะดวก แล้วเมืองพุทไธมาศก็จะแต่งเรือบ้องกันขึ้นมาส่งด้วยนั้น เจ้าเมืองพุทไธมาศมีหนังสืออักษรญวนปิดราบอกข้อความอ้ายจันเบี่ยวผู้ร้าย มาถึงข้าพเจ้ากรมการฉบับหนึ่งกับจันแสง ล่ามอยู่เมืองพุทไธมาศมีหนังสือมาถึงข้าพเจ้าฉบับหนึ่ง แลนาย

บุญรอดจีนเมืองจีนอ้อมสืบปากราชจีนญวน ที่รู้จักคุ้นเคยกันแลขุนนางญวนว่าองค์ท่านกองทัพบกเมืองไฉ่จงครั้งนี้ จะไปรักษาเมืองพุทไธมาศ เมืองพุทไธเพชญ ฤๅจะเข้ากับลาวเวียงจันทน์มากะทำกับกรุงฯ ประการใดนั้นจีนญวนออกความแต่ว่าเกณฑ์กองทัพบก จะมารักษาเวียงเมืองดอก จะเข้ากับลาวจะมากะทำกับกรุงฯ นั้นสงสัยอยู่ปากปากฎไม่ นายบุญรอดชักตามจีนแสงล้ำ ที่ออกมาแต่เมืองไฉ่จงนั้น ได้ยินแต่ว่าเกณฑ์กองทัพบกจะมารักษาเมืองพุทไธเพชญ เมืองพุทไธมาศมารวังเมืองไฉ่จง แลจะคิดต่อไปประการใดนั้นจีนแสงหาไม่รู้ไม่ นายบุญรอดจีนอ้อมจีนเมืองออกเรือมาจากเมืองพุทไธมาศ แต่ณวัน ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ ใช้ไปมา ๔ วันก็ถึงเมืองตราด ข้าพเจ้ากรมการจึงจดหมายเอาถ้อยคำ ทำหนังสือบอกกับหนังสืออักษรญวนเจ้าเมืองพุทไธมาศฉบับหนึ่ง กับหนังสืออักษรไทยของจีนแสงล้ำฉบับหนึ่ง เข้าแนกส่งให้กับนายบุญรอดจีนอ้อมถือเข้ามาแจ้งราชการยังท่านกรุงฯ ด้วยแล้ว ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด ขอพระณิบัติมาณวัน ศุกร รม ๑ ค่ำ เดือน ๖ จุลศักราช ๑๑๘๙ ปีภุญญทศก ฯ | ๐—

๐ วันอังคาร ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๗ ปีภุญญทศก นายบุญรอดบุตรพญาพิพิทถือมาด้วยบอกราชการเมืองญวน ฯ | ๐—

๐ ข้าพเจ้าพญาพิพิทสมบัต หลวงศรียกระบัตรหลวงภักดีภูธรผู้ช่วยราชการหลวงทุกราช หลวงเพ่งกรมการเมืองตราดขอขอบพระณิบัติมาอย่างท่านขุนอักษรสมบัตเลมียระกรมท่า ขอท่านได้นำขึ้นกราบเรียนแต่พณหัวเจ้าท่านโกษาธิบดีให้ทราบ

ด้วยเมื่อ ณ เดือน ๔ ปีจออัฐศก ข้าพเจ้าพญาพิพิทสมบัตออกไปแต่กรุงเทพมหานครเห็นว่าเมืองตราดเป็นเมืองหน้าด่านใกล้กับเมืองขม เมืองญวน อยู่มีไว้ใจแก่ราชการทางบกและทางทะเลฝ่ายตะวันออกปากน้ำเมืองตราดมีคลองเป็นสองคลองฯ ทั้งเมืองตราดเรียกว่าคลองสตอใหญ่กว้างสี่เส้น กลางร่องน้ำทุกทวา คลองหน้าเมืองตราดเรียกว่าคลองบางพระ กว้างเส้นสี่วา กลางร่องน้ำทุกสามวา ปากคลองเมืองตราดนั้นเป็นสองง่าม เรือใหญ่เข้าได้ทั้งสองคลอง ข้าพเจ้ากรมการจึงคิดอ่านปลูกชาวพร้อมกัน เกบเอาจีนลูกบ้านติดเสไม่ค่ายแก่นกลมใหญ่สามกำยาวเก้าคอกคืบเสมอคลหน้าตันเอามาตั้งค่ายที่ปากคลองเป็นสองง่าม ค่ายไม้กลมยาวเส้น ๑ กว้างเส้น ๑ กับเกณฑ์กระดานค่ายไม้แก่นคล๒ แผ่น ยาว ๙ คอกคืบ น้ำใหญ่ ๒๐ นิ้ว น้ำน้อย ๖ นิ้ว กับเหล็กมส่วยแลเหล็กสกัดพัน เอามาทำป้อมติดกับหน้าค่ายปากน้ำสามเหลี่ยม ๗ ละ ๙ วา มีช่องปืนใหญ่ ๖ คอก ต่อช่องริมคลองทั้งสองข้าง ค่ายป้อมปากน้ำนั้นได้ทำเสร็จแล้ว ยังแต่จะตัดไม้ต่อมาลงรอปากน้ำนำค่ายสักสามชั้น กับค่ายกระเนียดกระดานค่ายเมืองนั้น ท่านพญาสมราชมาตั้งค่ายไว้แต่ก่อนนั้น ยาว ๕ เส้น กว้าง ๓ เส้น ๔ วา เห็นว่าคับแคบหากอนจะอยู่ไม่ แล้วยกข้ารดุะพังไปเป็นอันมาก

ข้าพเจ้ากรมการพร้อมกัน จึงให้เอากระดานที่เกณฑ์ติดไม้มาตั้งค่ายกระเนียดกระดานขยายกว้างยาวออกไปอีก ยาว ๓ เส้น กว้างเส้น ๑๖ วา เข้ากันเก่าใหม่ยาว ๔ เส้น กว้าง ๕ เส้น

กับกระดานค่ายที่ข้าชุดทพุดพังเสียไปเป็นอันมาก ได้ผลัดเปลี่ยนกระดานค่ายเสียใหม่มันคงจะได้ยิง
ตะปูติดกรอบบนครอบล่างพื้นดินคอกคืบ แลทำป้อมสี่มุมท่าหอรับตามประตูหว่างป้อมสี่มุม
ชุดดินทำสนามพลจะเจาะช่องปืนทำให้เสร็จแล้ว กับปืนใหญ่ลูกกระสุน ๔.๓ นิ้ว ๒ นิ้วก็ยังมีอยู่
๑๑ บอก ข้าพเจ้ากรมการได้เกณฑ์ไพร่ตัดไม้ไปปลูก มาทำรางปืนใหญ่ใส่หน้าเรือแลรางปืนหล่อใส่ป้อม
ไว้ทุกบอกเสร็จแล้ว กับปืนใหญ่ที่ใส่ช่องป้อมเมื่อนั้นยังหาภอไม่

แลเรือรบต่อไว้ครั้งก่อนสำหรับเมืองตราดสี่ลำข้าชุดใช้ธารไม่ได้ ข้าพเจ้าพญาพิพิทสมบัต
ได้เกณฑ์ตัดกระดาน ไว้แต่เดือน ๑๒ ปีจออัฐศก ที่ได้ทำแล้วบ้างยังบ้างเกินไว้ ๔ ลำ
นั้น ข้าพเจ้าพญาพิพิทสมบัต กลับออกไปแต่กรุงฯ ได้เร่งรัดให้ต่อเรือรบกอง ข้าพเจ้าพญาพิพิท
สมบัต ต่อแล้วสามลำ ๆ หนึ่งยาว ๗ วา สองคอก ปากกว้างห้าคอก ลำหนึ่งยาว ๘ วา สองคอก
ปากกว้าง ๖ คอก ลำหนึ่งยาว ๑๑ วา ปากกว้าง ๔ คอก กองหลวงทูลกระษัตราธิราชการแทนปลัด
กับกองหลวงรามเข้ากันต่อแล้วลำหนึ่ง ยาว ๑๐ วา ปากกว้าง ๗ คอก ได้เอาไปใช้ราชการลาด
กระเวรอยู่แล้ว ยังต่อค้างอยู่เรือหลวงศรีขีบบสองลำ ๆ หนึ่ง ยาว ๗ วา ๒ คอก ปากกว้าง ๕ คอกคืบ
ลำหนึ่งยาว ๘ วา ๒ คอก ปากกว้าง ๗ คอกคืบ หลวงจำเริญภักดีสมบัตลำ ๑ ยาว ๔ วา ปากกว้าง
๖ คอก ข้าพเจ้าพญาพิพิทสมบัตยังต่อขึ้นอีกลำหนึ่ง ยาว ๘ วา ปากกว้าง ๖ คอก เข้ากันยังทำค้าง
อยู่ เรือห้าลำ

ข้าพเจ้ากรมการเร่งรัดให้ทำขึ้นให้แล้วโดยเร็วแลราชการกระเวนกลางทะเลนั้นข้าพเจ้า
กรมการ ได้แต่งให้ขุนหมื่นกรมการเปนนายลำคุมไพร่ไปล่าละ ๒ นาย แลเรือรบออกไปกระเวนอยู่
สี่ลำ บินจุไพร่พลเจ้าลำใหญ่ล่าละสามสิบคน ลำเล็กล่าละยี่สิบคนไปสืบนำเรือรายแค้นมีทุกลำ
พร้อมไปด้วยเครื่องลาดตรวจสำหรับล่า ให้ออกไปลาดกระเวนลัดแลฟังข่าวราชการฝ่ายตวัน
ออก อยู่ที่จะเลี่งล่ามิได้ขาด ทางบกก็ได้แต่งให้ขุนหมื่น แลไพร่ชาวด่านออกไปสืบข่าวราชการถึง
เมืองปัตบองแลบ้านสวายจืด ถ้าได้ข่าวราชการทางบกทางเรือ จะผันแปรมาเปนประการใด
ข้าพเจ้ากรมการจะเร่งบอกเข้ามาให้ทราบต่อครั้งหลัง ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด ขอบอกปรณิบัติ
มา ณ วันศุกร์ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีกรณพศก ฯ | @—

๑ วันจันทร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๗ ปีกรณพศก พระญาติเสด็จมาเมืองตราด ฯ | @—

๑ ข้าพเจ้า พระญาพิพิทสมบัต หลวงศรียกกระบตร หลวงภักดีผู้ร ผู้ช่วยราชการหลวง
ทูลกระษัตรา หลวงเพงกรมการเมืองตราดด้วย เมื่อเดือนหกค่างขึ้นปีกรณพศก ข้าพเจ้ากรมการ
แต่งให้ขุนเทพสงครามหมื่นวิเสท ออกไปสืบข่าวราชการณเมืองปัตบอง ครั้นณวันเดือนหก
แรมสิบสามค่ำขุนเทพสงคราม หมื่นวิเสทถึงหนังสือพระญาอะไภยผู้เบต บอกข่าวราชการมาถึง
ข้าพเจ้ากรมการฉบับหนึ่ง ในหนังสือนั้นว่าพญาราชนิญญ พญาราชรองเมือง พญาจันทบุรีได้ยก
กองทัพมาเมืองสวายจืด พระญาอะไภยผู้เบตได้จ่ายเสบียงอาหารและลูกดินให้พญาราชนิญญ
พญาราชรองเมือง พญาจันทบุรีด้วยแล้ว พญาอะไภยผู้เบต ได้เกณฑ์กองทัพสองพันคน สัมด้วย

เครื่องศาสตราวุธ แต่งให้พญาวิเสตสุนทร พญาศรีสัตตาสงครามราชปะลัด พญาณะคอรเสมารด และพญาเขมมคุมคนสองพันเข้ากองทัพพญาราชนิญญ พญาราชของเมือง ๆ ออกจากเมืองสวาย จิต จะยกขึ้นไปทางเมืองสังฆและกองทัพกรุงทพพะหนาดคอรได้ยกขึ้นไปถึงเมืองนครราชสีมา แล้ว

แลเจ้าเวียงจันทน์ยกทัพกลับไปจากเมืองนครราชสีมา ราชการจะผันแปรประการใดยังหาไม่รู้ ไม่ แลราชการเมืองพนมเปญนั้นได้แต่งให้คนลงไปสืบกลับขึ้นมาแจ้งความกับพญาอภัยภูเบศว่า เจ้าเมืองโขงมีหนังสือให้ขึ้นมากลัวทัพพะละพะสมเด็จเจ้าพญา เจ้าพญาสาโหม พญาเขมม พญาจักรีลงไปเมืองโขง จะคิดราชการประการใดยังหาแจ้งความไม่ พระอุโหราชอิราชใช้ให้คนเรณยกคนออกมาตั้งอยู่ณเมืองโพธิสัตว ให้พญาณรินยกคนออกไปตั้งอยู่ณเมืองกะพงสวาย ให้พญาวอรขุนยกคนออกไปตั้งอยู่ณสติงกรอง แลหัวเมืองทั้งปวงนั้นก็เกณฑ์คนเตรียมผู้คนทุก ๆ เมือง แล้วยกคนออกมาประจำด่านทุกซ่งผู้คนไปมาตรวจตราวดชนนิกแลราชการทางเมืองพนมเปญนั้นเห็นผิดท่วงที่อยู่จะไว้ใจแก่ราชการนั้นยังมีได้แต่งคนไปประจำสืบอยู่ทั้งสามทาง แลหนังสือบอกพญาอภัยภูเบศนั้น ข้าพเจ้ากรมการได้เข้าเฝ้าบอกส่งให้นายแก้วเสมียนหลวงจำเริญภักดี ถือเข้ามายังท่านณกรุงเทพมหานครด้วยแล้วควรมิควรแล้วแต่จะโปรด ขอบอกปรณิบัติมาวันพฤหัสบดี เดือนหกแรมสิบสี่ค่ำ จุลศักราช ๑๑๘๔ ปีญญพศก ฯ | @—

๑๑ ณ วันพุธ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีญญพศก จินสมลูกคำเดือนมา ฯ | @—

๑๒ ข้าพเจ้าพญาพิพิทสมบัติ หลวงศรีกรมบัตร หลวงภักดีภูธร ผู้ช่วยราชการ หลวงทุกษราช หลวงแพ่งกรมการเมืองตราด ขอบอกปรณิบัติมาอย่างท่านขุนอักษรมณบดีเสมียตรากรมท่า ขอท่านได้นำขึ้นกราบเรียนแต่พรณหัวเจ้าท่านโกษาธิบดีให้ทราบด้วยณวัน ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีญญพศก เรือกระเวนเมืองญวน ๘ ลำ ขึ้นมาลาดกระเวน อ้ายแขกสลัดแลสืบราชการกับเรือกระเวนเมืองตราดณะเกาะช้าง แลเรือกระเวนเมืองญวนว่าจะไปเข้าเมืองจันทบูรลำหนึ่ง ทอดอยู่เกาะช้าง ๔ ลำ อยู่แหลมศอกลำหนึ่ง แต่เรือจีนบานลูกจีนเข้ามาเมืองตราดลำหนึ่ง แลจีนบานคนนั้นเป็นชาวเมืองตราดลงไปอยู่กับองรงเจมาตั้งช่องอยู่อำวมาจอไอ แขวงเมืองกำปอด จีนบานแจ้งความแก่ข้าพเจ้าพญาพิพิทสมบัตกรมการว่า เมื่อณเดือน ๔ ปีจออัฐศก จีนบานกับนายบุญรอดถือหนังสือของข้าพเจ้าไปตามอ้ายจีนเบี้ยวผู้ร้ายณเมืองพุตโหมาด แต่นายบุญรอดอยู่ณเมืองพุตโหมาด นายบุญรอดให้จีนบานถือหนังสือของข้าพเจ้าขึ้นไปถึงองรงเจ้าเมืองโชดกฉบับหนึ่ง ให้ช่วยสืบเสาะจับอ้ายจีนเบี้ยวผู้ร้าย ซึ่งหนีลงไปอยู่แขวงเมืองโชดกนั้น

องรงเจกว่าราชการบ้านเมืองเปนข้อใหญ่อยู่ ถ้าราชการบ้านเมืองสงบลงแล้วเมื่อไรจะช่วยสืบเสาะจับเอาตัวอ้ายจีนเบี้ยวผู้ร้ายให้จงได้ แล้วมีหนังสือลงตำนมาให้หาองรงเจ้าเมืองโชดกขึ้นไปเมืองโขงจีนบานก็ขึ้นไปด้วยองรงเจ เข้าไปหาองรงเจ้าจีนบานก็เข้าไปด้วย ได้ยินองรงเจ้าทูลว่ากับองรงเจพูดจาปรึกษากันว่า ซึ่งการจะปลงศพเมี้ยนนี้ จะทำพนักมีพนักให้จงได้ก่อน ด้วยศึกลาวเมืองเวียงจันทน์ศึกกรุงนั้น หารู้ว่าจะเปนกลยณย่อประการใดไม่ ด้วยเดิมลาว

ขึ้นอยู่กับพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพฯ แล้วกลับมาตีกรุงเทพฯ แล้วจะเอาใครให้เป็นเจ้าสงไสย
จึงมีหนังสือให้หาฟ้าทะละหะพญากระลาโหม พญามราชไปณเมืองไล่่งอน ครั้นฟ้าทะละหะ
พญากระลาโหม พญามราชไปถึงเมืองไล่่งอนเข้าหาของงเจฯ ทุทิพาฟ้าทะละหะ พญา
กระลาโหม พญามราช เข้าหาของตำกญพร้อมกับจีนปานก็ตามองทงเจไปด้วย ได้ยินองตำกญ
ตามฟ้าทะละหะ พญากระลาโหมพญามราชว่า เจ้าเวียงจันยกมาตีเมืองไท่เทศมลออย่างไบบ้าง
หญ่ไม่ ฟ้าทะละหะพญากระลาโหม พญามราช ว่ารู้แต่ว่าเจ้าเวียงจันมาตีเอาเมืองไครราชได้
แล้ว ฟ้าทะละหะพญากระลาโหมพญามราช ยังให้คนไปสืบอยู่ยังหาได้ความประการใดไม่
องตำกญจึงว่าเมืองไท่เกิดศึก เมืองเขมณเมืองญวนก็ให้คนคนรักษาด่านทางบ้านเมืองไว้ให้
หมั่นคงอย่าไว้ใจ เกลือกจะเปนกลล่นย่อประการไดยังหาไม่รู้ไม่ องตำกญจึงว่าให้ฟ้าทะละหะ
พญากระลาโหม พญามราชกลับไปรักษากันเมืองเกิดแล้วปลุกษากับของทงเจ ให้ของทงเจเปนแม่
ทัพขึ้นไปรักษากันเมืองพุทไท่เพชญ องตำกญจะมาอยู่รักษากันเมืองไครคแล้วให้เกนคนจัดเรือไว้
ให้พร้อม และจะเกนคนจัดเรือมากน้อยเท่าใดจีนปานหาไม่รู้ไม่

ครั้นณวัน แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุญนพศก ของทงเจก็มาจากเมืองไล่่งอนมาเมือง
ไครค จีนปานก็มาด้วย ของทงเจว่าจะปลงศกเมียบของทงเจเสียก่อน แล้วจึงจะยกไปเมืองพุทไท่
เพชญ ของทงเจจึงจัดเรือให้จีนปานมาลาดกระเวนสืบราชการเจดล้าด้วยกัน ครั้นณวัน ขึ้น
๕ ค่ำ เดือน ๖ จีนปานก็ออกจากเมืองไครค มาสามวันถึงเมืองพุทไท่มาค ออกจากเมืองพุทไท่
มาคมาถึงน้ำจ้อไอนวัน ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ จีนปานจัดเรือแลคนพร้อมแล้วก็ออกเรือใช้ไปมาถึง
เมืองกพงโสม ภนเรือพญาเสนาเขมณเมืองพุทไท่เพชญ ๓ ลำ ว่าพรอุไรราชชิริราชใช้ให้คนเอาน้ำ
รัก แลสิ่งของเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ณกรุงเทพฯ แล้วจีนปานกับเรือ
กระเวนญวน ๗ ลำก็ออกจากเมืองกพงโสม ใช้ไปมา ๑๑ วันถึงปากน้ำเมืองตราด ข้าพเจ้ากรม
การจึงไล่เสียงตามจีนปานบอกว่า ซึ่งเมืองเวียงจันคิดกระบวนนั้น จะมาคิดฮั่นกับเมืองญวนรู้เห
เปนใจด้วยกันประการใดบ้าง จีนปานว่าเปนความลัจจความจริง จีนปานสืบดู ที่เมืองญวนนั้นก็ว่า
เมืองญวนหาได้รู้กับเมืองลาวไม่ แลเมืองญวนมิไว้ใจจึงเกนคนตระเตรียมไว้รักษากันเมือง
แต่แดนเมืองเขมณ ญวน ดอกจะได้เกนทัพเข้ากับลาวยกมากกระทำกับกรุงเทพฯ นั้นหามิได้แล
องตำกญ ของทงเจพูดจาปลุกษากัน ว่ากรุงเทพฯ ก็มีพระคุณอยู่กรุงเวียตนามมาแต่ก่อนเปนเมืองพร
ราชไมตรีทงแ่นเดียวกัน เกิดศึกลาวขึ้นใหญ่ไต่ทำไมจึงกรุงเทพฯ ไม่มีพระราสาร บอกไปให้
เมืองญวนรู้ แต่ก่อนกรุงเทพฯ มีเหตุการสิ่งใดก็ยอมมีพระราสารบอกไปถึงพระเจ้ากรุงเวียตนามให้รู้
ทุกครั้ง ๆ นิพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพฯ จะไม่เขียนเมืองญวนกระมัง จึงมิได้บอกออกไปให้องตำกญคิดสงไส
นักอยู่ จึงแต่งเรือแลคนออกมาลาดกระเวนสืบข่าวราชการทุกเมือง แลจีนปานอยู่เมืองตราดได้
๓ วัน จีนปานก็กลับไปเมืองพุทไท่มาค

ข้าพเจ้าได้จ่ายเข้าสารเลียบอาหารให้กองเปนกำลังราชการ ข้าพเจ้าได้ให้ขุนไชนรง
ขุนท่าคุมเรือกระเวนตามไปส่งถึงเกาะช้าง เกาะกูด ลาดกระเวนดูด้วยควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

ขอบอกประณิบัติมาณวันอังคาร ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๗ จุลศักราช ๑๑๘๙ ปีกุญพศก ฯ (๓) —

๑ วันศุกร์ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๗ ปีกุญพศก หมื่นชำนาญตรวจถือหนังสือบอกพญาจาแสนญากอร ฉบับ ๑ กับคำให้การย้ายพญาณรินลงมาว่า

๑ หนังสือพญาจาแสนญากอร มาถึงพญาศรีสุนเทพให้นำขึ้นมาราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบได้ฝ่าละอองฯ ด้วยมีพระราชบันทูลไปรุกเกล้าฯ ให้บอกลงมาว่า บอกข้อราชการให้สมเด็จพระแสนถือลงมาแต่ก่อนแจ้งอยู่แล้ว ครั้นณวัน แรม ๖ ค่ำ เดือน ๖ เสด็จยกขึ้นมาถึงค่ายหลวงผ่ากแม่น้ำปรี กรมหมื่นณรงไชยให้พญาลาโหมราชเสนาบอกลงมาว่า ณวัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ กรมหมื่นณรงไชย นายทับ นายกอง ปฤชาพร้อมกัน ให้หมื่นณรินชาวเมืองโคราชเป็นคนรู้จักคุ้นเคยกับย้ายพญาณรินมาแต่ก่อนเข้าไปพูดกับย้ายลาวที่หนองบัวลำภู ใกล้ค่ายประมาร ๙-๑๐ คอก ได้พูดกันถึง ๒-๓ ครั้ง ย้ายลาวเขียนหนังสือโยนออกมาฉบับ ๑ กรมหมื่นณรงไชยให้อ่านหนังสืออย่างหาสิ้นข้อความไม่ ย้ายลาวในค่ายระดมยิงปืนออกมาได้ดังตอบได้ทันแต่เหลาบาย ๔ โมง ไปจนเพลหาพลบ้า แลทำค่ายดับ ค่ายวิสัน สนามเพลละเข้าปัดห่างค่าย ๑๐-๑๕ วาบ้าง รุ่งขึ้นณวัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ เพลาเข้ารุกย้ายลาวแตกทั้งค่ายหนีไป ย้ายลาวตายในที่รบ ๗๐ เศ พญาลาโหมราชเสนา พญาพิไชยราชาพงษ์สิทธิอาวุทไพร่ ๓ คน จับย้ายพญาณริน ๑ กับไพร่ ๑๒ คน พญาสุโทธานี พระณรงไชยกษัตริย์กับนายอ่อน ข้ากรมหมื่นเสนาบริรักษ์จับได้ ๑๓ คนเข้ากัน ๒๖ คน กับปืนคาบศิลา ปืนคาบซุต ดีแลช้าซุต ๒๕ บอก กองทัບปืนเมื่อรบย้ายลาวกองมอตาย พญาเกียรหนึ่ง สมิงสิทธิราชา ๑ ไพรสามคน ลำบากสมิงสิทธิยานายกอง ๑ ปหลัดกองสาม นายมวดสอง ๖ คน กองพญาพิไชยรินทราตายไท ๑ พม่า ๑ สองคน ลำบาก ๔ คน กองพญาท้ายน้ำไพร่ลำบาก ๑ พญาทโยทาไพร่ตาย ๑ ลำบาก ๑ กรมหมื่นณรงไชยไพร่ลำบาก ๓ กรมหมื่นเสนาบริรักษ์ไพร่ลำบาก ๑ พระเสนาบริรักษ์เมืองโคราช ไพร่ตาย ๑ ลำบาก ๕ (รวม) ๖ คนเข้ากัน ตาย นาย ๒ ไพร่ ๗ (รวม) ๙ คน ลำบากนาย ๔ ไพร่ ๑๗ ยี่สิบเบดคน แต่ย้ายพญาณริน ๑ กับย้ายลาว ๑๐ (รวม) ๑๑ คนนั้น กรมหมื่นณรงไชย ขอพระราชทานไว้ไล่เลี้ยงตามข้อราชการก่อเรื่องจะส่งลงมา แล้วว่าพญาลาโหมราชเสนา หมื่นณรงข้ากรมหมื่นณรงไชย หมื่นฤทธักกรมหมื่นเสนาบริรักษ์ไปติดตามย้ายลาวภบศวีไหลลาวเมืองโคราช สกร ๓๐ ชายหญิงใหญ่น้อย ๑๗๙ เข้ากันเป็น ๒๐๙ คน แต่สกรนั้นพญาลาโหมราชเสนา ขอพระราชทานไว้ในกองทับ กำหนดกรมหมื่นณรงไชย นายทับ นายกอง ได้ยกขึ้นไปตีย้ายลาวด่านเข้าสารช่องแคบ ณวัน แรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ กรมหมื่นณรงไชยจึงให้นายขุนทองข้าในกรมคุมย้ายลาวไพร่ ๑๔ คน ปืน ๒๕ บอกกับศวีเมืองโคราช ๑๗๙ คน แลคำให้การย้ายพญาณรินลงมาส่ง

อนึ่งกองมอจับย้ายลาวได้ที่หนองบัวลำภู ๔ คน กับสามนรบุทหลวงปหลัดเมืองปักหลานพญาภกกระบัตเมืองโคราช หนีย้ายลาวลงมาแต่บ้านเชียงเพงสองรูปแจ้งความว่า ย้ายอณูเวียงจันทน์หลวงปหลัดบิดากับอาสองคนเสีย เนนแก้วเนนศรี ภากันหนีไปชุมซ่อนอยู่กับศวี

ครั้งรู้ว่ากองทัพกรุงศรีอยุธยาของบัวล่ำภูแตกเนนแก้วเนนสีจึงหนีมา กรมหมื่นนเรศวรโยธิ์ส่งย้ายลาว ๔ คน กับสามเนร ๒ รูปลงมา ฝ่ายพญากระเสพรักษากับออกลงมาว่ายกขึ้นไปถึงลำเชียง ณ วัน ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ โพนในกองทัพไปติดไม้ทำตะพานเรือก กลับมาแจ้งความว่าพบรอยครีว พญากระเสพรักษาให้หลวงจำเริญสาสี ขุนรัตเทพขุนวิสูตรสาสินายโพธิ์ ๑๒ คน ไปตามครีวถึงเชิงเขา ทางใกล้ลำเชียงประมาณ ๔๐๐ เส้น ภักวีชชายหญิงในญ้อย ๕๒ คนมา พวกครีวแจ้งความว่าหนีย้ายลาวมาแต่หนองบัวล่ำภู ณ วัน ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๖ ครั้นจะส่งครีวลงมาครีวยังลี้ภัยลี้ภัยอดไรอยู่ พญากระเสพรักษาให้พักอยู่บ้านแตกก่อน แล้วจะส่งครีวลงมาอยู่ บ้านเรือนตามภูลำเนา ครั้นณ วัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ กรมหมื่นนเรศวรโยธิ์ ให้พญากระลาโหมราชเสนาบอกลงมาว่า กรมหมื่นนเรศวรโยธิ์ให้ทัพ พยาพิไชยบุรินตราพญานะครเขื่อนขัน พญานครขัน พระเสมาบริรักษ์ หลวงเมือง หลวงคลังขุนณะรงพินาท กองหน้ายกขึ้นไปก่อน นายทัพ นายกอง ตั้งค่ายอยู่ณ บ้าน สัมปอัย ๖ ค่าย ทางใกล้ด่านเข้าสารลงมาทางสี่ร้อยเส้น แล้วว่ากองกระเวนซึ่งให้ไปลาดกระเวน ภาลาวเมืองลัมคักหกคนมาแจ้งความว่า อุปฮาดเมืองหล่มคักภักวีชประมาณพันเศษหนีย้ายราชวงศ์กลับมาตั้งอยู่ณ ลำพรม ทางไกลหนองบัวล่ำภู ๔๐๐ เส้น

กรมหมื่นนเรศวรโยธิ์ ให้หลวงณะรงวิธินายขุนเนนเข้าในกรม ไปภาคตัวอุปฮาดกับพทุทงผู้ บุตรมาณะค่ายหนองบัวล่ำภู ได้ให้อุปฮาดไปภาครอบครีวออกมาอยู่ ถ้าครีวมาถึงหนองบัวล่ำภู มากน้อยเท่าใดจะบอกลงมาครั้งหลัง กรมหมื่นนเรศวรโยธิ์ให้พญาพิไชยราชพระอินทะบุรียนาย โพธิ์ ๓๐๐ คน รักษาค่ายแลบริบครอบครีวอยู่ณ หนองบัวล่ำภู ณ วัน แรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ กรมหมื่นนเรศวรโยธิ์ยกขึ้นไปได้บ้านสัมปอัยลงมาทางประมาณ ๓๐ เส้น ได้ยินเสียงปืนรบกันณ บ้าน สัมปอัย แล้วย้ายลาวที่ช้างเข้ามารบถึงตลุมบอนได้สู้รบกันย้ายลาวตายประมาณ ๕๐ เศษ ย้ายลาวแตกหนีไป ย้ายลาวกลับมาตั้งสนามเพลาปะชิใกล้ค่ายอีกนั้น ได้มีตราขึ้นไปให้พญากระเสพรักษาราชโยธาเร่งรีบคุมปืนใหญ่ ๒ บอกกับกระสุนดินดำขึ้นไประดมตีย้ายลาวณ บ้าน สัมปอัย ๒ ทัพ แล้วทรงจัดทัพให้พญาโกรโกษาธิติทัพ ๑ หลวงปลัดพิมายทัพ ๑ หลวงราชสุเรนธรร หลวงพิภกโยธา หลวงมะนิมาโยธิ์ กับทัพขุนพลทัพ ๑ คุมปืนใหญ่ ๒ บอกกระสุนดินดำ หนุนขึ้นไปอีก ๓ ทัพ ได้ยกจาก ลำปะชีแต่ณ วัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ กรมหมื่นเสนา เทพทิพหน้า ทัพหลวงจะได้เฝ้าจากลำปะชีณ วัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ แลทัพหลวงนั้น กำหนดจะได้กราบถวายบังคมล่ายจากลำปะชีขึ้นไปณ วัน แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ถ้ากรมหมื่นนเรศวรโยธิ์ นายทัพนายกองบอกหรือราชการลงมาประการใดจะบอกลงมาครั้งหลัง แลครีวข้ามเมืองโคราช ซึ่งนายทัพ นายกอง ส่งลงมา ๑๗๙ คนนั้น ได้ให้กลับมาก่ออยู่ณ บ้านเรือนตามภูลำเนาเดิม แต่ย้ายลาวซึ่งนายทัพ นายกอง ส่งลงมา ๒๑ คน ขอพระราชทานไว้ไล่เลี้ยงไถ่ตามหรือราชการ ๓ คน คงส่งลงมาณ กรุงทพพระมะหานะศอร แต่ ๑๔ คน แต่เป็นคาบศิลา ปืนคาบชุด ดีแล่ขลุ่ย ๒๕ บอก กับคำให้การย้ายพญาณะรินลงมาด้วยแล้ว อนึ่งเจ้าพญาณะหาโยธาป่วยเป็นโรคเก่าเข้า

ลงอีก รับพระราชทานอาหารไม่ได้ กรมหมื่นณะเรตโยธินายทัพ นายกอง ปกถูกษาพร้อมกันให้
เจ้าพญามหาโยธาสลับลงมาถึงค่ายหลวง ทรงจัดแจงให้หม่อไปรักษาพญาบาลโรคคลายค้อยรับ
พระราชทานอาหารได้ขึ้น แล้วจะให้เจ้าพญามหาโยทาลงไปณกรุงฯ แล้วจะได้รักษาตัวอยู่
ณ เมืองโคราช แลค่ายลำปะเทียก่อนก็ไม่อยู่ จะขอเข้ากระบวนทัพหลวงกลับขึ้นไป แต่ทว่าจะให้
ช้างยังมีได้ จึงให้ทำแคร่กันยาพระราชทานเจ้าพญามหาโยธาแคร่หนึ่ง แต่เจ้าพญามหาโยทาคั้ง
นี้ ดูเหนือกเศร้าเสียใจด้วยพญาเกียรผู้บุตร เปนอันมาก เลกในกองพญาเกียร ยังอยู่แต่
ปลัดกรมว่ากล่าวแต่ผู้เดียว ขอพระราชทานตั้งให้สมิงทะเลณสินเปนพญาเกียร พระภักดี-
โยธาเปนพระทะเลณสิน นายเกษมหาดเลกในพระราชวังวร ฯ บุตรเจ้าพญามหาโยธาเปน
หลวงภักดีโยธา จะได้ควบคุมเลกทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป ได้พระราชทาน
พระภักดีโยธาดูแลพระทะเลณสินลูกปะคำทองสายหนึ่ง นายเกษมหาดเลกผู้เปนหลวงภักดี
โยธาผู้ช่วยราชการ กระตูกทองคำ ๕ ดอกสายหนึ่ง แลราชการที่ด่านเข้าสารนั้น เหน
อ้ายลาวจะรับตึงมืออยู่ อ้ายสุทธิสราณั้นก็หาตายไม่ เมื่ออ้ายอนุเวียงจันกลับขึ้นไป จากเมือง
โคราชถึงลำปะเทียแล้ว อ้ายสุทธิสราจึงตามขึ้นไป เหนจะตายที่ทุ่งลำดู่ แต่อ้ายเถื่อนอ้ายบัน
นั้น ก็ลงไปอยู่กับอ้ายปากดัก ท้าพเจ้าพญาอภัยผู้ธรรพญาเพชพิไชย แลทัพทุ่งคำทางเมืองเลยก็ยังหา
ได้ความประการใดไม่ ท้าพเจ้าพญาธรรมาซึ่งจะขึ้นมารักษาเมืองโคราช ก็ยังหามาถึงไม่ แต่กระ-
สุนดินดำในกองทัพหลวงนั้นจ่ายกองหน้า กองพญาราชสุภาวดี กองเจ้าพญาโคราชไปเสียเป็นอัน
มาก ราชการจึงจะทำต่อไปอีกมากอยู่ ดินด้ายค้างอยู่บ้านม่วงสองคอน ๕๐ หาบ กระสุนแสน
๔ หมื่นนั้นได้มีตราไปถึงเจ้าพญามหาเสนาว่า ถ้าชำระเลกเมืองโคราชได้มากน้อยเท่าใด ให้จัด
แจงลงไปบนกระสุนดินดำขึ้นมา ครั้นจะให้จัดแจงข้างลงไปปรับบันทุก ช้างเมืองโคราชก็ขัดสน ถ้า
เจ้าพญาธรรมานายไพร่ ๗๐๐ คนจะขึ้นมา ก็ขอให้เจ้าพญาธรรมาจัดแจงเอาลูกกระสุนดินดำ
ขึ้นมาไว้ณเมืองโคราชให้สิ้น กระสุนดินดำจะใช้มากอยู่ ถ้านายทัพ นายกอง ขัดสนเมื่อใด
จึงจะให้มารับกระสุนดินดำ ณเมืองโคราช หนังสือมาณวันศุกร์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุน
นพศก ฯ

๑ อ้ายพญาณรินเจ้าเมืองสีมุนให้การว่า ณเดือนอ้ายปีจอธัฐศก อ้ายอนุเวียงจันใช้
ให้อ้ายแก้วตำหวงกับไพร่ ๑๓ คนไปเอาตัว ฯ ข้าฯ มาหาอ้ายอนุเวียงจันณบ้านคอนสาร
ตำหวงว่าถ้าไม่ไปจะตัดศีรษะเสีย ฯ ข้าฯ กลัวก็มาหาอ้ายอนุณที่บ้านนครสาร อ้ายอะณูตาม ฯ ข้าฯ
ว่าจะไปด้วยกันหาไป ฯ ข้าฯ ว่าจะไปแล้ว อ้ายอะณูมาข้าพเจ้าลงไปเมืองโคราช ข้าพเจ้าประ-
มาณไพร่ซึ่งมากับอ้ายอนุ ๔๐๐๐ เสด ครั้นถึงเมืองโคราชอ้ายอะณูให้หาพญาภกกระบัตร
กรมการมาถามว่าจะไปเมืองเวียงจันด้วยกันหาไป พญาภกกระบัตรกรมการก็ว่ายอมจะไปด้วย
อ้ายอะณูเวียงจันฯ ให้ราชวงษคุมไพร่พัน ๖๖๐ คนยกลงไปไล่ตัวเมืองสระบุรี แต่ตัวข้าพเจ้า
นั้นอ้ายอนุใช้ให้อ้ายดักกะละศรีขึ้นไพร่ ๑๐๐ คนคุมกลับไปเมืองสีมุน ให้ไล่ตัวมาบนจับกันที่ทาง
สามหมจะได้อำเภอเวียงจัน ข้าพเจ้าต้อนรับครัวชายหญิงประมาณร้อยเสดออกจากเมืองสีมุน แต่ณะ

วัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ ตีอนครวัดมาถึงบ้านแท่น อ้ายฮอดนุให้ตำหวงขึ้นมา เเร่งให้ข้าพเจ้าตั้งค่าย
ณบ้านแท่น ข้าพเจ้าตั้งค่ายยังหาแล้วไม่ จึงยกกลับขึ้นมาอ้ายฮอดนุบอกข้าพเจ้าว่า คราวเมือง
โคราชซึ่งให้เพี้ยรามพิไชย คุมไพร่ ๒๐๐ คน ไปถึงบ้านลำดู่ พวกครัวรำนายไพร่ตายเสียหมด
แล้ว ให้อ้ายสุทธิสารคุมไพร่ ๒๐๐๐ คนมีปืน ๒๐๐ บอก ยกไปรบกับครัวโคราชณบ้านลำดู่
อ้ายสุทธิสารแตกหนีมา พวกครัวรำนายไพร่ตายเป็นอันมาก ภอฮอดนุสุทธิสารหนีมาถึงณ
บ้านแท่น อ้ายสุทธิสารบอกอ้ายฮอดนุว่าครัวร่ำไพร่ลาวตายเสีย ๖๐๐ เสียแล้วอ้ายฮอดนุกับอ้ายสุทธิ
สารข้าพเจ้าก็พากันขึ้นมาถึงบ้านหนองบัวลำภู อ้ายฮอดนุตั้งให้เป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภู แล้วอ้าย
ฮอดนุจัดแจงให้ตั้งค่ายไม้จริง ยาว ๓๐ เส้น กว้าง ๑๖ เส้น อ้ายฮอดนุจัดให้ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัด
หนองบัวลำภูคนเก่า อายรรจกบ้านบัว อ้ายท่าม่วงบ้านเทวี อ้ายอุปราชาบ้านภูเวียง อ้ายอระวงบ้าน
ใหม่โคด อ้ายตนามบ้านลำภู คุมไพร่พระแปดร้อยคน ปืนคาบศิลาลู ๓๐๐ บอกอยู่รักษาค่าย
แล้วอ้ายฮอดนุจัดครัวเมืองโคราชที่ไว้ใจได้ให้ข้าพเจ้าสามสิบครัว ชายหนึ่ง ประมาร ๗๐ คน กับ
ครัวข้าพเจ้าพระเสดอยู่กับข้าพเจ้า แต่ครัวอ้ายมีชื่อทั้งนี้บ้านใครใครอยู่ ครั้นอ้ายฮอดนุกลับขึ้นไปถึง
บ้านส้มป่อย ให้อ้ายราชวงเจ้าเมืองชลบทกับไพร่ครัวสกัน ๖๐๐ คน กับปืนคาบศิลาลู ๗๐ บอก
กลับลงมาอยู่รักษาค่ายกับข้าพเจ้าเข้ากันไพร่ สกัน ๒๓๐๐ ครัว ๘๐๐ คน ปืนคาบศิลาลู ๑๔๐ บอก

ครั้นณวันเดือน ๕ ค่ำขึ้นไพร่ลาว ๒๐ คน ซึ่งอ้ายฮอดนุให้มานั่งทางอยู่เขาสามมอยแตก
หนีกลับขึ้นมาแจ้งความว่ากองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมาถึงเขาสามมอย ได้รับกับกองทัพหน้า ๆ ร่ำ
ลาวตัวนายตายคนหนึ่งจับไพร่ได้คน ๑ อ้ายปลัดจัตนายไพร่ ๑๐๐ เศษ ปืนคาบศิลาลู ๓๐ บอกลง
ไปสืบกองทัพแต่ก่อนนั้น อ้ายฮอดนุมีหนังสือมาถึงให้ข้าพเจ้าขนข้าวตามบ้านระยะทางเข้ามาไว้ใน
ค่าย ถ้าชนไม่ทันให้คนไปเผาเสีย ครั้นณวัน แรม ๗ ค่ำ เดือน ๖ ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดคุมไพร่
๔๐๐ คน ปืนคาบศิลาลู ๔๔ บอก กับช้างสี่สิบเชือก ลงไปชนเข้าณบ้านลาดครั้นเพลาประมาณ
๒ ยามเศษ อ้ายมีชื่อลาวกองหน้าภูเวียงแตกหนีมา ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดกลับมานอนเพลากลางคืน
ถึงค่ายหนองบัวลำภู รุ่งขึ้นเพลาช้างข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดคนมีชื่อผ่อน ครัวออกจากค่ายไป แต่
ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดคนมีชื่อนายไพร่ ๑๔๐๐ อยู่รักษาค่าย ข้าพเจ้าจึงใช้ให้กองกระเวนซึ่งหนี
มาไปบอกความกับอ้ายฮอดนุว่า กองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมามากให้เร่งคิดอ่านติดอ้ายลาวที่ขึ้นไปยัง
หากลับลงมาไม่ ครั้นณวัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ เพลาบ่ายกองทัพยกขึ้นมาถึง ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัด
กำกับไพร่รักษาน้ำที่ คนด่านอิงอยู่กับจนรุ่งขึ้นเพลาช้าง ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัดคนมีชื่อแตกออกจาก
ค่ายต่างคนต่างหนี แลกองทัพจับข้าพเจ้ากับหลานชายข้าพเจ้าคนหนึ่งไพร่ ๑๐ คน แลเมื่อข้าพเจ้า
ไล่ครัวมาถึงบ้านม่อแกนั้น ภอฮอดนุราชวงกลับมาแต่เมืองสระบุรีถึงหนองภูหาเหนือลำพวย ให้หา
ข้าพเจ้าไปแล้วบอกความข้าพเจ้าว่าเดิมเจ้าเมืองหล่มสักเข้าด้วยกันแล้ว ๆ หาเข้าด้วยกันไม่
บัดนี้เราคุมไพร่ ๖๖๖๖ คนปืนคาบศิลาลู ๑๐๐๐ เศษ จะยกไปตีหล่มสักทางภูเวียงให้อันนามอง
ไอ้เชียงโต เปนกองหน้ายกไปก่อน ครั้นอยู่มาอ้ายราชวงจับเจ้าเมืองหล่มสัก กับอ้ายอุปราชาส่งมาให้

ย้ายออก ๆ ละเสียที่ลำพินแล้ว ข้าพเจ้ารู้ว่าย้ายราชวงศากับกองทับกองแตกหนีกลับขึ้นไปเมืองเวียงจันทนาได้มาทางค่ายหนองบัวลำภูไม่ แต่ค่ายหนองบัวลำภูไปบ้านส้มป่อย แต่ข้าจนเที่ยง มีลำคลองบ้านส้มป่อยเป็นที่สำนักแห่งหนึ่งมีทางแยกไปทางซ้ายมือแต่ข้าจนเที่ยงถึงค่ายซึ่งย้ายราชวงมาตั้งอยู่คนประมาณ ๖๐๐๐ เล็ด มีทางตัดค้ำหลังเขาไปอีกทางหนึ่ง แต่บ้านส้มป่อยถึงบ้านของข้าสารทางข้าจนเพนมีเขาสองค่างช่องแคบปากช่องกว้างประมาณ ๔ วา ย้ายออกให้ตั้งค่ายหน้ากระดานอยู่บนเนินเขาทั้งสองค่างปิดทางไว้ ย้ายสุทธิสารคุมไพร่ประมาณเก้าพรรคนเป็นสองพันเล็ดรักษาค่ายอยู่ มีน้ำพรหอยูกกลางค่ายกออาไล แต่หน้าค่ายนั้นหาน้ำไม่ แต่ค่ายหน้ากระดานไปถึงบ้านของข้าสารทาง ๓๐ เส้นเล็ด แต่บ้านข้าสารไปถึงหอยบงทาง ๔๐๐ เส้นเล็ด มีน้ำกออาไล แต่นั้นไปถึงบ้านแม่น้ำโรงทางข้าจนค้ำ ตามระยะทางมีน้ำกออาไลอยู่ครั้นเรียนย้ายพญาณริน ๆ ออกความว่า ย้ายพลัดยังไม่หนึ้นบอกกับข้าพเจ้าว่า ทางไปเมืองเวียงจันทน์ก็ตัดเดินค้ำหลังเขามาสามมอทางหนึ่งระยะทางเดินลำลอง ๙ คิน อยู่ค่างวันขึ้นหาร่วมกับทางข้าที่มาโม และเมื่อวัน แรม ๒ ค่ำ เดือน ๕ ย้ายสุทธิสารบอกหนังสือมาถึงข้าพเจ้าว่า ย้ายโงงบอกหนังสือมาถึงย้ายสุทธิสารว่า ย้ายโงงตั้งค่ายอยู่เมืองกาลสินคุมไพร่ ๔ พันระยะทางตั้งแต่กาลสินมาถึงที่ย้ายสุทธิสารตั้งอยู่ทาง ๙ คิน แต่ย้ายอุปหาดเวียงจันทน์ตั้งค่ายอยู่บ้านหนองหารให้ให้อ้ายลาวลงมาบอกข้าพเจ้าว่ามี ไพร่ ๔ พัน ถ้ามีกองทับทโมาแล้วให้บอกหนังสือขึ้นไปด้วยจะได้ลงมาช่วย แต่หนองหารมาค่ายย้ายสุทธิสารระยะทาง ๔ คิน แต่เจ้าเมืองขอรแก่นไล่ครัวมาอยู่บ้านสะแจ้งไพร่ละคร ๒ พัน ๕ ร้อย แต่ตัวเจ้าเมืองขอนแก่นกับไพร่สกรรนั้นมารักษากับย้ายสุทธิสาร แต่ครัวเจ้าเมืองชลบทมาอยู่บ้านคางไพร่สกรร ๒ พัน ๘ ร้อย เจ้าเมืองชลบทอยู่รักษาครัวให้แต่บุตรกับไพร่ ๙๐๐ คนมาอยู่กับข้าพเจ้าณค่ายหนองบัวลำภู เมืองนอกนั้นตามระยะทางมีมากอยู่ย้ายออกให้ไล่ครัวขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ เมื่อย้ายออกยังอยู่ที่ค่ายข้าพเจ้านั้น ว่ากับย้ายสุทธิสารกับข้าพเจ้าผู้มีชื่อว่าการคิดครั้งนี้จะรับให้ยุตที่ข้าของแคบบ้านข้าสาร จะเอาผู้เข้าเป็นโงงชุดายไม่ถอยแล้วเป็นอันตรายล้นค้ำให้การข้าพเจ้าเท่านี้ ฯ ๖

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ฉบับ ๘

วันศุกร์ขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๘ ปีภุณพคก หนึ้นข้านารตำรวจถือหนังสือบอกพญาจำแสนญากอรฉบับ ๑ กับคำให้การอาัยพญาณรินลงมาว่า

หนังสือ พญาจาแสนญากอร มาถึงพญาสิสหะเทพ ให้นำเอาขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบได้ฝ่าละอองฯ ด้วยมีพระบันฑูลไปรฎกล่าฯ ให้บอกลงมาว่า บอกชื่อราชการให้สมิงไชยะสณถือลงมาแต่ก่อระงัอยู่แล้ว ครั้นวัน แรม ๖ ค่ำเดือน ๖ เล็ดจ้ายกขึ้นมาถึงค่ายหลวงไว้

แม่น้ำปาย กรมหมื่นนเรศวรโยธี ให้พญาลาโหมราชเสนาบอกลงมาว่าวัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ กรมหมื่นนเรศวรโยธีนายทัพ นายกอง ปฤกษาพร้อมกันให้หมื่นณรินชาวเมืองโคราชเป็นคน รุ้จักคุ้นเคยกับอ้ายพญาณรินมาแต่ก่อนเข้าไปพูดกับอ้ายลาวที่หนองบัวลำภูใกล้ค่ายประมาณ ๙-๑๐ สอกได้พูดกันถึง ๒-๓ ครั้งอ้ายลาวเขียนหนังสือโยนออกมาฉบับ ๑ กรมหมื่นนเรศวรโยธี ให้อ่านหนังสือยังหาสิ้นข้อความใหม่ อ้ายลาวในค่ายตรมกันแฉ่งเป็นออกมาได้แฉ่งตอบโต้กัน แต่เลลพาย ๔ โมงไปจนเพลลาพลค่ำ แลทำค่ายดับค้ายวิคสัน สนามเพลละเข้าไปปิดหน้าต่าง ค่าย ๑๐-๑๕ วาบ้าง รุ่งขึ้นณวัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ เพลลาขากู้อ้ายลาวถึงค่ายเสียแตกหนีไปอ้ายลาว ตายในที่รบ ๗๐ เลว พญาลาโหมราชเสนาพญาพิไชยราชา พระยงสิทธิอาวุธให้ ๓ คน จับพญา ณริน ๑ กับไพร่ ๑๒ คน พญาอุโหรณี พญาณรงวิไชยกับนายอ้อนข้ากรมหมื่นเสนาบริรักษ์ จับได้ ๑๓ คนเข้ากัน ๒๖ คนกับปืนคาบศิลาคาบซูดี้แลซำรูด ๒๕ บอก กองทัพพุกปั่นเมื่อ รบอ้ายลาวกองมอตายนาย พญาเกียรติ ๑ สมิงสิทธิราชา ๑ ไพร่สาม ๕ คน ลำปากลึง สิทธินายกอง ๑ ปลัดกอง ๓ นายหมวด ๒ คนเข้ากัน ๖ คน กองพญาพิไชยรินตราตาย ไท ๑ พมา ๑ (รวม) ๒ คน ลำปาก ๔ คนกอง พญาทายน้ำไพร่ลำปาก พญาศโยทาไพร่ลำปาก ๑ ตาย ๑ กรมหมื่น นเรศวรโยธีไพร่ลำปาก ๓ กรมหมื่นเสนาบริรักษ์ไพร่ลำปาก ๑ พระเสมาบริรักษ์ เมืองโคราชไพร่ ตาย ๑ ลำปาก ๕ (รวม) ๖ คน เข้ากันตาย นาย ๒ ไพร ๗ (รวม) ๙ คน ลำปาก นาย ๔ ไพร ๑๗ (รวม) ๒๑ คน แต่ อ้ายพญาณริน ๑ กับอ้ายลาว ๑๐ (รวม) ๑๑ คนนั้น กรมหมื่นนเรศวรโยธีขอพระราชทานไว้ไล่เลี้ยงตามข้อราชการกองจึ่งจส่งลงมา แล้วว่า พญาลาโหมราชเสนา หมื่นณรงข้ากรมหมื่นนเรศวรโยธี หมื่นอุทข้ากรมหมื่นเสนาบริรักษ์ ไปติดตาม อ้ายลาวภบศวี ไท ลาว เมืองโคราช สักัน ๓๐ ชาย หญิง โหรณ์น้อย ๑๗๙ (รวม) ๒๐๙ คน แต่สักระนั้น พญาลาโหมราชเสนา ขอราชทานไว้ในกองทัพ กำหนดกรมหมื่นนเรศวรโยธี นายทัพ นายกอง ได้ยกขึ้นไปตีอ้ายลาวด่านเข้าสารของเคบวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ กรมหมื่นนเรศวร โยธีจึงให้นายขุนทองข้าในกรมคุมอ้ายลาวไพร่ ๑๔ คน ปืน ๒๕ บอก กับครัวเมืองโคราช ๑๗๙ คน และคำให้การอ้ายพญาณรินลงมาส่ง อนึ่งกองมอจับอ้ายลาวได้ที่หนองบัวลำภู ๘ คน กับ ตามเนรบุตรหลวงปลัดเมืองปักหลานพญาภักกะบัตเมืองโคราช หนีอ้ายลาวลงมาตบ้าน เชียงเพง ๒ รูปแจ้งความว่าอ้ายอะนุเวียงจันฆ่าหลวงปลัด บิดากับอา ๒ คนเสียเนน แก้ว เนนศรี ภักกันหนีไปซุ่มซ่อนอยู่กับครัว ครั้นรู้ว่ากองทัพกรุงฯ ตีค่ายหนองบัวลำภูแตก เนนแก้ว เนนศรี จึงหนีมา กรมหมื่นนเรศวรโยธีสั่ง อ้ายลาว ๘ คน กับสามเนน ๒ รูป ลงมาฝ่ายพญา กระเสพรักษาที่บอกลงมาว่ายกขึ้นไปถึงลำเชียงวัน ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ไพรในกองทัพไปตัดไม้ทำ ตากานเรือกลับมาแจ้งความว่ามาบรอยครัวพญากระเสพรักษาให้หลวงจำริญสาตี ขุนรตเทพ ขุนวิสุตสาตี นายไพร่ ๑๒ คน ไปตามครัวที่เชิงเขาทางใกล้ลำเชียงประมาณ ๔๐๐ เส้นภาคครัว ชาย หญิง โหรณ์น้อย ๕๒ คนมา พวกครัวแจ้งว่าหนีอ้ายลาว มาแต่หนองบัวลำภูณวัน ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖ ครั้นจะส่งครัวลงมาครัวยังเลื่อยลำอัดโรยอยู่ พญากระเสพรักษาให้อยู่กับบ้านเต่าก่อ

แล้วส่งครัวลงมาอยู่บ้านเรือนตามภูมิลำเนาคืนวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ กรมหมื่นนเรศวริยโธให้พญา
กลาโหมราชเสนาบอกลงมาว่ากรมหมื่นนเรศวริยโธให้ทัพพญาพิไชยรินตรา พญาณคอรชื่อนชั้น
พญาณคอรอิน พระเสมาปริกั หลวงเมือง หลวงคลัง ขุนณรงค์พินาฏ กองหน้ายกขึ้นไปก่อนนาย
ทัพ นายกอง ตั้งค่ายอยู่บ้านขมป้อย ๖ ค่ายทางไกลยาดานเข้าสารลงมาทาง ๔๐๐ เส้นแล้ว
ว่ากองกระเวนซึ่งให้ไปล้อมกระเวน ภาลลาวเมืองลมหัก ภาครวัประมารพันแสงนี้เข้ายาราชงกลับมา
ตั้งอยู่ณลำพรหม ทางใกล้หนองบัวลำภู ๔๐๐ เส้น กรมหมื่นนเรศวริยโธให้หลวงณรงค์วิจิตรนายขุนแน
เข้าในกรมไปภาดตัวอ้ายอุบาทกับพุทวงผู้บุตรมาณค่ายหนองบัวลำภู ได้ให้อุบาทไปภา
ครอบครัวออกมาอยู่ ถ้าครัวมาถึงหนองบัวลำภูมากน้อยเท่าใด จะบอกลงมาครั้งหลัง กรมหมื่น
นเรศวริยโธให้ พญาพิไชยราช พระอินทบุรุษ นายไพร่ ๓๐๐ คนรักษาค่ายแลรับครอบครัวอยู่ ณ
หนองบัวลำภูณวัน แรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ กรมหมื่นนเรศวริยโธยกขึ้นไปที่บ้านขมป้อยลงมาทางประมาร
๓๐ เส้นได้ยื่นเสียงปืนรบกันณบ้านขมป้อย แล้วอ้ายลาวซึ่งข้างเข้ามารบถึงตะลุมบอนได้สู้รบกัน
อ้ายลาวตายประมาร ๕๐ เลศอ้ายลาวแตกหนีไปอ้ายลาวกลับตั้งสนามเพลาะปะชีใกล้ค่ายอีก
นั้นได้มีตราขึ้นไปให้พญากระเสพรักพญาราชโยธาเร่งรีบคุมปืนใหญ่สองบอกกับกระสุนดินดำ
ขึ้นไปประตมตีอ้ายลาวณบ้านขมป้อยสองพันแล้วให้ พญาโกระโกษาธิบดีทัพบ ๑ หลวงพลัด
พิมายทัพบ ๑ พระณเรนราชา หลวงราชสุเรนธร หลวงพิภุกโยธาหลวงมะหิมมาโยธี กำกับ
ทัพบพลทัพบ ๑ คุมปืนใหญ่สองบอก กระสุนดินดำพันขึ้นไปอีก ๓ ทัพบ ได้ยกจากลำปะชีแต่ณวัน
แรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ กรมหมื่นเสนาทัพทัพบว่า ทัพหลวงจะได้เดินจากลำปะชีณวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ แล
ทัพหลวงนั้นกำหนดจะได้กราบถวายบังคมลา ยกจากลำปะชีขึ้นไปณวัน แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ถ้า
กรมหมื่นนเรศวริยโธ นายทัพบนายกองบอกข้าราชการลงมาประการใด จะบอกลงมาครั้งหลังแลครัว
ชาวเมืองโคราชซึ่งนายทัพ นายกอง ส่งลงมา ๑๗๔ คน นั้นได้ให้กลับมายู่บ้านเรือนตาม
ภูมิลำเนาเดิมแต่อ้ายลาวซึ่งนายทัพ นายกอง ส่งลงมา ๒๐ คนนั้น ขอพระราชทานไว้ไล่เสียง
ได้ถาม ขอราชการ ๓ คน ส่งลงมามาณกรุงฯ แต่ ๑๔ คน แต่เป็นคาบศิลาชุดดีและชำชุด ๒๕
บอกคำให้การอ้ายพญาณรินลงมาด้วยแล้ว อนึ่งเจ้าพญามาหาโยธาป่วยเป็นโรคเก่าช้ำลงอีก
รับพระราชทานอาหารไม่ได้ กรมหมื่นนเรศวริยโธให้นายทัพ นายกอง ปลุกษาพร้อมกัน ให้เจ้า
พญามาหาโยทากลับลงมาถึงค่ายหลวง ทรงจัดแจงให้หมอไปรักษาพญาบาลโรคคลาย ค่อยรับ
พระราชทานอาหารได้ขึ้นแล้วจึงให้เจ้าพญามาหาโยทาลงไปณกรุงฯ แลจะได้รักษาตัวอยู่ณเมืองโคราช
แลค่ายลำปะชีก็อกรักไม่อยู่ จะขอเข้ากรมบวททัพหลวงกลับขึ้นไป แต่ที่ว่าจให้ขึ้นซึ่งข้างยังมีได้
จึงให้ท่านครกันญาพราชทานเจ้าพญามาหาโยธาคนึง แต่เจ้าพญามาหาโยทาคครั้งนี้ดูเหนือกครว่า
เสียใจด้วยพญาเกียนผู้บุตรเปนอันมาก เลกในกองพญาเกียนยังอยู่แต่ประตดกรรมว่ากลาวแต่
ผู้เดียว ขอพระราชทานตั้งให้ลมหิงทูลสิ้นเปนพญาเกียน พระภักดีโยธาเป็นพระทูลสิ้น นาย
เกษมหาตเลกในพราชวังบวรฯ บุตรเจ้าพญามาหาโยธา เป็นหลวงภักดีโยธา จได้ควบคุมเลกทำ
ราชการณหลวงพระเตจพรคุณสืบไปไคพราชทหารภักดีโยธาผู้เป็นพรทูลสิ้นลูกปะคำทอง

สายหนึ่ง นายเกษมขนาดเล็กผู้เป็นหลวงภักดีโยหาผู้ช่วยราชการกระตุนทองคำ ๕ ดอกสายหนึ่ง แลราชการที่ด่านเข้าสารนัน เหนอ้ายลาวจรับตั้งมืออยู่ อ้ายสุทธิสารนัน ก็หาตายไม่มีอ้าย อดุเวียงจันกลับขึ้นไป จากเมืองโคราชถึงลำปะชีแล้วอ้ายสุทธิสารจึงตามขึ้นไป เหนจตายที่ ทุ่งลำภูท แต่อ้ายเถื่อน อายบีนันก็ลงไปอยู่กับอ้ายปาสักทัพเจ้าพญาอโณธร พญาเพชรพิไชย และทัพทุ่งท่าทางเมืองเลยก็ยังหาได้ความประการใดไม่ทัพเจ้าพญาธรรมาซึ่งขึ้นมารักษาเมือง โคราทยังหามาถึงไม่แต่กระสุนดินดำในกองทัพลวงนั้น จ่ายกองหน้าของพญาราชสุภาวดี กองเจ้าพญาโคราชไปเสียเป็นอันมาก ราชการยังจำทำต่อไปอีกมากอยู่ ดินด้ายค้างอยู่บ้าน ม่วงสองคอร ๕๐ หาบ กระสุนแสน ๔ หมื่นนั้นได้มีตราไปถึงเจ้าพญามหาเสนาว่าถ้าชำระเลขเมือง โคราช ได้มากน้อยเท่าใดให้จัดแจงลงไปจนกระสุนดินดำ ขึ้นมาครั้นจะให้จัดแจงขางลง ไปปรับบันทุก ขางเมืองโคราทยกขัดสน ถ้าเจ้าพญาธรรมานายไพร ๘๐๐ คนจะขึ้นมากก็ขอให้ เจ้าพญาธรรมาจัดแจงเอาลูกกระสุนดินดำขึ้นมาไว้ณเมืองโคราช ให้สิ้นกระสุนดินดำไซ้ มากอยู่ ถ้านายทัพนายกองขัดสนเมื่อใดจึงจะให้มารับประสุนดินดำ ณเมืองโคราช หนังสือ มาณวันศุกร์แรม ๔ ค่ำเดือน ๖ ปีภุณนพศก

๑ อ้ายพญาณรินเจ้าเมืองศรีภูมิให้การว่าณเดือน ๑ ปีจออุกคก อ้ายอดุเวียงจัน ใ้ให้ใ้อ้ายแก้วตำรวจกับไพร่ ๑๓ คนไปเอาตัวข้าพเจ้ามาหาอ้ายอดุเวียงจันณบ้านนครสาร ตำรวจว่าถ้าไม่ไปจับตัวศรีเสลีย ข้าพเจ้ากลัวก็มาหาอ้ายอดุบ้านนครสาร อ้ายอดุถามข้าพเจ้า ว่าจะไปด้วยกันหน่าไม่ไป ข้าพเจ้าว่าจะไปแล้วอ้ายอดุพาข้าพเจ้าลงไปเมืองโคราชประมาณ ไพร่ซึ่งมากับอ้ายอดุ ๙ พันเศษ ครั้นถึงเมืองโคราช อ้ายอดุให้หาพญาภักกระบัดกรมการ มาถามว่าลงไปเมืองเวียงจันด้วยกันหน่าไม่ พญาภักกระบัดกรมการก็ว่ายอมจะไปกับอ้ายอดุ เวียงจันๆให้อ้ายราชวงคุมไพร่ ๖๖๐ คนยกลงไปโลคร่วมเมืองสระบุรีแต่ตัวข้าพเจ้านั้น อ้าย อดุใ้ให้อ้ายคักกะลคอรกับไพร่ ๑๐๐ คน คุมกลับไปเมืองศรีภูมิ ให้โลคร่วมมาจับกันที่ทางสาม ม่อจะได้ไปเวียงจัน ข้าพเจ้าตามครัวชายหญิงประมาณ ๑๐๐ เศษ ออกจากเมืองสิภูมิ แต่ณวัน แรม ๑๓ ค่ำ ตามครัวมาถึงบ้านแทน อายอดุให้ตำรวจขึ้นมาเร่งให้ข้าพเจ้าตั้งค่ายณบ้านแทน ข้าพเจ้าตั้งค่ายยังหาแล้วไม่ จึงยกกลับขึ้นมาอ้ายอดุบอกข้าพเจ้าว่าครัวเมืองโคราชซึ่งให้เพีย รามพิไชยคุมไพร่ ๒๐๐ คน ไปถึงบ้านลำภูทพวกครัวรำนายไพร่ตายเสียหมดแล้ว ให้อาย สุทธิสารคุมไพร่ ๒ พันคน มีปืนสองร้อยบอกยกไปรบกับครัวโคราชนบ้านลำภูท อ้ายสุทธิสาร แดกหนีมา พวกครัวรำนายไพร่ตายเป็นอันมาก ก้ออ้ายสุทธิสารหนีมาถึงณบ้านแทน อ้าย สุทธิสารบอกอ้ายอดุว่าครัวลำไพร่ลาวตายเสีย ๖๐๐ เศษ แล้วอ้ายอดุกับอ้ายสุทธิสารข้าพเจ้า ก็พากันขึ้นมาถึงบ้านหนองบัวลำภู อ้ายอดุตั้งให้เป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภู แล้วอ้ายอดุ จัดแจงให้ตั้งค่ายไม้จี่รยาว ๓๐ เส้นกวางสิบหกเส้น อ้ายอดุจัดให้ข้าพเจ้ากับอ้ายปลัด หนองบัวลำภูคนเก่า อ้ายว่องจักบ้านบัว อ้ายท่ามของบานเทวีอ้ายอุปราชนบ้านภูเวียงอ้ายว่องวังบ้าน

หมโตต อ้ายตนามบ้านล้าภู คุมโพรพันแปดร้อยคน ปินคาบศรีลา ๓๐๐ บอกอยู่รักษาค่าย แล้วอ้ายอนุจัตคว์เมืองโคราชที่ไว้ใจได้ให้ข้าพเจ้า ๓๐ ครั้วชายหญิงประมาณ ๘๐ คนกับครั้ว ข้าพเจ้าพันเศศอยู่กับข้าพเจ้า แต่ครั้วอ้ายมีชื่อทั้งนี้บ้านโคราชอยู่ ครั้นอ้ายอนุกลับขึ้นไปถึง บ้านชมบ้อย ให้อ้ายราชวงเจ้าเมืองชลบทกับโพรครั้วลกรร ๖๐๐ คน กับปินคาบศรีลา ๘๐ บอก กลับลงมาอยู่รักษาค่ายกับข้าพเจ้าเข้ากันโพรลกัน ๒๓๐๐ ครั้ว ๘๐๐ คน ปินคาบศรีลา ๑๔๐ บอก ครั้นณวันเดือน ๕ คางขึ้น โพรลาว ๒๐ คน ซึ่งอ้ายอนุให้มานั่งทางอยู่เขาสามม่อ แดกหนักกลับขึ้นมาแจ้งความว่า กองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมาถึงเขาสามม่อได้รับกับกองทัพหน้าภูมัลลาวตัวนายตายคน ๑ จับโพรได้คน ๑ อ้ายปหลัดจัตนายโพร ๑๐๐ เศศ ปินคาบศรีลา ๓๐ บอก ลงไปสืบกองทัพแต่ก่อนนั้น อ้ายอนุมีหนังสือมาถึงให้ข้าพเจ้าขนเข้าตามบ้านระยะทางเข้ามาไว้ในค่ายถ้าชนไม่ทันให้คนไปเผาเสีย ครั้นณวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ข้าพเจ้ากับอ้ายปหลัดคุมโพร ๔๐๐ คน ปินคาบศรีลา ๔๔ บอก กับข้างสี่สิบเชื้อกลงไปชนเข้าบ้านลาด ครั้นเพลาประมาณสองยามเศศ อ้ายมีชื่อลาวกองหน้าที่ภูเวียงแดกหนักมา ข้าพเจ้ากับอ้ายปหลัดมาในเพลากลางคืน ถึงค่ายหนองบัวล้าภู รุ่งขึ้นเราข้าพเจ้ากับอ้ายปหลัดคนมีชื่อมอนครั้วออกจากค่ายไปแต่ข้าพเจ้ากับอ้ายปหลัดคนมีชื่อนายโพรพัน ๘๐๐ อยู่รักษาค่าย ข้าพเจ้าจึงใช้ให้กองกระเวน ซึ่งหนีไปบอกความกับอ้ายอนุว่ากองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมามากให้เร่งคิดอาณัติ อ้ายลาวที่ขึ้นไปยังหากลับมาไม่ ครั้นณวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ เพลาบ่ายกองทัพยกขึ้นมาถึง ข้าพเจ้ากับอ้ายปหลัดกำกับโพรรักษาน้ำที่ คนด่านยังสู้กันจนรุ่งขึ้นเพลาเราข้าพเจ้ากับอ้ายปหลัดคนมีชื่อแตกออกจากค่ายต่างคนต่างหนี กองทัพจับข้าพเจ้ากับหลานชายข้าพเจ้าคน ๑ โพร ๑๐ คน และเมื่อข้าพเจ้าไล่ครั้วมาถึงบ้านมอแก่นั้น ภออ้ายราชวงกลับมาแต่เมืองสระบุรี ถึงหนองภูทาเหนือลำปะเทีให้หาข้าพเจ้าไปแล้ว บอกความข้าพเจ้าว่า เดิมเจ้าเมืองลมหักเข้าด้วยกันแล้วๆหาเข้าด้วยกันไม่ บัดนี้เราคุมโพร ๖ พัน ๖ ร้อยหกคน ปินคาบศรีลาพันเศศ จะยกไปตีลมหักทางภูเวียง ให้อ้ายนามวง อ้ายเชียงโตเปนกองนำยกไปก่อน ครั้นอยู่มาอ้ายราชวงจับเจ้าเมืองลมหัก กับอ้ายอุปราสงลงมา ให้อ้ายอนุฆ่าเสียที่ลำปะเทีแล้วข้าพเจ้ารู้ว่า อ้ายราชวงรบกับกองทัพกรุงเทพฯ แดกหนักกลับไปเมืองเวียงจันทนาได้มาทางค่ายหนองบัวล้าภูไม่ แต่ค่ายหนองบัวล้าภูไป บ้านชมบ้อยแต่เข้าจนถึง มีลำคลองบ้านส้มบ้อยเป็นที่ลำนักแห่งหนึ่ง มีทางแยกไปทางซ้ายมือแต่เข้าจนถึงถึงค่าย ซึ่งอ้ายราชวงมาตั้งอยู่คนประมาณ ๖ พันเศศ มีทางดักข้ามหลังเขาไปอีกทาง ๑ แต่บ้านชมบ้อยถึงบ้านของข้าสารทางเข้าจนเพน มีเขาสองข้างของแคบ ปากช่องกว้างประมาณ ๔ วา อ้ายอนุให้ตั้งค่ายน่ากะดาน อยู่บนเนินเขาทั้งสองข้างปิดทางไว้ อ้ายสุทธิสารคุมโพรประมาณ ๔ พันคน ปินสองพันเศศ รักษาค่ายอยู่น้ำพรออยู่กลางค่ายภออาไธ แต่น้ำค่ายนั้นหาน้ำไม่ แต่ค่ายน่ากะดานไปถึงบ้านของข้าสารทางสามสิบเส้นเศศแต่บ้านข้าสารไปถึงห้วยบง ทาง ๔๐๐ เส้นเศศมีน้ำภออาไธ แต่นั้นไปถึงบ้านแม่น้ำโขงทางเข้าจนคำ ตามระยะทางมีน้ำภออาไธ

อยู่ครั้งเขียนอายุพยานรินฯออกความว่าเมื่ออ้ายปลัดยังไม่หนึ่นั้น บอกกับข้าพเจ้าว่าทางไปเมืองเวียงจันทน์นั้น ก็ตัดเดินตามหลังเขามา สามมอทางหนึ่ง ระยะทางเดินลำลอง ๔ คืบ อยู่คางวันขึ้น หารวมกับทางเขาที่มาไม และเมื่อวันแรม ๒ ค่ำเดือน ๕ อ้ายสุทธิสารบอกหนังสือมาถึงข้าพเจ้าว่า อ้ายโงบบอกหนังสือมาถึงอ้ายสุทธิสารอ้ายโงบตั้งค่ายอยู่เมืองกาลสิน คู่มือไพร่ ๔ พัน ระยะทางตั้งแต่กาลสินมา ถึงอ้ายสุทธิสารตั้งอยู่ทาง ๔ คืบ แต่อ้ายอุปฮาดเวียงจันทน์ตั้งค่ายอยู่บ้านหนองหาร ให้ให้อ้ายลาวลงมาบอกข้าพเจ้าว่ามีไพร่ ๔ พัน ถ้ามีกองทัพโหมมาแล้วให้บอกหนังสือขึ้นไปด้วย จ้ได้ลงมาช่วยแต่หนองหารมาค่ายอ้ายสุทธิสารระยะทาง ๔ คืบ แต่เจ้าเมืองขอนแก่นได้ครวมาอยู่บ้านสะแกงไพร่สะกัน ๒๕๐๐ แต่ตัวเจ้าเมืองขอนแก่นกับไพร่สะกันนั้นมารักษาภัยอ้ายสุทธิสาร แต่ครวเจ้าเมืองชลบทมาอยู่บ้านคางไพร่สะกัน ๒๘๐๐ เจ้าเมืองชลบทอยู่รักษาครว ให้แต่บุตรกับไพร่ ๔๐๐ คนมาอยู่กับข้าพเจ้าณค่ายหนองบัวลำภู เมืองนอกนั้นตามระยะทางมีมากอยู่ อ้ายอนุให้โลครวขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ เมื่ออ้ายอนุยังอยู่ที่ค่ายข้าพเจ้านั้น ว่ากับอ้ายสุทธิสารกับข้าพเจ้าผู้มีชื่อว่าการศึกครั้งนี้จะรับให้บุตรที่เขาของเคบ้าน้ำสาร ๔ อาวุธเป็นโลง ขี้ตายไม่ดอยแล้วเป็นอันขาด สิ้นคำให้การข้าพเจ้าเท่านี้

๑ วันเสาร์ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘ ปีกฤษณพศก พญาโกรสีให้ตามอายุเชียงยัน ๑ ไร่ เชียงยันให้การว่าอายุข้าพเจ้า ๔๕ ปี เมียข้าพเจ้าชื่อฮ้ามีบุตร ชาย ๓ หญิง ๑ (รวม) ๔ คน ข้าพเจ้าเป็นเลขสมเจ้าพญาโคราช ข้าพเจ้าอยู่ณบ้านสูงเนินทางใกล้เมืองโคราชวันหนึ่ง ณวันขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๙ เจ้าพญาโคราชให้นายหมวดนายกองคุมแลกบ้านสูงเนิน พระสุริยาภักดีข้าหลวงกองศักดิ์ขึ้นไปรับเอาเลขเมืองโคราช ซึ่งขึ้นไม่มีบุตรพระญาอยู่ณแขวงเมืองสุวรรณภูมิ เมืองร้อยเอ็ด เมืองกาลสิน นายหมวดเอาข้าพเจ้ากับนายจัน น้องเมียนาย(หมวด)ขึ้นไปถึงเมืองร้อยเอ็ดณะเดือน ๑๐ ค่ำขึ้น ๗ พระสุริภักดีกับข้าหลวงมีชื่อ(ขึ้น)ไปดักเลขอยู่ณ เมืองร้อยเอ็ดข้าพเจ้าเห็นคนที่เมืองร้อยเอ็ดมีอยู่ประมาณ ๓ พันครัวแลด พระสุริภักดีชำระได้ อ้ายเชียงโย อ้ายทิดดา เลขเมืองโคราชหนีขึ้นไปอยู่ณเมืองร้อยเอ็ด ๒ คน พระสุริภักดีมอบ อ้ายเชียงโย อ้ายทิดดาให้นายหมวดดูกับเอาตัวอ้ายเชียงโยตามพระสุริภักดีขึ้นไป ณเมืองกาลสิน แต่อ้ายทิดดาป่วยหาได้ไปไม่ ครั้นถึงเมืองกาลสินณเดือน ๑๒ ข้างขึ้น ข้าพเจ้ากับนายหมวดไปสืบหาตัวอ้ายทิดดาขาดตริโลกโคราชซึ่งหนีขึ้นไปอยู่กาลสินหาพบตัวไม่ได้ความว่า อ้ายทิดดาดีให้หนีขึ้นไปอยู่เวียงจันทน์แต่ณประกาศพัก พระสุริภักดีข้าหลวงมีชื่ออยู่ณเมืองกาลสิน นายหมวดกับข้าพเจ้าอยู่ที่โรงหลวงศรีสุนทอนข้าหลวงวังหน้า ข้าพเจ้าเห็นไพร่พลเมืองกาลสินมีอยู่ประมาณ ๑๐๐ ครัว แต่เรือนว่างมีอยู่ประมาณ ๑๐๐ เศษ ข้าพเจ้าถามชาวบ้านบอกข้าพเจ้าว่าที่เรือนว่างนั้น เจ้าของเรือนภักดีรักยักขึ้นไปอยู่เมืองสกลนครหลายปีแล้ว จะเป็นคนมากนักน้อยเท่าใด ข้าพเจ้าหาได้ถามไม่ครั้นอยู่มาณเดือนยี่ข้างแรมข้าพเจ้าเห็นอ้ายอุปราชเวียงจันทน์กับอ้ายโงบยกคนเวียงจันทน์ลงมา นาย ไพร่ ประมาณ ๓ พันคน ข้างพลายพังประมาณ ๑๐๐ ข้าง ม้า

ประมาณ ๓๐ ม้า แต่เป็น โหล่น น้อย ข้าพเจ้าหาเห็นไม่แต่หอภักดีฯละ ๒๐-๓๐ เล่ม ประมาณ ๑๐๐๐ เล่ม อ้าย อุปราซ อ้ายโงะ ยกมาตั้งอยู่หน้าเป่า ทางไกลเมืองกาลสินประมาณ ๑๐๐ เส้น หาได้ตั้งค่ายไม่ ในวันนั้นเจ้าเมืองกาลสินรู้ว่า อ้าย อุปราซ อ้ายโงะ ยกคนลงมาตีจเมือง กาลสิน เจ้าเมืองกาลสิน นาย โพร ๑๐๐ คน ภาทกันหนีไปอยู่บ้านจันเบี้ยได้ ๒ วัน พระสุริ ภัทติ พระเสนิพิทัก หลวงศรีสุนธร ภาทกันไปหาอ้ายอุปราซ ข้าพเจ้าได้ไปด้วยไม่ครั้นเพลากลางวันพระสุริภัทติกลับมา ข้าพเจ้าได้ยินพระสุริภัทติพูดว่าอ้ายอุปราซตามพระสุริภัทติถึงเจ้า เมืองกาลสิน พระสุริภัทติบอกว่าเจ้าเมืองกาลสินหนีไปอยู่บ้านจันเบี้ยแขวงเมืองกาลสินทาง ครึ่งวัน ข้าพเจ้าเห็นพระสุริภัทติ ข้าหลวงกองศึกออกไปหาอ้ายอุปราซทุกวันๆละครั้ง อ้าย อุปราซมาถึงเมืองกาลสินได้ ๓ วัน หนึ่งพลาบองพนข้าพเจ้ากับนายหมวดไปเที่ยว ตอนกัที่ริมฝั่ง น้ำเป่า เห็นอ้ายลาวเวียงจันพวกอ้ายอุปราซประมาณ ๒๐ คน ถือหอกดาบ แล้วมักเอาเจ้าเมือง กรมการเมืองกาลสิน ๕ คน ใส่สูทนามลุยคำมแม่น้ำเป่ามาฝั่งตะวันตก แล้วตัดศีรษะเสียไว้ ทั้ง ๕ คน ข้าพเจ้ารู้จักจำหน้าได้ แต่เจ้าเมืองกาลสินหนึ่ง เมืองแสนหนึ่ง เมืองจันหนึ่ง เมือง แพนหนึ่ง แต่อีกคนหนึ่งนั้นข้าพเจ้าหาจำหน้าไม่ได้ ข้าพเจ้านายหมวดจึงรู้ว่าอ้ายอุปราซเป็น กระบด ข้าพเจ้าอ้ายมวกกลับก็ภาทกันกลับมา ที่อยู่นายหมวดกับข้าพเจ้า จึงเอาความซึ่งอ้าย อุปราซ เวียงจันฆ่าเจ้าเมืองกรมการเมืองกาลสินแล้วให้หลวงศรีสุนธรฟังแล้ว ข้าพเจ้ากับนายหมวด จึงบอกกับหลวงศรีสุนธรว่า จะภาทกันกลับมาบ้านข้าพเจ้าณเมืองโคราช หลวงศรีสุนธรว่าเกิดเหตุ ขึ้นดังนี้แล้วจะภาทกันไปก็ไปเกิด แต่พระสุริเยะภัทตินั้นหาได้ไปบอกไม่ในวันนั้น ข้าพเจ้ากับ นายหมวด นายเชียงโย ไข่จัน ภาทกันหนีออกจากเมืองกาลสิน ณเดือนยี่ด่างแรม ๑ โกลีสิ้น เดือน ภาทกันเดินหนีลัดป่ามาคืนหนึ่งถึงบ้านตาชอนยางแขวงเมืองร้อยเอ็ดเพลากลางวัน พบ พวกลาวเวียงจันประมาณ ๑๐ คน ถือหอกดาบเดินมาไล่ครัวบ้านตาชอนยาง พวกไข่ลาว เวียงจันตามข้าพเจ้ากับไข่หมอกว่าลาวฤไทยจะภาทกันไปไหน นายหมวดกลัวหาพูดไม่ ข้าพเจ้าจึงบอกพวกไข่ลาวเวียงจันว่าข้าพเจ้ามีชื่อ ๔ คนนี้เป็นลาวบ้านสูงเนิน ไข่ลาวพวก เวียงจันจึงปล่อยข้าพเจ้ามา แล้วว่าถ้าเป็นไทยจะฆ่าเสีย ข้าพเจ้ากับนายหมวดคนมีชื่อภาทกัน เติรหนีลัดป่ามา หกคืนถึงเมืองไชยภูมิ ครอบครัวที่เมืองไชยภูมิปรกติดอยู่ยังหากวาดต้อนไม่ ข้าพเจ้ากับนายหมวดเข้าลำนอกอยู่เรือนหมอศรีคุณ พี่น้องนายหมวดข้าพเจ้าถามพวกชาว บ้านบอกข้าพเจ้าว่าไข่เวียงจันยกคนเวียงจันหนึ่งหนึ่งลงมาตั้งอยู่ณเมืองโคราชแต่เดือนสาม ไข่ราชวงลงมากวาดครัวเมืองสระบุรี และไข่ราชวงจะยกคนลงมามากน้อยเท่าใด แลบุตรหลาน เพียกวานผู้ใดมากับไข่เวียงจันนั้น ชาวบ้านหาได้พูดให้ข้าพเจ้าฟังไม่แล้วว่าไข่แลเจ้าเมือง ไชยภูมิลงมาอยู่กับไข่เวียงจันณเมืองโคราช ไข่เวียงจันจะกวาดครัวเมืองโคราชขึ้นมาแล้ว จะกวาดครัวเมืองไชยภูมิไปด้วยข้าพเจ้า ไข่ ปวย อยู่ที่เมืองไชยภูมิประมาณ ๔-๑๐ วัน ครั้น คลายปวยแล้ว ณเดือนสามจะเป่นขึ้นแรมจ่ามิได้ ข้าพเจ้ากับนายหมวดคนมีชื่อภาทกันมาจากเมือง ไชยภูมิ ๓ คืน ถึงท้องลางพันเทียมด่านโคราช ทางไกลเมืองโคราชวันหนึ่งพบครัวลาวโคราช

ประมาณ ๙-๑๐ ครัว ใช้พวกลาวเวียงจันทน์ กวาดต้อนขึ้นไป พวกครัวเอาสิ่งของบันทุก ข้าง
ตางข้างهابไปบ้าง ข้าพเจ้าดูที่ก็เรียพวกครัวที่พร้อมลูกพร้อมสัวก็ขึ้นบานตามใจไป ที่ลูกสัวติดอยู่
ในกองทัพเจ้าพญาโคราชซึ่งยกขึ้นไปเมืองขุนขันธ์อยู่แต่บุตรภรรยา ใช้ลาวพวกเวียงจันทน์กวาด
ต้อนไป ก็พากันร้องไห้หาเตมใจไปไม่ ข้าพเจ้าถามถึงครัวข้าพเจ้าพวกครัวบอกว่าครัวลาว
เมืองโคราช อ้ายเวียงจันทน์ให้ไปทางหนองบัวพะยุ ครัวไทยโคราช ใช้เวียงจันทน์ให้ไปทางตวันออก
แลทางหนองบัวพะยุ มาร่วมเมืองไชยะภูมิ ทางตวันออก มาร่วมแม่น้ำพาชี นายหมวด
นายจันทน์จึงว่ากับข้าพเจ้า ว่าใช้เวียงจันทน์มากกวาดครัวเมืองโคราชแล้ว นายหมวดนายจันทน์ก็จะไปตาม
ครัว นายหมวดนายจันทน์ให้ข้าพเจ้าไปตามครัว ข้าพเจ้านายหมวดนายจันทน์ กับข้าพเจ้าก็ต่างคนต่างไป
ข้าพเจ้าก็กลับเข้ามาสำนักอยู่ณเรือนตาดูเมืองไชยะภูมิ เห็นวาทครัวอยู่สามวัน พวกใช้ เวียงจันทน์
ไล่ครัวบ้านสูงเนินไปเมืองไชยะภูมิ ประมาณ ๒ ร้อยครัว ข้าพเจ้าภพครัวข้าพเจ้าก็ภาบุตรภรรยา
ข้าพเจ้ากับพี่น้องข้าพเจ้าไปณเมืองไชยะภูมิแต่ครัวบ้านสูงเนิน และครัวลาวเมืองโคราชนั้น พวก
อ้ายเวียงจันทน์กวาดต้อนขึ้นไปเวียงจันทน์ ข้าพเจ้าอยู่เมืองไชยะภูมิประมาณเดือน๑ครั้นณเดือน๕ ค่ำแรม
อ้ายแลเจ้าเมืองกลับขึ้นไปณเมืองไชยะภูมิ อ้ายแลพูดว่าเมื่อแรกอ้ายเวียงจันทน์ ยกลงมาเมือง
โคราชปลัดกองอ้ายแลไปฟ้องกับอ้ายเวียงจันทน์ว่าอ้ายแลไม่เข้าด้วยอ้ายเวียงจันทน์เกรงว่าจะ
ฆ่าอ้ายแลเสีย ครั้นอ้ายแลไปถึงพุงจาประสมประสาน อ้ายเวียงจันทน์นายไกรตจึงให้อ้ายแลนำ
ตำรวจเวียงจันทน์มากกวาดครัวเมืองไชยะภูมิขึ้นไปเวียงจันทน์ อ้ายแลอยู่ณเมืองไชยะภูมิได้ ๒ วัน ภ
อ้ายลาวตำรวจเวียงจันทน์ไปถึงเมืองไชยะภูมิประมาณ ๒๐ คนอ้ายแลกับอ้ายลาวตำรวจเวียงจันทน์
พากันกวาดต้อนไล่ครัวเมืองไชยะภูมิไปทั้งไท ลาว ประมาณ ๓๐๐ ครัว ครัวข้าพเจ้าไปด้วยแลเข้า
เปลือกที่เมืองไชยะภูมิ พวกครัวเอาไปไม่ได้มีอยู่เรือน ๓-๔ ร้อยคนทุกเรือนหาได้จุดเผาไม่
ข้าพเจ้าเดินครัวไปประมาณ ๙-๑๐ คืน ถึงเมืองภูเขียว อ้ายแลไปหาเจ้าเมืองภูเขียวทูลกับ
อ้ายแลว่าจะภาครวันให้เข้าป่าลัดมาทางตวันตกจะลงมาณกรุงฯ ครั้นอยู่ ๒ วัน อ้ายลาวตำรวจ
ไปเตือนเจ้าเมืองภูเขียวให้เดินครัวเจ้าเมืองภูเขียว ผิดว่าขอยข้างซึ่งอ้ายเวียงจันทน์เกณฑ์เอาไป
บันทุกทรัพย์สินของณเมืองโคราชขึ้นไปเวียงจันทน์กลับมาถึงก่อนจะได้บันทุกเสียบ้าง พวกครัว
อ้ายแลและชาวเมืองไชยะภูมิพากันยังอยู่ณเมืองภูเขียวประมาณ ๑๕ วัน เจ้าเมืองภูเขียวก็ยัง
หาภาครัวเข้าป่าไม่ ณเดือนห้าค่ำขึ้น อ้ายเวียงจันทน์ให้ลาวเวียงจันทน์ประมาณ ๒๐๐ คน ตัว
นายจะชื่อใดไม่ทราบ มีปืนคาบศิลาประมาณ ๓๐ บอก กระสุนดินดำบอกหนึ่งประมาณ ๙-๑๐
นัดหอกดาบครบมือกัน พวกอ้ายลาวเวียงจันทน์ไปบอกเจ้าเมืองภูเขียวกับอ้ายแลว่า อ้ายเวียงจันทน์
ให้พากันกวาดต้อนครัวขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ให้สิ้นเชิงถ้าไม่ไปจะฆ่าเสีย เจ้าเมืองภูเขียวกับอ้ายแล
ก็ผัดอ้ายลาวตำรวจอยู่ยังหาไปไม่ พวกอ้ายลาวตำรวจก็กลับไปหาอ้ายเวียงจันทน์บ้าง คุมครัว
อยู่ประมาณ ๑๔-๑๕ คน ครั้นณเดือน ๕ ค่ำแรม ๔-๕ ค่ำอ้ายเวียงจันทน์ให้บุตรอ้ายเวียงจันทน์
คนหนึ่งซึ่งมามากับลาวไพร่ประมาณ ๕๐ คน ปืน ๕ บอก หอกดาบครบมือกันถือหนังสือ
อ้ายเวียงจันทน์มาถึงเจ้าเมืองภูเขียว อ้ายแลในหนังสือนั้นว่าอ้ายเวียงจันทน์กลับไปถึงเวียงจันทน์แล้ว

ให้หาเจ้าเมืองกุยเขียว อ้ายแลขึ้นไปคิดราชการณเมืองเวียงจันทน์ แลบุตรไ้เวียงจันทน์ซึ่งมานั้น
รูปสันทัดคนผิวเนื้อขาวหน้ากลมอายุประมาณ ๒๐ ปี จะชื่อใดไม่ทราบ รุ่งขึ้นบุตรไ้เวียงจันทน์ก็คุมตัว
เจ้าเมืองผู้เขียวไ้แล เพี้ยกวานทำวเมืองไชยภูมิ ขึ้นไปณเมืองเวียงจันทน์ แลบ่าวไพร่เจ้าเมือง
กุยเขียวหาไ้เอาไปไม่ ครัน้อยู่ประมาณ ๓ วัน ไ้ลาวเมืองเวียงจันทน์นายไพร่ประมาณร้อยคน
ป็น ๑๐ บ่อ หอกดาบครบมือกัน มาณเมืองผู้เขียวไ้ลาวพวกเวียงจันทน์เข้าเก็บรับเอา ป็น
หอก ดาบ ขาวเมืองกุยเขียวแลเมืองไชยภูมิจนสิ้นเชิง พวกเมืองกุยเขียวไชยภูมิก็ยอมให้เครื่อง
สดราวุธไป กับไ้ลาวเวียงจันทน์โดยดีหาสู้รบไม่ แลไ้พวกลาวเวียงจันทน์จะเกณฑ์เครื่องสดราวุธไป
ไ้มากนักอย่าทำไ้ไม่ทราบ แลไ้พวกลาวเวียงจันทน์ก็กวาดต้อนพวกครัวเมืองกุยเขียวไปประมาณ
๓๐๐ ครัวแลครัวเมืองไชยภูมิกับทั้งครัวข้าพะเจ้านั้นก็กวาดต้อนไปด้วยหาไ้ผู้ใดหลบหนีไม่แล
พวกครัวเก็บเอาทรัพย์สินสิ่งของบันทุกข้างไปบ้างที่มีต่างก็บันทุกต่างไปบ้างหาบันไปบ้าง แต่
กระบือพวกครัวเอาไปมิไ้ทิ้งไว้ประมาณ ๒๐๐ เศษ เข้าไปเลือกมืออยู่เรือนละ ร้อย สองร้อย
กะบุงบ้างทุกเรือนไ้ลาหาไ้จุดเผาไม่ เมื่อไปตามทางพบบ้านในแขวงเวียงจันทน์บ้านแก บ้านคุด
ไ้เทียร มีเรือนบ้านละ ๑๔-๑๕ เรือนมีข้าเรือนละ ๕๐ กะบุง ร้อยกะบุงบ้าง ไ้ลาวหาจุดเผาเสียไม่ แต่
ครัวนั้นกวาดต้อนไปหมด ไ้เวียงจันทน์ไ้ครัวพวกข้าพะเจ้าไปณวัน ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ ถึงบ้านคุด
ไ้เทียร ไปจากบ้านคุดไ้เทียรอีกคืนหนึ่ง ยังทางอีกเข้าช่วงยาวจะถึงบ้านเหม็น ไ้ลาวตำหรว
เวียงจันทน์ภาคคนลงมาเก็บเอาขายพวกครัวเมืองกุยเขียว เมืองไชยภูมิไปเข้าค่ายหนองบัวลำ
ภูจนสิ้นเชิง หาไ้แบ่งไ้ให้อยู่รักษาครัวไม่ ชายอายุตั้งแต่ ๑๖ ปีขึ้นไปจนอายุ ๗๐ ปี ไ้ลาวกวาดเอา
ไปเข้าค่ายหนองบัวลำภู ไ้ได้คนเมืองกุยเขียวเมืองไชยภูมิ มากน้อยเท่าไ้ไม่ทราบเอาไปจนหมดกับ
เมือง ชลบท ร้อยเอ็ด พุทไทสง สิบม กับคนเมืองรายทางซึ่งกวาดไปร้อยคน ให้พญาณรินกับเพี้ย
สิงหนาดเวียงจันทน์ เปนแม่ทัพ กับไพร่หนองบัวลำภู ประมาณสี่สิบคนห้าสิบคน รักษาค่ายหนอง
บัวลำภู มีปืนคาบศิลา แปกะบอก ๔ กระบอก หอกดาบ ประมาณร้อยเล่มที่ไ้ไม่มี ปืน
หอกดาบ อ้ายพญาณรินไ้ตัดไม้ทำตะบอง ทำหลาวสำหรับมือ เมื่อข้าพเจ้าออกไปถึงค่าย
หนองบัวลำภู เห็นครัวบ้านหนองบัวลำภูยังอยู่กับบ้าน หาไ้กวาดต้อนไปไม่ กับครัวอ้าย
พญาณริน จะเปนลัทธิครัวไม่ทราบ แลค่ายนั้นทำด้วยไม้ไ้ตรงโรงรอบประมาณ ๓-๔ กำ
สูงประมาณ ๔ คอก ปลายเสาค่ายเจาะร้อยครัววางเสาค่ายออกไป ๔ คอก ขุดคูกว้าง ๔
คอก ฤก ๒ คอกเสก ค่าย ๔ เหลี่ยมๆหนึ่งยาวประมาณชั่วกำถั่งปืนคาบศิลา มีประตูหอรับ
๔ ประตูข้าพเจ้าเข้าไปรักษาค่าย เมื่อณวัน ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ ในวันนั้นอ้ายลาวกองกระเวนไปบอก
อ้ายพญาณรินว่าพบพวกกองทัพกรุงยกขึ้นไปภูเวียง อ้ายพญาณรินจึงให้เอาช้างประมาณ
๒๐ ช้างบันทุกครัวไ้พญาณรินกับครัวบ้านหนองบัวลำภูขึ้นไปณเวียงจันทน์ ครันณวัน ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๖
เพลาบ่ายกองทัพกรุง ผู้ใดจะเปนแม่ทัพแลไพร่มากน้อยเท่าไ้ไม่ทราบ ยกขึ้นไปตั้งปีกกัลลอหมาง
ค่ายประมาณ ๕-๖ เส้น อ้ายพญาณริน เพี้ยสิงหนาท ขึ้นมาเอาคนออกมาวางราย รักษาค่ายยืน
ห่างกันคล ๔-๕ คอกรอบค่าย อ้ายลาวพวกบ้าน พรวัว จิก หนองบัวลำภู กับอ้ายลาวเมือง

ตีมุมปาวอ้ายพญาณรินนั้น อ้ายพญาณรินอ้ายเพี้ยสิงหนาทให้ถือปืนหอกดาบรายกันไปรอบค่าย แต่อ้ายลาวจะเลข นอกกว่าเมือง ๔ มุมนั้น หามีปืนหอกดาบไม่ มีแต่กระบองข้าง ไม่รวมเสียเป็นหลวงบ้าง อ้ายพญาณริน พญาสิงหนาทที่มีมาตรจวนในค่าย แล้วสั่งกำชับว่า ถ้ากองไทปืนค่ายขึ้นไป ให้อากระบอกตีอาหลาวแทง ถ้าใครทิ้งน้ำที่เสีย ให้กองทัพไทแตกค่ายเข้ามาจะฆ่าเสีย ข้าพเจ้าได้ยินอ้ายพวกลาวครวญพูดกันว่าที่นี้ความตายมาถึงแล้วจะหนีออกจากค่าย ก็กลัวพวกอ้ายลาวเวียงจันทน์จะไล่เสียจะขึ้นอยู่พวกกองทัพอไทยแตกค่ายเข้ามาจะฆ่าเสีย แต่อ้ายลาวพวกบ้าน จิก พรวัว หนองบัวลำภู นั้นจะคิดสู้กองทัพอไทยไล่ตั้งกลัวประการใดข้าพเจ้าหาได้ยินพูดไม่ แล้วไทคนหนึ่งใส่เสื้อแดง หาได้ถืออาวุธไม่ เดินเข้ามาใกล้ค่ายประมาณ ๕ วา ก็ร้องถามเข้ามาในค่ายว่าพญาณรินอยู่ฤาไม่อ้ายเพี้ยสิงหนาท ร้องบอกออกไปว่าอ้ายพญาณรินหนีขึ้นไปเวียงจันทน์แล้ว อ้ายเพี้ยสิงหนาทว่ากับไทว่าเราเป็นทองแผ่นเดียวอย่ารบสู้กันแล้วไทก็กลับออกไปหาพวกไทเมื่อให้เข้ามาถามหาอ้ายพญาณรินไปตรวจค่ายหาอยู่ที่นั่นไม่ ศักครู่หนึ่งพวกกองทัพอไทยแอบไม่รายกันเข้ามาที่ละ ๔-๕ คน เข้ามาดูสนามเพละยังค่ายประมาณเส้นเสก อ้ายเพี้ยสิงหนาทร้องห้ามไปว่าอย่าเข้ามา พวกกองทัพอไทยไม่ฟัง รายกันมามากขึ้นทุกทีแต่แม่ทัพไทยนั้นข้าพเจ้าเห็นญวนกันลับปนรายกันไปหลายคนอ้ายเพี้ยสิงหนาทให้อ้ายลาวพวกถือปืนเอาปืนผลัดเปลี่ยนกันยิงออกไปตามช่องค่าย จะถูกนายไพร่ในกองทัพอไทยประการใดไม่ทราบ พวกกองทัพอไทยก็ได้ตอบลดค่ายเข้ามา ถูกอ้ายลาวเวียงจันทน์ในค่ายตายหลายคน ถูกอ้ายลาวบนหอรบตาย ๕ คน ยังสู้รบกันอยู่แต่เพละเย็นจนสว่างกระสุนดินดำสำหรับล่ากล้องบอกละ ๙-๑๐ นัด อ้ายลาวเวียงจันทน์ยิงเสียหมด ครั้นเพลากลั้วรุ่งอ้ายเพี้ยสิงหนาทกับบ่าว ๓-๔ คน ภากันหนีออกจากค่ายจออกทางไหนไม่ทราบ ครั้นรุ่งเช้าอ้ายลาวในค่ายพูดกันว่าอ้ายพญาณรินหนีไปแล้ว อ้ายลาวมีชื่อในค่ายก็ภากันปืนหนีออกจากค่าย ข้าพเจ้าก็ปืนเสาค่ายหนีโดดออกมาจะไปทางบ้านแม่น้ำหาครวข้าพเจ้าไปหาได้ไม่ พวกกองทัพอไทยจับเอาตัวข้าพเจ้ามา แต่พวกกองทัพอไทยฆ่าฟันอ้ายลาวตายเป็นอันมากจะประมาณหนีได้ แลอ้ายพวกลาวในค่ายซึ่งนอกจากกองทัพอไทยฆ่าเสียแลจับเป็นได้นั้นภากันแตกกระจิกกระจายต่างคนต่างหนีไป

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๙

๑ ข้าพระเจ้าหลวงมหาสิทธิไวยหาร ทาน

๑ ข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะก็พากันไปกับครัวทางผุเขียว ข้าพเจ้าไปแต่ ณ เมืองโคราช
เสมาได้ ๒ คิน จึงถึงเมืองไชยภูมิ แล้วข้าเจ้าเห็นอ้ายลาว เวียงจันทน์ประมาณ ๔๐๐ คนถือปืน
ถือหอก ถือดาบ ที่มีบ้างเดินท้าวบ้างเที่ยวไล่ครัวที่บ้านเมืองไชยภูมิ กับเจ้าเมืองไชยภูมิ
กับบุตรพระยาอ้ายลาวขับไล่ไป ให้ไปอยู่ณเมืองผุเขียว ข้าพเจ้าก็ตามครัวเจ้าเมืองไชยภูมิไป
ได้ ๒ คิน จึงถึงเมืองผุเขียว เจ้าเมืองไชยภูมิกับบุตรพระยาก็กวักกันเข้าอยู่ในเมืองผุเขียว
แต่ครัว ชาย หญิง มีชื่อ่นอกจากครัวเมืองไชยภูมินั้นอ้ายลาวเวียงจันทน์ขับไล่เลยเมืองผุเขียว
ไป ข้าพเจ้ายังอยู่อยู่ที่เมือง ๒ คิน ข้าพเจ้าเห็นอ้ายลาวเวียงจันทน์ประมาณ ๒๐๐ คน ถือเครื่อง
ศาสตราอาวุธที่มีบ้างเดินท้าวบ้างเข้าไปหาเจ้าเมืองผุเขียวจะพูดจากันประการใด ข้าพ
เจ้าทราบประมาณศักราชใหญ่หนึ่งข้าเจ้าจึงเห็นอ้ายลาวพวก ๒๐๐ คนแยกย้ายกันไปไล่ครัวเมืองผุ
เขียวเอาหอกทิ่มแย้ไล่ครัวไป ว่าถ้าไม่ไปภูจะฆ่าเสียบ้าง ที่ไปไล่คุมเกาะเอาตัวเจ้าเมืองไชยภูมิ
เจ้าเมืองผุเขียวไปบ้าง อ้ายลาวที่มาเกาะว่าอ้ายเวียงจันทน์ให้มาเกาะเอาตัวไป ข้าพเจ้ากับอ้าย
นันทะก็ตามครัวเมืองผุเขียวไปได้ ๒ คินภอข้าพเจ้าป่วยให้ลงราก ข้าพเจ้าแวะหลีกเอาไสอยู่ที่บ้าน
ภูตะแดง เป็นบ้านร้างในป่า อ้ายนันทะก็อยู่รักษาพยาบาลข้าพเจ้าประมาณ ๒ คินลาว
ชาย หญิง พวกครัวเมืองลพประมาณ ๒๐ คน แวะเข้าไปที่บ้านร้างที่ข้าพเจ้าป่วยอยู่บอกข้าพเจ้า
ว่าอ้ายลาวเวียงจันทน์ขับไล่มาหาไม่มีข้ากินไม่มีแล้ว จึงแวะเข้ามาหาข้ากินแล้วบอกข้าพเจ้าต่อ
ไปว่า อ้ายเวียงจันทน์ตั้งกองทัพอยู่หนองบัวลำภูแล้วให้หาเจ้าเมืองผุเขียวไชยภูมิไปแล้วฆ่าเสีย
ลาว ชาย หญิง ๒๐ คน ก็ได้เข้าเปลี่ยนในตะลอมที่บ้านข้าพเจ้าเอาไสอยู่นั้นใส่หาบ ออกจากบ้าน
ร้างไป ครั้นข้าพเจ้าค่อยหายคลายป่วยขึ้นข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะก็พากันไปจากที่นั่น เดินลัด
นอนค้างอยู่กลางป่า อยู่ ๒ คิน จึงออกถึงทางใหญ่ ข้าพเจ้าหยุดหนึ่งหายเหนื่อยอยู่ที่ริมไม้
ทางครู ๑ ข้าพเจ้าเห็นกองทัพไทเดินไปตามทางข้างม้าผู้คนก็มากข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะก็ใจก็ถึง
หาบไว้วิ่งไปหากองทัพไทแล้วร้องทักข้าพเจ้าว่าอ้ายลาว ๒ คนนี้มาแต่ไหน ข้าพเจ้าบอกว่า
หลบหลีกซ่อนนิพวกเวียงจันทน์อยู่ในป่า หาบข้าพเจ้ายังวางไว้ที่ต้นไม้ริมทาง พวกทัพไทก็ค้นรับขับให้
ข้าพเจ้าไปเอาหาบของข้าพเจ้ามา แล้วภาข้าพเจ้าเข้าไปหาเจ้าพญามหาโยธา แล้วถาม
ข้าพเจ้า ๆ บอกความยังข้าพเจ้ากล่าวมาว่าข้าพเจ้าเที่ยวติดตามหาบุตรพระยาข้าพเจ้าและ
บิดา มารดา อ้ายนันทะอ้ายลาวเวียงจันทน์ขับไล่มาหาไม่มี ข้าพเจ้าจะได้สนใจมากับ
อ้ายลาวเวียงจันทน์ ๆ จะได้ขับไล่ข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะนั้นด้วยหาไม่ เจ้าพญามหาโยธา ตั้งค่าย
อยู่ที่นั่นจะเป็นชื่อคินเรียกว่าป่าอะไรไปทราบที่ทัพไทว่าเป็นที่สำนักอ้ายเวียงจันทน์มีโรงใหญ่ ๕
ห้องมีเฉลียงรอบมีหนองน้ำก็มี แต่ข้าพเจ้าอยู่ในค่ายนั้น ๒ คิน พวกทัพไทจึงเอาเชือกผูกเอา
ข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะ แลเจ้าพญามหาโยธากับมอญไพร่ประมาณ ๓๐๐ คน คุมข้าพเจ้ามาส่ง

ที่หนองบัวลำภูค่ายกรมหมื่นนครไชยที่ กรมหมื่นเสนาบริรักษ์ ที่ย้ายลาวเวียงจันทน์แตกหนีไปได้ ๔ คืบแล้ว เจ้าพญามหาไชยากับมอไพร่ จ่าตะโคง ข้าพเจ้าจำอ้ายนันทะภาลงมาได้ ๕ คืบ ถึงแม่น้ำพิกองทับหลวงส่งข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะเข้าไปใส่ตะรางไว้ แล้วนายกองทัพหลวงตาม ข้าพเจ้า ๆ ให้การยังข้าพเจ้ามา จึงไปฎพระรารหานไท่ทงหาได้ลงพระรารหาชาเขียนข้าพเจ้า อับอ้ายนันทะไม่ ข้าพเจ้าต้องจำอยู่ในค่าย ๔ คืบ แล้วมีรับสั่งให้พวกมอประมาณ ๒๐-๓๐ คนจ่าตะโคงข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะลงมาส่งให้ เจ้าพญาธรรมมาณเมืองโคราชลงมา ประมาณ ๔-๕ คืบ เจ้าพญาธรรมมาณส่งข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะ ลงมากรุงเทพฯ ขอเดชะ

๑๑ ตามอ้ายทิดมีให้การว่า บิดาข้าพเจ้าชื่ออ้ายทิดเขียวมารดาข้าพเจ้าชื่ออิม่าแปลลาว ชาวปากคึกมาอยู่ณบ้านแกบ็อง แลบิดามารดาข้าพเจ้าตายตั้งแต่ข้าพเจ้าอายุคุมได้ ๔๖ ปีมี พรยาชื่ออ้ายเขียวแปลลาวพูดคำเขาเมืองเชียงใหม่มียุตร ๔ คน ตาย ๒ ยัง ชาย ๑ หญิง แล ข้าพเจ้ามาอยู่กับพรยาข้าพเจ้าณบ้านลาวให้แขวงเมืองสระบุรี ข้าพเจ้าเป็นบ่าวนายจัน ลุนกองกบ็อง ณ วันอังคาร ปีมะแมชก ข้าพเจ้ารับเลี้ยงกระเป๋มื่อชื่อ ณ บ้านหลวงแขวงกรุงเก่า ได้ ๕ คืบ ข้าพเจ้ากลับมาบ้าน ข้าพเจ้าหาเห็นพรยาแลบุตรข้าพเจ้าอยู่ที่เรือนไม่ มีแต่เข้าปลา อาหารอยู่ในตู้หามีเจ้าชองรักษาไม่ ข้าพเจ้าเดริมาตามทางหลวงภบศรวลาว ชาวบ้าน หนองหอยโกเขาหลังบ้านถ้ำราบ ข้าพเจ้าจึงถามพวกครวว่าจะไปค่างไหนลาวครวบอกข้าพเจ้า ว่าอ้ายราชวงเมืองเวียงจันทน์มากวาดไล่ต้อนครวจะเอาไปเมืองเวียงจันทน์แลข้าพเจ้าประมาณครว บ้านหนองหอยโกเขาทั้งชายหญิงเล็กใหญ่ประมาณ ๕๐ ครวเป็นคนสองร้อยเศษเห็นพวกครว หนาวสั่นเบียงอาหารบ้าง ที่เปนชายนั่นถือหอกดาบบ้างมีพวกลาวบ่าวอ้ายราชวงถือหอกดาบ กำกับครวไปประมาณ ๑๐ คน ข้าพเจ้าดูครวที่ไปนั้นข้าพเจ้าเห็นพวกครวชายหญิงขึ้นบานสมักไปก็ มีบ้าง ข้าพเจ้าก็เดริตามครวทั้งนั้นมาเที่ยวหาบุตรพรยาข้าพเจ้าก่อนเพลาลบค้ำมาถึงห้วยบกอก ปากคง ข้าพเจ้าเห็นอ้ายราชวงกับลาวเมืองเวียงจันทน์ตั้งค่ายร่อนนามอยู่มีคนประมาณ ๓๐ คน ชายหญิงใหญ่น้อยห้าร้อยเศษ แลอ้ายลาวซึ่งคุมครวบ้านหนองหอย บ้างโกเขามานั้น ข้าพเจ้า บินจับกับครวอ้ายราชวงคุมรักษาอยู่นั้น อ้ายราชวงจึงแต่งอ้ายลาวบ่าวอ้ายราชวง ๒๐ คนถือปืน ประมาณ ๓-๔ คนถือหอกดาบประมาณ ๑๕-๑๖ คน ไล่ครวทั้งนี้ไปในคงพญาไฟขึ้นทางเมือง โคราชข้าพเจ้าก็พลอยตามครวทั้งนี้มา ครั้นไปถึงมวกเหล็กอ้ายลาวซึ่งไล่ครวไปนั้นยุตพักครวอยู่ที่มวกเหล็ก ครั้นรุ่งเช้าไล่ครวออกจากมวกเหล็ก เพลายืนยุตครวอยู่ที่ทุ่งทวาร ครั้นรุ่งขึ้น ไล่ครวมาจนเพลายืนยุตอยู่ที่ท่าใหญ่ ครั้นรุ่งขึ้นไลมาเพลายืนถึงปากตะครองพันดงปนแดน เมืองโคราชแลเมื่อข้าพเจ้ามากับครวในดงนั้น จะได้ภพปะอ้ายลาวชาวเมืองเวียงจันทน์ตั้งค่ายอยู่ในดงแห่งใด ตำบลใดหาไม่ได้ แลอ้ายลาวเมืองเวียงจันทน์ซึ่งไล่ครวไปนั้นหากครวทั้งนี้ไปเมือง โคราชไม่ไล่ลอบไปทางเมืองสี่มุมหลังทางแม่น้ำพิกอง แลแม่น้ำพิกองกับเมือง ๔ มุมทางไกล กันประมาณห้าคืบ ครั้นถึงแม่น้ำพิกองแล้ว ไล่ครวทั้งนี้มาได้สี่คืบ ถึงแม่น้ำฝองแขวงเมืองผู้เขียว

ข้าพเจ้าจึงเหินย้ายลาวเวียงจันทน์ประมาณ ๑๑-๑๒ คนคุมครัวอยู่ข้าพเจ้าจึงภานุตรพรรยาข้าพเจ้า
แลย้ายลาวเวียงจันทน์ที่ไล่ครัวไปนั้น ก็เข้าบ้านจบอยู่กับย้ายลาวเวียงจันทน์ซึ่งคุมอยู่แม่น้ำโขง แล้ว
ข้าพเจ้าได้ยินย้ายลาวบ่าวย้ายเวียงจันทน์ ซึ่งไล่ครัวไปนั้นบอกกับครัวทั้งนี้ว่าอย่าให้ถูกร้อนไปเลย
ย้ายเวียงจันทน์บังคับคุมพลพระกรุณาขอพระราชทานให้แล้ว ๆ รุ่งขึ้นเช้าจะภาคครัวทั้งนี้ไปเมือง
เวียงจันทน์ ข้าพเจ้าจึงคิดกับพรรยาข้าพเจ้าว่า ซึ่งจะไปเมืองเวียงจันทน์นั้นหาญอมไปไหม่ พรรยา
ข้าพเจ้าก็พร้อมใจกัน ครั้นเพลาคิดข้าพเจ้า ฯ กับพรรยาข้าพเจ้าก็ภาบุตรข้าพเจ้าไปอยู่ในป่า
หลายวัน ครั้นรู้ว่าย้ายลาวเวียงจันทน์ไล่ไปหมดแล้ว ข้าพเจ้าจึงพาบุตรพรรยาข้าพเจ้าออกจากป่ามา
บ้านเล่าแขวงเมืองภูเขียวแต่หาหน ชาย หญิง อยู่ใหม่มีแต่เรือนร้างกับยุ้งข้าวอยู่ในบ้าน
ประมาณ ๔๐-๕๐ ยุ้งประมาณเข้า ๒๐๐ เกียงแสง ข้าพเจ้าเอาเข้าต่างกึงกับบุตรพรรยา
ข้าพเจ้า แลข้าพเจ้าภาคครัวมาอยู่ที่บ้านเล่าได้ประมาณ ๕ คีนภอกองทัพไทยขึ้นไปทางบ้าน
เล่า ข้าพเจ้าเห็นเข้าข้าพเจ้าก็ภา บุตร พรรยาข้าพเจ้าเข้าหากองทัพไทย ๆ ก็จับเอาข้าพเจ้า
บุตร พรรยา ข้าพเจ้าส่งลงมาดคายหนองบัวลำภู ๒ คีน เมื่อข้าพเจ้าหนีไปก็ติดอยู่ในคาย
หนองบัวลำภูก็ตี ข้าพเจ้าจะได้ภปะเนรสององค์หามีได้แล้วคุมข้าพเจ้ามาส่งคายหลวงแม่น้ำจะชี
แล้วส่งข้าพเจ้าต่อลงมาดกรุงเทพฯ และเปนความสัจ ความจริง จะได้รู้ว่าย้ายราชวงซึ่งตั้งอยู่ห้วย
กบอกลั้นทัพหลังจะไปตั้งอยู่ที่ใด แลย้ายเวียงจันทน์จะตั้งอยู่ที่ไหนข้าพเจ้าหาได้ยิ่นว่าย้ายลาว
ซึ่งคุมครัวไปพูดกันใหม่ ตามย้ายเชียงบุตรตีให้การว่า อายุข้าพเจ้าได้ประมาณ ๒๐ ปี บิดา
ชื่อย้ายที่ลาวพุงคำ มารดาข้าพเจ้าชื่อหนคำอยู่บ้านซอนขวางเปนป่าวพญาสระบุรีจะเปนมีใจจำมิ
ได้ประมาณ ๒ ปีมาแล้วบิดามารดาข้าพเจ้าตาย ข้าพเจ้าลงมาสำนักอาโลกินอยู่สืบนธอยู่
ณเรือนหลวงพนเมืองสระบุรีข้าพเจ้า หาเมียมมิได้ ย้ายพญาสระบุรียังหาได้คักขอมือข้าพเจ้า
ใช้ราชการใหม่ จะเปนมีเดือนวันใดข้าพเจ้าหาไม่รู้ไม่ วันหนึ่งพลากลางวัน ข้าพเจ้าเห็นชาวบ้านแตก
คีนยกครอบครัว ออกจากบ้านข้าพเจ้าถามว่าจะพากันไปไหน ชาวบาลบอกว่าย้ายราชวง
เวียงจันทน์ยกคนมาพัน ๕๐๐ มากวาดครัว เมืองสระบุรีขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ และตัวย้ายราชวงกับย้าย
ลาวเวียงจันทน์ ข้าพเจ้าก็หาได้เห็นใหม่ หลวงพนซึ่งข้าพเจ้า สำนักอาโลอยู่มั่นกัเกณฑ์รับสิ่งของ
ภาบุตรพรรยาออกจากบ้านแล้วบอกข้าพเจ้าว่าให้ข้าพเจ้า ขึ้นไปอยู่เมืองเวียงจันทน์ด้วยกัน
ข้าพเจ้าก็ไปกับหลวงพน ข้าพเจ้าเห็นชาวบ้านไทลาวมอญจีนพากันเกณฑ์รับสิ่งของ ลงจากเรือน
ภาคครอบครัวออกจากบ้าน สิ้นทั้งแขวงเมืองสระบุรี ยกไปทางดงพระญาไฟ แลพวกครัวเมือง
สระบุรีจะหลบหนีอยู่ในป่าบ้างหญ้าประการได้ไม่ ทราบแต่พวกครัว ซึ่งไปทันจะเต็มใจไปๆ
ๆมิละหนักไปข้าพเจ้าหาได้ตามผู้ใดไม่ แต่เห็นพวกครัว เหนงอยู่หาขึ้นบานไม่ ข้าพเจ้ากับ
ครัวหลวงพน จะเปนสักขีณข้าพเจ้าจำมิได้ พันดงพระญาไฟไปแล้ว พวกครัวพากันเดินไปทางเมือง
ภูเขียว หาได้ภปะกับย้ายเวียงจันทน์ไม่ แต่พวกครัว ซึ่งไปกับย้ายหลวงพน เปนคนชายหญิง
ใหญ่น้อยประมาณพันเสด ย้ายหลวงพน ภาคครัวไปถึงหนองจอก เพลาพลบ ภพย้ายพญา
สระบุรี ข้าพเจ้าเห็นย้ายพญาสระบุรี ชีช้างภาคครอบครัวไปเป็นคนชายหญิงใหญ่น้อย

ประมารพันเสด อ้ายพญาสระบุรี ภัคครอบครวอยู่ที่หนองจอก เพลาค่ำ อ้ายหลวงพนไปหาอ้ายพญาสระบุรี ข้าพเจ้าหาได้ไปด้วยไม่ อ้ายหลวงพนจะพูดจาติดอ่านกับอ้ายพญาสระบุรี ประการใดไม่ทราบ ครั้นรุ่งเช้าข้าพเจ้าเห็นอ้ายลาวเวียงจัน โทคนหนึ่งขึ้นมาเมื่อใดไม่ทราบกับไพร่ประมาร ๔๐ คน ปืน ๖ บอก หอกแหลม ๑ กะสุนดินดำสำหรับล่ากลิ้งจมาคนน้อยเท่าใดไม่ทราบ ลงไล่ครวตวรบุรีที่หนองจอก อ้ายพญาสระบุรี อ้ายหลวงพล ก็ภาครวไปกับพวกเวียงจัน ได้นำคืนถึงบ้านพันพราว ข้าพเจ้าป่วยลงจากเดินหนีได้ อ้ายพญาสระบุรี อ้ายหลวงพล ก็ทิ้งข้าพเจ้าเสีย ภาครวขึ้นไปเมืองเวียงจัน ข้าพเจ้าก็เข้าเอาโลอยู่กับพระสงฆ์วัดบ้านพร้าว ที่วัดบ้านพร้าว มีพระสงฆ์อยู่ ๑๐ องค์ พวกชาวบ้านพร้าวหาได้กวาดต้อนครอบครัวไปไม่แต่บ้านรายทางตั้งแต่ปากตงพญาไฟไป จนถึงบ้านพร้าวหลายบ้านจะประมารมิได้ อ้ายลาวกวาดต้อนครอบครัวไปแล้วเฝ้าบ้านเรือนอยู่ข้างซ้าย ประมาร ๒ ส่วน ยังเหลืออยู่ส่วน ๑ ข้าพเจ้าป่วยอยู่ ณ วัดบ้านพร้าวได้ประมารเดือน ๑ ข้าพเจ้าได้ยินผวกรชาวบ้านไปพูดกับพระสงฆ์ ที่วัดบ้านพร้าว ว่าอ้ายเวียงจันลงมากวาดครอบครัวเมืองรายทาง ได้ปืนไปหลายเมืองแล้ว พูดว่าอ้ายเวียงจัน จะกวาดเอาครัวขึ้นไปไว้เมืองเวียงจัน อยู่มาจะเป็นวันเดือนใดจำมิได้ อ้ายลาวเวียงจัน ๒ คนขึ้นมาเรวมาบอกนายบ้านพร้าว ว่ากองทัพกรุงฯขึ้นไปกุดช้างแปน แลกองทัพบกยกขึ้นไปมากน้อยเท่าใดอ้ายลาวหาได้ว่าไม่ อ้ายลาวเวียงจันสั่งว่า ให้นายทัพกวาดครัวบ้านพร้าว ขึ้นไปตั้งอยู่ ผังแม่น้ำของ ครั้นรุ่งเช้านายบ้านก็กวาดต้อนครัว ซึ่งมีอยู่ณบ้านพร้าว ประมาร ๑๐๐ ครัว ยุ่งเข้าแลบ้านเรือนอ้ายลาว หาได้จุดเผาเสียไม่ แต่ตัวข้าพเจ้านั้น อ้ายลาวเวียงจันหาได้ไถ่ถาม ว่าเปนลาวเมืองไหนไม่แล้วคุมตัวข้าพเจ้าไปไว้ในค่ายหลวง หนองบัวลำภู แต่ชายชาวบ้านพราวนั้น ข้าพเจ้าเห็นคุมครัวไป อ้ายลาวเวียงจันหาได้ไถ่ถาม ว่าเปนลาวเมืองไหนไม่ แล้วคุมตัวข้าพเจ้าไว้ในค่ายหลวงหนองบัวลำภู แต่ชายชาวบ้านพราวนั้น ข้าพเจ้าเห็นคุมครัวไป อ้ายลาวเวียงจันจะให้พวกบ้านพร้าวข้าพเจ้า รักษาค่ายหนองบัวลำภูด้วยเหตุไม่นั้น ข้าพเจ้าหาทราบไม่ อ้ายลาวเวียงจัน คุมตัวข้าพเจ้าไป ถึงค่ายหนองบัวลำภู เพลาค่ำข้าพเจ้าเห็นคน มีอยู่ในค่ายประมาร ๑๑๐๐ เสก ข้าพเจ้าได้ยินอ้ายลาวในค่าย พูดว่าอ้ายพญาณริน แม่ทัพรักษาค่าย แลตัวนายซึ่งอยู่ในค่ายนั้น ชื่ออ้ายเพีย สิงหนาท ตำรวจอ้ายเวียงจันคน ๑ อ้ายจางวางบ้านปอนคน ๑ จชื่อใดไม่ทราบและค่ายนั้นตั้งล้อม บ้านหนองบัวลำภู ทำด้วยไม้แก่น จะกว้างยาวเท่าใดไม่ทราบ เสาค่ายทำด้วยไม้แก่น มีสนามเพลาะบ้านเรือนในค่ายประคติดอยู่ แต่ครัวนั้นจมีอยู่ในค่ายเหตุไม่มีนั้น ข้าพเจ้าหาได้ไปดูไม่ แลอ้ายพญาสระบุรี อ้ายหลวงพล ผู้นาย ข้าพเจ้ากับอ้ายเวียงจันนั้นอยู่ที่ไหน ข้าพเจ้าก็หาไถ่ถามผู้ใดไม่ แลอ้ายลาวมีชื่อซึ่งอยู่ในค่ายนั้นจะเป็นลาวเมืองไหนบ้างข้าพเจ้าหาทราบไม่ ครั้นรุ่งเช้าพวกอ้ายลาวในค่ายซึ่งไปลาดกระเวนชีม้าเรว ๆ มาบอกกับพวกอ้ายลาวในค่ายว่า กองทัพไทยยกขึ้นไปถึงพะเนียง ทางประมาร ๕๐ เส้นจะถึงหนองบัวลำภู อ้ายลาวเวียงจันในค่ายเอาหอกขีดมาให้ข้าพเจ้า รักษาหน้าสนามเพลาะ แลอ้ายลาวมีชื่อถือปืนหอกดาบไม้รวก เข็มปลายกระบองบ้างนั่งขึ้น

เดียว รายไปตามค่ายทางกันประมาร ๓-๔ คอกแลฮ้ายลาวซึ่งถือปืนหอกดาบนั้น จะเป็น
ลักขีตนข้าพเจ้าหาได้สังเกตไว้ไม่ ครั้นประมารสองมือเข้าสูก ข้าพเจ้าได้ยินฮ้ายลาวพูดกันว่ากอง
ทัพไทยคงไปล้อมค่ายข้าพเจ้ากลัวหาได้ไปดูไม่ ข้าพเจ้าลงนั่งลับตานั่งลับหอกอยู่ในสนาม
เพลละ ครั้นเพลลาบ่ายได้ยินเสียงปืนกองทัพอญเข้าไปในค่าย พวกฮ้ายลาวในค่ายก็วิ่ง ออกไป
คราวละ ๔ นัด ครั้นเพลลาจนค่ำ เสียงปืนสงบลง ข้าพเจ้าพ่ย่อดัวขึ้นดูครั้งหนึ่ง เห็นฮ้ายลาวใน
ค่ายถูกปืนตายประมาร ๓๐ เสก ข้าพเจ้ากลัวก็มอปลงลับตานั่งอยู่ ในสนามเพลละดังเก่าจน
เพลลาเช้าข้า ข้าพเจ้าเห็นฮ้ายลาวซึ่งอยู่ในสนามเพลละเคียงข้าพเจ้าพากันแหกประตูค่าย
หนีออกมา ข้าพเจ้าก็ทิ้งหอกเสียวิ่งหนีออกมา พวกกองทัพอญอยู่ ๒ ค้างประตูพื้นแหงพวกลาว
ตายแป้นอันมากพวกฮ้ายลาวซึ่งหนีตาย พากันวิ่งหนีไปข้าพเจ้าหาไม่รู้แห่งทางไม่ก็วิ่งตามฮ้ายลาว
ไปประมาณชั่ววันหนึ่ง พวกกองทัพอญจับตัวข้าพเจ้าได้ เอาข้าพเจ้าไปจำค่าไว้ และพวกกองทัพอญ
จับตัวลาวได้มากน้อยเท่าใดไม่ทราบ ข้าพเจ้าได้ยินพวกกองทัพอญว่าจับฮ้ายพญาละระบุรี
ได้ บุตร หลาน ฮ้ายพญาละระบุรีนั้น จะจับได้ด้วยเหตุใดไม่ทราบ พวกกองทัพอญ เอาตัว
ข้าพเจ้าไว้ที่ค่ายสองวัน แล้วส่งข้าพเจ้ากับฮ้ายลาวนักโทษ จะเป็นสันชีคนข้าพเจ้าหาได้
สังเกตจำไว้ไม่ ส่งต่อต่อลงมาจนถึงกรุงฯ แลข้าพเจ้าเกิดณะบ้านหนองกว้าง แล้วลงมาอยู่ณ
เมืองสระบุรีได้สองปี แลบ้านอื่นเมืองอื่นนอกจากแขวงเมืองสระบุรี ข้าพเจ้าหาเคยไปมา
ไม่ ขอเดชะ ฯ

วันจันทร์แรม ๑ ค่ำเดือน ๗ ปีกุนนพศก ข้าพเจ้าฮ้ายนั้นณะให้การว่าบิดาข้าพเจ้า
ชื่อฮ้ายติตมานดาข้าพเจ้าชื่อฮ้าน เป็นลาวพุงดำชาวเวียงใหม่ มาอยู่ณเมืองสระบุรี มาณดา
ข้าพเจ้าตายข้าพเจ้ายังอยู่ในเรือนบิดา ข้าพเจ้าหาภรรยาไม่ได้ อายุเข้าสามสิบสามปี ข้าพเจ้า
เปนบ่าวฮ้ายกองสิริบ้านสระบุรี อยู่ ณ วันเดือน ๓ ปีจออัฐศก นายข้าพเจ้าใช้ให้ข้าพเจ้า
เอาไม้กงไม้โกบัง ลงมาส่งณกรุงเทพฯ ข้าพเจ้าก็ลงเพไม่ลงมากับฮ้ายสุขะมาตุละ ภามมาถึงบ้าน
ถ้าข้างเวียงร้าง ข้าพเจ้ารู้ข่าวว่าฮ้ายเวียงจัน มากวาดเอาครัวเมืองสระบุรีไป ข้าพเจ้ากับฮ้าย
มิชือ ทั้งแหวกกันกลับไปบ้าน ไปหาบิดา ข้าพเจ้าก็ไม่พบ ข้าพเจ้าเห็นแต่บ้านเรือนในเมือง
สระบุรี เปล่าอยู่หามิมีผู้คน ข้าพเจ้าจึงติดตามไปหาบิดาข้าพเจ้า ณ ทางบ้านกุดจะเคียน
ข้าพเจ้าจึงพบกับฮ้ายฮ้อนแล้วพากันมา ภามบาค่ายพญาราชโยธาตั้งอยู่ ณ ท่าข้ามบ่อย ข้าพเจ้ากับ
ฮ้ายฮ้อนก็พากันเข้าไปหาพญาราชโยธา ก็เอาข้าพเจ้ากับฮ้ายฮ้อนไว้คืนหนึ่ง แล้วพากันไปค่าย
หนองบัวลำภู อยู่คืน ๑ ข้าพเจ้าเห็นเนรสององค์อยู่ที่ค่ายหนองบัวลำภู กองทัพอญ คุณไว้แล้วส่ง
ข้าพเจ้ากับเนร สององค์ และผู้มีชื่อนอกกว่าข้าพเจ้านี้ หกคนเจ็ดคน ลงมาณค่ายหลวงแม่น้ำ
พระชัย ครั้นถึงค่ายหลวงแล้ว เนรสององค์นั้นตีกจลิกเองภาวใคร ให้ตีกนั้น ข้าพเจ้าไม่รู้ขอเดชะ ฯ

๑ ข้าพเจ้าฮ้ายปลองลาวให้การว่า เดิมข้าพเจ้าอยู่เมืองยดโศทธร ข้าพเจ้าลงมาทำมาหา

กินอยู่ณบ้านณราย แขวงเมืองนครราชสีมา บ้านณรายกับบ้านพญาณริน ทางใกล้กันเข้าชัวเพน แลพวกลาวเมืองยดโสธร ลงมาได้พรรยาอยู่ด้วย ข้าพเจ้า ๑๐ คน เพลียเวียงคำเปนนายแต่กะเกณฑ์ราชการเมืองยดโสธร พวกข้าพเจ้าก็ต้องเรียอยู่ ณเมืองนครราชสีมา นั้น พวกข้าพเจ้าต้องหาผักปลา มาส่งณบ้านเจ้าพญาณครราชสีมา แต่เพลียเวียงคำกับพวกข้าพเจ้า ๑๐ คน นั้นแปลกเมืองยดโสธร ครั้นณวันอังคาร เดือน ๓ ค่ำขึ้น พวกตำรวจเมืองเวียงจันทมาตวาดควบ้านข้าพเจ้า ไปถึงบ้านพลเพข้าพเจ้าเห็นตั้งค่ายณบ้านพลเพ ไว้ได้ด้าน ๑ มีเรือนปลูกใหม่ ๒๐ หลัง พวกครัวย้ายพญาณริน ขึ้นอยู่บนเรือน แต่พวกครัวไปอยู่บ้านจิก ใกล้กับบ้านพลเพ ที่พญาณรินอยู่ประมาณ ๔๐๐ เส้นจะเป็นวันเดือนได้ข้าพเจ้าจำมิได้ ข้าพเจ้าได้ยินพวกพญาณริน ว่า ย้ายเวียงจันทยกไปถึงบ้านพลเพ ย้ายพญาณรินก็ไปกับย้ายเวียงจันท ถึงหนองบัวลำภู ครั้นข้าพเจ้าไปถึงหนองบัวลำภู แล้วให้ตำรวจลงมาไล่ครัวพญาณริน แลครัวข้าพเจ้าไปณหนองบัวลำภู ครั้นข้าพเจ้าไปถึงหนองบัวลำภู หาเห็นย้ายเวียงจันทไม่ เห็นแต่พญาณริน กับย้ายเพลียสิงหนาง อยู่ณค่ายหนองบัวลำภู อยู่ประมาณ ๔ วัน ย้ายพวกเวียงจันทให้คนลงมากระแวนณบ้านสามหมอบ พบพวกทัพไทกลับขึ้นไป บอกย้ายเพลียสิงหนาง ๆ ให้ขึ้นด่อนครัวขึ้นไปเวียงจันทให้อยู่รักษาค่ายแต่ ๑๓๐๐ คนแต่ย้ายเวียงคำนายข้าพเจ้า แลพวกข้าพเจ้านั้น ไ้ครัวไปทางเมืองภูเขียว อยู่ ณ ค่ายหนองบัวลำภู แต่ข้าพเจ้าผู้เดียว ครั้นกองทัพไทขึ้นไปถึง จะเป็นชีคำจำมิได้เพลียณกองทัพไทล้อมค่ายเข้าไว้ ๓ ด้าน ตัวข้าพเจ้าพญาณริน ให้ถือแหลนแอบค่ายอยู่ รบกันจนเพลากลางคืน ข้าพเจ้าได้ยินย้ายลาวเวียงจันท พูดว่าลูกดินกัมม ข้าพเจ้าเห็นเอาลูกเหมาหลอมแปนลูกปืน ครั้นรุ่งเช้าพวกเพลียสิงหนาง หนีออกจากค่ายพวกข้าพเจ้าก็พากันแตกหนีไปจากค่าย ไต่ประมาณ ๒ เส้น พวกกองทัพไทจับเอาตัวข้าพเจ้า กับพวก ๑๐ คนส่งมาณค่ายหลวง แล้วส่งมาณกรุง ขอพระ

๑ วันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีภุณพทก ฯ

๑ ตามย้ายเชียงกันยาให้การว่า อายุได้ ๔๔ ปี เมียชื่ออิจัน มีบุตรชายหญิง ๖ คน ชื่ออมาชื่อภา ชื่อวตา ชื่ออบัวชื่ออ้ายพรม ชื่ออ้ายมา ข้าพเจ้าเป็นปาวเพลียแลนในเมืองชลบท อ้ายพญาจันตเพช เป็นเจ้าเมืองตั้งอยู่ริมห้วยตครอง มีบุตรชายคนหนึ่งชื่ออ้ายราชวง อายุประมาณ ๓๐ เสด อ้ายพญาจันตเพช ปลูกเรือนเสาไม้จริง ฝา พื้น กดานทั้ง ๖ หลัง เขากดานหน้า ๒ นิ้ว กวางคืบหนึ่งต่ำแปนระเนียด ล้อมปั้งคนเรือนไว้ยาวประมาณ ๔๐ วา กวางประมาณ ๓๐ วา สูง ๖ คอก ทาษชายหญิงบอกอ้ายพญาจันตเพชปลูกเรือนอยู่ในรณยัดประมาณ ๒๐ หลัง มีฉางข้าวอยู่ในรณยัด ๕ ห้อง หลังหนึ่งใส่ข้าวเต็ม ประมาณ ๔๐ เกียน มีประตูเข้าออกสองแห่ง แต่อ้ายราชวงบุตรอ้ายพญาจันตเพชนั้นปลูกเรือนเครื่องไม้ไผ่ฝาแต่ ๒ หลัง บ้านเรือนข้าพเจ้ากับเรือนผู้มีชื่อปลูกเรียรายกันอยู่ รบระเนียด ประมาณ ๒๐๐ เรือน มีคนชายหญิงใหญ่น้อยประมาณพันหนึ่ง ข้าพเจ้ารู้ที่อยู่ว่าบ้านพญ บ้านทองกลาง บ้านแลนเจ็ก บ้านคามเบีย บ้านงิ้ว ฟิง บ้านคูชาษ บ้านภูงถึงบ้านเบือน้ำบ้านทรงแปน บ้านบอดุม บ้านเพือบึง บ้านคู บ้านคาม-

เลียน บ้านเมืองเพี้ย บ้านจตุณ บ้านหัน บ้านบัว บ้านคราว บ้านนาชา บ้านดอก บ้านกกคา
อยู่กับเมืองชลบท แลบ้านเรือนผู้มีชื่อ ๒๑ บ้านนี้จะมีคนชายหญิงมากน้อยเท่าใดไม่ทราบ ครั้น
อยู่ณวัน เดือน ๓ จะเป็นขึ้นแรมจำมิได้ ปิจอุฏคก อ้ายเวียงจัน อ้ายราชวง อ้ายสุทิสรา ยกคนลง
มาสองพันมาตั้งอยู่ที่บ้านคอนขะวันทางไกลกับเมืองชลบท ๒ คิน อ้ายเวียงจันใช้อ้ายลาวตำรว
๒ คนมาหาตัวอ้ายพญาจันตปะ อ้ายราชวงไปกับอ้ายลาวตำรวจไปหาอ้ายเวียงจันณบ้าน
คอนสวัน อ้ายพญาจันตปะ อ้ายราชวงจะไปพุดกับอ้ายเวียงจันประการใดนั้นไม่ทราบ เมื่ออ้าย
พญาจันตปะ อ้ายราชวงไปหาอ้ายเวียงจันนั้นเอาข่าวตามหลังไปด้วย ประมาร ๑๐ คน อ้ายพญา
จันตปะอ้ายราชวง ไปนอนค้างอยู่ที่อ้ายเวียงจันณบ้านคอนสวัน ๒ คิน แล้วกลับมาเมืองชลบท
อ้ายพญาจันตปะจึงหาอ้ายเพี้ยแสน อ้ายอุปะนหาซึ่งอยู่ในเมืองชลบทนั้นขึ้นไปบนเรือนอ้ายพญา
จันตปะ ข้าพเจ้าก็ถามไปแอบฟังอยู่ด้วย ข้าพเจ้าได้ยินอ้ายพญาจันตปะ อ้ายราชวงว่ากับอ้าย
เพี้ยแสน อ้ายอุปะนหา ว่าเดี๋ยวนี้อ้ายเวียงจันคิดกระดตอแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวจะยกลงมาตีกรุง
เทพฯ จึงให้อ้ายลาวตำรวจมาหาตัวไปณบ้านสวนว่าจะเล่นด้วยกันนฤกไม่ ถ้าจะเล่นด้วยกันแล้วก็
ให้เร่งกวาศครอบครัวเมืองชลบทแล้วลบล้านซึ่งขึ้น กับเมืองชลบทนั้นขึ้นไปเมืองเวียงจัน แต่
ใน ๒-๓ วัน ถ้าไม่ไปแล้ว อ้ายเวียงจันจะให้อ้ายลาวตำรวจ ตัดศีรษะอ้ายพญาจันตปะกับอ้าย
ราชวง รับคำอ้ายเวียงจันแล้วก็ต้องกวาศครัวไปบัดนี้อ้ายเพี้ยแสน อุปะนหา จะคิดยังไรเล่า
จะไปด้วยฤก ไม่ อ้ายเพี้ยแสน อ้ายอุปะนหา ว่าพ่อลูกจะพากันไปกับอ้ายเวียงจันก็ตามเถิดแต่
ตัวเราสองคน กับครอบครัวนั้นล้มยากยอมไป กับอ้ายเวียงจันแล้วจ อ้ายเพี้ยแสน อ้ายอุปะนหา
ก็ลงจากเรือน อ้ายพญาจันตปะมา ครั้นอยู่ประมาณสามวัน ในเดือนสามนั้นเพลเข้าสาย
อ้ายพญาจันตปะ อ้ายราชวง กวาศครอบครัวในเมืองชลบทที่ล้มกไปด้วยนั้นประมาณ ๒๐๐
ครัว เป็นคน ชาย หญิง ไหญ่น้อยประมาณพันหนึ่ง ช้าง ๒๐ ช้าง ม้า ๖ ม้า บันทุกต่างใส่เสบียง
อาหารไปกินประมาณ ๓๐ ตัว ปืนคาบิลลา ๕ กระบอก แต่ชายสกันนั้นมีหอกดาบถือครบมือกัน
แลทรัพย์สินของเสบียงอาหารของ อ้ายพญาจันตปะ อ้ายราชวง อ้ายลาวพวกครัว นั้นได้
ไปบ้าง ตกค้างอยู่ที่บ้านเรือนบ้างเมืองและบ้านเรือนยุงเข้าของอ้ายพญาจันตปะกับพวกครัวนั้น
ข้าพเจ้าเห็นยังดีอยู่หาผู้ใดจุดเผาไม่ แต่เสบียงอาหารที่พวกครัวเอาไปกินนั้น ข้าพเจ้าเห็นน้อย
หา กอกินไม่ ครั้นอ้ายพญาจันตปะ อ้ายราชวง ภาควัฒน์ไม่แล้ว ข้าพเจ้ากับอ้ายเพี้ยแสน อ้าย
อุปะนหา กับครอบครัวประมาณสิบสามครัวทั้งข้าพเจ้ามีคน ชาย หญิง ไหญ่น้อย ประมาณ
๕๐ คน พากันอยู่ที่เมืองชลบท มีช้างอยู่ ๕ ช้าง ม้า ๒ ม้า ปืน ๕ กระบอก ที่ชายสกันนั้นมี
งาว คาบ ถือครบมือกันทุกตัวคน อยู่ณวัน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๒ อ้ายพญาจันตปะ อ้ายราชวง
ใช้อ้ายลาวปาวมีชื่อ ๔ คน ช้าง ๒ ช้าง ม้าที่เมืองชลบทบันทุกเข้าเปลือกใส่ช้างขึ้นไปกิน ๒ หลัง
ช้างหนึ่งประมาณเข้าเปลือก ๔๐ กถอ ข้าพเจ้าถามบาวอ้ายพญาจันตปะ ว่าอ้ายจันตปะ
อ้ายราชวง ไปตั้งอยู่ที่ไหน จึงได้อาข้ามาขนเข้าไปกิน อ้ายลาวมีชื่อบอกข้าพเจ้าว่าอ้ายเวียงจัน
ให้อ้ายจันตปะ อ้ายราชวง ภาควัฒน์ไปตั้งอยู่บ้านภูเวียง หามักายคูไม่ อ้ายลาวมีชื่อ ๔ คน บาวอ้าย

จันตเทชนอนค้างอยู่ที่เมืองชลบท ๒ คืน แล้วก็ไป ช้ายเวียงจันทน์ก็ยกเลยมมาตั้งอยู่ณเมืองโค-
ราช ช้ายจันตเทษ ช้ายราชวง จะลงมาหาพูดกันกับช้ายเวียงจันทน์ที่บ้านคอรสอนั้นประการใด
ไม่ทราบ แต่ข้าพเจ้า กับช้ายเพี้ยแสน ช้ายอุปราช คิดกันว่าถึงช้ายเวียงจันทน์ ช้ายจันตเทษ
ช้ายราชวง ภากันยกครัวหนีจะอยู่ในเมืองชลบทไม่ไปแล้วด้วยคิดถึงเจ้าข้าแดงของเราอยู่ ครั้น
ณวันเสาร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๕ เพลาเย็น ช้ายเวียงจันทน์ให้ช้ายลาวตำรวจ ๒ คน ขึ้นม้าเร็ว
มาสองม้า ใส่เสื้อแดงมีมือถือ หอกดาบคลล่่มเข้ามาตีเมืองชลบท ร้องประกาศว่าช้ายเหล่านี้ยังไม่
ภากันกวาศครัวไปไหนๆ แต่เจ้าเมืองยังไปแล้ว ถ้าหมิงมิจะไปจะขึ้นอยู่ ภูจะเอาดาบตัดศีรษะ
ข้าพเจ้ากับ ช้ายเพี้ยแสน ช้ายอุปราช ช้ายพรมมาบุตรช้ายเพี้ยแสนคนหนึ่ง วยได้ดาบคลล่่ม
ภากันหนีเข้าป่าช้ายลาว ตำรวจช้ายเวียงจันทน์คนหนึ่งนั้น ขึ้นมาเร็ว มือถือหอกดาบลงไปในกวาศ
ครัวรายบ้าน ๒๑ ตำบลซึ่งขึ้นกับเมืองชลบทนั้น แล้วช้ายตำรวจก็ไล่กวาศครัว ชายหญิงบ้านข้าพ
เจ้าขึ้นไป ตามทางบ้านทม ๖ คืนถึงคูเวียง ที่ช้ายจันตเทษช้ายราชวงตั้งอยู่นั้น แต่เป็น ๔ บอ กับ
เครื่องลาตราวุทของพวกครัวนั้น ข้าพเจ้าเห็นช้ายลาวตำรวจ บ้านทุกหลังข้างไปด้วย แต่บ้าน
เรือนแลยุ้งข้า ที่เมืองชลบทนั้น ช้ายลาวยังหาได้จุดเผาไม่ ข้าพเจ้ากับช้ายเพี้ยแสน แลช้ายอุป
หาต ช้ายพรมมา ภากันแลคลล่่มติดตามครัวมาถึงคูเวียง ข้าพเจ้ากับช้ายเพี้ยแสน ช้ายอุป
หาต ช้ายพรมมา ก็เข้าหาครัวช้ายตำรวจเวียงจันทน์ ๑๐ คน ถือหอกยาว ซึ่งข้างข้างมีม้าบัง ใส่ขบ
ค้อน คุมพวกครัวเมืองชลบท ขึ้นไปจากคูเวียงแต่คืน ถึงค่ายหนองบัวลำภู แล้วช้ายลาวตำรวจให้
ข้าพเจ้ากับช้ายเพี้ยแสนช้ายอุปหาต แลพวกครัวเมืองชลบท เลือกเอาแต่ชายสกันประมาณ
๒๐๐ คน ทั้งข้าพเจ้าแลช้ายเพี้ยแสนอุปหาต อยู่กับช้ายพญาณรินณะค่ายหนองบัวลำภู
แต่ช้ายพญาจันตเทษช้ายราชวงกับลาวชายมีชื่อพวกครัวเมืองจันตเทชนอก มีช้ายลาว
ตำรวจเวียงจันทน์ ๑๐ คน ใส่ขบค้อนขึ้นไปถึงเวียงจันทน์ ข้าพเจ้าเห็นพวกครัวที่ไปนั้นร้องให้
เรียรายเดินไปตามทาง หาสุ่เต็มใจไปไม่ เมื่อข้าพเจ้าอยู่ที่ค่ายหนองบัวลำภูนั้น ได้ยิน
ช้ายลาวพูดว่าช้ายเวียงจันทน์ ใช้ให้ช้ายลาวตำรวจไปเผาเรือนยุ้งข้าเมืองชลบทเสียหมดแล้ว
ช้ายเพี้ยสั่งขนาดช้ายพญาณรินเนแม่ทัพอยู่รักษาค่าย ๆ หนองบัวลำภูทำค่ายไม่จริงจะ
เค้ารอ ๔ เดือน กว้างยาวเท่ากันประมาณ ๑๐ เส้น มีประตูหอรบ ๔ แห่ง ขุดคูสามด้าน
มีสนามพลาะขึ้นใน ขอบสูงพื้นดินสองคอก ภูสองคอก กว้างคอกเสด มีปืนคาบศิลาอยู่บนหอรบ
ประตูละ ๕-๖ บอก จะมีดินกระสุนอยู่มากนักอย่าทำได้ไม่ทราบ ปืนคาบศิลาอยู่ในค่ายมีอยู่ประมาณ
๓๐ บอก ดินกระสุนมีพร้อม มีคนในค่าย ชายสกันประมาณสองพัน ทั้งตัวข้าพเจ้า แต่พวกบ้าน
ข้าพเจ้านั้นช้ายพญาณรินเนแม่ทัพไว้ใจให้ถือไม้รวกปลายแหลม ข้าพเจ้าอยู่ค่ายได้ ๒ วัน
วัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ เพลาเย็น กองทัพไทยประมาณพันหนึ่งยกเป็นค่ายดับขุดสนาม
พลาะเข้ามาตั้งประชิดห่างค่ายช้ายลาวประมาณเส้นหนึ่ง พวกทัพไทย ๒-๓ คนเดินเข้า
ไปตามช้ายลาวเวียงจันทน์ว่าจะยอมถวายดอกไม้เงินทองๆไม่ ช้ายลาวเวียงจันทน์ว่าจะไป
บอกนายก่อน แล้วช้ายลาวไพร่เข้าไปบอกช้ายพญาณรินเน ๆ ปฤกษากับช้ายเพี้ย

ขนาด ๆ ว่าไม่เข้าด้วยไท อ้ายเพียสีหนะขนาดยวได้ปีนมาขึ้นอยู่ริมเสา ค่าย ยิงไทไปทีหนึ่งจะ ถูกหนุมิถูกนั้นไม่ทราบ แล้วหับไทก็ยิงค่ายพวกลาวรบสู้กันอยู่ แต่เพลายนจนเพลากลั่รุ่ง อ้ายลาวก็แตกกระจัดกระจาย อ้ายเพียสีหนะขนาดกับอ้ายจางวางบ้านบ่อ อ้ายเพียสีหนะขนาด อ้าย อุปะหัด กับอ้ายลาวเวียงจัน ๑๐ คน ภากันหนีแหกค่ายไปแต่เมื่อเพลากลั่รุ่ง ข้าพะเจ้าถือไม้รวก ปลายแหลมนั่งอยู่ในค่ายหาได้แทงพวกไทไม่ ครั้นเพลาลาซา อ้ายพะเจ้าวิ่งหนีออกมานอกค่าย พวกไทก็จับอ้ายพญาณะรินกับข้าพะเจ้า แลลาวมีชื่อได้ ๑๔ คน ทั้งข้าพะเจ้าแล้วส่งข้าพะเจ้ากับ อ้ายลาวมีชื่อ ๑๒ คน ลงมายังกรมหมื่นณะเรดโยฮี.

ราชการทัพเมืองเวียงจันหนึ่ ฉบับ ๑๐

ลงพระราชอาญาเขียนร้อยหนึ่ง ขอไว้ตามครัวของอ้ายพญาณะรินซึ่งหนีอยู่ที่หลังเขาวง หลังค่าย ให้อภัยณะรินให้อัยลาว ๒ คน จะเป็นบุตรตัว บุตรเขย ข้าพะเจ้าไม่ทราบหาได้ความไม่ให้ ไปตามให้อภัยณะรินกับพวกพะมาในกองทับไทย ฯ ไต่ไม่ทราบแล้วรับสั่งให้อาข้าพะเจ้า เขียนข้าพะเจ้า ตามอายุเขย เพช ตะปะเพช คนเก่า พญาจันตะปะเพช อายพญา คนใหม่ ตะปะเพช คำ ภา เปนลาว ไต่นั้นข้าพะเจ้าไม่ทราบ บวดเปนภิกษุมาอยู่วัดโตเมืองจันตะปะ . แล้วสึกออก จากภิกษุได้อัยสังฆาวบุตรอ จันตะปะเพช เปนพรรณา มีบุตรชาย ๖ เรือนเครื่องไม้ไม ๓ ห้อง ๒ หลัง ห่างกับระเณียด เพช ประมาณ ๒ เส้น พญาจันตะปะเพช คนเก่าตั้งอ้ายทิดคำ ภา ให้เปนพลีเส เมื่ออ้ายลาว เวียงจัน ขับไล่กวาสต้อนครอบครัว ภูเวียงนั้น ให้อภัยจัน ตะปะเพชกับอ้ายราชวง . ขานหญิง ครัวที่ไปนั้น อ้ายลาวตำรวจไล่ให้ไปตั้ง ค่ายหนองบัว ลำภู ฯ เหนือภูเวียงที่ . ข้าพะเจ้า ๖ คิน แต่ตัวข้าพะเจ้ากับอายอุปะหัด พลีเส ทั้งข้าพ เจ้านั้นอ้ายลาวตำรวจไล่ให้เข้าไปอยู่ ตัวข้าพะเจ้าเห็นพวกครัวซึ่ง.....

ให้การว่าบ้านเรือน

..... เจ้าเมืองชลบทว่าแก่แล้วไปมิได้ เวียงจันว่าไปมิได้ เจ้าเมืองชลบทก็กลับมา ครั้น ณ เดือนสี่ข้างขึ้นข้าพะเจ้าได้ ลาวพูดกันว่า ตำรวจเมืองเวียงจันมาณเมืองชลบท ๒๐ คน มีปืนสามบอกถือหอกดาบครบมือ . ตัวนายตำรวจนั้นชื่อได้ข้าพะเจ้าไม่ทราบ..... ครัว

ชายหญิงใหญ่น้อยประมาณคน ๒๐๐๐ แต่บ้านนาแดงจะไปหนองบัวลำภูทางคืนหนึ่ง ครั้นเมื่อ
ณเดือนหกข้างขึ้นย้ายเพี้ยสิงหนาทเมืองเวียงจันทน์ไปณบ้านนาแดงที่ครัวอยู่ เกนเอาคนครัวเมืองชลบท
แต่อายุ ๕-๑๖ ปี ขึ้นไป ได้คนประมาณ ๓๐๐-๔๐๐ คน เมืองแสนเมืองจันทบุหา...เมืองชลบท...ตัว
ข้าพเจ้าก็ต้องมากับเมืองแสน คืนหนึ่งถึงหอเอง...ให้ข้าอยู่ในค่ายหนองบัวลำภู ข้าพเจ้าเห็นคน
เมืองเวียงจันทน์อยู่ด้วยย้ายเพี้ยสิงหนาทประมาณ ๓๐-๔๐ คน เมืองกาลสินเมืองร้อยเอ็ดเมืองภูเขียว
เมืองพุกไทยลง เข้ากันหกเมืองประมาณ ๒๐๐๐ คน อยู่ในค่ายภูพานรินแสนนายใหญ่ ข้าพเจ้าอยู่
ในค่ายได้คืนหนึ่ง รุ่งขึ้นแปลพลแสนกองทัพอั้งขึ้นไปถึงล้อมค่ายข้าไว้สามด้าน พวกทัพอั้งถาม
ว่าใครเป็นนายอยู่ในค่าย จข้าด้วยเหตุไม่เข้า พวกข้าลาวเวียงจันทน์บอกว่าข้ายราชวง เป็นนายอยู่
ในค่ายไม่เข้าด้วย แล้ว ๆ พวกข้าลาวเขาเป็นยิงออกไปจากค่าย พวกกองทัพอั้งก็ยิงเข้าไปในค่าย
ครั้นเพลาค่ำพวกไท่ท้าวตบล้อมทั้งสามด้าน ย้ายเพี้ยสิงหนาทจ้าวเมืองเวียงจันทน์หนีออกมา
จากค่ายแต่เพลากลางคืน หาให้พวกลาวเมืองอื่นรู้ไม่ ครั้นเพลาค่ำข้ายลาวในค่ายพวกข้าพเจ้า
รู้ว่าย้ายเพี้ยสิงหนาทหนี พวกข้าพเจ้าก็แตกออกจากค่ายวิ่งหนีไป ได้ประมาณเส้นหนึ่ง กองทัพอั้ง
โฉบเอาตัวข้าพเจ้า กับอ้ายจันโคข ๑ เขียงกัญญา ๑ แล้วพวกไท่ส่งตัวข้าพเจ้า กับพวกข้าพเจ้า
สามคนมาณค่ายหลวงขอเดชะ ฯ ๖ @—

วันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีถุญพศก ได้ตามข้าพเจ้า ๆ อ้ายจันโคขให้การว่า
ข้าพเจ้าตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ บ้านส่วยพันแขวงเมืองชลบท อายุข้าพเจ้าได้ ๕๐ เสด็จพระยาข้าพเจ้า
ชื่ออั้ง มีบุตรชาย ๔ หญิง ๓ เป็น ๗ คน ข้าพเจ้าเป็นบ่าว พญาพระมยกกระบัตรเมืองโคราช
ครั้นอยู่ณวัน เดือน ๓ ขึ้นค่ำข้าพเจ้าจำมิได้ ปีจออดคก ข้าฯ ได้ยินผู้มีชื่อ พูดกันว่าอ้ายเวียงจันทน์ยก
กองทัพมาตั้งอยู่ณเมืองคอนสวัน ประมาณคนสัก ๒๐๐๐-๓๐๐๐ ว่าจะลงไปช่วยทำการพระ
บรมสมณกรุงเทพฯ แล้วอ้ายเวียงจันทน์ใช้ให้ตำรวจ ลงมาบอกพญาจันตะเทษกับเพี้ยสิงหนาท
ราชบุตเมืองชลบท ให้ขึ้นไปหาอ้ายเวียงจันทน์ พญาจันตะเทษกับเพี้ยสิงหนาทราชบุตก็พากันไปหาอ้าย
เวียงจันทน์ ณ เมืองคอนสวัน ไปได้ ๒ คืนแล้ว พญาจันตะเทษกับเพี้ยสิงหนาทราชบุต ก็พากันกลับมา
บ้าน ได้คืน ๑ อ้ายเจ้าเวียงจันทน์ก็ยกกองทัพมาณเมืองโคราช แล้วพญาจันตะเทษ จึงมาป่าวร้องแก่
ราชชาวนานว่าใครจะสมักไปกับอ้ายเจ้าเวียงจันทน์บ้าง ถ้าจะสมักไปกับอ้ายเจ้าเวียงจันทน์จะให้ไปอยู่
เวียง ถ้าใครมิสมักไปจะฆ่าเสีย เพี้ยแสนกับอุปฮาดจึงว่ากับพญาจันตะเทษว่าท่านจะไปก่อนก็ไม่
เกิด ข้ายังไม่ไป จะฟังดูก่อน ครั้นณวัน เดือน ๔ ค่ำขึ้นจะเป็นขึ้นค่ำข้าพเจ้าจำมิได้ พญาจันตะเทษกับ
เพี้ยสิงหนาท เพี้ยกลาง ก็ภาบุตรพระยาผู้คนบ่าวไพร่ยกไปจากเมืองชลบทไปอยู่บ้านผุได้
เดือน ๑ ครั้นณวัน เดือน ๕ ค่ำขึ้นแต่จะเป็นขึ้นค่ำข้าพเจ้าจำมิได้ อ้ายเจ้าเวียงจันทน์ใช้ตำรวจล่าวลง
มาไล่ครัวที่เมืองชลบทให้ไปอยู่บ้านคูเวียงให้สิ้นเชิง ถ้าผู้ใดมิไปจะตีสักกระเสีย ราชชาวนานกลัวก็
พากันยกครอบครัวไป อยู่ณบ้านคูเวียง ครั้นณวัน เดือน ๕ ค่ำขึ้น อ้ายเจ้าเวียงจันทน์ยกจากโคราช
ไปพักอยู่คูเวียงคืน ๑ แล้วยกไปอยู่บ้านหนองบัว แล้วอ้ายเจ้าเวียงจันทน์จึงใช้ให้ตำรวจล่าวมาไล่ครัวที่

บ้านคูเวียง ไปอยู่บ้านหนองบัว คราวที่ภักกันไปอยู่บ้านหนองบัว พญาจันตะเทษ จึงไปหาอ้ายเจ้าเวียงจัน ๆ จึงสั่งให้พญาจันตะเทษไล่ครัวให้ไปอยู่บ้านนาแดง อ้ายเจ้าเวียงจันก็จะยกไปทางตานป้าเข้าสาร พญาจันตะเทษไล่ครัวไปทางบ้านนาแดง ครัวไปถึงบ้านนาแดงได้ ๕ วัน อ้ายพญาณรินที่เป่นแม่ทัพอยู่ที่ค่าย บ้านหนองบัว จึงใช้ให้ตำรวจลาวมาจัด เอาคนผู้ขายที่ครัวบ้านนาแดง ๒๐๐ คน ทั้งข้าพเจ้าให้เจ้าค่ายบ้านหนองบัว ข้าพเจ้ามาขึ้นเอาหอกของอ้ายทิดโสภานหลานข้าพเจ้าได้เล่มหนึ่งมาเข้าค่าย ๆ หนองบัว กวางยาวประมาณสิบเส้น คนรักษาค่ายอยู่ ประมาณ ๑๒๐๐ คน มีปืนคาบศิลาลาอยู่ในค่ายประมาณ ๑๐๐ เลด อ้ายพรวกเวียงจันให้ข้าพเจ้า รักษาค่ายต่างตวันออก ครั้นณวัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ เหลาเยนทัพไทย เข้าไปตีค่าย ได้รบกันอยู่จนเพลาละหวาง ทัพลาวจึงแตกหนีไป ทัพไทยไล่จับเอาข้าพเจ้าได้มา จำข้าพเจ้าไว้ได้สองคืน จึงส่งตัวข้าพเจ้าลงมาที่ทัพหลวง แม่น้ำพริบได้สองคืนแล้วจึงส่ง ข้าพเจ้าลงมาณกรุงเทพฯ สิ้นคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านี้ ฯ ๕

๑๑ วันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีภูกุนพค ขุนภยพิณจ หมื่นวิเสฏ เวณแสนใจรับ

๑๒ ตามอ้ายเชียงมัน ให้กานว่า อายุเจ้าข้าได้ ๓๐ ปี เดิมบิดามารดา ข้าพเจ้า อยู่ณเมืองนครพนม ข้าพเจ้าก็เกิดณเมืองนครพนม ครั้นปีวอกขตก ข้าพเจ้าไปค้าขาย ณเมืองกาละสิน ข้าพเจ้าได้อีมา บุตรเชียงโคดเป่นภรรยาที่บ้านเอือ แขวงเมืองกาละสิน ข้าพเจ้าอยู่กินกับอีมาเกิดบุตรชายคนหนึ่ง อายุได้สามขวบบ้านเอือที่ข้าพเจ้าอยู่กับเมืองกาละสินทางประมาณ ๒๐๐ เส้น ข้าพเจ้าก็เป่นป่าวเจ้าเมืองกาละสิน ๆ ให้บุตรตวงข้าบ้านเอือเป่นนายหมวดคุมข้าพเจ้าเสียเงินเป่นค่าขี่มั้ง ผัวขาว ปีละค่าสี่

๑๓ ครั้นอยู่ณเดือน ๓ ค่ำขึ้นปีจอขตก อ้ายเวียงจันยกทัพมาตั้งอยู่เมืองนครราชสีมา แต่อ้ายอุปราชยกทัพไปตั้งอยู่ นอกเมืองกาละสินประ ๔-๕ เส้น คนประมาณ ๓ พันแล้วอ้ายอุปราชให้หาเจ้าเมืองกาละสินออกไปค่ายอุปราช ข้าพเจ้าเป่นคนถือคนโทนำตามเจ้าเมืองกาละสิน ออกไปค่ายเจ้าเมืองกาละสิน ก็ไปหาอ้ายอุปราช ๆ ถามว่าเจ้าเมืองกาละสิน ว่าจะไปเมืองเวียงจันด้วยอ้ายอุปราชๆไหมไป เจ้าเมืองกาละสินว่าไม่ไปแล้วจะขออยู่ อ้ายอุปราชว่าเจ้าจะอยู่ก็จะให้อยู่ไม่เอาไปดอก อ้ายอุปราชก็ให้เจ้าเมืองกาละสิน กลับไปเมืองกาละสิน อยู่วันหนึ่งอ้ายอุปราชให้หาเจ้าเมืองกาละสิน ออกไปณค่ายอีก ข้าพเจ้าก็ไปด้วยกันตามไปด้วยเจ้าเมืองกาละสินประมาณ ๕๐ คน มีหอกดาบไปด้วยครบมือกัน ครั้นไปถึงประตูค่ายอ้ายอุปราชพา...จากอ้ายอุปราช เกบหอกดาบแลหามคนเสีย มีให้ตามเจ้าเมืองกะละสินเข้าไปในค่าย แต่ข้าพเจ้าถือคนโทกับคนถือ...ตามเจ้าเมืองกาละสินเข้าไปในค่ายสองคน ข้าพเจ้า...อ้ายอุปราช...เมือง...ว่าเจ้าไม่ไป...เจ้าเมือง...สิน...แล้ว อ้ายอุปราชก็ให้จับเจ้าเมือง ก.ล.สิน... ..จงออกไปคางหลังค่าย...เจ้าเมือง... ..ใน...บ้านเรือนในเมืองนอกเมืองกาละสินเสีย. ภาวะขอครบครัวไปเมือง... บุตรภรรยาข้าพเจ้าก็ติดไปด้วยแต่ตัวข้าพเจ้ากับเชียง...เชียง... ..หนึ่เข้าอยู่ในป่า ครั้นรู้ข่าวว่ากองทับกุงฯ ยกขึ้นไปข้าพเจ้าก็...กันว...หา...หลวง ครั้นมาถึงบ้านพร้าว แขวงเมืองโคราชกับเมืองเวียงจันต่อ

กับ เชียงคำ เชียงโซ เชียงกำมา เชียงแก้ว หนีข้าพเจ้าไปแต่ข้าพเจ้าผู้เดียวเดิน.....หลวงยังหาถึง
ไม่ มาถึงบ้านพร้าวหนึ่งวันกับค่ายหนองบัวลำภู...ข้าพเจ้าเวลาน้องพน...พวกกอง...สามคนจับตัวข้าพ-
เจ้าได้มาส่ง...หนองบัวลำภูคืนหนึ่งแล้วส่งข้าพเจ้ามาค่ายหลวงแม่น้ำพื๋ย ข้าพเจ้าเห็นเงร
สององค์เคียงองค์หนึ่ง ยังบวดยองค์หนึ่งที่ค่ายหลวง ข้าพเจ้าได้ยินพวกกอง...ค่ายหลวงพูดกันว่า
เงรสององค์หนึ่งอยู่ในเมืองโคราช ข้าพเจ้าอยู่ที่ค่ายหลวงสองคืนแล้วส่งตัวข้าพเจ้ามาณกรุงฯ
ขอเลข ๗๖ ๐๗—

๐ วันเสาร์ แรม ๗ ค่ำ เดือน ๗ ปีกุญพศก พระวิสุทธรังษีเจ้ากรมพระคลัง นายมี มะหาดเล็ก
สุทรรตกรมพระราชวังบวรฯ ถือนหนังสือบอกพญาจาแสนญากรลงมาแต่ค่ายหลวง ฯ

๐ หนังสือ พญาจาแสนญากร มาถึงพญาทิศะนพพ ให้หนักั้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้
ทราบฝ่าละอองธุรีพระบาทว่า บังคมทูลพระกรุณาให้ทราบให้ฝ่าละออง ด้วยมีพระราชบัญชาไปฎกกล่าวให้
บอกลงมาว่าบอกข้าราชการลงมาแต่ก่อน ย้ายลาวยกลงมาตั้งสนามหลวงล้อมค่ายบ้านขมปอยแจ้ง
อยู่แล้ว ครั้นณวัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ เสด็จฯยกทัพหลวงขึ้นมาถึงตำบล...ที่ประทับพร้อม นมื่นรัก-
พิมานเปหัดตำรวจซึ่งให้...ราชการถือนหนังสือบอกพญาไกลโหมราชเสนาลงมาว่า กรมหมื่นนเรศวร
โยธินายทนายกอง กองหน้า ได้รับกับย้ายลาวณค่ายบ้านขมปอย แต่ณวัน แรม ๑ ค่ำ เดือน ๖
ไปจนณวัน แรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ ย้ายลาวคุมทัพข้าง ๗๐ ข้าง...กรมหมื่นนเรศวรโยธี กรมหมื่น
เสนีบริรักษ์ พญาไกลโหมราชเสนา พญาแสนญากร พญาท้าว... นายทนายกองได้รับกับกลาง
แปลงถึงตมบอน พญาจาแสนญากรถูกหอกขัดหลังข้าง ๔ เล่มปวยมากอยู่ นายทนาย นายกอง
ยิงข้างย้ายลาวตาย ๓ ข้าง ลำบากไปหลายข้าง ย้ายลาวแตกกระจัดกระจายไป ทับย้ายลาวซึ่งล้อม
ค่ายบ้านขมปอยก็แตกไปด้วย ย้ายลาวตายในทัพ ๑๓๔ คน เจบลำบากไปเป็นอันมาก จับเปน
ได้ ๓ นาย ได้ปืนเหล็ก ๕ บอก ปืนคาบศิลา ๑๓ บอก กระสุนโต๔๕๐๐ กระสุนราย๓๖๐๐ กระสุน
กับดินดำ ดินประสีขาว สุพันณกัน ม้า ๑๗ ม้า เครื่องเสตราอาวุธเปนอันมาก ณวัน แรม ๓ ค่ำ
เดือน ๖ หมื่นนเรศวรโยธีโดยมาตั้งอยู่ณหนองบัวลำภู ย้ายลาวติดหลังลงมาตามหลัง...
พันแสง ย้ายลาวยิงค่ายได้ยิงตอบได้ทัน ย้ายลาวถูกปืนตายคนหนึ่งลำบาก (สองคน) ย้ายลาว...
ไม่ได้ปืนหลักบอกหนึ่ง ครั้งพลาค่ายลาว (ยกออกไปร่ออยู่บน) เขประมาร ๒๐ เส้น กรมหมื่น
นเรศวรโยธีให้พญาพิไชยรณ...โพ...ให้...อำมาตย์คุมโพ...ห้าร้อยคน ให้พระนเรศวร
คุมโพ...ห้าร้อย (ให้หลวง) พิไชยรณคุมโพ...ห้าร้อยห้าสิบคน ยกหนุนขึ้นไป.....ย้ายลาว
ตั้งอยู่บนเนินเขา ๔ ค่าย ได้ยิงสู้รบกัน ย้ายลาวตัวนาย (ตายคนหนึ่ง) ย้ายลาวแตกหนีไป
กรมหมื่นนเรศวรโยธี นายทัพ นายกอง ๆ หน้าจะยกขึ้นไปตีทัพย้ายลาว (ซึ่งตั้งอยู่)...จัน
ไปจนถึงเมืองเวียงจัน แล้วว่าอุปฮาดเมืองหล่มสักภาครอบครัวเข้ามา ณค่ายหนองบัวลำภู
๒๐๐ เศษ สรร...คน (กรมหมื่นนเรศวร) โยธี ให้หมื่นรักพิมานคุมตัวบุตวงบุตรอุปฮาดกับ
โพ...๔ คนลงมา...นั้นได้มีตราไปถึง พญาไกรโกษา พญากระเสพรักษา (พญาราชโยธา)

หลวงปลัดพิมาย ทับหน้าทับหลัง (๔) ทับให้เร่งรีบคุมปืนใหญ่ กระสุนดินดำ ไประดมตีค่ายลาว ซึ่งตั้งอยู่ณด่านเข้าตานนั้นแจ้งอยู่แล้ว แลย้ายพญาณรินกับหลานย้ายพญาณรินนั้น ยังถือย้ายอะณูเวียงจันอยู่หาผืนหน้ามาข้างเราไม่ จึงให้เอาเลื่อย ๆ ศีะแปน ๔ แสกดัดหูดัดมือตัดเท้า แล้วตัดศิะเลียบประจารโวนะบ้าน .. จอกลมีให้หัวเมืองลาวทั้งปวงดูเยี่ยงหย่างกันสืบไป ณ วัน แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เสด็จฯ ยกขึ้นมาถึงตำบลเขาสามหมอ กรมหมื่นณะเรตโยธิให้พญากระลาโหมราชสนาบอกลงมาอีกฉบับหนึ่งว่า กรมหมื่นณะเรตโยธิ นายทัพ นายกอง พร้อมกันยกเข้าตีค่ายลาวตามระยะทางไปจนถึงด่านเขาสารอ้ายลาวแตกหนีกระจัดกระจายหากกลับไปเมืองเวียงจันไม่ อ้ายอะณูเวียงจันกฏูชีไพร่พลก็ไม่เชื่อถือ อ้ายอะณูเวียงจันคิดรวนเรอยู่

ครั้นณวัน ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๗ เพลาเช้าเสด็จฯ ยกขึ้นมาถึงค่ายหลวงลำชีน พญาไกรโกษาธิบดี พญากระเสทรักษาพญาราชโยธาหลวงปลัดพิมาย กองหน้าทัพหลวงยกขึ้นไปถึงหนองบัวลำภูบอกลงมาว่า (เมืองกำแพง) เมืองสระบุรี เสมียรตราเมืองโคราช ซึ่งย้ายลาวกวาดต้อนขึ้นไป ออกหากรมหมื่นณะเรตโยธิณะค่ายหนองบัวลำภูแจ้ง (ความ) ว่า อ้ายอะณูเวียงจันรู้ ว่ากองทัพหลวงเสด็จฯ ยกขึ้นมาจะสู้รบมิได้อพยบครอบครัวลงเรือหนีไปแต่ ณ วัน แรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ คราวไท ลาว จีน หนีมาจากเมืองเวียงจันเข้าหาประมาณพันแลศ รวบรวมไว้ณะค่ายหนองบัวลำภู กรมหมื่นณะเรตโยธินายทัพนายกอง ได้ยกขึ้นไปเมืองเวียงจันแต่ณวัน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๗...ทัพพญาไกรโกษาพญากระเสทพญาราชโยธาหลวงปลัดพิมายยกหนุนขึ้นไป ครั้นเพลาลพลค่ำ หมื่นไกรสุริยงหัวหมื่นพระตำรวจ ซึ่งให้ขึ้นไปสืบข่าวราชการ

ครั้นอ้ายลาวยกลงมาตีค่ายบ้านชมบ่อ ย้ายลาวล้มตายเปนอันมาก.....กรุงเทพฯ.....านเข้าสาร อ้าย.....ทั้ง เครื่องสา(ตรา)อาวุธ.....ไป...ณท่าศิลา แล้ว...(เจ้า)เมืองขอนแก่น).. ..(ครัวเมือง) หล่มตัก ครัวเมือง (ภูเขียว) ครัวบ้าน.....ลาวเวียงจันมา.....ณบ้านนา.....(กรุงเทพฯ).....จะตี.....กรมหมื่นณเรตโยธิให้หลวงเมืองๆโคราช ขุนณรงค์พิณาดหมื่นตักดานายไพร่ ๓๕๐ คน ยกขึ้นไปตั้งสกัดกันทางด่านสนมกองหนึ่ง แล้วให้นายบุญศรีกับเจ้าเมืองขอนแก่นถือหนังสือไปหัวเมืองทั้งปวง ซึ่งได้ (พูด) ให้กับเจ้าเมืองขอนแก่นไว้แต่ก่อนณวัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ขุนณรงค์พิณาดราช...ราชวงเมืองขอนแก่น เพี้ยพระ(นคร)เมืองชลบทเพี้ยศรี (เสาว) ราชเพี้ยศรีหนามมาแจ้งความ ว่า อ้ายอุปราชซึ่งตั้งอยู่ณหนองหาน กับอ้ายลาวซึ่งตั้งอยู่ณบ้านนาแต่งหนีไปเสียแล้ว กรมหมื่นณะเรตโยธิมิหนังสือให้ราชวงเมืองขอนแก่น เพี้ยพระนครเมืองชลบทไปเกณฑ์เมืองชลบทเมืองขอนแก่นยกมาณะหนองบัวลำภู เมืองสุวรรณภูมิ เมืองร้อยเอ็จให้ขึ้นทางหนองหานบันจบกันบ้านพันพร้าว แต่ครอบครัวเมืองร้อยเอ็จเมืองสุวรรณภูมิ เมืองชลบทเมืองขอนแก่น กรมหมื่นณะเรตโยธิ ได้จัดแจงให้ไปอยู่บ้านเรือน ตามภูมิลำเนา ครั้น ณ วัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ รอง (แพรง) เมืองสระบุรี เสมียรตราเมืองโคราชาภการยาเจ้าพญาโคราฆมา ๒ คน กับบุตรสามคน กับครอบครัวหนีมาแต่เมืองเวียงจัน ๓๐ ครัวชายหญิงใหญ่น้อยร้อยแลศแจ้งความ อ้ายอะณู

เวียงจันทน์ว่ากองทัพกรุงเทพฯ ยกขึ้นมาตีด่านเข้าสาธตต์กระจัดกระจายไป อ้ายลาวหากกลับไปเมืองเวียงจันทน์ไม่ อ้ายอะณูเวียงจันทน์จะกะเกณฑ์อ้ายลาวออกสู้รบหาได้ไม่ จึงภาครอบครัวหนีออกจากเมืองเวียงจันทน์สองเรือลงไปแต่ณวัน แรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ ว่าจะหนีไปเมืองพวนเมืองแก้วบ้าง กรมหมื่นณะเรตโยธิให้พญาทศโยทาพระณะรงค์.....ถึงนายไพร่พันสามร้อย ๕๐ คน ยกขึ้นไปก่อน ทักษกรมหมื่น (ณะเรต) โยธีกรมหมื่นเสนีบริรักษ์ได้ยกจากค่ายหนองบัวลำภู ขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ ณวัน ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘ แล้วถ้าจัดแจงครอบครัวเมืองหล่มตึก เมืองโคราช เมืองสระบุรี เมืองลาวฝ่ายตะวันออก เดินทางมาจากเมืองเวียงจันทน์มากน้อยเท่าใดจะบอกมาครั้งหลัง กรมหมื่นณะเรตโยธิได้มีหนังสือบอกข้อราชการให้ หลวงไกรทามาต หลวงภูทอกนี้ ถือไปถึงเจ้าพญาอภัยภูธร นายทัพนายกองให้เร่งรีบยกขึ้นไปบ้านจบกันณเมืองเวียงจันทน์จะได้คิดว่า (ราชการ) ต่อไปฉบับหนึ่งแจ้งอยู่แล้ว อนึ่งราชบุตรเมืองขอนแก่นนายบุญศรีจับอ้ายลาวได้ ๒๕ คน ปีนคาศิลา ๔ บอก กับนายมี นายเรือง หนีมาแต่เมืองเวียงจันทน์ ๒ คน กรมหมื่นณะเรตโยธิให้หมื่นไกรสุริยภักดีราชบุตร เพี้ยพระณะคร เพี้ยสีหนาม เมืองขอนแก่น กับไพร่ ๒ คน ลงมาเฝ้าทูลละอองฯ กับคุม นายมี นายเรือง ๒ คน อ้ายลาว ๒๕ คน ปีนคาศิลา ๔ บอก ลงมาส่งณะค้ายหลวงนั้น ได้มีตราบอกข้อราชการไปถึงพญาราชสุภาวະตีแม่ทัพ และเจ้าพญาโคราชให้เร่งตีเมืองปากคักให้สำเร็จโดยเร็วแจ้งอยู่แล้ว แลทัพนั้นจะขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาขึ้นไปทำลายล้างเมืองเวียงจันทน์เสียให้จงได้ แต่จับอ้ายลาวได้บ้างหนีลงมาบ้างได้ความอยู่ว่า อ้ายอะณูเวียงจันทน์เกณฑ์คนนอกในเมืองแลศกรครัวซึ่งกวาดขึ้นไปครั้งนี้ได้ ๒ หมื่น ๕ พันคน แบ่งไว้รักษามืองเวียงจันทน์ ๓ พันคน เกณฑ์ลงมาจับด่านเข้าสาธตต์ บ้านส้มป่อย หนองบัวลำภู ๒ หมื่น ๒ พันคน อ้ายลาวซึ่งแตกไปจากหนองบัวลำภู บ้านส้มป่อย ด่านเข้าสาธตต์ นั้นหากกลับเข้าเมืองเวียงจันทน์ไม่ อ้ายอะณูเวียงจันทน์คิดจะหนีไปเมืองพวน เมืองแก้วบ้าง ระยะทางแต่เมืองเวียงจันทน์ไปเมืองพวนทางเรือห้าคืน ขึ้นเรือบกไปอีกห้าคืนถึงเมืองพวนทาง ๑๒ คืน แต่ข้างดินหาได้ไม่อ้ายเวียงจันทน์หนีไปนั้นจึงไปเมืองพวนหนีไปแถวจะเอาเป็นแน่ยังมีได้ ถ้าเสด็จฯ ยกขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์แล้ว ราชการผันแปรประการใดจะคิดราชการต่อไปจึงจบออกลงมาครั้งหลัง อนึ่งเสด็จฯ กราบถวาย

ตามหลังขาสมาหมอนขึ้นไปจนถึงด่านของสมณะเหลนของหนานใหญ่มีน้อยครัวเมืองชลบท ครัวเมืองขอนแก่น ครัวบ้านพันพร้าว ครัวบ้าน (ทับ) ครัวบ้าน लाख ครัวบ้านแสน (ตอ) ครัวบ้านนาไร่ ครัวบ้านโป่ บ้านจิก บ้านหนองบัวลำภู ตึกหญิงใหญ่มีน้อยประมาณหมื่นเศษ ได้ให้พญาอัศดาเรืองเดชเร่งรีบยกขึ้นไปกลี้ยกล่อมครอบครัว ถ้าเสด็จพระราช...ไปถึงหนองบัวลำภูแล้ว จงเร่งจัดทัพในกองทับล่วงไปบ้านจบ (ทับ) ชูเนน ทัพพญาอัศดาเรืองเดช ทัพพญาปหัด...ของชาติของสมณะอีก แลเสบียงอาหารตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์ลงมาจนถึงเมืองโคราชมีอยู่เป็นอันมาก แต่เป็นข้าเนียวหาเป็นข้าเจ้าไม่ ได้มีตราลงมาถึงเจ้าพญามหาเสนาให้เร่งรีบตามเสด็จฯ ขึ้นไปชำระบวนทัพหลวง

แล้ว ให้เจ้าพญาธรรมาแต่งกองทัพขึ้นมารวบรวม...ครีวอยู่ณลำพืที่บ้านตฤษ จอกลำ...ด้วยแล้ว บัดนี้.....ลาวซึ่งราราษฎรเมืองขอนแก่นจับได้ให้...นาย... ..ส่งก่อน ๑๓ คน ปีนคานศรिला ๔ กบอก กับนายมีบัวพญา... ..หนีลงมาแต่เมืองเวียงจันทน์ คน ๑ ข้ายลาว ๑๒ คน กับนายเรื่องนั้น จสั่งลง (มา) ครึ่งหลังแต่ราราษฎร เพี้ยพรคนร เพี้ยศรีหนาม เมืองขอนแก่นนั้น ขอพระราราษฎรให้สืบ ตามข้อราชการ ได้จัดคำให้การเสมียรตราเมืองโคราช รองแพะเมืองสระบุรี...ด้วยแล้ว หนังสือ มาณวันจันทร์ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๗ ปีถุนพคกฯ। ๐—

๐ ข้าพเจ้าเสมียรตราเมืองโคราชให้การว่า ณวัน...ค้ำ เดือน ๓ ข้ายอนูให้หาตัวข้าพเจ้า ไปที่ค่ายข้ายอนู ข้าพเจ้าเป็นคนรักศาครอบครวัเจ้าพญาโคราช ให้ข้าพเจ้าทำบุญชี้ย (ราย) ข้าง คน ของเจ้าพญาโคราชไปขึ้นเป็นคนชายหญิง ๖๐๐ เสก ข้าง ๗๐ เสก ณวัน แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๓ ข้ายอนูให้ท้าวกระครอบครวัเจ้าพญาโคราชกับครวัข้าพเจ้า ตัวข้าพเจ้าออกให้ ข้ายศรีแพง ข้ายทองแดง กับลาว ๕ คน คูมไว้ในค่าย ครั้นณวัน เดือน ๔ เปนขีคำจำมิได้ ข้ายอนูให้ข้ายพรหมรังศรีคุมภรรยา ข้ายอนูซึ่งได้ตีเมืองโคราช ๔ คน ข้าง ๗๐ เสก บันทุกสิ่งของขึ้นไป ๆ กับตัวข้าพเจ้า ครวัข้าพเจ้า ครวัหลวงพิไชยไปด้วย ถึงบ้านพันพัวข้ายอนูคำมไปเมืองเวียงจันทน์ แต่ครวัข้าพเจ้า หลวงพิไชย ข้าพเจ้าครอบอยู่ที่พันพัวข้ายอนูให้ข้าพเจ้ากับภรรยาหลวงพิไชยอยู่ที่พันพัว ครั้นณวัน...ค้ำ เดือน ๕.. ข้ายอนูพาครอบครัว (เจ้าพวก) โคราชกลับขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ได้ประมาณ ๙-๑๐ วัน ข้ายสุทธิสารกลับขึ้นไปแต่หนองบัวลำภู ข้ายอนูว่าพันหลวงยกขึ้นมา (ทางด่าน) สามหมอบ ข้ายอนูเกณฑ์คน เกิมให้พญาณรินมาตั้งรับกองทัพหลวงที่หนองบัวลำภูได้ ๔-๕ วัน พญาณรินบอกหนังสือขึ้น ไปถึงข้ายอนูว่ากองทัพหลวงยกขึ้นมากครั้งนี้ ซึ่งจะรบสู้กันเห็นจะสู้ไม่ได้ พญาณรินจะขอลอยมา ตั้งมั่นรับอยู่ต่อหน้าข้าสาร ข้ายอนูจึงเกณฑ์คนหนึ่ง ๑ ให้ข้ายสุทธิสารเป็นทัพหน้าข้ายอนูเป็นแม่ ทัพยกมาถึงบ้านก้ามเกือก ข้าย... ข้ายชานน กลับมาแต่เมืองหล่มสักพูดกันประการใด ข้าพเจ้าหา รู้ไม่ ข้ายอนูให้ข้ายชานน ข้ายสุริย ข้ายพญาสรบุรี เปนแม่ทัพยกมารบที่บ้านขมปอย ตัวข้ายอนู กับอ้ายราชวง อ้ายสุทธสาร ข้ายเดือน ภาคันกลับคืนไปถึงเมืองเวียงจันทน์ ณวัน ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ ข้ายอนูให้ข้าย.....เรือ ๖ ลำนวัน...ค้ำ เดือน ๖ ข้ายอนูให้หลวงศรีเสนากับข้าหลวงมีชื่อ (๔๐ เสก)...หลวงสนี...อยู่ที่หนองหาร ครั้นณวัน แรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ เหลาเข้า ข้ายอนูพา บุตรภรรยาลงเรือภาคันลงน้ำไปทางใต้ เรือใหญ่ไต่ตามไปประมาณ ๖๐๐ เสก จไปทางไหนนั้น ข้าพเจ้าหาไม่รู้ ครั้นณวัน แรม ๒ ค่ำ เดือน ๖ เหลาคำ ข้าพเจ้าให้นาย...กับผู้มีชื่อเอาเรือคำม ไปรับภรรยา เจ้าพญาโคราช ที่สวนข้ายอนู..ได้แต่่นากบ้าน กับบุตรชาย ๒ หญิง ๑ (รวม) ๓ คน มากับครวัเมืองโคราช ๗๐๐ เสก กลับมาเฝ้ากรมหมื่นนครโยธิบอกล่งข้าฯ ลงมาแต่ครวันั้น ยังอยู่ณค่ายหนองบัวลำภู สิ้นคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านี้ ฯ ะ

๐ ข้าพเจ้าอาษารองแพะเมืองสระบุรีให้การว่า ณวัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๓ ข้าฯ ได้ร่ำว่า ข้ายราชวงลงไปด่อนครวัแต่แก่งค่นลงไปถึงบ้านถักวิ ณวัน แรม ๙ ค่ำ เดือน ๓ ข้าพเจ้ากับหลวง

แพ่งไปบอก หลวงรักผู้เบศ หมื่นอินเสนา ที่เมืองใหม่ว่า อ้ายราชวงศ์ดอนครัวบ้าน...บ้านด้าจัว
ไปหมดแล้ว หลวงรักผู้เบศ หมื่นอินเสนาบอกลงไปณกรุงเทพฯ ครั้นณวัน แรม ๑๐ ค่ำ
เดือน ๓ อ้ายเชียงโตคุมคน ๒๐๐ คน ลงไปกวาดครัวข้าพเจ้ากับครัวหลวงแพ่ง ราช หลิง
ประมาณ ๒๐๐ เศ ขึ้นมาถึงปากดงพญาไฟ อ้ายราชวงศ์.....๓๐ คน คุมครัวข้าพเจ้ากับครัว
หลวงแพ่งขึ้นมาถึงเมืองโคราช อ้ายอนุให้หาตัวหลวงแพ่งไปให้ค่ายอ้ายอนุ ๆ ให้ลาวมีชื่อคุมข้าพเจ้า
กับครัวขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ ครั้นณวัน แรม ๗ ค่ำ เดือน ๖ ครัวข้าพเจ้าขึ้นไปถึงบ้าน (พลับ)
ข้าพเจ้าเห็นกองทัບอ้ายลาวยกมาทางบ้านพลับจะตั้งด่านเข้าสาร ข้าพเจ้าหนีลี้กกองทัບอ้ายลาว
ไปทางบ้าน (ผอมไม้) ภายอ้ายอนุยกกองทัບมาคนประมาณหมื่น ๑ จะมาด่านเข้าสาร ครัวข้าพเจ้า
ขึ้นไปถึงบ้านพันพร้าวได้ ๒ วัน อ้ายอนุกลับขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ ณวัน แรม ๒ ค่ำ เดือน ๖
อ้ายอนุภาครอครัวนี้ไป ข้าพเจ้ากับหลวงแพ่งก็ภาครอครัวนี้กลับมาสืบระตราเมืองโคราชที่
บ้าน...แล้วพากันมาเผ่ากรรมหมื่นนครโดยี ณค่ายหนองบัวลำภู กรรมหมื่นนครโดยีบอกส่งตัว
ข้าพเจ้าลงมา...ข้าพเจ้า.....พันพร้าว นั้น ได้ยินพวกครัวพูดกันว่าอ้ายอนุเวียงจันทน์ฆ่าหลวง-
ศรีเสนา กับ (ครัวซึ่ง) มีชื่อ ๔๒ คน กับบุตรภรรยาเจ้าพญาโคราชด้วย แต่พญาสระบุรีกับพวกครัวลาว
เมืองสระบุรีนั้น หาได้พบกับข้าพเจ้าไม่ สิ้นคำให้การข้าพเจ้าแต่เท่านี้ ฯ๖๔ ๐—

๐ วันอังคาร แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๗ ปีภุมพศ ข้าพเจ้าเขียนทูลให้ทูลว่า อายุข้าพเจ้า-
เจ้า ๒๖ ปี บิดข้าพเจ้าตายเสีย แลยังแต่มาดข้าพเจ้าชื่อเสนาในน้องข้าพเจ้าคนหนึ่งชื่อฮินน้อยหา
ผู้มีได้ ข้าพเจ้าบดเป็นพระภิกษุแล้ว ข้าพเจ้าลี้กออกมาบิณฑบาตข้าพเจ้าชื่อฮินมาบิณฑบาตคนหนึ่งชื่อ
ฮินแดง บ้านเรือนข้าพเจ้าอยู่บ้านหันใกล้เมืองเวียงจันทน์
อ้ายบุทองซึ่งเป็นนายบ้านหันซึ่งข้าพเจ้าอยู่ บ้านซึ่งข้าพเจ้าอยู่ นั้นกับบ้านหันเรือนประมาณ
๑๐๐ เศ ราช หลิงทั้งสองบ้านประมาณคน ๕๐๐ คน ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเป็นเลกล่วย ณวัน
เดือน ๒ ค่ำ แรม ๗ ค่ำจามีได้ปีจอ (ชดศก) ข้าพเจ้าออกไปป่าประมาณ ๔-๕ คืน ครั้นณ
วัน เดือน ๓ ที่คำจามีได้ข้าพเจ้ากลับมาบ้านข้าพเจ้า ราช หลิงมีชื่อบอกข้าพเจ้าว่า ในเดือน ๓
เมื่อข้าพเจ้ายังไม่กลับเข้ามาแต่บ้านนั้นอ้ายเวียงจันทน์ อ้ายราชวงศ์ ยกกองทัບลงมาทางบ้านข้าพเจ้า
ประมาณคนห้าพันหกพัน ว่าจะลงมาช่วยราชการพระบรมมค อ้ายเวียงจันทน์ อ้ายราชวงศ์ เกนพวก
บ้านข้าพเจ้า บ้านหัน บ้านพร้าว สำหรับสี่เข้าเสบียงอาหารให้นายไพร่กระเกณฑ์สี่เข้าไว้สำหรับ
ช้างที่บ้านข้าพเจ้า ช้างหลังหนึ่งยาวประมาณ ๔ วา ชื่อประมาณ ๕-๖ คอก เดียวประมาณ ๕-๖
คอก เข้าสารเต็มเสมอชื่อจะเป็นสี่เกียนเข้าสารนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบ เข้าสารสำหรับจับจ่ายใช้
ราชการ ถ้าอ้ายเวียงจันทน์ต้องการเมื่อใดอย่าให้ขาดได้ อ้ายเวียงจันทน์ อ้ายราชวงศ์ จยกลงมาตั้งอยู่ที่
ไหน อ้ายลาวผู้บอกก็หาบอกไม่ แต่ตัวข้าพเจ้าต้องเสียสวกับอ้ายเวียงจันทน์ ปีล ๓ คำสิ่ง ถ้าข้าพเจ้า
ต้องเกนเสีย เข้าตาเข้าไว้สำหรับช้างก็ต้องเสียเงิน แต่ ๑ คำสิ่ง ๒ บาท หากถึง ๓ คำสิ่งไม่ อ้าย
บุทองนายส่วยหาได้เกนข้าพเจ้าไปช้างไหนไม่ ณวัน เดือน ๕ จะเป็นขึ้นแรมมีคำจามีได้ปีภุม

นพค ข้าพเจ้าอยู่บ้านข้าพเจ้าๆ เหนอ้ายเวียงจันทน์ยกทัพกลับขึ้นไปทางบ้านข้าพเจ้าประมาณ
 คน ๓ พันเศษ ข้า้งประมาณ ๔-๕ ร้อยข้า้ง ม้าประมาณ ๒๐๐ ม้า ปืนคาบศิลาคาบชุด ประ-
 มาร ๒๐๐-๓๐๐ บอก คาบ หอก มีสำหรับมืออยู่ทุกคน อ้ายเวียงจันทน์ข้า้งทั้งมีอุปสับคืบผูกม่าน
 ลายริมกลืนแดงทั้งหน้าหลัง (ข้า้ง) กูบ ครั้นอ้ายเวียงจันทน์ยกทัพขึ้นไปแล้ว อ้ายบุทรวงนายบ้าน
 นายส่วย ข้าพเจ้าก็ขึ้นไปตามทัพอ้ายเวียงจันทน์ ข้าพเจ้าเห็นอ้ายลาวเวียงจันทน์ขับไล่ต้อนครัวไปตามอ้าย
 เวียงจันทน์ วันเมื่ออ้ายเวียงจันทน์ไปเป็นหมู่ๆ เนื่องกันขึ้นไป หมู่หนึ่งประมาณ ๑๐๐, ๒๐๐, ๕๐๐
 ครัวบ้าง ข้าพเจ้าถามชายหญิง พวกครัวภา (กันมาจากไหน) จะไปข้างไหนอยู่บ้านใด พวก
 ครัวบอกกล่าวอยู่เมืองโคราชเสมาบ้าง เมืองสระบุรีบ้าง อ้ายลาวเวียงจันทน์ขับไล่ให้ขึ้นไปอยู่เวียงจันทน์แต่ครัว
 เดินทางเนื่อง (กัน) ไปดังนี้ ถึงสามคืนสี่วันจึงสิ้นครัวจะเป็นคนมากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าไม่ทราบ
 แล้วข้าพเจ้าได้ยินลาวพวกครัวพูดกันว่า อ้ายราชวงษยกทัพแยกกันออกจากอ้ายเวียงจันทน์ไปไล่ครัว
 เมืองหล่ม (ศึก) อ้ายราชวงจะยกไปไล่ครัว เทจจริงประการใดข้าพเจ้าไม่ทราบ แล้วข้าพเจ้าได้ยิน
 พวกบ้านข้าพเจ้าแตกตื่นกันว่า ทัพไทยยกขึ้นไปตั้งอยู่แม่น้ำพอง ได้บ้านข้าพเจ้าลงมาหนทาง
 คืนหนึ่ง ครั้นรุ่งขึ้นณวัน เดือน ๖ ขึ้นที่ค่ำจามีได้ข้าพเจ้ากับลาว ชาย หญิง มีชื่อพวกบ้านข้าพเจ้า
 ตกใจกลัวแตกตื่นเกลี้ยงของแยกย้ายหนีเข้าป่าบ้าง แต่ข้าพเจ้ากับครัวชาย หญิง ประมาณ
 ๓๐ ครัวออกจากบ้านหนีไป วันหนึ่งขึ้นไปอยู่บนเขาประมาณประมาณ ๑๓-๑๔ วัน ในเดือน ๖
 ค่ำแรมนั้น ข้าพเจ้าเที่ยวหากินที่หาเห็นพวกครัวเมืองชลบท เมืองขอนแก่น ก็หนีอยู่บนเขานั้นด้วย
 ประมาณ ๔๐๐ ครัว แต่เจ้าเมืองชลบท ขอนแก่นนั้นข้าพเจ้าหารู้จักตัวไม่ ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ถาม
 ครั้นข้าพเจ้าขัดเสบียงอาหารลงข้าพเจ้าพวกครัวข้าพเจ้าจึงไปตามขอซื้อเข้าครัวพวกเมืองชลบท
 เมืองขอนแก่น ได้แล้วข้าพเจ้า...ได้ ๓-๔ วัน (ณ วัน) เดือน ๖ แรมที่ค่ำจามีได้ ไท ลาว.....
 เมืองขอนแก่นประมาณ ๔๐ คน มีปืนหอกดาบครบมือกัน...ข้าพเจ้ากับลาวมีชื่อ ได้ ๒๕ คนกับ
 ครัวชายหญิงมาส่ง...อยู่ณค่ายหนองบัวลำภู...ข้าพเจ้าเห็นกองทัพไทยอยู่ในค่ายนอกค่าย
 ประมาณหมื่นเศษเจ้าแม่ทัพเอาโ้ลาวนักโทษไว้ณค่ายหนองบัวลำภู ๓ คน ครั้นรุ่งเช้าบุตรเจ้า
 เมืองขอนแก่นคุมข้าพเจ้ากับอ้ายลาวมีชื่อ ๒๒ คน จำใส่ตังกลงมาถึง...อ้ายเวียงอินทาทิกหนี่
 ไปคนหนึ่ง บุตรเจ้าเมืองขอนแก่น (ดีลาวผู้คุมห้าที)...ข้าพเจ้ากับอ้ายลาว ๒๐ คน...จาก (บ้าน)..
 (๒ คืนถึงค่ายหลวงซึ่งตั้งอยู่)...แต่อ้ายนักโทษพวกข้าพเจ้า.. เอาไว้ณค่ายหลวง ๘ คน ครั้น
 รุ่งเช้าในค่ายหลวงคุมอ้ายนักโทษ ๑๓คนทั้ง(ข้าพเจ้า) ลงมาจากค่ายหลวงคืนหนึ่งถึงป่าม่วงภูด
 ว่าเพลาเย็นหยุดกิน...ฝนตกอ้าย...อายุ ๓๐ ปี อ้ายเวียง (ปาก) อายุ ๒๘ ปี อ้ายเวียงพรมมาอายุ
 ๓๐ ปี ภาตะโงกวงหนี่ไปได้ ๓ คน บงอ้ายลาวนักโทษอีก ๑๐ คน ครั้นรุ่งขึ้นเพลาเช้าไท้ก็คุม
 ข้าพเจ้ากับ (อ้ายลาว) นักโทษลงมาจะเป็น (ขึ้น) จามีได้ ถึง...(อ้ายเวียง) นั้นอายุได้ ๒๘ ปี
 ลงแดงหนึ่ง...(คนคุม)...ลงมาจะเป็นขึ้นจามีได้...(เมืองโคราช)...อายุ ๔๐ ปีไปน(ใช้)...(คนหนึ่ง)
 ...๘ คนคุมต่อลงมา)...(ขึ้นจามีได้)... (หยุด)... (ได้ ๒๐ ปี)... (ซึ่งคุมว่าอ้ายปาก)...
 (ตะโงก)... (หนี่ไปแต่)... (ก็หาหนี่ไม่ยังเหลือแต่ข้าพเจ้ากับ)... (ผู้คุมๆ ต่อลงมา) จะเป็นชี

คืน (ข้าพเจ้าจำ) ไม่ได้ถึงณกรุงเทพฯ ขอเดชะ ฯ ๖ ๐—

๐ วันศุกร์ แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๗ ปีชวดนพศก เจ้าเลื่อม เจ้าชมภู ถิอศุภอักษรเมืองหลวง-
พบางลงมาฉบับ ๑ แลออกได้ความว่า

๐ ศุภอักษร ข้าพเจ้าเมืองหลวงพบั้งอันแป้นข้าขอบันทเสมสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว
(ขอปรนนิ)บัติมายังท่านอัครมหาเสนาธิบดีผู้ใหญ่นครกรุงเทพฯ ให้ทราบ(บ)ด้วยอยู่ณวันอาทิตย์
ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ (เจ้าเมือง) เวียงจันทน์ให้นักผู้มื่นขึ้นไปบอกข้าพเจ้าว่า ซึ่งอังกฤษแลพม่าจะยก
เข้ามาตีกรุง (เทพฯ) เหนจะเปนกระบวนทัพใหญ่อยู่ ซึ่งครอบครัวเหนจะแตกตื่นขึ้นมามากจึงให้
.....ไปตั้งณบ้านขอนคว่างคอยราชการขอเข้าด้วยข้าพเจ้าไปรับครัวข้าพเจ้าเหนเนื้อ (ความ)
ประหลาดอยู่มิไว้ใจแก่ราชการจึงได้ให้แสนหลวงถือหนังสือลงไปสืบราชการ ณ เมืองพิไชย
ครั้นณวัน แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ นักผู้มื่นกลับลงไปเมืองเวียงจันทน์แล้วข้าพเจ้าให้เพี้ยเมืองแพน
เพี้ยศรีสองเมืองกับไพร่ ๑๕ คน ไปสืบราชการณเมืองเวียงจันทน์ ครั้นณวัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๔
แสนหลวงกลับมาแต่เมืองพิไชยแจ้งความว่ากองทัพเมืองเวียงจันทน์มาตั้งอยู่บ้านเสี้ยวหัวฝ้าย
มีคน ๒ พันเศษ ข้าพเจ้าแจ้งแล้ว (ส่ง) พญาคินเชียง พญาส่วยนาซ้าย ท้าวอินลงไปสืบราชการ
ณเมืองน่าน ให้พญาเวียงจันทน์กับไพร่ ๒๐ คน ไปสืบราชการณปากลาย ครั้นณวัน ขึ้น ๖
ค่ำ เดือน ๕ พญาน่าน พญาคินเชียง มีหนังสือให้ท้าว...ถือมาถึงข้าพเจ้าว่า นายทองอินถือตรา
ไปถึงพญาน่านว่าให้ยกไปตีเมืองเวียงจันทน์ข้าพเจ้าแจ้งแล้วจึง (ตระ)เตรียมผู้คน... ครั้นณ
วันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๕ ข้าพเจ้าให้พญาเชียงเหนือ พญานามื่น...เพี้ยแทกองทัพพันเศษ ยกไป
ณปากลายบนจบกับกองทัพเมืองน่าน ครั้นณวัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ เจ้าพญาถิอศุภอักษร
โปรดเกล้าขึ้นไปถึงข้าพเจ้าว่าเจ้าเมืองเวียงจันทน์กับพญาสุริวงษาเมืองหลมดักซึกชวนกันเป็น
กระบวนต่อแผ่นดิน (ยก) กองทัพลาว...ใครราชให้ราชวงยกลงมากวาดต้อนลาวเมืองสระบุรี
.....คุมกองทัพ ๒ พันเศษลงไปทำราชการ.....
เมืองแพน เมืองศรีสองเมือง กับไพร่ ๑๕ คน นำเอาเจ้าโพนแต่เมืองเวียงจันทน์ขึ้นไปถึงข้าพเจ้า ฯ
จึง...เจ้าชมภูถิอศุภอักษรลงมาตามเจ้าณะกับคุมคอกไม้...ลงมาถูกล้ำๆ ถวาย แลนำเจ้าณะ
เจ้าโน ลงมาเผ้าถูกลองฯ ด้วยแล้วควร (มิควรแล้ว) แต่จะโปรดศุภอักษร...ปีชวดนักล้นนพศก
ผู้ลงนาม เจ้าเลื่อม เจ้าโพ...บุตรเจ้าห่ม เจ้าชมภูบุตรเจ้ากรมหนาน ๒...พญาเชียงโต ๑ พญา
แก้ว ๑ ท้าวเพี้ย ๑๐...กัน ๔๔...บุตรหลวงนางเมืองพิไรถือบอกรับมา จบ.

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๑๑

วันพุธ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๗ ปีกร นพศก หมื่นมหาสมุท ก๊อบอกพญาเพชรพิไชย มาว่า
หนังสือพญาเพชรพิไชย มาถึงพญาสีสะหะเทพได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบ
ได้ฝ่าละออง ๗ ด้วยข้าพเจ้ากับนายทัพ นายกอง สืบได้ความว่าพญาน่านใช้ให้แสนหลวงทิพสัม
คัก ไปหาอ้ายพญาสุริยวงษา ณเมือง หล่มคัก อ้ายพญาสุริยวงษาให้แสนหลวงทิพสัมคัก ให้
ชื่อตรงต่ออ้ายอนุเวียงจัน แล้วอ้ายอนุเวียงจันใช้ให้อ้ายท้าววงเมืองน่านซึ่งไปอยู่เมืองเวียงจัน
กับไพร่ห้าคนถือหนังสือไปถึงพญาน่านครั้งหนึ่ง แล้วอ้ายอนุเวียงจันใช้ให้อ้ายปลัดจันทาทออยู่บ้าน
ปากเพรียวแขวงเมืองสระบุรี กับอ้ายน้อยยด เมืองเวียงจันคุมไพร่สิบสามคน ข้างสามข้าง
ไปถึงพญาน่านอีกครั้งหนึ่ง พญาน่านให้อ้ายปลัดจันทาคุมไพร่ ๕ คน ถือหนังสือกลับมาถึงอ้าย
อนุเวียงจัน อ้ายน้อยยดกับไพร่ ๘ คน พญาน่านมีหนังสือส่งขึ้นไปเมืองละคอน เมืองเชียงใหม่
เมืองลำพูน ในหนังสืออ้ายอนุเวียงจันใจความว่าให้พญาแพร่ น่าน ยกกองทัพตีลงมาทางเมือง
พิไชย ให้เมืองละคอน เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน ยกกองทัพตีลงมาทางเมืองตากบ้านระแหง
บ้านจันทเมืองแพร่ เมืองน่าน ณเมืองไชนาด อ้ายอนุเวียงจันจะให้อ้ายราชวงบุตรตีลงไปทาง
เมืองสระบุรี ถ้าแลพญาละคอน พญาลำพูน พญาเชียงใหม่ พญาแพร่ พญาน่านไม่พอใจด้วยก็
อย่าให้อาพระทั้ง ๒ ฝ่าย ให้ทำมาหากินทำบุญให้ทานรักษาไพร่บ้านพลเมืองให้เป็นสุข แต่เรากับ
เมืองญวนเท่านั้นก็สำเร็จแต่โดยง่าย ถ้าแลสำเร็จแล้วเมืองละคอน เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่
เมืองแพร่ เมืองน่าน จะเปนโมตรี้กันแก่เราฮิตยาวไปชั่วฟ้าแลดิน

อนึ่ง ณ วัน ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ แสนจิตมะโน นายน้อยซึ่งราชวงเมืองน่านใช้มาสืบ
ราชการถึงข้าพเจ้า (ข้าพเจ้า) ตามแสนจิตมะโนว่า อ้ายอนุเวียงจันใช้ให้อ้ายท้าววงน้อยยด
อ้ายปลัดจันทาไปหาพญาน่าน ๒ ครั้ง กลับมาแล้วหาญยัง แสนจิตมะโนว่า พญาน่านส่งไปเมือง

ละคร เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่นับด้วยแปดเมืองใหญ่ จะว่าความประการใด แสนจิตมะโน นายน้อย
หาทราบไม่ ณ วัน ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ ราชวงเมืองน่านให้ท้าวอิทธิฤทธิ์ ท้าวพรมมาหาข้าพเจ้า
ว่าราชวงยกมาตั้งอยู่เมืองท่า เป็นคน ๒๕๐๐ แล้วลาข้าพเจ้าไปหาหลวงมะหาดไทเมืองพิไชย
บอกว่าราชวงสั่งมาถึงหลวงมะหาดไท ให้แจ้งความแก่ข้าพเจ้าว่าได้ยกมาครั้งนี้ เพราะราชวงศ์
เดือนเป็นหลายครั้ง แต่พญาน่านบิตเบียน จะหายกกองทัพมาไม่

อนึ่ง พญาชุมภูเมืองละครใช้ขนานอุตมะผู้น้องกับ ท้าวบังวัน ท้าวผ้าแสน มาสืบทัพถึง
ข้าพเจ้า ณ วัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ บอกข้าพเจ้าว่า พญาชุมภูเป็นทัพหน้าคุมคน ๕๐๐ คน
เมืองเชียงใหม่นำพญาพานเป็นทัพหน้าคุมคน ๒๐๐ คน เมืองแพร่ พระวังชัย พระเมืองแก้วเป็น
ทัพหน้าคุมคน ๓๐๐ คน มาตั้งอยู่เมืองท่า ขนานอุตมะบอกข้าพเจ้าว่า เมืองน่านกวาดครัว
ไปประมาณพันเศษ ช้าง ๑๒๐ ช้าง เอาขึ้นไปเกือบจะถึงเมืองน่านอยู่แล้ว ขนานอุตมะบอก
ข้าพเจ้าว่า อ้ายน้อยยศ อ้ายท้าววง ๆ พญาน่านส่งไปเมืองละครกับหนังสือพญาน่าน ใจความว่า
ถ้าเมืองละครคน เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ว่าก็จะคว้า นายก็จะหญิง ด้วยแต่ตัวอ้ายปลัดจันท
นั้น พญาน่านส่งขึ้นไปเมืองเวียงจันทแล้ว ขนานอุตมะว่า ถ้าพญาชุมภูมาถึง ก็รู้ความมากกว่านี้

อนึ่ง หลวงมะหาดไท เมืองพิไชย แสนไชว เมืองตาก ซึ่งข้าพเจ้าให้ถือหนังสือไปถึง
พญาชุมภู เมืองละครคน ราชวงเมืองน่าน กลับมาแจ้งความกับข้าพเจ้าว่า อ้ายอณูเวียงจันท
ส่งไปถึงพญาน่านว่าครอบครัวแขวงเมืองน้ำปาด แขวงเมืองท่า แขวงเมืองแก่นท้าว แลแขวงเมืองทั้ง
ปวง ถ้าแลตมกับเมืองน่านก็ให้เมืองน่านเอาไปไว้เถิด ถ้าครัวข้ามน้ำของไปแล้ว เป็นของพ่อ
ถ้าครัวยังไม่ได้ข้ามน้ำของเป็นของลูก เมื่อราชวงยกมาจากเมืองน่านนั้น พญาน่านได้กำชับราชวง
มาว่า ถ้าแลกองทัพไทยยกมา แต่ ๔-๕ พัน เขาจะยุให้เข้าหน้า อย่าให้ราชวงเข็ดตริตของดูให้จ
ดี ถ้าแลให้มีคนยกมาถึง ๒-๓ หมื่น ก็ให้ราชวงมิหนังสือไปถึงพญาน่าน ๆ จะรีบยกมาโดยเร็ว

อนึ่ง แสนจิตมะโน เมืองน่านมาถวายเอาครัวเมืองน้ำปาดไป พญาขัติยะนอกราชการ
ราชวง ท้าวเชียงคัว ท้าวเชียงเกษ แสนโกฏ แสนละคร ท้าวศรีจัก เพียวง ครัวชายหญิง ใหญ่น้อย
๓๓๒ คน ช้าง ๑๕ ช้าง ครั้งหนึ่งกับครัวไพร่บ้านพลเมืองอีกครั้งหนึ่ง ชาย-หญิง ใหญ่น้อย
๓๕๒ คน ช้าง ๒๐ ช้าง แล้วเรียกเอาเงินถ่ายโทษตัวชายเด็ก หญิงเด็กคล ๒ บาท ชายสกร
หญิงสกรเสมอคล ๑ ตำลึง แลครัวซึ่งข้าพเจ้ามีหนังสือคุมไว้เมืองแก่นท้าว บ้านวาฮี ทารีย,
ปากมัน แขวงเมืองหล่มสัก, ด้านซ้ายบ้าง ชายหญิงใหญ่น้อย ๗๐๐ เลศ แสนจิตมะโน นายน้อย
กวาดเขาไปถึงบ้านเมืองท่าลี เร่งไล่ลงไปบ้านป่อแต่น ข้าพเจ้าให้หลวงมหาไทเมืองพิไชย
ให้แสนไชวเมืองตาก ไปต่อว่า ก็ทำให้ครัวมาไม่ นายน้อยกับป้าแสนจิตมะโน เอาช้างของครัว
ไป ๔๐ ช้าง กับปืน ๕๔ บอก เรียกเอาเงินถ่ายโทษตัวชายเด็ก หญิงเด็ก คล ๒ บาท ชายสกร
หญิงสกร เสมอคล ๑ ตำลึง แต่ครัวเมืองน้ำปาด เมืองท่า เมืองแก่นท้าว แลแขวงเมืองทั้งปวง
ข้าพเจ้าสืบรู้ว่า เมืองน่านกวาดเขาไปแล้วก่อนเป็นอันมาก หลวงมหาไทเมืองพิไชยจึงภาตัวราชวง

เมืองนำรมาหาข้าพเจ้า ๆ จึงว่า ราชวงศ์ครั้งนี้ก็มีความชอบอยู่แล้ว ซึ่งจะเอาครัวไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวไปนั้นหาเห็นชอบไม่ ให้คืนครัวมาอยู่บ้านเรือนยังเดิมนั้น และมีความชอบ ราชวงศ์คืนครัวให้บ้าง

อนึ่ง ชนานอุดมมะ ท้าวบังวัน ท้าวผาแสน ท้าวหลวงเมืองแพร่ เมืองลศอ แสนปัญญา เมืองเกินกวาเขาครัวบ้านชะมิน บ้านภูประสาช บ้านเมียง บ้านท่าดี บ้านนาเปือก ชายหญิงไพร่น้อย ๖๐๐ เสท กับช้าง ๕๐ ช้าง ซึ่งข้าพเจ้ามีหนังสือคุมไว้แล้ว เรงไล่เอาครัวไปไว้เมืองท่า ข้าพเจ้าให้หลวงมหาดไท เมืองพิไชย ให้แสนไชยวงเมืองตากไปต่อว่าก็หาให้ไม่ แสนไชยวงจึงภาควั พญาชุมภู เมืองลศอ พญาภาลเมืองเชียงใหม่ พระวังซ้ายเมืองแพร่ มาหาข้าพเจ้า ข้าพเจ้าว่ากับพญาชุมภู ว่ากับพญาภาน ว่ากับพระวังซ้าย ทำไมจึงมากวาเขาครัวที่เรามีหนังสือคุมไว้ ชายสกรเราได้อามาใช้สอยในกระบวนทัพ จะเอาครัวไปนั้นไม่ชอบ พระวังซ้ายว่า เมื่อแรกยกทัพมากับนครบศรีวระล้าระสายอยู่ ก็หาได้ทำอันตรายไม่ ต่อมาถึงเมืองท่าพวกเมืองนำรกวาเขาครัวไปเปนอันมา พญาชุมภู พญาภาน ท้าววังซ้าย จึงทำตาม ถ้าแลพญานำรคืนครัวมาให้สิ้นแล้ว พญาชุมภู พญาภาน ท้าววังซ้ายก็จะคืนครัวให้เหมือนกัน พญาชุมภู พญาภาน ท้าววังซ้าย ให้ถ้อยคำแก่แสนไชยวง เมืองตาก ให้แสนไชยวง เมืองตากจดหมายถ้อยคำมาแจ้งแก่ข้าพเจ้าว่าพญานำร ให้แสนท้าวมาถือน้ำพิพิทลสา กับอ้ายราชวง เมืองเวียงจันทน์ เมืองน้ำป่าดครั้งหนึ่ง ให้แสนท้าวมีชื่อไปถือน้ำกันที่บ้านเชียงครั้งหนึ่ง แจ้งในถ้อยคำพญาชุมภู พญาภาน พระวังซ้าย ข้าพเจ้าได้ขีดคำพญาชุมภู พญาภาน พระวังซ้าย ส่งให้จะหมื่นมหาสนิหลงมาด้วยแล้ว หนังสือมา ณ วันอังคาร แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลู นพศก ฯ

๑ หนังสือ พญาเพชรพิไช มาถึงพญาสีสะนะเทพให้น้ำขึ้นกราบบังคมทูลพรกรรณาให้ทราบได้ฝ่าละอองฯ ด้วย ฯข้าฯ กับนายทัพ นายกอง ถอยจากเมืองเลยมาตั้งมั่นทางประมาณ ๑๐๐ เส้น หลวงฤทธะระ หลวงอาษาผู้ทร พญาเพชรบุรี พระณรงสงคราม รามโยทาสสงคราม ซึ่งมากับพญากำแพงเพชร พญาสุโขไทนั้น พญาบริกรราชา พญาณรงค์ธา ก็ให้หากลับลงไปทางด่านซ้าย ลงไปเมืองลมสักแล้ว ฯข้าฯ ให้หลวงวิเสด อ้ายยกกระบัดนครไท กับ ราชวง, คำวง, เพียว, เพียบุตรเมืองด่านซ้ายลงมาเกลี้ยกลอมรวบรวมครัว ซึ่งระล้าระสาย อยู่ ณ ป่าดงเปนหลายทาง ครัวเข้ามาอยู่ ณ บ้านเรือน ตามภูล้าเานายังเก่า แล้วได้มีหนังสือ ปิตราห้ามมิให้กองทัพกรุงหัวเมืองแลข้าหลวงไปมาภิกรจากรกระท่าคุมเหงกบเอาสิ่งของ ของครัวให้ได้รับความเดือดร้อน ที่มีชายสกร ๑๐ คน ได้อามาใช้ในกระบวน ๗ คน ๓ คนนั้นให้อยู่รักษาครัว กับช้างก็เอามาบันทุกกระสุนดินดำเสบียงอาหารบ้าง เอาไว้กับครัวบ้างตามมากและน้อย ฯข้าฯ ได้ลาวมาใช้ในกองทัพ ๔๐๐ เสฎ ฯข้าฯ จัดให้หัวเมืองคุมใช้ทุกเมือง ฯข้าฯ กับนายทัพ นายกอง ยังคงยกกองทัพ เมืองแพร่-นาร แลกองทัพทางเมืองลมสักอยู่ เหนใดที่นัก ฯข้าฯ ได้มีหนังสือไปถึงพญาสมบัตภิบาลให้เร่งกองทัพ เมืองแพร่ เมืองน่าน ถึง ๔ ฉบับ แล้วก็ยังหาไม่ ฯข้าฯ ให้ลงไปเร่งอีก

ข้าฯ ให้เร่งทัพทางเมืองลมสักแปดหลายครั้งก็ยังหาขึ้นมาไม่ ราชวงเมืองน่านใช้ให้แสนจิตมะโน
นายน้อยคุมไพร่ ๑๐๐ คน มาสืบราชการภบกองกระเวน ข้าฯ ณ บ้านท่าลี่ กองกระเวนจึงมาตัว
แสนจิตมะโน นายน้อย มาหา ข้าฯ ณ วัน ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ แสนจิตมะโน แจ้งความว่า
ราชวงเมืองน่านแปรทัพหน้าคุมคน ๒๕๐๐ คน ยกมาถึงเมืองท่าแล้ว พญารัตนหัวเมืองแก้วปมแม่
ทัพยกมาตั้งอยู่เมืองสาใกล้เมืองน่านทางคืน ๑ ข้าฯ ทราบว่าแต่เมืองน่าน จมาถึงบ้านแม่เมือง
เลยทาง ๙ คืน แสนจิตมะโน นายน้อย บอก ข้าฯ ว่า ภพครวที่เมืองแก่นท้าวประมารคน
๑๐๐ เสด ข้าง ๖๐ ข้าง จขอเอาไปเมืองน่าน ข้าฯ ว่าครั้นเวลานี้เราให้ พญาณครสวรรค์, พญาตาก
ไปกันลงมาไว้จเอาไปนั้นไม่ชอบ แสนจิตมะโน นายน้อย จึงขอช้าง ๓๐ ข้าง กับปืนที่ซึ่งไวจาก
ครว ๓๐ บอก ข้าฯ จึงว่าเปนข้าแผ่นดินของสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวด้วยกัน จให้นั้นไม่ได้ด้วยมิ
ได้ตีเพราะสีไม้สีมือ แลครวที่อ้ายอญเวียงจันทกวาดเอาไปยังตั้งกันอยู่เมืองพันพร้าวด่านคำลึง กับ
ครวชาวบ้านแขวงเมืองเวียงจันทนั้นก็ยังเปนอันมาก ให้รีบยกกองทัพมาโดยเร็ว จใดแบ่งกันเข้าตี
เมืองพันพร้าว ด่านคำลึงซึ่งเอาครว ถ้าแลสำรุกราชการเมืองเวียงจันทแล้ว ก็โปรดให้เป็นบำเนจ
มือทแก้ตัวทหารก็จะได้มากกว่าครวเหล่านี้อีก แสนจิตมะโน นายน้อยก็ลาไป ข้าฯ เหนว่ากองทัพ
เมืองลคร เมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ จมาถึงมากอยู่ เกิดวิวาทช่วงชิงช้างแลเครื่องศาสตราอาวุธ
ของครว ๆ ก็จะระส่ำระสาย ข้าฯ จึงให้พรแก้วอาสา หลวงวิสุฏ อ้ายยกกระบัดนครไท เพียว
เมืองด่านซ้าย แล้วให้พญาพิไรจัดขุนยกกระบัดเมืองตรอนเมืองลับแล ลงไปรับครวเข้ามารวบรวม
ไว้ณะเมืองด่านซ้าย แสนจิตมะโนหาให้ครวมาไม่ พรแก้วอาสาให้ขุนยกกระบัดเมืองลับแล กับแสนสุระ
กลับมากบอกเท้าว่า ภากันไปถึงครวแสนจิตมะโนนั้นเลยไป ยังอยู่แต่ นายน้อย แล้วกันทางหา
ให้ครวมาไม่ ข้าพเจ้าจะให้นคนไปเอาครวมาก็เห็นจะเกิดวิวาทกัน จึงให้งดครวไว้

อนึ่ง ขนานอุตมะ ท้าวบังวัน ท้าวผาเมืองลครมาสืบราชการถึงข้าพเจ้า ณวันขึ้น๑๐ค่ำเดือน๖
ขนานอุตมะ ท้าวบังวัน ท้าวผาแสน แจ้งความว่า พญาขมเมืองลครเป็นทัพหน้า คุมไพร่ ๕๐๐
คน พญาภานเมืองเชียงใหม่เป็นทัพหน้าคุมไพร่ ๒๐๐ คน พระวังซ้าย เมืองแพร่เป็นทัพหน้า
คุมไพร่ ๓๐๐ คน ยกมาถึงเมืองท่าแล้ว พญาลครเป็นแม่ทัพคุมไพร่ ๔ พันคน อุปราชเมือง
เชียงใหม่เป็นแม่ทัพหน้าคุมไพร่ ๕ พันคน เมืองลำพูนคนพันหนึ่งจะยกตามมาที่หลัง ขนาน-
อุตมะ ตามข้าพเจ้าว่า กองทัพกรุงฯ ยกขึ้นมาชี้ทาง ข้าพเจ้าบอกวาทพหลวงยกขึ้นไปตั้งอยู่
ณ เมืองโคราช ๓ หมื่น เจ้าพญามหาโยธา พญากระลาโหมราชเสนา พญาห้ายน้ำ พญาณคร-
เขื่อนขัน คุมคนหมื่น ๑ เปนทัพหน้า กรมหมื่นณเรศโยธี กรมหมื่นเสนีบริกร เปนแม่ทัพคุมคน
๕ พัน พญาโกษาธิปัตติคุมคน ๒ พัน เปนทัพหน้าขึ้นทางพญากลาง เจ้าพญาอภัยสุธรร เปนแม่
ทัพคุมคน ๕ พัน พญาศรีราชดิโร พญาบริกรราชา พญาณรงเดช คุมคน ๒ พัน เปนทัพหน้าขึ้น
ทางเมืองเพชรบูรณ์มาทางเมืองหล่มสัก เจ้าพญาพระคลังเปนมแม่ทัพคุมคนหมื่นหนึ่ง พญา
ราชสุภาวดี เปนแม่ทัพคุมคน ๕ พัน ขึ้นทางเมืองปราจิณจไปที่เมืองปากคัก ข้าพเจ้าคุมทัพกรุงเทพฯ
ทับหัวเมืองฝ่ายเหนือห้าพันขึ้นทางเมืองพิศณุโลก

ขนานอุดมมะ บอกข้าพเจ้าว่า เมืองน่านกวาดเอาครัวเมืองแก่นท้าว เมืองท่า ชายหญิง
ใหญ่่น้อย ๕๐๐ เศษ ช้าง ๑๒๐ ช้าง เอาขึ้นไปเกือบจะถึงเมืองน่านอยู่แล้ว ขนานอุดมมะบอกครัว
ที่พรณแก้วอาษา ลงไปรับชายหญิงใหญ่น้อย ๗ ร้อยเศษ ช้าง ๘๐ ช้าง ขนานอุดมมะว่ากับข้าพเจ้าว่า
จะขอเข้าตีเมืองเชียงคาน ข้าพเจ้าว่าทำไมกับเมืองเชียงคาน แต่แม่ทัพ ๑๐๐-๒๐๐ ก็จะได้
ข้าพเจ้ามีหนังสือให้ขนานอุดมมะไปเร่งกองทัพใหญ่ให้ยกมาบ้านแร่ เมืองเลยโดยเร็ว ถ้ากองทัพยก
มาถึงพร้อมกันแล้วจะได้ปลุกษาแบ่งกันเข้าตีคัลทาง ตามพระราชบันทูล ซึ่งโปรดเกล้าขึ้นมา
ขนานอุดมมะ ท้าวบังวัน ท้าวผาแสน ก็ไปจากข้าพเจ้า ภบท้าวหลวงเมืองแพร่ ภบแสนภักญา
เมืองเงิน ภกนกกวาดเอาครัวเมืองคานซ้าย ซึ่งข้าพเจ้ามีหนังสือให้ไว้ เปนหลายตำบล กับช้าง
๑๕ ช้าง พวกครัวขึ้นมากบอกข้าพเจ้า ๆ จึงให้หลวงมหาดไท เมืองพิไชย แสนไชยวง เมืองตาก
คือหนังสือไปเร่งทัพเมืองลคอร เชียงใหม่, แพร่, น่าน แล้วให้ห้ามปรามแสนจิตมะโน เมืองน่าน
ขนานอุดม ท้าวบังวัน ท้าวผาแสน เมืองลคอร ท้าวหลวงเมืองแพร่ แสนภักญาเมืองเงิน อย่าให้
เอาครัวไป ถ้าแลมีฟังก็อย่าให้เกิดวิวาทกันขึ้นได้ ให้หลวงมหาดไท แสนไชยวงว่ากล่าวให้ถึง
พญาขมภูเมืองลคอร ราชวงเมืองน่านให้เร่งยกกองทัพมาโดยเร็ว ระยะทางซึ่งกองทัพเมืองลคอร
เมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่, เมืองน่าน ตั้งอยู่เมืองท่า นั้น จะมาถึงข้าพเจ้าทางสองคืน ข้าพเจ้าคอยอยู่
๙-๑๐ วัน ก็ยังหามาถึงข้าพเจ้าไม่

ครั้น ณ วันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๖ พญาเถินกรมการคุมไพร่ ๑๕๐ คน ยกมาถึงข้าพเจ้า
ให้นายทนายกองปลุกษาไทยพรเถินซึ่งมาช้า เห็นว่าระยะทางเมืองเงินจมาถึงเมืองพิษณุโลก
เมืองเงินช้ากว่าเมืองตากทางคืนหนึ่ง เมืองตาก เมืองเชียงเงิน เมืองเชียงทอง ได้ทำราชการถึง
สองเดือนแล้ว พระเถินจึงมาถึงนั้นมิได้อยู่ ข้าพเจ้าจึงให้เขียนพรเถินสามสิบที่ แสนปัญหาที่พลอย
ซึ่งครัว ๕๐ ที่ บุตรปลัดเมืองเงินญี่สิบที่ พรเถิน แสนปัญหา บุตรปลัด รับสารภาพว่าจะขอทำราชการ
แก้ตัวที่หนักถ่วงพระเดชพระคุณต่อไป ข้าพเจ้าจึงได้เขียนพรเถิน ๑๐ ที่ แสนปัญหา ๒๐ ที่
บุตรปลัด ๑๕ ที่ แล้วรับว่าจะจับฮ้ายลาวเวียงจันทน์มาได้ ข้าพเจ้าจัดให้ไพร่เมืองเงิน เมืองตาก
เมืองด่านซ้าย ไปลาดตระเวนสืบราชการ จับฮ้ายลาวเวียงจันทน์ทางหนองบัวลำภู ผาวัง ด่านคำลึง
ยังหากกลับมาไม่

ครั้น ณ วันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๖ หลวงมหาดไท เมืองพิไชย ภาาราชวงเมืองน่านจากเมืองท่า
มาถึงข้าพเจ้า รุ่งขึ้น ณ วันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ แสนไชยวงเมืองตากภาพญาขมภูเมืองลคอร พญาภาน
เมืองเชียงใหม่ พระวังซ้ายเมืองแพร่ จากเมืองท่ามาถึงข้าพเจ้า ๆ ปลุกษานายทัพ นายกอง
พร้อมกันกำหนด เมืองศุโขไทย เมืองกำแพงเพชร เมืองพิไชย เมืองนครสวรรค์ เมืองพิจิตร เมืองตาก
เมืองเงิน พญาขมภูเมืองลคอร พญาภานเมืองเชียงใหม่ พระวังซ้ายเมืองแพร่ ได้ออกไปตั้งค่ายมั่น
บ้านแร่เมืองเลย แต่ ณ วันแรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ ข้าพเจ้ากับกรมการเมืองพิษณุโลก พระวิสุทธิมงคล
ได้ตามออกไปตั้งค่ายมั่น แต่ ณ วันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ จัได้อบรมเสวยอาหาร แล้วจึงได้แบ่งกัน
เข้าตีค่ายผาวัง ด่านคำลึง เมืองพันพร้าว

อนึ่ง อุปหาราช ราชวง เมืองหลวงพางไซให้ศรีนอกันทัพ พันเมืองชิน ก็หนังสือขมาแจ้งมาถึง
พญาพิไชย ๆ ภาตตัวศรีนอกันทัพ พันเมืองชิน กับหนังสือขมาแจ้งแก่ข้าพะเจ้า ใจความว่า
อุปหาราชราชวัง เมืองหลวงพางเปนแม่ทัพคุมคน ๓๕๐๐ คนมาตั้งอยู่ปากลำย เจ้า ณ ซึ่งถือ
ศุภอักษรขึ้นไปนั้นถึงแล้วมากับกองทัพด้วย อ้ายอญเวียงจันไซ้ให้แสนท้าวไปถึงเจ้าหลวงพาง
ใจความว่า อ้ายอญเวียงจันไซ้ปลุกช้าง ณ เมืองเชียงคานหลังหนึ่ง ๗ ห่อง ชื่อ ๓ วา เสด็จรอบ
ให้เจ้าหลวงพางคนไหนขึ้นเข้ามาส่งขึ้นฉางไว้ จะได้เปนกำลังเลี้ยงครัว ถ้าแลเจ้าเมืองหลวง-
พางไม่เอาเข้ามาส่ง ก็จะไม่เอาเมืองพางไปตี เจ้าหลวงพางเห็นว่าไพร่พลมีน้อยนิด จึงรับว่า
จะเอามาส่ง อ้ายอญเวียงจันไซ้ท้าว-เพี้ย มีชื่อไปตักเตือนหลายครั้ง เจ้าหลวงพางคิดว่าน้ำยัง
แห้งอยู่ ต่อเดือน จึงจะเอาเข้ามาส่งเมืองหลวงพางนั้น เขตแดนต่อกันกับเมืองเวียงจัน เจ้าหลวง-
พางจะอยู่รักษาเมืองกับจะขอพญาพิไชยไปเปนแม่ทัพ ซึ่งอ้ายราชวงกวาดเอาควมแขวงเมืองสรบุรี
ไป ได้ตัวเจ้าโพตเจ้าหลวงพาง ที่บวดเปนพระอยู่นั้น อ้ายอญเวียงจันไซ้ให้เจ้าไฟไปแจ้งแก่
เจ้าหลวงพางว่า อ้ายอญเวียงจันกลับมาแต่หนองบัวลำภูถึงเมืองเวียงจัน ปฤชาแสนท้าวพญา
ลาวว่า เราเยี่ยมแผ่นดินมืดเสียแล้ว ถ้าแลกกองทัพให้ตีได้เมืองพันพร้าว แล้วจะคำมมาถึงปากเวียง-
จันบ้าง อ้ายอญเวียงจันและลูก เมียก็จะพากันลงเรือหนีไปพึ่งเจ้าเวียงคานม ไพร่บ้านพลเมือง
ชาย-หญิง ปากันร้องไห้เปนอันมาก อ้ายอญเวียงจันให้ห้ามปรัมอย่าให้ร้องไห้ ถ้ามีฟังจะตัด
ศรีเสีย แลคนในเมืองเวียงจันที่เณมาเข้ากระบวรทัพตายในที่รบ อ้ายอญเวียงจันห้ามปรัม
อย่าพูดให้ลูก-เมียรู้ ศรีนอกันทัพ พันเมืองชิน ก็ลาข้าพะเจ้าจะไปร่งกองทัพ ข้าพะเจ้าจึงมีหนังสือ
ให้ศรีนอกันทัพ พันเมืองชิน ถือไปร่งอุปราช-ราชวง ให้ยกกองทัพมาตีกระหนาบโดยรว

อนึ่ง แลณบัญชาเมืองดิน คุมไพร่ ๓๐ คน ออกไปลาดตระเวนทางบ้านแพรีย โกลเมือง
พันพร้าว ทางวันจับอ้ายขนานจันที่เมืองโสม ซึ่งอ้ายราชวงให้มาลาดตระเวนได้คน ๑ ให้การว่า
อ้ายอญเวียงจันตั้งอยู่หนองบัวลำภู อ้ายราชวงตั้งค่ายอยู่แปงหัก กว้าง ๓ เส้น ยาว ๒ เส้น
มีคนรักษาค่ายประมาณ ๕ พัน

อนึ่ง ขุนเทพล้อมพราชมราชวัง ราชวัง คำวัง เมืองด่านซ้าย ไปลาดตระเวนจับได้อ้ายเงินเปน
ไทย น้องชายอ้ายแสนอังระ ซึ่งอ้ายพญาสุริวงษาตั้งให้ว่าที่พระแก้วอาษา เมืองด่านซ้าย แลอ้าย
เชียงสีหนีจากอ้ายลาวเวียงจันมาหาข้าพะเจ้า ให้การว่าอ้ายราชวงเวียงจันเณเข้ากองอ้ายท้าวคง
ยกมาตั้งค่ายอยู่บ้านแร่เมืองเลย ผากตวันออกอยู่ประมาณ ๓-๔ วัน อ้ายราชวงให้ม้าใช้มาว่าทัพ
กรุง

เสาค่ายไม้ไผ่ ค่ายยาว ๒ เส้น กว้าง ๓๐ วา อ้ายราชวงยกจากเมืองลมหัก ไปตั้งค่ายอยู่
บ้านแร่ เมืองเลย อ้ายราชวงยกจากเมืองเลยไปตั้งอยู่นาแปงหัก แล้วใช้ให้คนไปบอกแก่อุปราช
กรมโต ว่ากองทัพไทยไปตั้งอยู่บ้านแร่ เมืองเลย เมืองขวา เมืองเวียงจัน ได้ยกไปจากบ้านเมียง
ไปทางฝัดยอง ถึงนาแปงหัก ณ วัน เดือน ๕ ค่ำแรม ข้าพะเจ้าเณค่ายอ้ายราชวงตั้งอยู่นาแปงหัก

ค่ายยาว ๓ เส้น กว้าง ๒ เส้น มีคนรักษาค่ายประมาณ ๕ พัน แลค่ายนาแบ่งหักมาถึงมาวังประมาณ ๕๐ เส้น ผาวันนั้นย้ายราชวงให้ตั้งค่ายปีกกาขึ้นทางอุยริมดินเขาผาวัน มีคนรักษาค่ายประมาณ ๓๐ คน ตั้งค่ายอยู่หน้าคอกไม้ ๒ ค่าย ๆ หนึ่งยาวประมาณ ๓๐ วา ๕ เหลี่ยม ตั้งสนามเพลาะนอกค่าย ๒ ด้าน ยาวประมาณ ๕ เส้น เลี้ยวทั้ง ๒ ด้าน มีคนรักษาค่ายสนามเพลาะอยู่ประมาณพัน ๑ แต่ค่ายหนึ่งนั้นหาเป็นคนอยู่รักษาค่ายไม่ ย้ายราชวงจึงให้ข้าพเจ้ากับไพร่ ๓๐ คนคุมช้าง ๑๕ ช้าง ไปปรับขนเข้าล่าเสียงมา ณ ต่ำค่ากึ่ง แลครวัที่อ้ายราชวงไล่ไป ณ ต่ำค่ากึ่งให้แยกไปทางเมืองโสมแป้นชันมาก ครวัที่อยู่ต่ำค่ากึ่ง ข้าพเจ้าได้เห็นประมาณ ๓๐-๔๐ ครวั ข้าพเจ้าอยู่ต่ำค่ากึ่งคืน ๑ รุ่งขึ้นข้าพเจ้าก็ขนเข้าบ้านทุกข้างมาส่งกองทับที่นาแบ่งหักหน้าคอกไม้ ข้าพเจ้าได้อินอ้ายลาวพูดกันว่า อ้ายราชวงยกทัพตีทัพโธ ณ บ้านแร่ เมืองเลย อ้ายราชวงแตกหนีไป อ้ายเพี้ยพลสงครามโตกับเพี้ยคน ๑ ข้าพเจ้าจำชื่อมิได้ ตายในที่รบ ๒ คน ไพร่ตายแป้นชันมาก แล้วกำชับว่าอย่าพูดไป อ้ายอณูเวียงจันจะเอาโทษอ้ายราชวง แล้วน้องข้าพเจ้ามาบอกข้าพเจ้าว่าอ้ายอณูเวียงจันตั้งค่ายอยู่หน้าบั่วลำภูค่าย ๑ เสาค่ายไม่จริง ค่ายจะญ่ยาวเท่าใด ข้าพเจ้าหาได้ถามไม่ แต่ค่ายหน้าบั่วลำภูจะมานำแบ่งหักทาง ๒ คืบ แต่แบ่งหักจะมาถึงบ้านแร่ทาง ๒ คืบ แต่ต่ำค่ากึ่งจะมาแบ่งหัก ทางคืบ ๑

ครัน ณ วันเดือน ๖ ค่ำขึ้น อ้ายราชวงให้อูปราชา เมืองโสม คุมไพร่พัน ๑ ทั้งข้าพเจ้ายกมาตั้งอยู่หน้าสอยติภูหลวง อูปราชาจึงให้ข้าพเจ้ากับไพร่ ๒๔ คน มาหาควายที่นาพอ ข้าพเจ้ามาได้ ๔ คืบ ครันข้าพเจ้าได้ควายแล้ว ก็พากันลัดไปเินป่าถึงน้ำสอย ข้าพเจ้ากับลาวมีชื่อ ๓ คนก็เข้าไปทิวชุมนม, ข้าพเจ้าเห็นลาวพวกพุงดำ ข้าพเจ้าลักรมาเสีย ข้าพเจ้าจึงหาหนีไม่ พวกลาวพุงดำก็จับเอาตัวข้าพเจ้าได้ แต่มีชื่อ ๓ คน วิ่งหนีไป ข้าพเจ้าจึงเห็นแลงข้างนั้นแป้นร้อยตัวกับเข้าสารก็เรียกราชแป้นชันมาก พวกลาวพุงดำจึงพาข้าพเจ้าไปดูลาค ว่าแป้นพวกกองทัพเวียงจันเขียนไวยินอลากนั้นว่า หนังสืออุปราช เมืองโสมเขียนไว้ ถ้ากองตระเวนกลับมาเห็นหนังสือนี้แล้ว ก็ให้รีบมาทักกลางวันกลางคืน แลอ้ายอณูเวียงจันให้ป่าวร้องกันทุกกองทัพ ถ้าแลพบลาวพุงดำแล้ว อย่าให้ญ่กัน ลาวพุงดำนั้น อ้ายอณูเวียงจันมีหนังสือไปว่า ให้แป้นใจเดียวกันแล้วเมื่อข้าพเจ้าอยู่เมืองโคราช อ้ายอณูเวียงจันได้ใช้คนมีชื่อ ๔ คน มาลัมนำให้ถือหนังสือขึ้นไปเมืองลคอรเชียงใหม่ ลำพูน แพร่ จะไปว่ากันอย่างไรนั้น ฯ ข้าฯ หาไม่รู้ เมื่ออ้ายราชวงอยู่เมืองลัมล็ก ฯ ข้าฯ ขึ้นไปบ้านน้ำภู ฯ ข้าฯ เห็นทิพสมล็ก เมืองนารี่มีม้ามา ๑ กับบ่าว ๕ คน มาหาอ้ายราชวงเวียงจัน ณ เมืองลัมล็ก แลแล้วทิพสมล็กว่ากับเมืองขวา เพี้ยนาม เมืองเวียงจันว่า ถ้าพบพวกเมืองแพร่เมืองนารี่ เมืองลคอร เชียงใหม่ ลำพูน ก็อย่าให้ญ่กัน เราไปพูดกับราชวงแล้ว แลเมื่อ ฯ ข้าฯ มาลาดตระเวน ฯ ข้าฯ เห็นช้างมืลือกมือยู่บ้านกาบปลา ๒ ยุ้ง ประมาณ ๔ เกียน บ้านนารี่มีเรือน ๒๐ หลัง มีเข้า ๒๐ ยุ้ง ๆ ละห้อง เข้าตมทุกยุ้ง บ้านแลมี ๖ ยุ้ง ๆ ห้องหนึ่งเข้าตมทุกยุ้ง บ้านสุบนั้นเอาไปสอนไว้ในป่ามือยู่ ๕ แห่ง ๆ หนึ่งประมาณ ๒ เกียน ฯ ข้าฯ ได้เห็นแต่เท่านั้น ฯ ข้าฯ ได้อินลาวมี

ชื่อพูดกันว่า ครั้วขาวบาลปากแม่น้ำของตะวันตกบ้านข้างตางแดน บ้านมากพริก เจีย, ญวด, นาริ ช้างโพร บ้านกอง, นาตุม ช้ายลาวเวียงจันไล่ไปไว้หลังโสม ช้ายอญเวียงจันแกนกองทัพ ๕ คน มีปืน ๒ บอก หอก ๓ เล่ม ปืนจารง ปืนล็กในเมืองเวียงจัน ฯข้าฯ ได้เห็นปนกันอยู่ประมาณ ๒๐๐ บอก แต่ปืนใหญ่มีอยู่ ๔ บอก กระบอกหนึ่งชื่อ พ้าพื้นฝ่าผืนแผ่นดินจอ กระสุนเท่าสมไอ หนาใหญ่ ชื่อปราบเมืองหลวง

กระบอกหนึ่ง กระสุนเท่าสมไอญ่อม ชื่อแซนสาวนวน ชื่อตบเลียมกระบอกหนึ่ง กระสุนเท่ามพร้าวปกแล้ว

ณ ปีจอ อัญคก เกิดพายุใหญ่ ลมพัดหอบคำบินไป หอพระบางก็หักหลาย องค์บาง พระบาท แดกค่างทูลแผ่นดินแยก แผ่นดินไหวอยู่ ไพรพลเมืองว่า จกเกิดเหตุใหญ่ บ้านเมืองจใหม่สบาย ณ วันเดือน ๑๒ ค่ำขึ้น ปีจออัญคก เจ้าญวนใช้ให้ นาย ๔ ไพร ๓๐ มาหาเจ้าเวียงจัน ฯข้าฯ ถามพรมหงว่า ญวนมาทำไม พรมหงบอกข้าพเจ้าว่า มาห้าม ว่าอย่าให้ไปขุนววยเมืองไท เคยเปน ส่วยเปนไร กันหย่างไรก็ตามหย่างแต่ก่อน ปีนี้หาดีไม่ เมืองขวนก็เกิดท่าเมืองขวนตายเปนอันมาก มานคาเจ้าเมืองขวนก็ตาย อย่าพอไปก่อนแลย เจ้าเวียงจันหาฟังไม่ เดือน ๑๒ ค่ำแรม ขวนก็กลับ ไป เจ้าเวียงจันให้ยกกองทัพพลสังฆราช แลหัวคู้จึงมาห้ามเจ้าเวียงจันว่า อย่าพ่อยกไปคราะบ้าน เมืองร้ายนัก ครั้งเมื่อเมืองจเสียกับไทครั้งก่อน แล้วจำนน จากบ้านเมือง เจ้าอินตาย ก็เกิดวิบัติ เหมือนกันเช่นนี้ เจ้าเวียงจันก็หาฟังไม่ เจ้าอุปหาราช จึงห้ามเจ้าเวียงจันว่า คราะเมืองร้ายนัก อย่าเอาจอกกองทัพไปตีไท เจ้าเวียงจันก็หาฟังไม่

ครั้น ณ วันเดือน ๓ ค่ำขึ้น กำหนดจะยกทัพจากเมืองเวียงจัน พญาขานนห้ามเจ้า เวียงจันว่าคราะเมืองร้ายนัก อย่าเอาจอกไปเลย เจ้าเวียงจันร้องไม่ไปจะอยู่บ้านเมืองก็ตามเกิด แต่ฎ ๒ คนพออุกก็จไป เจ้าเวียงจันก็ยกมาถึงพันพร้าว ไพรพลเมืองหนึ่งกลับไปเปนอันมาก แล้วให้ไปไล่กลับมาเป็นสองครั้ง เจ้าเวียงจันยกมาถึงหนองบัวลำภู จึงมีหนังสือไปถึงเจ้าเมือง หลวงพาง ให้ชนเข้ามาไว้ ณ อาจ เมืองเชียงคานจได้เสียงครอบครัว เมื่อเจ้าเวียงจันมาถึงเมือง ไคราช เจ้าเมืองหลวงพางตอบหนังสือลงมาว่า จชนเข้ามาส่งน้ำน้อยนัก ด้วยหนทางเปนแก่งต่อ เดือน ๖ จึงจชนเข้ามาส่งน้ำคำให้การข้าพเจ้าเท่านั้น

ข้าพเจ้าอ้ายขนาระให้การว่า อายุข้าพเจ้าได้ ๘๐ ปี พรญาข้าพเจ้าชื่ออัฐม หลานพญา ทะชมภูคนเก่าผู้ตั้งอนิจก้า ข้าพเจ้ามีบุตรด้วยกัน ๒ คน ชื่อ อินุผา, อ้ายขนานจันตะ บ้านเรือน ข้าพเจ้าอยู่ถาวรณแขวงเมืองสรบุรี ณ วันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีญวนพคก ข้าพเจ้าส่งเรือลงมา แต่ ณ บ้านข้าพเจ้า จะลงมาชื่อของ ณ กรุงทพฯ จกลับขึ้นไปให้กับบุตรพรญานอนค้างอยู่ ที่บ้านท่าเรือคืนหนึ่ง

ครั้นรุ่งเช้า ข้าพเจ้าลงมาหาทันถึงกรุงเทพโหม ภาล่องลงมาถึงบ้านด้างามอะระยิก ข้าพเจ้าเห็นชาย หญิง มีชื่อพวกลาวชาวบ้านอะระยิกด้างาม บ้างหอบเรือ-หอบหมอน วิ่งไหวค้ำพาทไป

ข้างฟากตวันออกอยู่เป็นอันมาก ลาวมีชื่อพวกครัวเหนข้าพเจ้าสองเรือลงมาตามข้าพเจ้าว่า จไปค่างไหน เซะเซริงลงไป อ้ายราชวงมันคุมอ้ายลาวเวียงจันทลงมาประมาร ๒๐๐-๓๐๐ คน อยู่ฟากค่างตวันออก ตวันตกบ้าง ถือเครื่องศาสตราอาวุธปืน หอกบ้าง ซี่ม้างบ้าง มาขับไล่ล่าวพวก ครัวบ้าน อรยิก, อ้อย, กล้วย, ท่างาม ให้ขึ้นไปเมืองเวียงจัน ว่าอ้ายเวียงจัน กราบพูลขอพวกครัว เหล่านี้ มีพระราชโองการพระราชทานครัวเหล่านี้ ให้กับอ้ายเวียงจัน ๆ จึงให้อ้ายราชวงคุมคน ลงมาขับต้อนครัวขึ้นไปเมืองอ้ายเวียงจัน อ้ายราชวง ยกทัพลงมาตั้งค่ายอยู่ปากดงค่างนี้ ข้าพเจ้า ตกใจกลัว ภายหลังรีบกลับขึ้นไปบ้านเรือน ข้าพเจ้าก็ไม่เห็นบุตรพระยา ข้าพเจ้าขนส่งของที่ อยู่ ณ เรือนอ้ายลาว ขับไล่ไปสิ้นแล้ว เพื่อนบ้านเพื่อนเรือนซึ่งอยู่ใกล้เคียงข้าพเจ้าก็ไม่เห็นใครไปสิ้น แล้ว ยุงเข้าเฝ้าเรือนของพวกครัวนั้นก็ยิ่งปรกติอยู่

ครั้ง ณ วันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ ปีถุญ นพศก ข้าพเจ้าจึงตามครัวลาวซึ่งยังไม่สิ้นกับอ้าย ลาวนั้นทะ ๆ ก็พลัดกับบิดา มารดา อ้ายลาวนั้นทะไปติดตามบุตรพระยา ข้าพเจ้า ๆ เหนครัวลาว เยียรราชไปเป็นหมู่เหล่า ๆ ละ ๓-๔-๕ ครัวบ้างเมือง ๆ ไปแต่ทราบได้ ๆ คือเรื่องจึงถึงปากดงพญา ไพค่างนี้ก็หาเห็นบุตร พระยาข้าพเจ้ากับบิดามารดาอ้ายนั้นทะไม่ แต่ค่ายซึ่งอ้ายราชวงซึ่งตั้งอยู่ ปากดง ซึ่งลาวครัว บอกนั้นข้าพเจ้าหาเห็นไม่ ข้าพเจ้าก็เฝ้าตามลาวครัวเมือง ๆ กันไปในดงได้ ๕ คืน จึงออกจากปากดงไปได้อีก ๒ คืน จึงถึงเมือง ณคอรราชเสมา แต่ตัวอ้ายเวียงจันนั้นเข้าอยู่ใน เมืองโคราชจะเป็นอ้ายลาว นายไพร่มากนักน้อยเท่าใด ข้าพเจ้าก็หาได้ถามอ้ายลาวผู้บอกไม่ แต่ ข้าพเจ้าหลบหนีอ้ายลาวเวียงจัน เทียวหาบุตรพระยา ข้าพเจ้าก็หาพบไม่ อ้ายลาวพวกเวียงจัน ขับไล่ครัวเมือง ๆ ไปตามทางแม่น้ำพชีบ้าง ไปตามทางเมืองภูเขียวบ้าง ข้าพเจ้าจะประมารครัวนั้นไม่ ได้แยกกันไป ๒ ทางมากอยู่ ข้าพเจ้ากับอ้ายนั้นทะก็พากันไปกับครัวทางภูเขียว ข้าพเจ้าไป แต่ ณ เมืองโคราชเสมาได้ ๒ คืน จึงถึงเมืองไชยภูมิ แล้วข้าพเจ้าเห็นอ้ายลาวเวียงจันประมาร ๔๐๐ คน ถือปืนหอกดาบซี่ม้างเดินบ้าง เทียวไล่ครัวที่บ้านเมืองไชยภูมิกับเจ้าเมืองไชยภูมิ กับบุตรภรรยาอ้ายลาวขับไล่ไป ให้ไปอยู่ ณ เมืองภูเขียว ข้าพเจ้าก็ตามครัวเจ้าเมืองไชยภูมิไปได้ ๒ คืน จึงถึงเมืองภูเขียว เจ้าเมืองไชยภูมิกับบุตรภรรยาก็พากันเข้าอยู่ในเมืองภูเขียว แต่ครัว ขายหนีมีชื่อออกจากครัวเจ้าเมืองไชยภูมินั้น อ้ายลาวเวียงจันขับไล่เลยเมืองภูเขียวไป ข้าพเจ้า ยังอยู่อยู่ที่เมือง ๒ คืน ข้าพเจ้าเห็นอ้ายลาวเวียงจันประมาร ๒๐๐ คนถือเครื่องศาสตราอาวุธซี่ม้าง เดี๋ยวทางบ้าง เข้าไปหาเจ้าเมืองภูเขียว จะพูดด้วยกันประการใด ข้าพเจ้าทราบประมารศึกคูใหญ่หนึ่ง ข้าพเจ้าจึงเห็นอ้ายลาวสองร้อยคน แยกย้ายกันไปไล่ครัวเมืองภูเขียว เอาหอกทิ่มแยไล่ครัวไป ว่าถ้าไม่ไปจะฆ่าเสียบ้าง ที่ไปไล่คุมเกาะเขาตัวเจ้าเมืองไชยภูมิภูเขียวไปบ้าง อ้ายลาวที่มากาะ ว่าอ้ายเวียงจันให้มาแก้เอาตัวไป ข้าพเจ้ากับอ้ายนั้นทะก็ตาม ครัวเมืองภูเขียวไปได้ ๒ คืน ภาข้าพเจ้าป่วยให้ลงจาก ข้าพเจ้าก็แวะหนีกลาไลอยู่ที่บ้านภูตะเคียน เปนบ้านร้างในป่า อ้ายนั้นทะ ก็อยู่รักษาพญาบ้าน ข้าพเจ้าประมารหกคืน ลาวชายหญิงพวกครัวเมืองลัม ประมารยี่สิบคน

แฉะเข้าไปที่บ้านร้างที่ข้าพเจ้าป่วยอยู่ บอกข้าพเจ้าว่า อ้ายลาวเวียงจันทน์ใส่มาหาผมมีข้าจะกินไม่ แล้วจึงแฉะเข้ามาหาเข้ากิน แล้วบอกข้าพเจ้าต่อไปว่า อ้ายเวียงจันทน์ตั้งกองทับอยู่ที่หนองบัวลำภู แล้วให้หาเจ้าเมืองภูเขียวไชยภูมิไป แล้วฆ่าเสียลาวชายหญิงยี่สิบคน ก็ได้เข้าเปลือกในตะล่อมที่บ้านข้าพเจ้าอาศัยอยู่ไหน ใส่หาบออกจากบ้านร้างไป

ครั้นข้าพเจ้าค่อยหายคลายป่วยขึ้น ข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะก็พากันไปจากที่นั่น เดินลัดถนน ค้างอยู่กลางป่าสองคืนจึงออกถึงทางใหญ่ ข้าพเจ้ายุคนั่งนายเรืออยู่ที่ริมไม้ริมทางครู่หนึ่ง ข้าพเจ้าเห็นกองทับไท เดินไปตามทางข้างม้า ผู้คนก็มาก ข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะดีใจก็ทิ้งหาบไว้ จึงไปหากองทับไท แล้วร้องทักข้าพเจ้าว่า อ้ายลาวสองคนนี่มาแต่ไหน ข้าพเจ้าบอกว่าหลบหลีกซ่อนหนีอ้ายพวกเวียงจันทน์อยู่ในป่า หาบข้าพเจ้ายังวางไว้ที่ต้นไม้ริมทาง พวกทับไทก็ต้อนรับ ข้าพเจ้าให้กลับไปเอาหาบของข้าพเจ้ามาแล้วพาข้าพเจ้าไปหาเจ้าพญามหาโยธา แล้วถามข้าพเจ้า ข้าพเจ้าบอกความยังข้าพเจ้ากล่าวมาว่า ข้าพเจ้าเที่ยวติดตามหาบุตรภรรยา ข้าพเจ้าแลบิดามารดา อ้ายนันทะ อ้ายลาวเวียงจันทน์ ขับต้อนไล่มาก็หาคาบไม่ ข้าพเจ้าจะได้ตามใจมากับอ้ายลาวเวียงจันทน์ ๆ จะได้ขับไล่ข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะนั้นด้วยหาไม่ เจ้าพญามหาโยธาตั้งค่ายอยู่ที่นั่นจะเป็นที่คืนเรียกว่าป่าอะไรไม่ทราบ พวกทัพไทว่าเป็นที่ลี้ภัยอ้ายเวียงจันทน์มีโรงใหญ่ ๕ ห้องมีเจดีย์รอบมีหนองน้ำก็มี แต่ข้าพเจ้าอยู่ในค่ายนั้น ๒ คืน พวกทัพไทจึงเอาเชือกผูกเอาข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะ แล้วเจ้าพญามหาโยธากับมอไพร่ประมาณ ๓๐๐ คน คู่มือข้าพเจ้ามาส่งที่หนองบัวลำภู ค่ายกรมหมื่นนครไชยี่ กรมหมื่นแสนวิริย ที่อ้ายลาวเวียงจันทน์แตกหนีไปได้ ๔ คืน แล้วเจ้าพญามหาโยธากับมอไพร่ จำตะโงก ข้าพเจ้าจำอ้ายลาวนันทะ ภาลงมาได้ ๕ คืน ถึงแม่น้ำเพี้ย กองทัพหลวงส่งข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะเข้าไปใส่ตารางไว้ แล้วนายกองทัพหลวงถามข้าพเจ้า ๆ ให้การอย่างข้าพเจ้ามา จึงโปรดพระราชทานโทษหาได้ลงพระราชอาญาเลื่อนข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะไม่ ข้าฯ ต้องจำอยู่ในค่ายในตาราง ๔ คืน แล้วมีรับสั่งให้พวกมอประมาณ ๒๐-๓๐ คน จำตะโงกข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะลงมาส่งให้เจ้าพญาราม ณ เมืองโคราชเลมา ประมาณ ๔-๕ คืน เจ้าพญารามมาส่งข้าพเจ้ากับอ้ายนันทะลงมา ณ กรุงเทพฯ ขอเดชะ

ตามอ้ายทิดมีให้การว่า บิดาข้าพเจ้าชื่ออ้ายทิดเขียว มานดาข้าพเจ้าชื่ออิมเป็นลาวเข้าป่าสัก มาอยู่ ณ บ้านกะเบือ้ง แลบิดา มานดา ข้าพเจ้าตายตั้งแต่ข้าพเจ้า ๆ อายุได้ ๔๒ ปี มีภรรยาชื่ออิมเขียวเป็นลาวพุงดำ เขาเมืองเขียงใหม่มีบุตร ๔ คน ตาย ๒ ยัง ชาย ๑ หญิง ๑ แลข้าพเจ้าเป็นปาวนายจันทน์ กองกะเบือ้งณวันเดือน ๓ ปีจอชัฐศก ข้าพเจ้ารับจ้างเลี้ยงกระบือผู้มีชื่ออยู่ ณ บ้านหลวงแขวงกรุงเก่าได้ ๕ คืน ข้าพเจ้ากลับมาบ้านข้าพเจ้า ๆ หาเห็นภรรยาแลบุตรข้าพเจ้าอยู่ที่เรือนไม่ มีแต่เข้าปลาทานอาหารอยู่ในตู้ หามีเจ้าชอวังษาไม่ ข้าพเจ้าเดินมาตามทางหลวงพบครัวลาวชาวบ้านหนองหอย บ้านไผ่เขา หลังบ้านท่าราบ ข้าพเจ้าจึงถามพวก

ครัวว่าจะไปข้างไหน ลาวครัวบอกข้าพะเจ้าว่า อ้ายราชวงเมืองเวียงจันทน์ มากวาดไล่ต้อนครัวจะเอาไปเมืองเวียงจันทน์ แลข้าพะเจ้าประมาณครัวบ้านหนองหอย ไก่เซา หังชาย หญิง เล็กใหญ่ประมาณ ๕๐ ครัว เป็นคน ๒๐๐ เลศ เห็นพวกครัวหามาเสบียงอาหาร ลูกบ้าง ที่เป็นชายนั้นถือ หอก ดาบบ้าง มีพวกลาวป่าว่าอ้ายราชวัง ถือหอก ดาบ กำกับครัวไปประมาณ ๑๐ คน ข้าพะเจ้าดูครัวที่ไปนั้น ข้าพะเจ้าเห็นพวกครัวชายหญิงร้องไห้ไม่สบายไม่มีบั้ง ลางครัว ชาย หญิง ที่ขึ้นบานสมักไปก็มี บ้าง ข้าพะเจ้าก็เดินตามครัวทั้งนี้มาเที่ยวหาบุตรภรรยาข้าพะเจ้า ภอเพลหาพลคนมาถึงห้วยกะบอก ปากดง ข้าพะเจ้าเห็นอ้ายราชวงกับอ้ายลาว ฯ

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับที่ ๑๒

๑ ข้าพะเจ้าหลวงมหาสิทธิโวหาร ท่าน ฯ

๑ วันศุกร์แรม ๕ ค่ำเดือน ๔ ปีฤกษณพศ หลวงพิศณุแสนถือหนังสือขุด พญาละคร ๑ พญาอุปราชเมืองเชียงใหม่ ๑ พญาน่าน ๑ สามจะนับกับพญาน่านมีมาถึงกรมการเมือง พิจิตรจะนับ ๑ ให้หมื่นวีเสศล่ำมแปลออกได้ความว่า ฯ

๑ ข้าพะเจ้าพญาละครแม่ทัพใหญ่ พญาอุปราช แม่ทัพเมืองลำพูน บุตรหลานแสน หัวพญาลาว แม่ทัพนายกองเมืองละครเมืองลำพูน ทั้งปวงปฏิบัติมาอย่างพะณะหัวเจ้าท่าน ลูกขุนณะศาลาให้ทราบด้วยหลวงพิศณุแสน พญาสุวรรณคโลกนอกราชการ เชิญศุภอักษรตรา พระราชสีห์ขึ้นไปถึงข้าพะเจ้าณเมืองบางโพณะวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ นั้น ข้าพะเจ้าได้ทราบเกล้าฯแล้ว ข้าพะเจ้าได้เกณฑ์ พญาสิริพญาขมพญาเทพวง นายน้อยกำพิละคุมไพร่ ๕๐๐ คนเมืองลำพูนได้เกณฑ์หัวอาวุธ หัววง แลนฝ่าหลัง คุมไพร่ ๕๐๐ คนเกณฑ์หน้าเข้าไปตีเมืองเชียงตานพร้อมด้วยเมืองน่านแล้ว ได้ยกไปถึงเมืองพันพร้าว แต่ณะ วันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๗ นั้นแล้ว ข้าพะเจ้าได้เร่งยกกองทัพไปถึงเมืองเลยแต่ณะวันขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๗ ครั้นณะวันขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๗ ข้าพะเจ้าก็ไดยกเร่งกองทัพไปตามพญาละครให้ถึงเวียงพันพร้าว ให้บันจบกองทัพหลวงตามท้องตราซึ่งโปรดเกล้าฯขึ้นไปนั้นแล้ว กองทัพเมืองละคร ๕๐๐๐ คน เมืองลำพูน ๒๐๐๐ คน ลูกกระสุนดินดำ เครื่องศาสตราวุธครบแล้ว ข้าราชการนั้นแจ่มมากับหลวงพิศณุแสน พญาสุวรรณคโลกแล้วโปรดัดมาณะวันศุกร์ขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๗ ปีฤกษณพศ

๑ ข้าพะเจ้าพญาอุปราชเมืองเชียงใหม่ แลนหัวพญาลาวมีชื่อแม่ทัพนายกองเมืองเชียงใหม่มทุกคน ขอโปรดัดมาอย่างพะณะหัวเจ้าท่านลูกขุนศาลาให้ทราบ ซึ่งข้าพะเจ้ายกกองทัพมา

ตีลาวเวียงจันทร์ครั้งนี้ ก็ได้จัดแจงให้พญากานแสน ท้าวพญาลาวมีชื่อคุมคน ๓๐๐ เศตเป็นกองหน้า
ทัพหนึ่ง แล้วนาย่านสุริยวงบุตรพญาราชวงแลนาย่านเทพบุตรเชยพญาราชวง แลพญา
พรหมพญาขันแก้ว แสนท้าวพญาลาวมีชื่อคุมคน ๗๐๐ เศต ทัพหนึ่ง แล้วให้พญาสุริยวงเมืองยอง
พญาชมขุนายเทพเมืองวะ คุมคน ๗๐๐ เศตทัพหนึ่ง แล้วให้นายขนานไชยลังกา นายขนานท่า
บันโย นายพูเตียงคุมคน ๗๐๐ เศตทัพหนึ่ง แล้วให้นายแสงเมือง นายสานคุมคน ๗๐๐ เศต
ทัพหนึ่ง แล้วให้พญาเชือนเมืองยาง คุมคน ๓๐๐ คนทัพหนึ่ง ในทัพใหญ่ข้าพะเจ้านายคำ
เครื่อง นายอุณเรื่อน พญาอินทะราชา พญาอำมาตย พญามะหาเสนา พยาไชยวง พญา
ศรีวิไชย พญาเมืองวะ แสนท้าวพญาลาวมีชื่อทั้งปวงคุมคน ๑๕๐๐ คน เข้ากันเป็นคน ๕๐๐๐
เศต ครั้นมาถึงท่าเสา ณะ วันแรม ๑๑ ค่ำเดือน ๖ หลวงพิศณุแสน พญาสุวรรณคโลกทัพหลวงถือ
ตราพระราชสีห์ไปรตเกล้าฯ ขึ้นมาถึงข้าพะเจ้านั้น ได้ทราบเกล้าฯ แล้ว ข้าพะเจ้าได้เร่งยก
กองทัพไปถึงเมืองเลยแล้ว พญากานกองหน้ายกขึ้นไปเวียงพันพร้าวบันจบกองทัพใหญ่
สมเด็จพะพุทธิเจ้าอยู่หัวแล้ว ซึ่งตัวข้าพะเจ้าได้ยกออกจากเมืองเลย แต่ณะ วันจันทร์แรม
๒ ค่ำ เดือน ๗ แล้วก็จะได้ฟังบังคับบัญชาสมเด็จพะพุทธิเจ้าอยู่หัว พระราชวังบวรสถาน
มงคล ตามแต่สมเด็จพะพุทธิเจ้าอยู่หัวจะทรงจัดแจงทำราชการจะลงพระเดชพระคุณมิได้คิดว่า
เป็นระตูและระตูหนึ่ง ขออาพระเดชพระบารมีสมเด็จพะพุทธิเจ้าอยู่หัว ปกเกล้าฯทุกประการด้วย
ข้อราชการ ทั้งปวง แจ่มมากับหลวงพิศณุแสน พญาสุวรรณคโลก นั้นแล้วปฏิบัติมาณวันจันทร์
แรม ๒ ค่ำเดือน ๗ ปีจุญนพศก ฯ

๑ ข้าพะเจ้าพญาน่านแสนท้าว พญาลาวนายทัพ นายกอง เมืองน่านทั้งปวงปฏิบัติ
มายังพระณะหัวเจ้าท่านลูกขุนศาลาให้ทราบด้วยกองทัพหน้า ข้าพะเจ้าแต่งให้ราชวง พญาเมือง
เลน พญาเชียงแขง นายน้อยขัติยะ นายขนานวัทนะ นายน้อยมะหวางทะแกลัว ทะหาร
คุมไพร่ ๒๗๐ ยกข้ามน้ำโขงไปตีเมืองเชียงตานปากของตวันออกแขวงเมืองเวียงจันแตกยับเยิน
ไป จับได้พวกครัวประมาณ ๓๐๐ เศตพวกครัวแตกไปทางเมืองหลวงพบางทางเมืองเวียงจัน
บ้าง บัดนี้กองทัพหนาราชวง พรเมืองแก้ว ก็ยกเป็นทัพหน้าเจ้าพญาภยสุธรร พญาเพชรไชย
ไปถึงณเวียงพันพร้าว แต่ณ วันขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๗ แล้ว ข้าพะเจ้าพญานาร คุมคน ๒๐๐๐
ทัพหนึ่งพระเมืองใจคุมคน ๕๐๐ เศต ทัพหนึ่งพระเมืองแดน คุมคน ๕๐๐ เศต ทัพหนึ่งพญา
เมืองหลวงคุมคน ๕๐๐ เศต เข้ากันเป็นคน ๕๐๐๐ เศตลูกกระสุนดินคำเครื่องลาดราวุธพร้อม
ยกเข้าไปถึงเมืองเลย แต่ณวันขึ้น ๑๒ ค่ำเดือน ๗ นั้นแล้ว ครั้นอยู่มาหลวงพิบูลแลรร พญา
สุวรรณคโลก เชิญอุษะอักษร ตราพระราชสีห์ ไปเมืองหลวงพะบางไปถึงข้าพะเจ้าณะเมือง
เลย แต่ณวันขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๗ ข้าพะเจ้าได้ทราบเกล้าฯ แล้ว ข้าพะเจ้าได้แต่งให้แลรรพระณะ
๑ ไพร่ ๑๐ (รวม) ๑๑ คน เชิญอุษะอักษรเร่งรีบ ขึ้นไปเมืองหลวงพะบางด้วยแล้ว ครั้น ณ วัน
ขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๗ ข้าพะเจ้าได้ยกกองทัพจากเมืองเลยเร่งรีบ เข้าไปณเมืองพันพร้าวบันจบ

กองทัพหลวง ตามทองคำซึ่งไปฎเกล้าฯ ขึ้นมานั้นแล้ว ประณิบัติมาจนวันขึ้น ๑๓ ค่ำเดือน ๘ ปีจออุกคก

๑ ข้าพเจ้าพญานารแสนท้าวพญาลาวมีชื่อทั้งปวง ประณิบัติมายังพระณ ๙ ลูกขุนณ ซาลาให้ทราบ ด้วยข้าพเจ้าลงไปเฝ้าทูลละอองฯ แจ้งราชการแล้ว กลับขึ้นมากพแสนชั้น คุมไม้ รามปืนใหญ่ซึ่ง เมืองนาร ตัด ๑๕๐ แขน กับเสาชาลาคูณเสื่อ ยาว ๓ วา ๓ คอก ใหญ่ ๓ ก้า ๖๐ ต้นลงมาถึงเมืองพิไชย ข้าพเจ้าก็ได้เอาตราพระราชศรีระ ซึ่งไปฎเกล้าฯ มานั้นให้แสนชั้น ซึ่งคุมไม้ต้อนหนังสือลงมาถึง หัวเมืองทั้งปวงด้วยแล้ว ถ้าไม่เหลือสติกำลังภจะเอาลงมาได้นั้น ข้าพเจ้าจะให้คุมลงมาทูลเกล้าฯ ถวายถ้าน้ำแห่งจะเอาลงไปไม่ได้ ก็ให้มอบไว้กับเมืองนั้นสั่ง ประการใดจะเป็นที่พึงทุกประการ ประณิบัติมาจนวันพฤหัสบดีแรม ๑๒ ค่ำเดือน ๔ ปีจออุกคก ๙

๒ หนังสือข้าพเจ้า พญานาร หัวหนา แสนท้าวพญาลาวทั่วปวง ประณิบัติมายังจำเมือง พิจิตแลกรมการทั้งปวงให้ทราบ ด้วยแพไม้รามปืนเมืองนารตัด ๑๕๐ แขนหน้าใหญ่ ๒๖ นิ้ว นอย ๑๒ นิ้ว ยาว ๘ สอกกับเสาคูณเสื่อ ๖๐ ต้นใหญ่ ๓ ก้า ยาว ๑๔ สอกนั้น ข้าพเจ้าเกณฑ์ แสนชั้น แสนหลวง หมื่นคำวัง หมื่นอุตะมะ เสมียนจันธิมา กับไพร่ มีชื่อคุมลงมาพบข้าพเจ้า พญานารหัวเมืองพิไชย ณวันพฤหัสบดีแรม ๑๓ ค่ำเดือน ๒ แล้วข้าพเจ้าพญานารก็ได้เอา ทองตราพระราชศรีระ ซึ่งไปฎเกล้าฯ ขึ้นมานั้นสั่งให้ แสนชั้น แสนหลวง หมื่นคำวัง หมื่น อุตะมะ เสมียนจันธิมา ลงมาถึงท่านเจ้าเมืองพิจิตกรมการทั้งปวงแล้ว น้ำกัแห่งเหลือสติ กำลังแล้ว ข้าพเจ้าสั่งให้ ได้เอาลงไปถึงแขวงเมืองพิจิตตามรับสั่ง ประณิบัติมาจนวันอังคาร แรม ๑๓ ค่ำเดือน ๒ ปีจออุกคก ๙

๓ วันพฤหัสบดีแรม ๔ ค่ำเดือน ๘ ปีจออุกคก พญาสุวรรณโคตรโลกนอกราชการถือ มา ข้าพเจ้าพญาสมมตธิบาล บอกประณิบัติมายังท่านออกพันนายเวน ขอได้เอาน้ำขึ้นกรณเรียน แต่พระณหัวหน้าท่านลูกขุนณซาลาให้ทราบ ซึ่งมีตราพระราชศรีระไปฎเกล้าฯ ให้นายจางร มหาดเล็กถือขึ้นไปถึงข้าพเจ้าฉันนั้น ข้าพเจ้าได้ทราบเกล้าฯ ทุกประการแล้ว เสด็จพระบารมี ปกเกล้าฯ ข้าพเจ้าให้ไปตักเตือนกองทัพ ก็ได้ยกขึ้นไปถึงทุกเมืองแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ตั้งรับ ว่ากล่าว เอาใจตามกระแสพระราชดำริทุกประการกับได้แจ้งข้อราชการซึ่งกองทัพ กรุงเทพฯ รมพุงหักทหารกองทัพซ้ายเวียงจัน ทุกแห่งทุกตำบลแสนายทัพ ยกทัพมาถึงอนข้าพเจ้าก็กราบเรียน ขึ้นไป จะให้ทันพญาเพชรพิไชยแม่ทัพอนบ้านแรมเมืองเลย แลเมื่อข้าพเจ้ายกขึ้นไปถึงเมืองนำปาด ข้าพเจ้าให้พระวังซ้าย กับพระฝางยกล่วงหน้าไปสืบราชการกับเสบียงอาหาร พระวังซ้ายให้กลับลง มาแจ้งกับข้าพเจ้าว่า เข้าเปลือกตามบ้านรายทางมีจะรับทัพหมื่นได้อยู่ แต่หลังคาญงขึ้นนั้น ยังตั้งอยู่ บ้างทำลายเสียบ้าง ข้าพเจ้าจึงว่ากับนายพันนายกองทุกทัพ ให้แต่งคนกลับไปแจ้งแก่กองทัพ ซึ่งยกมาภายหลังอย่าให้พ้นพระ ด้วยเสบียงอาหารเลย ให้เร่งยกมาเถิด แล้วก็เกณฑ์ให้พิทักษ์รักษาเข้า เปลือกไว้ คอยรับตามพวกกัน ครั้นข้าพเจ้ากับกองทัพเมืองละคอนแปดร้อย เมืองเชียงใหม่สามร้อย

เมืองเพชรสามร้อย เมืองนารสองพัน เข้ากันสามพันสี่ร้อย ยกถึงบ้านแรมเมืองเลย แต่ณวันเดือนหก
แรมสิบห้าค่ำ ครั้นณวันเดือนเจดขึ้นสองค่ำ เจ้าพญาอภัยภูธร พญาเพชรพิไชย ยกขึ้นไป ถึง
สั่งให้ทัพเมืองละคอน เมืองเชียงไหม เมืองนาร เมืองแพร่ให้ยกไป ทางเมืองโสม ให้ข้าพเจ้า
อยู่เฝ้า กองทัพซึ่งจะมา ภายหลัง ให้รีบตามไป ครั้นณวันเดือนเจดขึ้นสองค่ำ กองทัพลาวสี่เมือง
ได้ยกไปเป็นจำนวนคนสามพันสี่ร้อยแล้วเจ้าพญาอะภัยภูธร พญาเพชรพิไชย ก็ยกตามไปใน
วันนั้น ซึ่งกองทัพพวกหลังมาถึงแล้ว ก็ได้ยกรีบตามไปทุกวัน แลกองทัพห้าเมือง เมืองนาร
ห้าพัน เมืองแพร่พันหนึ่ง เมืองลคอรห้าพัน เมืองเชียงไหมห้าพัน เมืองลำพูนสองพันเข้ากัน
หมื่นแปดพัน ข้าฯ ได้ให้นายจ่ารมมหาดเล็ก กับไพร่สี่สิบคนเข้าไปกับกองทัพด้วยแล้ว
อนึ่งเจ้าพญาอภัยภูธรมีหนังสือมาถึง ข้าฯ ว่าอ้ายอนุเวียงจัน หนีออกจากเมืองแต่ณวัน
เดือนหกแรมค่ำหนึ่งเป็นแน่อยู่แล้ว แลครวเมืองดานซ้ายเมืองลคอรไทย เมืองลมดัก เมืองเลย
หนีกลับคืนมาให้พระนพบุรีศรีศุภครีกับตัวอุปราชเมืองเลย มาให้รวบรวมไว้ณบ้านแรมเมืองเลย
ได้ให้พระไชยบุระพระสิงค์มไพร่สองร้อยห้าสิบคนลงมา ให้ ข้าฯ จัดแจงถ้ายข้าเปลือกกรวมไว้
จะได้เลี้ยงครว ๆ หนีกลับคืนมามากอยู่ ลาวพุงดำกับครวเข้าป่าภายนอกหนีไป ให้แต่งกองออก
เก้ายกษกันครวไว้แลครวพระนพบุรีศรีศุภครีนั้นเป็นครวเมืองลมดัก แขวงเมืองลมดักบ้างครวเมืองเลย
แขวงเมืองเลยบ้าง ข้าพเจ้าให้พระไชยบุระพระสิงค์ พระนพบุรีรักษากันกันทำบุญชัย นายผู้สิบสอง
คน ไพร่สกรรสองร้อยสองระพาพิการเจดสิบ ครวชายหญิงใหญ่น้อยเจดรอยเจดสิบสอง เข้ากัน
พันหกสิบหกคนกับช้างครวพลาย พัง หกลิบช้าง ปืนคาบศิลาร้อยยี่สิบห้าคนนอก หอกดาบ
ร้อยสามสิบเจดเล่ม ข้าพเจ้าจัดคนครวได้ชายสกันให้หัวจันศรีบุตรอุปราชเมืองเลยคุมนายไพร่
แปดสิบคน กับปืน หอกดาบ ขนเลยแลเข้าเลียบบันทุกช้างขเลย สี่สิบช้างมอบให้พระนพบุรี
ศรีศุภครีขึ้นไปส่งกองทัพ กับข้าพเจ้าให้ถ้ายข้าเปลือกกรวมไว้ ได้สิบเกียน แลยังถ้ายต่อไปอยู่แล้ว
ได้แต่งกองออกลาดตระเวรเก้ายกษครวไปหลายกองพบลาวพุงดำทุกเมือง ภาคหัวตันหนีไป
ในป่า ครวพวกละร้อยบ้างสองร้อยบ้าง แล้วรีบราชบาตเงินทอง ปืน ช้าง ครวอดเข้าป่วยเจบตาย
เป็นอันมาก แลตัวผู้ภาคหัวตันจับได้บ้าง หนีไปได้บ้าง แลเมื่อข้าพเจ้ายกขึ้นไปก็พบลาวพุงดำ
ซึ่งยกล่วงหน้าไปก่อน เทียวไล่ค้นครวซึ่งหลบหลีกซุ่มซ่อนอยู่ในป่าเขาริบราชบาตไล่ครวตันป่า
ภาหนีไป ก็เป็นอันมาก ข้าพเจ้าได้ว่ากับนายทัพนายกองทั่วปวง ว่าโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ขึ้นมาให้รีบยกกองทัพไปตีเมืองเวียงจัน ซึ่งเป็นกระบวนทำลายล้างบ้านเมืองให้กวาดเอา
ครอบครัวไปตามอำเภอใจ เพื่อจะให้สูญเผ่าพันธุ์นิหากว่ากองทัพกรุงเทพมหานคร ดีทัพอ้าย
อะณูแตกยับทั้งสามทาง ฝ่ายกองทัพเรายกมา ก็เดินเข้าไม่ทันรบพุ่งกระทำของพระเดชพระคุณ
อีกแล้วมากกระทำย่ำยี แก่ครวพวกแขวงเมือง ลมดัก เมืองเลย ซึ่งเป็นข้าชอบขึ้นทะเลมาดังนี้
อีกเล่า ไม่ชอบหนักหนาให้ห้ามปรามเสียจงทุกกอง แต่ข้าพเจ้าว่ากล่าวห้ามปรามดังนี้
เนื่อง ๆ ก็มีพจจนได้สกัดกันจึงไว้ได้บ้าง ลอบภาหนีไปได้บ้างและกองทัพยกมากกว่าดเขา
ครอบครัว ช้าง ม้า เครื่องศาสตราอาวุธไปประมาณสามส่วน ยังสองส่วน แต่นานเมืองเดียว

ประมาณ ๓๐๐๐ เศษ ข้าพเจ้าถือว่าพญาน่านรับบ้างไม่รับบ้าง แลครวซึ่งแต่งกองออกสกัด
กันไว้ได้ซีกสองพันเศษ แต่ยังมาไม่ถึงเมื่อมาถึงจะเป็น ครว ช้าง เครื่องสตราวุธมากน้อย
เท่าใด ข้าพเจ้าจึงจะบอกลงมาครั้งหลัง ข้าพเจ้าบอกมาวันอังคารขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๗ ปี
ภุมพศก ๖

๑๑ วันจันทร์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๘ ปีภุมพศก ตามนายแสงให้การว่า อายุได้ ๑๕ ปี
ข้าพเจ้าเป็นบุตรขุนรองปลัดกรุงเก่า มาณดาข้าพเจ้าชื่อเพงบนที่หลวงศรีเสนา ณ เดือนสามปีระกา
สัพทศ หลวงศรีเสนาขึ้นไป สักเลก ณ เมืองฝ่ายเหนือ หลวงศรีเสนาเอาข้าพเจ้าขึ้นไปด้วย ครั้น
ณ เดือน ๔ ปีระกาสัพทศหลวงศรีเสนา กับพญารามกำแหง ข้าหลวงมีชื่อพร้อมกัน ณ เมือง
ซุขัน ได้ลงมือสักเลก ณ เมืองซุขัน จนถึง ณ เดือน ๑๐ ปีจอ อัฐศก เสร็จการสักเลก พญาราม-
กำแหง หลวงศรีเสนาจะลงมาสักเลก ณ เมืองสุริน อ้ายพญาไกรจึงบอกพญารามกำแหง หลวง
ศรีเสนา ว่าพญาซุขันให้อ้ายเมืองนั้นไปเกณฑ์คนบ้านบึงมะลุ จะยกขึ้นมาตีเมืองซุขันให้พญารามกำ-
แหง หลวงศรีเสนา อยู่ช่วยอ้ายพญาไกร ณ เมืองซุขันก่อน พญารามกำแหงว่าอ้ายเมืองนั้น
แลชาวบ้านบึงมะลุ ก็เป็นปาวอ้ายพญาไกรตามแต่่นายปาวจะว่ากัน พญารามกำแหงจะเร่งลงมา
สักเลก ณ เมืองสุริน อ้ายพญาไกรก็เกณฑ์คนข้าง ลงมาส่งพญารามกำแหง แต่หลวงศรีเสนานั้นอ้าย
พญาไกรยังหาให้มาไม่ ครั้นอยู่ ๔-๕ วัน อ้ายพญาไกรบอกหลวงศรีเสนาวาอ้ายเมืองนั้นยก
คน ๕ พันมาตั้งค่ายอยู่บ้านกวนจอกไกลเมืองซุขัน ทางเข้าชั้วเพนหลวงศรีเสนาจึงให้พระสเทือน
กรมการเมืองซุขัน คู่มือไพร่ ๗๐ คน ออกไปสืบหับอ้ายเมืองนั้น รุ่งขึ้นพระสเทือนกลับมากบอกว่า
ออกไปสืบได้เห็นค่ายอ้ายเมืองนั้นตั้งอยู่ ณ บ้านกวนจอก ค่ายหนึ่งมีดินประมาณ ๕ พัน แลคน
๗๐ คน ซึ่งไปสืบค่ายได้เมืองนั้น กับพระสเทือนนั้นก็เข้าเสียกับอ้ายเมืองนั้นเหลือกลับมากับพระ
สเทือนแต่ ๔-๕ คน หลวงศรีเสนาจึงหาตัวพญาซุขันมาตั้งว่าอ้ายพญาซุขันไม่รับว่าหาได้ให้อั
ยเมืองนั้นไปเกณฑ์คนมาตีเมืองซุขันไม่ หลวงศรีเสนาจึงว่าให้พญาไกรเกณฑ์คนสู้ไ้เมืองนั้น อ้ายพญา
ไกรไปเกณฑ์คนในเมืองซุขันหาใครเข้ากับไ้พญาไกรไม่ได้แต่ปาวพระสเทือน พระพิไช เข้ากัน
๑๕๐ คน ครั้นเพลาค่ำปาวพระสเทือนมากบอกว่าอ้ายเมืองนั้น ยกทัพเข้ามาถึงบ้านตาอุดทางใกล้
เมืองซุขันประมาณ ๕๐ เส้น แล้วปาวพระสเทือนบอกว่าอ้ายหลวงแสนเมืองนั้นให้มากบอกว่า
ไ้หลวงแสนเมืองนั้นวิวาทกับอ้ายพญาไกร หลวงศรีเสนาเป็นคำหลวง อย่าก็ดขวางเลย ให้ไป
เสียจากเมืองติด หลวงศรีเสนากับไ้พญาไกรจึงภาครวหนีออกจากเมืองซุขันในเพลากลางคืนวัน
นั้นออกไปตั้งอยู่บ้านแซงทางใกล้เมืองซุขันประมาณ ๑๐ เส้น ครั้นรุ่งขึ้นพญาไกรให้ภาครวอ้าย
พญาไกรลงไปไว้ ณ เมืองสังข ครั้นเพลายัน หลวงศรีเสนา-อ้ายพญาไกร ยกกลับเข้ามาที่ศาลริม
ระเนียดเมืองซุขันเห็นพวกอ้ายเมืองนั้นเข้ามาตั้งอยู่กลางแปลงทางระเนียดเมืองซุขันประมาณ
๕ เส้น นามิค่ายคูไม่ ทัพกองทัพอ้ายเมืองนั้นตั้งอยู่ใกล้กับกองหลวงศรีเสนาประมาณ ๒๐ เส้น
หลวงศรีเสนาจึงให้เอาปืนยิงพวกอ้ายเมืองนั้น ๓ นัด พวกอ้ายเมืองนั้นก็ยิงโต้ตอบมาบ้าง แต่หา

ถูกผู้คนไม่ด้วยกันทั้งสองข้าง หลวงศรีเสนาจึงปรึกษากับอ้ายพญาไกรว่ากำลังน้อยนักจะอยู่สู้รบ
หมีได้ไหลยกลงไปจนกำลัง ณ เมืองสังฆะ จึงจะสู้รบได้ หลวงศรีเสนา-อ้ายพญาไกร ก็ยกลงมา
อ้ายพญาไกรเข้าอยู่บ้านตูมแขวงเมืองสังฆะ แต่หลวงศรีเสนาลงมา ณ เมืองสังฆะแล้ว หลวงศรี-
เสนา อ้ายพญาไกรบอกกล่าวโทษพญาซุขิน ให้หลวงจ้านงถือลงมาแจ้งราชการ ณ กรุงฯ
ฉบับหนึ่ง แล้วหลวงศรีเสนาจึงให้พญาสังฆะ คุณคน ๑๕๐ ขึ้นมาช่วยอ้ายพญาไกร ครั้นรุ่งเช้า
หลวงศรีเสนาก่อนคน ณ เมืองสังฆะได้อีก ๕๐๐ ยกขึ้นมา ณ บ้านคูมหลวงศรีเสนา พญาสังฆะ
พญาไกร จึงปรึกษากันว่ากำลังคนมาได้น้อยนัก จะสู้ไธเมืองนั้นหนะจะมีได้ พญาสังฆะจึงรับจะ
ไปว่ากับไธเมืองนั้นว่า ถ้าไม่สมักจะให้พญาไกรเปนเจ้าเมืองก็ให้บอกลงไป ณ กรุงฯ พญาสังฆะ
จะช่วยว่ากล่าวไม่ให้พญาไกรเปนเจ้าเมืองซุขินได้ ซึ่งจะมารบพุ่งฆ่าฟันกันดังนี้ ความทราบถึง
พระเจ้าอยู่หัว อ้ายเมืองนั้นจะไม่พ้นความผิด พญาสังฆะก็ขึ้นไปว่ากับไธเมืองนั้น ๆ ก็เชื่อคำพญา
สังฆะไธเมืองนั้นยกทัพกลับไป หลวงศรีเสนาก็ลงมาดักแล ณ เมืองสุริน แต่ไธพญาไกรนั้นอยู่กับ
พญาสังฆะ ครั้น ณ เดือนสิบข้างแรม ไธพญาไกรให้ลงมาบอกพญารามกำแหง หลวงศรีเสนา
ว่าพวกบ้านปึงมาลูกาครวหนีลงไป ณ เมืองพุทไธเพธเปนอันมาก ให้คำหลวงขึ้นไปว่ากล่าวบ้อง
กันพวกครวไว้อย่าให้หนีไป พญารามกำแหงก็ยกกลับขึ้นไป ณ เมืองซุขิน แต่หลวงศรีเสนาอยู่
ณ เมืองสุริน ครั้น ณ เดือน ๑๒ เจ้าพญาโคราชยกขึ้นไปถึงเมืองศรีตะเกษให้หาอ้ายพญาไกร
ไปตามว่าพวกเมืองซุขินคิดจะฆ่าฟันอ้ายพญาไกรทั้งหมดทุก ๆ ตีอยู่บ้าง อ้ายพญาไกรบอกว่าดี
อยู่แต่พวก พรเล็ทอน พรพิไชย พวกนั้นคิดจะฆ่าฟันพญาไกรทั้งหมด เจ้าพญาโคราชก็ยกขึ้นไป
ณ เมืองซุขิน หลวงศรีเสนาก็ตามเจ้าพญาโคราชขึ้นไปถึงเมืองซุขิน เจ้าพญาโคราช จึงจับ
พญาซุขิน อายเมือง อ้ายท้าวรด ขุนตางใจ ซึ่งเป็นกระบดจำส่งลงมา ณ กรุงฯ แล้วเจ้าพญา
โคราชให้หาตัวพญาไกรหลวงครั้ง พญาไกรว่าเจ้าพญาโคราชให้มาท่อมลวง คิดฆ่าอ้ายพญา
ไกรเสีย จึงหาขึ้นไปไม่ เจ้าพญาโคราชก็ให้กวาดครวเมืองซุขินให้กรมการคุมลงมา ณ เมือง
โคราช แต่กองหลวงคลังซึ่งคุมครวลงมาถึงบ้านกุดพุทไธ พวกครวฆ่าว่าหลวงคลังเสียสองคน
แต่หลวงคลังนั้นหนีไป พวกครวเมืองซุขินก็กดไปหาไธพญาไกร ณ เมืองสังฆะ หลวงศรีเสนาให้
หมื่นวิเสท ข้าหลวงไปสืบราชการ ณ เมืองเชียงแตง ครั้น ณ เดือน ๔ ข้างขึ้น เจ้าพญา
โคราชบอกหลวงศรีเสนาว่าอ้ายเวียงจันเปนกระบดยกทัพลงมาตั้งอยู่ ณ เมืองโคราช เจ้าพญา
โคราชจากกลับมาเมืองโคราช เจ้าพญาโคราช พญารามกำแหง หลวงศรีเสนา ก็ยกออกจากเมือง
ซุขิน แต่ข้างหลวงศรีเสนาซึ่งให้ขมเมืองสังฆะเลี้ยงนั้น พวกเขมรมาข้างหนีไปเสีย หลวงศรีเสนามา
จึงหาทันเจ้าพญาโคราชไม่ หลวงศรีเสนามาจากเมืองซุขินได้สองคืน ถึงทางจลงเมืองตลุง
อ้ายพรธิเบศเมืองสุริน ขุนสนันเมืองซุขิน นายไพร่ ประมาณ ๓๐๐ คน มาล้อมจับได้ หลวง
ศรีเสนา จารณ ขุนศรี ขุนรักษาทล ขุนราม มหาโต สัตติ นายไพร่ ๒๐ คน ทับกรรยาหลวงศรี-
เสนา ซึ่งได้ ณ เมืองโคราช อ้ายพรธิเบศ ขุนสนัน คุมตัวหลวงศรีเสนากับข้าหลวง นายไพร่มาให้
อ้ายพญาไกรซึ่งตั้งค่ายอยู่ในป่า มีคนนายไพร่เมืองซุขิน สังฆะ สุริน ประมาณ ๓๐๐๐ อ้ายพญา

โกร่ว่ามาก็ดีแล้ว จะได้เป็นคู่คิดกันช่วยพาไปหาหลวงศรีเสนา หลวงมีชื่อไว้ ครั้นรุ่งเช้าไฉน
แสงกับอ้ายลาวเวียงจันทน์ ๒๐ คน มาบอกไฉนพาไปหาอ้ายอุปราชเวียงจันทน์ลงมาตั้งอยู่ ณ เมือง
สุวรรณภูมิ ให้เอาตัวหลวงศรีเสนาพาเข้าหลวงเข้าในเมืองสุวรรณภูมิไฉนพาไปหาหลวงศรี-
เสนาพาเข้าหลวงให้แก่ไฉนแสงคุมไป ๓ คืน ถึงเมืองสุวรรณภูมิ ครอบครองเมืองสุวรรณภูมิ
พาอ้ายเวียงจันทน์กวาดไปหมด ข้าพเจ้าเห็นอ้ายอุปราชตั้งค่ายอยู่นอกเมืองสุวรรณภูมิ ๓ ค่าย ๆ ทำด้วย
ไม้ไผ่ ไม้จริงแถมกัน มีสนามพลาค่ายที่อ้ายอุปราชอยู่นั้นกว้างประมาณ เส้น ๑ ยาวประมาณ
๓๐ วา แต่สองค่ายนั้นกว้างประมาณ ๑๐ วา ยาวประมาณ เส้น ๑ ไฉนลาวเวียงจันทน์อยู่ในค่ายทั้ง
สามค่าย ประมาณสองพัน ช้างประมาณ ๑๕๐ ช้าง แต่เป็น หอก ดาบ จะมากนักอย่าหาได้
สังเกตไม่ ไฉนแสงพาตัวหลวงศรีเสนาเข้าไปหาอ้ายอุปราชในค่าย อ้ายอุปราชว่า ข้าไม่ฆ่าฟัน
เจ้าดอกอย่างกลัวเลย ถ้าไม่เชื่อถึงจสบดให้หักเล็ดวัดก็จะได้ หลวงศรีเสนา จึงว่าถ้าโปรดแล้วขอให้ลง
ไปส่งถึงกรุงเกิดอ้ายอุปราชว่าจะให้ลงไปส่งก็จะได้ แต่กับอ้ายเวียงจันทน์ตั้งอยู่ ณ เมืองโคราชซาพปะ
จะฆ่าฟัน ข้าไม่รู้ได้ ถ้าจะไปก็ให้ไปหลวงศรีเสนากลัวอยู่จึงหาไปหาอ้ายอุปราชให้เอาตัวหลวงศรี-
เสนา นายไพร่ ๒๑ คน มาให้ไฉนลาว ๑๐๐ คนไว้แห่งเดียวกันกับพวกพรเสณีพิทักษ์ แต่ตัวพรเสณี-
พิทักษ์นั้น อ้ายอุปราชว่าเปนพี่น้องหาให้คุมไม่ พรเสณีพิทักษ์อยู่เรือนเดียวกับอ้ายอุปราชคุมข้าพเจ้ามีชื่อ
ไว้ที่ค่ายประมาณเดือน ๑ ครั้น ณ เดือน ๕ แลเป็นขึ้นแรมจันมีไฉนลาวขึ้นมาเวร ๓ ม้า ไปบอกอ้าย
อุปราชว่าอ้ายเวียงจันทน์ อ้ายมาบอกว่ายับหลวงยกขึ้นมา ไฉนเวียงจันทน์สู้ไม่ได้ กลับไปเมือง แล้วให้อ้าย
อุปราชกลับขึ้นไปเวียงจันทน์เกิดในวันนั้น อ้ายอุปราชได้ยกไปจากเมืองสุวรรณภูมิ ๓ คืน ไปถึงเมือง
ร้อยเอ็จ อ้ายอุปราชพักอยู่ที่เมืองร้อยเอ็จคืน ๑ แล้วยกขึ้นไป ๒ คืน ถึงเมืองกาลสินครอบครองที่
เมือง ร้อยเอ็จ กาลสิน หามิไม่เข้าเรือน อ้ายลาวจุดเผาเสียสิ้น อ้ายอุปราชให้ไฉนเพี้ยมหาโคด
เมืองกาลสิน นายไพร่ ๑๐๐ คนหลวงศรีเสนาไปกับข้าพเจ้ามีชื่อคนกับขุนหมื่น นายไพร่พวกพรเสณี
พิทักษ์ ๒๑ คน ขึ้นไป ณ เมืองเวียงจันทน์ แต่พรเสณีพิทักษ์กับปาว ๓-๔ คน นั้นอยู่กับอ้ายอุปราชอ้าย
ลาวคุมพวกข้าพเจ้ามาทางหนองหารใหญ่ พบบ้านรายทาง ๓-๔ บ้าน อ้ายลาวจุดเผาเสียสิ้น
มาจากเมืองกาลสินแปดคืน เพลายืนถึงบ้านพันพร้าว ทำซึ่งจะข้ามไปเวียงจันทน์ ไฉนลาวหลวงศรี
เสนาคนมีชื่ออยู่ที่ท่าคันโทคืน ๑ ข้าพเจ้าเห็นพวกครัวได้พักอยู่ที่บ้านพันพร้าวประมาณ ๑๐๐
ครัว แต่ครัวลาวเมืองรายทางมีมากจะประมาณมิได้ ข้าพเจ้าได้ยินอ้ายลาวพูดว่า ไฉนเวียงจันทน์ยก
มารบกองทัพอันที่ค่ายหนองบัวลำภู ครั้นรุ่งเช้าอ้ายเพี้ยมหาโคดก็คุม ข้าพเจ้ากับพวกข้าหลวงมี
ชื่อ ๔๐ คน ข้ามไป ณ เมืองเวียงจันทน์ แต่อ้ายนากปาวหลวงศรีเสนา คน ๑ นั้นไปเที่ยวเสพสุราแต่
เพลายืนยังหากกลับมาไม่ อ้ายเพี้ยมหาโคดพาหลวงศรีเสนาไปกับข้าพเจ้าแล ขุนหมื่น ๔-๕ คนเข้า
ไปหาพี่ชายอ้ายเวียงจันทน์ชื่อโตโมทราบ อายุประมาณ ๔๐ ปี ซึ่งอ้ายเวียงจันทน์ให้อยู่รักษาเมืองพี่อ้าย
เวียงจันทน์จึงว่ากับหลวงศรีเสนาว่า ข้าก็เป็นลาวเจ้าเปนไท ข้าคิดการทั้งนี้ที่ไหนเจ้าจะเล่นด้วย
เจ้าอย่าน้อยใจเลยไปอยู่ตามที่เกิด ที่อ้ายเวียงจันทน์ให้จับหลวงศรีเสนากับข้าพเจ้า แลข้าหลวงมี
ชื่อ ๔๐ คน จำตรจไว้ แต่หลวงศรีเสนากับขุนศรี จารณ ขุนรักษาพล ขุนราม อ้ายลาวเอาไปคุมไว้

เวียงจันทน์ ครั้นรุ่งขึ้นเหล่าข้าใช้เวียงจันทน์ให้ยกเรือชะล่าไม่มีกราบยาว ๔-๕ วา ประมาณ ๗๐ ลำลงไว้ที่อ้ายเวียงจันทน์ให้ชนทริฟลิ่งของลงเรือครั้นเหล่าข้าพาเจ้ากับภรรยาหลวงศรีเสนาไปนอนอยู่ที่โรงม้าใกล้ที่หลวงศรีเสนาอยู่ประมาณ ๓-๔ เส้น ครั้นเหล่ารุ่งเช้าข้าพาเจ้าได้ยินอ้ายสาวที่โรงม้าพูดว่าอ้ายเวียงจันทน์ไปจากเมือง แต่ในเพลากลางคืน แล้วเมื่อใช้เวียงจันทน์จมน้ำให้เอาหลวงศรีเสนากับพวกข้าหลวงไปฆ่าเสีย ข้าพาเจ้าตกใจวิ่งเข้าไปดูในทมิฬ หาเห็นที่ทมิฬในบ้านใช้เวียงจันทน์ แต่ไพร่ ๓๔ คน นั้นอ้ายสาวเอาไปใส่คุกไว้ แต่ตัวข้าพาเจ้านั้น ครั้นใช้สาวไล่ตรวจแล้ว เติรตามหลวงศรีเสนาออกมา พี่ใช้เวียงจันทน์ว่า ข้าพาเจ้ายังตกอยู่ ให้ถอดออกไว้ให้ส่งเข้า อ้ายสาวก็ถอดตรวจข้าพาเจ้าออก ครั้นรุ่งเช้าอ้ายสาวตามจับตัวอ้ายนางบ่าวหลวงศรีเสนาได้อ้ายสาวเอาไปจำตรวจใส่คุกไว้กับไพร่พวกข้าหลวง ข้าพาเจ้าเห็นอ้ายสาว จัดแจงเนียดสิ่งหักพังอยู่นั้น ทำซ่อมแปลงขึ้นแล้ว ขุดสนามพลาะลากปืนใหญ่ออกมาตามประตูเนียด อ้ายสาวคุมหลวงศรีเสนากับข้าพาเจ้าไว้ได้ ๔ คืน ณ วัน ขึ้น ๑๕ เดือน ๖ เหล่าข้าใช้เวียงจันทน์แตกหักกลับค้ำไปเมืองหลวงศรีเสนาไม่ ข้าพาเจ้าไปดูที่คุกก็หาเห็นพวกบ่าวหลวงศรีเสนาไม่ ข้าพาเจ้าลงไปihatทรายหน้าเมืองเวียงจันทน์เห็นแต่อาศรมพวกข้าหลวง อ้ายสาวฆ่าไว้ที่หาดทราย แต่อาศรมหลวงศรีเสนานั้นหาเห็นไม่ แล้วข้าพาเจ้าเห็นบุตรภรรยาอ้ายเวียงจันทน์ แลชาวบ้านในเมืองเวียงจันทน์แตกตื่นกันหนีข้าพาเจ้าบังลงเรือไปประมาณ ๓๐ ลำบ้าง ข้าพาเจ้ากับทริภรรยาหลวงศรีเสนากันไปอยู่กับจีนชาวเมืองโคราชที่สวนหลวงหน้าคืน อ้ายพญาสระบุรี นายไพร่ประมาณ ๖๐๐ คน ภากันไปตีครั้งจีนที่สวนหลวงฆ่าฟันพวกจีนล้มตายหลายคน ใช้สาวจีนเอาไปใส่คุกไว้ประมาณ ๓๐ คน แล้วพญาสระบุรีก็เข้าอยู่ในบ้านอ้ายเวียงจันทน์ ข้าพาเจ้ากับทริภรรยา พัดกันไป ข้าพาเจ้าพบหลวงจำเริญเมืองโคราชรว่าโคราช ชาย หญิง โห่ร้องน้อย ประมาณ ๓ พัน ซึ่งอ้ายสาวกวาดต้อนไปไว้ ณ เมือง น้อยคารก้วย จะกลับมา ณ เมืองโคราช ข้าพาเจ้าก็มากับพวกครัวหลวงจำเริญมาทางหนองหานน้อยหาพบปะกองทับกองไม่ เติรทางมาเดือน ๑ ถึงเมืองโคราชพบจีนสามบิดาทริภรรยาหลวงศรีเสนา ข้าพาเจ้าหาใครอยู่ที่จีนสาม ๓-๔ คืน หมื่นวิเศษในกรม มหาดไทขึ้นไปสืบราชการ ณ เมืองโคราชจะกลับลงมา ณ กรุง ข้าพาเจ้าก็มากับหมื่นวิเศษถึงกรุง ณ วัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๘ ขอบเขต ๗ ๖

๑ วันอาทิตย์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๘ ปีฤกษศก จะหมื่นทิพเสนา ปลัดกรมพระตำรวจ ถือหนังสือบอกพญาเจ้าแสนยากอนสองฉบับ ต้นหนังสือ พญาราชสุภาวดี ฉบับ ๑ เจ้าพญาโคราช ฉบับ ๑ พญาจันทบูรณฉบับ ๑ พญาราชนิกุลฉบับ ๑ คำให้การอ้ายแมน บุตรเจ้าอิน ๑ จดหมายรายสิ่งของอายุอะณูเวียงจันทน์ ๑ เจดฉบับใจความว่า หนังสือพญาเจ้าแสนยากอนมาถึงพญาสิลหะเทพ ให้มาขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยมีพระราชบัญชาทูลไปปรฎเกล้าโปรดกระหม่อมให้ออกลงมาว่า ได้ออกข้อราชการลงมาแต่ก่อน

แง้งอยู่แล้ว ครั้น ณ วัน ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๗ เสด็จยกทัพหลวงขึ้นมาถึงตำบลที่ร่มน้อย ที่ประทับ
 แรม กรมหมื่นนเรศวริยราชให้ พญากระลาโหมราชเสนา พญาราชโยธา บอกหนังสือให้พระจางค
 กุทกาอุปฮาดเมืองลัมคัก ครั้ว ๑๕๐ เมืองเลย พัน ๖๖๖ เข้ากัน ๑๔๑๖ คน หลวงเมือง ๆ ญะย
 หลวงมหาโต เมืองไชยภูมิ ครอบครั้ว ๔ พันเศษ ครั้วเมืองสรบุรี ๒๔๗ คน ครั้วเมืองโคราชครีมา
 ๑๗๕๕ คน ครั้วหลวงรักกองนอกในพระราชวังบวรสถานมงคล ๖๐๐ เลว ครั้วลาวบ้านพันพร้าว
 ๙๐ เศษ ซึ่งหลบหนีมาแต่เมืองเวียงจันทน์ กับพญาราชโยธาชุดปืนหลักได้ ณ ด้านเข้าสาร ๑๐
 บอก นั้นได้ให้อุปฮาด บุตรหลานหลวงมหาโต หลวงเมือง ขุนหมื่น รับพระราชทานถือน้ำพิพัฒน์
 สัจจาทุกคนแล้ว ให้อุปฮาดเมืองลัมคักภาครอบครั้วไปอยู่บ้านเรือนตามภูมิลำเนา ครั้วซึ่งยังไม่มาอยู่
 บ้านเรือนนั้น ก็ให้อุปฮาดชักชวนเกลี้ยกล่อมครั้วให้กลับเข้ามาอยู่บ้านเรือนตามภูมิลำเนาเดิมให้สิ้น
 เจริญ แลครั้วเมืองโคราช เมืองสรบุรีนั้นได้ให้กลับลงมาอยู่บ้านเรือนตามภูมิลำเนาเดิมแล้ว ครั้วลาว
 บ้านพันพราวนั้นให้รวบรวมไว้ ณ เมืองโคราชนั้น แต่หลวงมหาโตเมืองไชยภูมิ หลวง
 พิจารณา ภาลงมาตั้งอยู่ ณ เมืองไชยภูมิ เมืองญะยตามเดิม แล้วให้ชักชวนเกลี้ยกล่อม ครั้วซึ่ง
 หลบหนีอยู่ในป่าดงออกมาอยู่บ้านเรือนให้สิ้นเจริญ ทักษกรมหมื่นนเรศวริยราช นายทัพนายกอง ๆ หน้า
 ยกขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์แล้ว กองทัพหลวงเสด็จ ยกขึ้นมาถึงตำบลท่าบ่อที่ประทับแรม จะหมื่น
 ทิพเสนาปลัดกรมพระตำรวจ เชิญท้องตราทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือบอกเจ้าพญาณรงค์ หนังสืออังกฤษ
 ท้องตราตอบไปถึงเจ้าพญาณรงค์ มีข้อความแปลหลายประการนั้น ได้ทราบเกล้าฯ ทราบกระหม่อม
 สิ้นทุกประการแล้ว ฝ่ายพญาราชสุภาวดี แม่ทัพก็บอกมาว่า พญาราชสุภาวดียกไป เติ่งเมืองยด
 ไชยธรรมา ณ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ แต่งให้พญาสุพันพญาภักกะบดไปอายุอุปราชซึ่งกวาดไปไว้
 ณ เมืองกาละสินแล้ว เจ้าพญาโคราชนั้นบอกมาว่ายกไปเฝ้าเมืองสุริน ณ วัน แรม ๓ ค่ำ เดือน ๖
 ไต่ให้หลวงประเสริฐ ขุนหมื่นเกลี้ยกล่อมโคครั้วเมืองสุริน ๒๐๐ เมือง ตกลง ๒๐ เข้ากันเป็น ๒๒๐
 ครั้ว เจ้าพญาโคราชยกไปเฝ้าเมืองศรีสะเกษแดงให้ไปสืบราชการทางเมืองอุบล เมืองปากกอกอยู่ถ้า
 ได้ความประการใดจะบอกมาครั้งหลัง ไต่ส่งหนังสือบอกพญาราชสุภาวดี เจ้าพญาโคราชลง
 มาด้วยแล้วอนึ่งท้าวคัง ท้าวคำวง ท้าวสร้อย ท้าวแก้ว ท้าวจ้าว ราชวง ราชบุตร เพี้ยกวางผู้ใหญ่
 ผู้น้อย เมืองลัมคัก ๓๙ คน ภาครอบครั้วออกหาทัพหลวง ชาย หญิง โหรน้อยหมื่นเศษ ครั้วเมือง
 เวียงจันทน์ร้อยคน ครั้วเมืองนครโท ๔๐ คน ได้ให้ท้าวคัง ท้าวเพี้ยมืชื่อ กราบถวายบังคมรับพระราช
 ทานถือน้ำพิพัฒน์สัจจาแล้ว ให้หลวงแผน หลวงระชนทามาต ภาท้าวพล ท้าวเพี้ยมืชื่อ กับครอบครั้ว
 กลับลงไปอยู่บ้านเมืองตามเดิม แต่ท้าวคังกับสกัน ๗๐๐ คน นั้นให้พญาละครสวรคุมไป
 เกลี้ยกล่อมอุปราชเมืองโสมทางหนึ่ง แล้วเสด็จยกทัพหลวงขึ้นมามีค่ายหมื่นอยู่ ณ บ้านพัน
 พราวหน้าเมืองเวียงจันทน์ตาม ทับเจ้าพญาอภัยผู้รั้ง พญาเพชรพิไชย นายทัพ นายกอง ก็ยกมาถึง
 กองทัพพุ่งดำมาถึงเมืองเวียงจันทน์ เมืองละคร พญาละคร ๓ พัน เมืองเชียงใหม่ พญาอุปราช
 ๓ พัน เมืองลำพูน อุปราชพันหนึ่ง เมืองนาร พญานาร, ราชวง ๓๕๐๐ คน เมืองแพร่ หัวหน้า
 ๔๐๐ คน เมืองหลวงพะบาง พญาอุปราช เจ้าราชวง ๒๗๑๑ คน เข้ากันทัพพุ่งดำ ทัพเมืองหลวง

พระบางเป็นคนหมิ่นพิน ๑๑ คน ณ วัน แรม ๕ ค่ำ เดือน ๗ เจ้าพญาโคราชบอกขึ้นมาว่า เจ้าพญาโคราชยกขึ้นไปถึงเมืองอุบล ณ วัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ได้ความว่าย้ายปากก หนีออกจากเมืองอุบลลงมาทำบ้านทะเลเกียรล้านแม่น้ำของไปฝากตะวันออก คราวเมืองสีสะเกษซึ่งใช้ปากกวาดไปฝากบ้านเมืองปากกฆ่าไอ้ลาวปากกตายเป็นอันมาก พญาจันทบุรี พญารามคำแหง พญาราชนิทุน พญาของเมือง ก็บอกขึ้นมาว่าเกินได้เลิก เมืองสุริน ๕๐ เมืองสังฆ ๑๕๐ รวบรวมเสบียงอาหาร ณ บ้าน แขวง เมืองสุริน เมืองสังฆ เมืองคุชิน กับได้ให้พระธิเบศตั้งรวบรวมครัวซึ่งหลบหนีครัวเมืองสีสะเกษ ย้ายปากกกวาดไปได้กลับคืนมาอยู่บ้านเมืองบางแล้ว ครั้น ณ วัน แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๗ พญาราชสุภาวดี แม่ทัพบอกหนังสือให้ เพี้ยราชวงศ์ เพี้ยมหาเสนา ถือนาแจ้งราชการว่า ย้ายปากกให้อ้ายเติน อ้ายเมืองคุก ตั้งค่ายรับอยู่ทุ่งมด พญาราชสุภาวดีให้นายทပ် นายกอง เข้าตีแตกหนีไป แล้วใช้ปากกให้อ้ายเติน อ้ายทัก อ้ายเมืองจัน อ้ายเพี้ยจัน คุณคน ๔ พันมาตั้งค่ายรับอยู่ ณ บ้านยอ ๔ ค่าย พญาราชสุภาวดีนายทပ်นายกอง รีบยกไป อ้ายลาวรู้ถอยไป ตั้งค่ายรับอยู่ ณ บ้านนาคำ พญาราชสุภาวดีให้พญาทศดาจตุรง กองหน้า กับลาวเมืองเหมราชยกเข้าตีอ้ายลาวแตกหนีกระจัดกระจายไป ย้ายปากก อ้ายโงะ ซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองอุบลก็แตกหนีไปด้วย พญาราชสุภาวดี ได้มีหนังสือไปถึงท้าวเพี้ยเมืองปากกให้คิดอ่านจับเอาตัว ย้ายปากก อ้ายโงะ ให้จงได้ ย้ายปากกหนีลงไปยังหาทันถึงเมืองปากกไม่ ชาวเมืองปากกฆ่าบ้านเมืองเสีย ย้ายปากกหนีอยู่ในป่า พญาราชสุภาวดีได้จัดทัพบก ทัพเรือ ไปติดตามย้ายปากกเป็นหลายทาง แต่อ้ายอุปราษซึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองกาลสินนั้น พญาราชสุภาวดีได้ให้พญาสุพัน พญากระบัตยกไปตีแตกหนีไปทางหนองหาร พญาราชสุภาวดีได้ยกไปจากเมืองอุบลไปเมืองปากก แต่ ณ วัน แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๖ นั้นได้มีตราไปถึงพญาราชสุภาวดีให้คิดอ่านสืบลาวกวาดลักจับอ้ายอุปราษ ย้ายปากก อ้ายโงะ ให้จงได้ แล้วให้จัดแจงบ้านเมืองรวบรวมครอบครัวเมืองลาวเมืองเขมร ฝ่ายตะวันออกให้ปรกติ รวบรวมฉบับหนึ่งแจ้งอยู่แล้ว แลซึ่งใช้อะณูหนีไปนั้น ทรงจัดทัพเรือให้พญาสิริราชโต พญาละครเขื่อนขัน ราชวงเมืองหลวงบาง นายไพร่พันคนยกไปทางท่าชีดาทางหนึ่ง ให้พญากลาโหมราชเสนา พญาเพชรโช พญากระเสพรักษา ทับหัวเมือง ทับทุ่งคำ นายไพร่ ๓๗๐๐ คน ยกไปทางบกไปทางฝากของฝั่งตะวันตกทางหนึ่งให้ทับพญาบริรักษ์ราชพรอักษระสุนทรเสมียรตรา ราชวงเมืองนาร พญาขมภู เมืองละคร นายไพร่ พันคนยกไปเกลี้ยกล่อมครอบครัว ณ ภูเขาควาย แม่น้ำจิมทางหนึ่ง พญาณรงค์ธา พญาสุวรรณโลก กับทับเมืองละคร ยกไปตีครัวฝั่งของฝากตะวันตกเหนือเมืองเวียงจันทน์ทางหนึ่ง ให้พญาทายนน้ำ พญาอุโธธานี พระอภัยสงคราม กับทับทุ่งคำ นายไพร่ ๒ พัน คนยกไปทางฝั่งของฝากตะวันออกได้เมืองเวียงจันทน์ทางหนึ่งแล้ว กับการซึ่งจะจัดแจงกับกวาดครอบครัวเมืองเวียงจันทน์ให้สิ้นในระคุ่นี้เห็นจะหาสำเร็จไม่ ด้วยครอบครัวยังระส่ำระสาย เเสบียงอาหารก็ขัดสน ระยะทางเป็นน้ำเป็นโคลนลำบากนัก ด้านายทပ် นายกอง ไปติดตามอ้ายอะณูกลับมาได้ความประการใด จะคิดผ่อนผันไปขอราชการประการใด แจ้งมากับจะหมิ่นทิพเสนาอันแล้ว หนังสือมาณวันจันทร์ ขึ้น ๒ ค่ำ

เดือน ๘ ปีกุน นพศก ฯ

๑) หนังสือ พญาจาแสนยากอน มาถึงพญาศรีสทเทพ ให้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระ-
กรุณาให้ทราบให้เฝ้าล่องฯ ด้วยมีพระบันฑูลโปรดเกล้าฯ ให้บอกลงมาว่า พันเจ้าพญาอภัยภูธร
ขึ้นมาถึงบ้านพันพร้าว หน้าเมืองเวียงจันทน์ ณ วัน ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๗ ครั้นณวัน ขึ้น
๑๑ ค่ำ เดือน ๗ เจ้าพญาอภัยภูธรป่วยเป็นไข้ติด โปรดเกล้าฯ ให้หมอลหลวง หมอเชลยศักดิ์ รักษา
พยาบาลโรคนั้นก็หายคลายไม่ ณ วัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๗ เหลาทุ่งเสศ เจ้าพญาอภัยภูธรถึงแก่
ชะงัดณกะง่าม ได้ให้เจ้าพนักงานตอหีบหุ้มห่อหามาใส่ศอกไว้แล้ว ได้สวดพระอภิธรรมมีพระนาถาวย
ไชยทานโดยกันดาน บัดนี้ได้ให้นายศักนายเวนมหาดเล็ก นาย โพร่ ๑๕๐ คน รับศพเจ้าพญาอภัย
ภูธรใส่ห่อลงมาจากเมืองเวียงจันทน์ แต่ ณ วัน ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๘ แลราชการเมืองเวียงจันทน์
ได้จัดทัพให้ไปติดตามอายอณู และเกลี้ยกล่อมรวบรวมครอบครัว ซึ่งหลบหนีซ่อนอยู่ในป่าดง
ผากตวันตก ตวันออก เป็นหลายทาง พญาบริกรราชา พระอัครสุนทรเสมียนตรา ราชวงเมือง
น่าน พระเมืองซ้าย เมืองแพร่ ซึ่งไปจับต้อนครอบครัวทางภูเขาคายลำน่านมี พญาสรบุรี พระ-
ราชวง พระวิเศษโยธา หลวงมหาพร ท้าวปึง ขนานวัน อภิเษกมรรยาอายอณูกับครอบครัวออกมา
เป็นครัว เมืองสรบุรีพันเสศ พวกอภิเษก ๑๑ คน พญาบริกรราชา พระเสมียนตรา ราชวงเมืองน่าน
เมืองซ้าย เมืองแพร่ ภาตพญาสรบุรี พระราชวง พระวิเศษโยธา มเฝ้าทูลล่องฯ ได้รับพระราช-
ทานน้ำพิพิทลัจจาแล้ว แลนายค่านัก พญาสมมุติเมืองนคร จับย้ายเม่นบุตรเจ้าอินหลานอายอณูเพี้ย
สุวรรณนิก กับบุตร ภรรยา อายอณู แลบ่าวย้ายเม่น ๖ คน ครอบครัว ๓๐๐ คน ส่งเข้ามา ณ
ค่ายหลวง ได้ถามย้ายเม่นได้ความประการใด ได้คัดคำให้การส่งลงมาด้วยแล้ว นายชุม
นายรอด นายหนุ่ม ข้าในกรมหมื่นเสนาบริรักษ์เกลี้ยกล่อม พระสงฆ์ แลครอบครัว ส่งเข้ามา ณ
ค่ายหลวง ครัว ชาย หญิง ไทญ้อย ๑๑๕ คน อนึ่งได้ให้เจ้าเมืองขอนแก่น นายบุญศรี บุตรพระ-
พุทธระชาเมืองโคราชนอกราชการไปเกลี้ยกล่อมครอบครัวทางด่านสนมหนองหารได้ครัว เมือง
ขอนแก่น ๑๒๐๐ เมืองร้อยเอ็ด ๔๒๗๐ เมืองโคราช ๒๐๐ เมืองกาลสิน ๒๐๐ เมืองสรวง ๒๐๐
เมืองอุบล ๒๒๐๐ เมืองภูเขียว ๑๐๐ เมืองพุทไธสง ๒๕๐ เข้ากัน ๘ เมือง เป็นครัวชายหญิง
ไทญ้อย ๑๒๔๒๐ คน กับครัวเมืองเวียงจันทน์ ๔๙ ครัว แลครัวแปดเมืองนั้น ได้ให้ไปอยู่บ้านเมือง
ตามภูมิลำเนาแล้ว แต่ครัวเมืองเวียงจันทน์ ๔๙ ครัวนั้น ให้มอบไว้ ณ เมืองร้อยเอ็ดก่อน อนึ่งพญา-
ศรีราชเดโช พญานครเขื่อนขันธ์ ซึ่งยกลงไปทางลำน้ำของใต้เมืองเวียงจันทน์จับครัว ไท จีน ๘๒ คน
ส่งขึ้นมา ณ ค่ายหลวงกับ พญาเพชรพิไชย พญาปลาหม่อมราชเสนา พญากระเสพรักษา หัวเมือง
ทุ่งค่ายยกไปฟากของตวันตกบอกขึ้นมามาว่า ไปถึงบ้านโพนเชียงวัง ภบ้ายพญาเชียงสาเวียงจันทน์
นายทับ นายกอง เจ้าตี้อ้ายเชียงสาแตกกระจัดกระจายหนีไปฆ่าอ้ายลาวตาย ๓๐ เสศ อ้าย
กองคำสรบุรีตายในที่รบ นายทับ นายกอง จับได้ครัว ๓๖๐ คน จับเป็นได้อ้ายลาวสีน่องเขย
อ้ายพญาเชียงสา ส่งขึ้นมา ณ ค่ายหลวงนั้น ให้ลงพระราชอาชญาเมียร แล้วตัดศีรษะ
ประจานไว้ ณ หาดทรายหน้าเมืองเวียงจันทน์ ครั้น ณ วัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๗ พญาปลาหม

ราชเสนา พญาเพรชพิไช พญากระเสพรักสา บอกขึ้นมาว่าข้าพญาเชียงเซาซึ่งแตกหนีไป กลับรวบรวมคนเมืองแพน บานสะโนโพพัน ลำปากหวยหลวงโตคนประมาณ ๔-๖ พันแสง ตงอยู่ ณ ปากหวยหลวง พญาพิไชยสงคราม หลวงปหลัดเมืองพิมาย สมิงอำมาตดิน พระเมือง แก้ว เมืองนาน กองน้ำยกเข้าตีได้สู้รบกันแต่เพลาย่ำ ๓ โมง จนเพลาลบค่านายทัพนายกอง เหนเหลืออกำลังถอยมาตั้งอยู่ตำบลเวียงคุก นายบุญจัน บุตรหลวงมหัดไท เมืองสีมูมออกหานาย ทัพนายกอง ๆ โหกลับเข้าไปเกลี้ยกล่อมครอบครัวในกองอายุพญาเชียงเซา นายบุญจัน ภาหลวงมหัดไทเมืองสีมูม หมื่นอินครอบครัวเมืองสีมูม หลวงปหลัดหลวงมหัดไท อายุพญา ณรินชายหญิงไญนอย ๔๗๐ แสง กับนายมนี่บุตรหลวงรัตนีอายุ พญาเชียงเซาออกมาไต่ ไทหลวงมหัดไท คูมครวักลบลังไปอยู่บานเรือนตามเดิม แตนายบุญจันบุตรหลวงมหัดไท นาย มนิบุตรหลวงรักกับชายสกร ๗๐ คนนั้น ชื่อพระราชทานไว้นำทัพไปตีอายุพญาเชียงเซา นายบุญจันมิ แจงความว่าอายุพญาเชียงเซา ตั้งอยู่ ณ ปากหวยหลวงมีคนอยูนามทุ่งเชียงจัน ๓๐๐๐ อายุหลวง ปหลัดหนองบัวลำภู ๓๐๐ อายุกองอุตหาเมืองโคราช ๒๐๐ อายุกองเชียงอายุพรมมาเมืองสระ-บุรีย อายุหลวงเพนเมืองบัต ๔๐๐ อายุหลวงกองนอก ๖๐ อ้ายยกกระบัต อายุหลวงอินเมืองสีมูม ๒๐๐ ลำเมืองอุบลเมืองฮัยเอดประมาณ ๒๐๐ คนเข้ากัน ๖๗๖๐ คน ครอบครัวประมาณหมื่นแสง อายุพญาเชียงเซา ผ่อนครัวไปไว้ปากหวยหลวงข้างหนึ่งนั้น ได้ทรงจัดทัพกรุงเทพฯ แลกับเมือง เชียงใหม่ เมืองละคร เมืองลำพูน เมืองแพร่ เมืองนาร เมืองหลวงพะบาง ทกพันคน ให้พญาศรี-ราชดโช พญาอัศดาเรืองเดช พญาสุปราชเมืองเชียงใหม่ พญาสุปราชเมืองลำพูน พญานารยกเพิ่ม เดิมไปตีอายุพญาเชียงเซา ณ ปากหวยหลวงให้แตกยับเยิน ซึ่งเอาครอบครัวให้จึงได้ ถ้านายทัพ นายกอง ซึ่งยกไปตีอายุพญาเชียงเซา ได้ราชการประการใด จะบอกมาครั้งหลัง อนึ่งนายโงนคำ นายพิมพิสาร บุตรเจ้าศรีจักร นายเชษฐาบุตรเพียงสุทณะสระบุรีย พาคครอบครัวออกมาหาพญา-บริรักษาสั่งมา ณ ค่ายหลวง นายโงนคำ นายพิมพิสาร นายเชษฐา กราบบังคมทูลพกรุณาว่า ครัวเมืองเวียงจันทน์ไปแอ่นแอ่ง อยู่ ณ ภูเขาควย ประมาณ หมื่นแสง นายโงนคำ นายพิมพิสาร นายเชษฐา จะขอพระราชทานนำทัพไปเกลี้ยกล่อมครัวรายนี้มาทูลเกล้าฯ ถวายให้สิ้นได้ให้นายโงน คำ นายพิมพิสาร นายเชษฐา รับพระราชทานน้ำพิพัฒ์จา ตามทำเนียมแล้วเอาตัวนายโงนคำไว้สืบถาม ชื่อราชการก่อนคนหนึ่ง ให้นายพิมพิสาร นายเชษฐา ถือหนังสือนำ พญาบริรักษา พระ-เสมียรตรา ไปเกลี้ยกล่อมครัวด้วยแล้ว

อนึ่ง เจ้าขุนเนน พญาอัศดาเรืองเดช พญาปลัดเมืองโคราช ซึ่งให้ยกขึ้นทางถพาดั้วพระอิ-เบศเมืองศีลเกษมาเฝ้าทูลองค์ฯ ณ ค่ายหลวงกราบบังคมทูลว่ายกขึ้นมาถึงหนองหานน้อย พระอิเบศรวบรวมครัวไว้ ณ ดงมอทองออกหาชายหญิงใหญ่น้อยพันแสง ได้ให้กลับไปอยู่บ้าน เรือนตามเดิมแล้ว เจ้าขุนเนน พญาอัศดาเรืองเดช พญาปลัด คูมครวัชุนข้างเมือก ชาย หญิง ใหญ่น้อย ๖๒ คนมาส่ง ณ ค่ายหลวง เจ้าขุนเนน พญาอัศดาเรืองเดช พญาปลัด พระอิเบศ

กราบบังคมทูลว่า ครอบครัวยกหาครัว หลวงยกระบัต ทำวักเมืองคูชิน ๒ พันเสด ครัวเมือง
โคราช ๑๕๑๐ คน ครัวเมืองร้อยเอ็ด ๑๗๐ เมืองศีลเกษ ๙๓๐ เมืองชลบท ๕๗๐ คน ครัวเมืองขอนแก่น
๖๖ สระบุรี ๓๑ คน ครัวบ้านบ่อแขวง เมืองเวียงจันทน์ ๘๖ คน นั้นได้ให้กลับไปอยู่บ้านเรือน
ตามภูมิลำเนาเดิมแล้ว แต่ครัวบ้านบ่อแขวงเมืองเวียงจันทน์เปลี่ยนหกคนนั้นให้รวมไว้ ณ เมือง
โคราchk่อน อนึ่งพญาณครสวันพรวิเสศจุมพล ซึ่งไปตีครัวทางเมืองโสม กวาดครอบครัวได้ส่งมาณ
ค่ายหลวง ชาย หญิง ไหญ่น้อย ๔๙๘ คน อนึ่ง ณ วัน ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๘ พญาศรีราชเดโช
พญาณครอิน ราชวงเมืองหลวงพาง บอกขึ้นมาว่า นายทับ นายทอง ยกไปถึงปากคลองจิม
ภยชัยลาวประมาณ ๑๔-๑๕ ลำ ชัยลาวพวยเรือหนี ขึ้นบกทั้งครัวไว้ นายทับ นายทอง จับเจ้า
เขี้ยวค้อมกับครอบครัวชายหญิง ไหญ่น้อย ๘๘ คน แล้วพระรักภูมิ สมิแสน ออกหานายทับ
นายทองแจ้งความว่า ชัยยอนหนีไปอยู่เมืองแทรกนอกเมืองมหาไชยออกไปทาง ๖ คืบ ชัยเจ้า
สารภี ชัยยอนกับเจ้าเมืองกราย หนีไปอยู่เมืองพวน ชัยยอนให้ชัยอักษะชาติคุมไพร่ ๔๐๐ เสด
ตั้งเป็นด่านอยู่ณะท่าศรีดา พญาศรีราชเดโช นายทับ นายทอง จะยกลงไปตีครอบครัวต่อไป
ด้านนายทับนายทองกลับมาก ได้ครอบครัวมาน้อยเท่าใด จบอกมาครั้งหลัง หนังสือมา ณ
วันจันทร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๘ ปีกุญนพศก

๑๓ หนังสือ พญาราชสุภาวดีมาถึงพญาราชโยธา ขอได้นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา
ให้ทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วย ณ วันพุธ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ ยกมาถึงเมืองยศโสธร พญา
สุพัน พญาयरบัตร์ ให้ไปตามอุปราชเวียงจันทน์ซึ่งกวาดครัวไว้ ณ เมืองกาลสิน บอกมาว่า
พญาสุพัน พญาयरบัตร์ ไปถึงบ้านบุได้กับชายหลวงเมือง ๆ สุรินซึ่งชัยอุปราชเวียงจันทน์ไซ้หลง
มาเร่งครัวนายไพร่ ๒๕ คน ได้ไล่แทงตาย ๓ คน จับได้ไพร่ ๙ คน แต่ว่าหลวงเมืองนั้นแทงทุก
ลำบากจึงหนีไปกับไพร่ ๑๒ คน แลชัยลาวกองกระเวนออกจตุรธาเข้าบ้านจับได้อีก ๒ คน ฆ่าตายเสีย
คนหนึ่งได้รับยกเข้าไปถึงเมืองกาลสิน ชัยอุปราชเวียงจันทน์หนีไปทั้งครัวไวเป็นครัวเมืองสุริน
เมืองนางรอง สามโนครัว ๒ พัน ๓๐๐ เสดโสดบอกแลนางวาวซึ่งพญาสุพัน พญาयरบัต
กับขอราชการแจ้งมาด้วยแล้วแต่ครัวนั้นได้ส่งให้ไปรวบรวมไว้ ณ เมืองพุทไทสง อนึ่งแต่งให้
พระราชมาณหลวงเทภา ท้าวสูว ท้าวราชวงเมืองยศโสธร คุมไพร่ ๔๐๐ คน ให้ไปติดตามครัว
เมืองยศโสธร ซึ่งชัยอุปราชให้ชัยภานเมืองมีเมืองปากก ชัยเมืองชาย ชัยขุนจาเมืองยศโสธร
ไปเข้าด้วยชัยอุปราชเวียงจันทน์ คุมคน ๖๐๐ คน มากกว่าครัวไป ๗ บ้าน เป็นคนสามโนครัว
๕๐๐ เสด ไปทันซึ่งอาครัวไว้ได้ แต่ชัยภานเมืองมี ชัยเมืองชาย ชัยขุนจาเมือง นั้นหนีไปจับได้
แต่บุตรพันญา ชัยภานเมืองมี ชัยเมืองชาย ชัยขุนจาเมือง นั้นได้รับพระราชทานเอาโทษให้มา
ไพลีแล้ว หนังสือมา ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีกุญนพศก ฯ

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับ ๑๓

อัน ฯพณฯ ขุนเวตรกรมการเมืองนครราชสีมาในหารว่า ณ วัน แรม ๕ ค่ำ เดือน ๓
อ้าย วาดมาตั้งอยู่พลเสื้อ แลเขาไปเบิกเขาในเมืองนครราชสีมาคน ๓๕๐๐ คน ณ วัน
แรม ๖ ค่ำ เดือน ๓ เหลาเขาออกจากพลเสื้อ ลงมาทางดงพญาไฟ ครั้น ณ วัน แรม ๗ ค่ำ
เดือน ๓ อ้ายยอญเวียงจันทน์ ยกมาตั้งค่ายอยู่ทิศะ ทิศข้างตะวันออกประมาณคน ๗๐๐๐ เสฏ
พญาภักกะบัต หลวงเมือง หลวงนา หลวงสำรวด หลางนรา ภากันออกไปหาอ้ายยอญเวียงจันทน์
แลอ้ายเวียงจันทน์ว่าเข้ากันเราหาญไม่ ถ้าไม่ยอมเข้าจมาเสีย พญาภักกะบัต หลวงเมือง หลวงนา
หลวงสำรวด หลางนรา กรับว่าเข้าด่วย อ้ายเวียงจันทน์ว่า ณ วัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๓ ในตอน
ครีวออกจากเมืองให้สินเชิง ถ้าผู้ใดขัดขืนอยู่ฆ่าเสีย แลอ้ายยอญในลาวประมาณ ๒๐๐ คนภากับ
เข้าไป ถายครีวกับพญาภักกะบัต กรมการ ครั้น ณ วัน แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๓ ฯพณฯ ก่ภาครีว
ครีวออกจากเมืองมาตั้งอยู่บ้านหมื่นไว แลเลอินมาตั้งอยู่ ณ บ้านประสาธ แขวงเมืองพิมาย
ทางไกลเมืองนครราชสีมาวันหนึ่ง เปนครีวชายสกันประมาณ ๘๐๐๐ คน ชายหญิงใหญ่
นายสมณปรมากรหมื่นเสฏ ณ วัน แรม ๔ ค่ำ เดือน ๔ พญาปลัดกลับมาเดบนางจัน ถึงบ้านประ
สาธ พญาปลัดบอก ฯพณฯ ว่าเข้าไปหาอ้ายยอญ ๗ บอกว่าครีวรบครีวยกไปเมืองเวียงจันทน์แล้ว
ตามไปทัน แลพญาปลัดให้หาพญาณรา พญาภักกะบัต มาจากบ้านเบ็ง พญาภักกะบัต พญาณรง
เดช หลวงเมือง หลวงนา หลวงนรา หลวงปลัดเมืองพิมาย ปฤชาพรหมกับบวรรวบรวมครีวไว้
แลจิงฆ่าอ้ายลาวเวียงจันทน์ ซึ่งก้ำกับครีวประมาณ ๒ รอยเสฏ แลเลอินครีวมาอยู่บ้านสำฤท
แลว่าแตกกำลังเราดูชายถายอญยกมาไล่ตีจึงครีวเราก็ออกสู้รบกับอ้ายลาวให้สินมีมี อยู่
ณ วัน แรม ๗ ค่ำ เดือน ๔ อ้ายยอญในอ้ายลาวยกออกมาประมาณ ๑๐๐๐ เสฏ ทางนั้นประมาณ
๓๐-๔๐ ฯพณฯ ข้างอ้ายลาวพญาปลัดกรมการกับครีวชายสกัน ๘๐๐๐ กยกออกสู้รบกับอ้ายลาวฆ่าอ้าย
ลาวตายประมาณ ๗๐๐-๘๐๐ ไตหอกดาบเครื่อง ของอ้ายลาว ครั้น ณ วัน แรม ๘ ค่ำ เดือน ๔
อ้ายยอญในอ้ายลัทธิสถานคุมคน ๕๐๐๐ ยกออกมาถึงลำเชิงไกร ภอเพลาพลคำอ้ายลาวก็ยุดทำ
สนามเพลารุดเข้ามา ครั้นรุ่ง ณ วัน แรม ๙ ค่ำ เดือน ๔ เหลาเข้าสู้ พญาปลัด พญาภักกะบัต
กรมการต่างคนต่างยังเป็นคลนัด พวกครีวเข้าพัน แทง ทั้งพระสงฆเถน เนน ผู้ยิงในครีวนั้นในรองไธ
อ้ายลาวแตกในมีนหนาสู้ พวกครีวเข้าตีฆ่าพันทุบตีแตกเพลาเขาจนบายประมาณ ๕ โมงเปนจัน
ประทั้งบ้านบัว อ้ายลาวตายประมาณ ๒๐๐๐ คนที่เหลือตายไม่แนเขาไปทางเมืองนคร
ราชสีมาหนีไปทางเมืองเวียงจันทน์ พญาปลัด พญาภักกะบัต กรมการบอก ฯพณฯ ว่าอ้ายลัทธิ
สถานลงจากม้าพวกแทงตาย ฯพณฯ ได้เห็นแต่เป็นเครื่องทองลูกปัดคำทอง แลจับเปนได้ ๕ คน
เมื่อบริกันอยู่พันพวกครีวส่งไล่กันด้วยค้ำชงฆะฆาลาว แทงกันตายคนหนึ่ง พญาปลัดถามอ้ายลาว
ว่ามิจะมาทำไม อ้ายลาวว่าอ้ายยอญให้มาฆ่าครีวผู้ชายเสีย แลจกวาดแดนหญิงไปเวียงจันทน์ พญาปลัด
ถามว่าคนยังอยู่ในค่ายอ้ายยอญมากน้อยเท่าใด อ้ายลาวบอกว่าคนรักษาค่ายอยู่ประมาณ ๓๐๐๐

แสง แลพญาปลัดถามว่าอายช่อกกลับไปเมืองหญ่ ๆ จิตรับฟังต่อไป อายลาวบอกว่ายายช่อก
ไม่กลับไปเมืองเวียงจันทน์แล้วเอาเมืองนครราชสีมาเป็นโลง แลพญาปลัดสั่งให้นายอินบ่าว
ฯลฯ เอาอายลาว ๕ คน ไปฆ่าเสีย อยู่ ณ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ อายอุประราชให้อายลาว
๕ คน ถือหนังสือไปถึงอายเวียงจันทน์ไปทางบ้านสำฎทที่ศรีวิชัย หลวงปลัดเมืองพิมาย ในบาทจับอาย
ลาว ๕ คนไปฆ่าเสีย โดยหนังสือในยามอายลาว ในหนังสือนั้นว่า อายอุประราชโหมมาถึงอายช่อ
กว่าเกณฑ์ใด ๑๕๐ ช้างมารับครัว ไปเวียงจันทน์ ครั้น ณ วัน แรม ๑๑ ค่ำ อายลาวขี่ช้างมาถึงบ้าน
สำฎทที่ศรีวิชัย ๗๐ ช้างคนขี่ช้างมาข้างล ๒ คน ๓ คนบ้าง พวกครัวฆ่าอายลาวตาย ๗๐ คน ที่เหลือ
อยู่ อายลาวโดดขวางหนีเข้าไปไป ไบปรมาร ๓๐ แสง พวกครัวจับโดดขวาง ๖๐ ช้าง ครั้น ณ แรม
๑๑ ค่ำ เดือน ๔ พญาปลัด พญากระบัด กรมการ ปกษากันว่าเจ้าติค้ายอายช่อ ชกกันจะละ
ครัวไว้นี้ใด เกรงอายอุประราชปลัก จยกมาตีครัว จึงคิดกันยกครัวเข้าไปถึงบ้าน เปลาะเลอทางไกลเขต
เมืองนครราชสีมา แต่เขาจนเที่ยง แลพญาปลัด กรมการจึงทำหนังสือบอกให้ ฯฯฯ ถือมาถึง
หลวงทุ่งสำฎทพนาลัย นายชูกับผู้มีชื่อ ๓ คน ฯฯฯ จึงตามผู้มีชื่อ ๕ คนว่าเป็นบ่าวไพร่ผู้ใดมาแต่
ไหน นายยู นายชู บอก ฯฯฯ ว่าเป็นบ่าวเจ้าพญาณนครราชสีมา ฯฯฯ จึงถามว่าเจ้าพญา
ณนครราชสีมาอยู่แห่งใด นายยู นายชู บอกว่าเจ้าพญาณนครราชสีมาอยู่บางระเนนมีคนอยู่
๑๐๐๐ ณ วัน แรม ๖ ค่ำ เดือน ๔ พญาไกรสงครามเมืองสุโขทัยยกทัพมา ประมารคน ๕๐๐๐
แสง รบกันกับเจ้าพญาณนครราชสีมา ๆ เหน็จต่อต้านมิได้เลือนถ้างเชิงลงไปเมืองสวายจิก ฯฯฯ
ถามว่าพญาณนครราชสีมาเลือนลงไปสวายจิกแล้วจตัวไปไหน นายยู นายชู บอก ฯฯฯ ว่าเจ้า
พญาณนครราชสีมา จภาคครัวไปฝากพญาอำไภภูเขตเมืองมัตบองไวแล้วเจ้าพญาณนครราชสีมา
จลงไปกรุงเทพ นายยู นายชู ว่าเจ้าพญาณนครราชสีมาไม่กลับมาเมืองนครราชสีมา
แล้ว นายยู นายชู กับผู้มีชื่อ ๓ คน ถากันหนีมาบ้าน ฯฯฯ มาถึงบ้านมะเริงที่ครัวขุนพลอยู่
ณ วัน แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ ฯฯฯ พุดจากับขุนพลตามในหนังสือพญาปลัดเล่าทุกประการ
ขุนพลจึงให้ขุนแก้วสิงหนาด ขุนอาจอาษา ขึ้นถือหนังสือไปถึงพญาปลัด พญากระบัด กรม
การ ณ เมืองนครราชสีมา ว่าจยกเขาติอายเวียงจันทน์ให้กำหนดขุนพลจโดยกไปบ้านจบเขา
ติอายเวียงจันทน์ด้วยกัน ขุนแก้วสิงหนาด ขุนอาจอาษา ลืม คลิบ

๑) รัชทางตั้งแต่แกงค้อยไปกำพรานวัน ๑ แต่กำพรานไปไชยาตานวัน ๑ แต่ไชยาตาน
ไปบัวชุมวัน แต่บัวชุมไปศรีเทพวัน แต่ศรีเทพไปตาโคงวัน แต่ตาโคงไปกองทูนวัน แต่กองทูน
ไปรองคลาวัน แต่รองคลาไปนองชุมแสนวัน แต่นองชุมแสนไปนายัมวัน แต่นายัมไปเพชร
วัน แต่เพชรไปลมคักวัน

ราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับที่ ๑๔

พวกข้าไทยของกรมหมื่นนครโยธินจึงมิได้เป็นอันตรายแต่สักคนหนึ่ง ภอกรมหมื่นเสนา
บริรักษคุมกองทัพขึ้นไปทันเข้าก็ได้ช่วยกันตีทัพลาว แก่กรมหมื่นนครโยธินออกจากที่ล้อมได้
ฝ่ายทัพไทยในค่ายซ่มปอย ได้ยินเสียงปืนนั้นแน่นหนา เหนลวาวซึ่งล้อมอยู่ระส่ำระสายบันปวน
ก็เข้าใจว่ามีกองทัพมาช่วยเป็นแน่ ก็ตีหักออกมาประจันกัน เมื่อวันอาทิตย์เดือนหกแรมสามค่ำ
ทัพลาวก็แตกพ่ายไปคุ่มกันเข้าไม่ติด ทัพกรมหมื่นนครโยธิน ทัพพระยาจำแลนยากร ทัพ
พระยากระลาโหมราชเสนา แลกองเจ้าพระยามหาโยธาพระยาณรงค์ไชย ก็ช่วยกันไล่ฆ่าฟัน
ลาวตายครั้งนั้นมากนัก จนค่ายช่องเขาสารเป็นที่สำคัญก็ทิ้งเสีย กองทัพไทยก็ขึ้นไปตามช่อง
เขาสารข้ามเขาไปได้ตั้งค่ายรับเสด็จอยู่ที่เมืองพันพร้าว

กรมหมื่นนครโยธิน กรมหมื่นเสนาบริรักษทั้งสองพระองค์ก็คำนาใจไปตั้งอยู่เมือง
เวียงจันทน์ เกบได้ทรัพย์สินของ ๆ อนุไว้ได้มาก ฝ่ายทัพหลวงก็เสด็จมาตั้งอยู่ที่เมืองพันพร้าว มิได้
เสด็จไปทอดพระเนตรเมืองเวียงจันทน์ด้วยกริอนุอยู่ ให้เฝ้าเมืองติดันไม้ที่มีผลแล้วเกณฑ์ไพร่
ให้เรืออิฐกำแพงเสีย

ฝ่ายทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองหลวงพระบาง คนสองหมื่นก็มาเฝ้าที่ค่าย
หลวงพันพร้าวพร้อมกัน ฝ่ายอุปราชาลัวจะสู้พระยาราชสุภาวดีไม่ได้ถอยมาตั้งอยู่หนองหาร
ครั้นแจ้งว่าอนุหนีไปแล้ว ทัพหลวงมาตั้งอยู่พันพร้าว ก็เข้ามาเฝ้าสามิภักดิ์กราบทูลว่า เดิม
อนุจะเป็นขบถนั้นก็ได้อัดทานห้ามปรามหลายครั้ง อนุไม่ฟังกลับพาลจะเอาผิดร้ายเสียจึงต้องยอม
เป็นขบถด้วย ขอให้ทัพไทยไปคราวหนึ่ง ความซื่อนี้ก็แจ้งอยู่แก่พระสุริยภักดีแล้ว จึงโปรดเกล้า
โปรดกระหม่อมให้ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาแล้ว ก็ให้ไปเกลี้ยกล่อมพวกลาวที่หนีอยู่ในป่าดง
มารวบรวมไว้

ฝ่ายเจ้าพระยาอภัยภูธร พระยาเพชรพิไชย พระยาโกษาธิบดีค่ายราชวงษที่เมือง
หล่มแตกไปแล้ว ก็ตามเสด็จขึ้นไปตั้งค่ายอยู่ที่เมืองพันพร้าว แล้วกรมพระราชวังบวรสถาน
มงคล มีจดหมายรับสั่งมาถึง กรมหมื่นสุรินทรรักษ กรมหมื่นรักษนครนคร ให้กราบทูล
พระกรุณาให้ทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทว่า ราชการซึ่งขึ้นมาตีเมืองเวียงจันทน์ครั้งนี้ ครั้นมาถึงได้
เมืองเวียงจันทน์แล้ว พิศระห์ดูการที่เป็นที่ทางซึ่งมันจะรับรองกำลังไพร่พลเสด็จเข้าเมืองไว้เสีย
เปรียบมันมากนักได้เปรียบมันอยู่สองอย่าง แต่คนซึ่งจะทำให้ได้เหมือนใจมันน้อยตัวอย่างหนึ่ง
กับมันไม่เผอเรอเบี่ยงรายทางเสียอย่างหนึ่ง

เมื่อนายทัพนายกองทแกล้วทหารไพร่พลฝ่ายเราเล่า ก็ได้ทำราชการฉลองพระเดช
พระคุณอยู่ แต่ว่าหาได้ด้วยฝีมือทแกล้วทหารไม่ ได้ด้วยพระบารมีสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถ้าราชการละ
ไว้ทำต่อเป็นน้ำแล้วจะลำบากยากยิ่งนัก ฝ่ายทัพทุ่งตำหนักหัวเมืองแลหัวเมืองหลวงพระบางนั้น
ถ้าทัพหลวงไม่ได้เมืองเวียงจันทน์ก็หามิได้มาตีเมืองเวียงจันทน์ ไม่แต่จะคอยเกบครอบครวข้างนี้

อยู่ริมเขตรแดนคอบที่ทวีปไหวเป็นสองเจียน แต่บัดนี้ใช้สอยได้เป็นปรกติ ต้องรู่บ้างปลดอบ บ้าง แต่ยังคงน่าใจทั้งหกหัวเมือง ๆ หลวงพระบางอ่อนหนัก เชียงใหม่ เมืองลำภูณ สองเมืองนี้ก็สุดแต่ เมืองลคร เมืองแพร่ นั้นตามธรรมเนียม แต่เมืองน่านนั้นการเดิมไหวอยู่ พระยาลครคนนี้มี อัครยาไสรยมาก สมควรที่โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขุนเสี้ยนเหนจะเป็นราชการไดยินยาว แลจดหมายข้อราชการดำรงที่โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาพิไชยาริขึ้นมาณค้ายมของสอง กอนนั้น จะได้ยงพระราชาดำริที่บ้างจะมีได้บ้าง การซึ่งจะจัดบ้านเมืองครั้งนี้เปี่ยมปัญญาเดิมที่ เปนที่ยาก เปนล้นเกล้าล้นกระหม่อมอยู่แล้ว จะตีเมืองเวียงจันถวายลักสองเมืองสามเมืองเหนจะ จ่ายกว่าจัดบ้านเมือง จะต้องผ่อนปรนไปตามการที่บานเมืองครอบครวได้ลักเท่าใด ๆ ก็ไม่มี ทำไร ทำกับบ้านไพร่พลของเราเองทั้งนั้น แต่จะคิดภัยเอาคนลงไผ่ดวงไวันหัวเมืองใกล้กรุง แลกรุงเทพมหานครให้จงมาก ฝ่ายหัวเมืองลาวเมืองเขมรป่าดงเล่า เจ้าเมืองแลบุตรหลาน ท้าวเพี้ยผู้ใหญ่ทั้งปวงล้มตายขาดเชื้อสายเสียเป็นอันขาด ไพร่พลเมืองจะได้ครึ่งหนึ่งบ้างกว่า ครึ่งหนึ่งบ้างไม่ถึงครึ่งบ้าง จะใช้ไผมาถึงกันระยะทางไกลกว่าจะได้รู้ราชการช้านัก เหตุการก็ เปนรุดนจะเดินไผมาหากันจะหาใครได้ไผ แล้วไผมีตราจดหมายบังคับทอดพระราชธุระลงไป ให้พระยาราชสุภาวดีประจำอยู่แรมปี จัดแจงเมืองจำปาศักดิ์ แลเมืองลาวเมืองเขมรป่าดงทางเมือง หล่มคักเมืองหล่มเลยเล่า จะให้พระยาเพชรพิไชยพระยาสมปิตธิบาล เปนผู้ไปจัดการแล้วจะให้กลับ ไผไบนระตูบน ความไผมาก แต่เหนจะหาไผไผไผ ไผ่ดลงแล้งจึงค่อยจัดการก็อาจจะได้ แลราชการ ณเมืองเวียงจัน เมื่ออ้ายอนุหนีออกจากเมืองเวียงจันวันเดียวกันกับกองนำตีค่ายบ้านซ่มปอย แตก กว่ากองทัพบจะขึ้นไผถึงเมืองเวียงจันระยะทางถึงหัววันหนีห่างไผ่ถนัด ได้เมืองเวียงจัน แต่เปลือกเมือง ครอบครวก็อพยพหนีไผจนสิ้น

บัดนี้ครอบครวยังปะปนกันอยู่กับครวเมืองนครราชสีมา เมืองสระบุรี เมืองหล่มคัก เมืองลาว เมืองเขมร ฝ่ายตะวันออกการซึ่งจะทำให้แล้วไผโดยเร็วหาได้ไผ ถ้ากองทัพบกรุงไผตาม ครอบครวน้อยตัวก็ต่อสู้ ถ้าไผมากหนีเสียบ้าง ไผมาบ้างครวซึ่งนายทับนายกองไผมาสองร้อย ตามร้อยคนจะเลือกเอาลครรแต่ดักแกคนสิบคนก็ไผใครจะไผ ถ้าพุ่งดำไผเกลี้ยกล่อม ถึงไผน้อย ได้ครวมามาก ด้วยไผลาวเหมือนกันครวหาสู้รบไผได้ลครรก็มากครั้นจะคิดให้ตั้งเมือง เวียงจันไผเกลี้ยกล่อมก่อน ก็หาไผผู้ไผอยู่รักษาไผ จะไผแต่กำลังเมืองหลวงพบางอยู่รักษาแล เกลี้ยกล่อมครวก็ยังไม่ไผได้ตัว อ้ายอนุ อ้ายป้าคักอ้ายราชวงษ อ้ายสุทธิสาร อ้ายโงะ เหนเมืองหลวง พบางจะทำเมืองเดียวหาได้ไผ จึงให้ทำลายเมืองเวียงจันเสียให้สิ้นอาไผ

ครอบครวเมืองเวียงจันก็หลบหนีไผทางเมืองลครเมืองเชียงใหม่ เมืองลำภูณ เมือง แพร่ เมืองน่าน เมืองหลวงพบางเป็นอันมาก ไผถึงบ้านเมืองแล้วก็มีบ้าง ครั้นจะชำระเอา ครอบครวคืนก็จะต้องกดขี่กันถึงหนักจึงจะไผ ฝ่ายหัวเมืองเราก็จะซ้ำชอกเสียใจแต่คิดเหนว่ ประมาณคนเมืองเวียงจัน แลเมืองขึ้นกับเมืองเวียงจันลครรสองหมื่นเศษ

ถ้าบ้านเมืองเป่นปรกติจะเกณฑ์ทัพลงไปกรุงจะได้แต่เพียงแปดพันเก้าพันเศก กำลังกองทัพอไทยจะทำเอาครัวแลสกรรให้ไ้หม่นหนึ่ง จนเดือนห้าก็ไ้สำเร็จ ถึงว่าจะทำไ้ในระหว่างนี้ เมืองนครราชสีมาภัยก็ยับมากแล้ชดด้วยเสบียงอาหารทั้งมิไ้ทำไ้ว่าจะเดินครัวลงไปไ้สิ้น ในระตูฝนก็มิไ้ จะอยู่แรมปีจนรุดแล้ช้รายทางก็จะหมด แต่กองทัพอจะรับพระรชทานลงไปก็มิภอทั้งหัวเมืองก็จะเห็นกำลังทัพอกรุงเสียสิ้น กองทัพอไทยเราเห็นใจครั้งนี้รักไ้ใครค่างเราหนักหนา ทัพอกรุงแล้หัวเมืองก็ป่วยเจบอดอยากมาตามทางเป่นอันมาก

แต่จะคิดฉลองพระเดชพระคุณเอาสกรรเมืองเวียงจัน ลงไปไ้กรุงทพมหานครให้ไ้คักหม่นหนึ่ง ติดไปค่างเมืองปาดงเลทางเมืองหล่มสักหม่นหนึ่ง ผ่ากไ้จะคิดเอาต่างหากนอกจากหม่น จึงต้อคิดคดหัวเมืองหกเมืองว่ามาไ้ทันทัพอหลวงตีเมืองเวียงจันตามกำหนด อยู่ในระหว่างทัพอพระยาลครลำปาง พระยาอุปราชเชียงใหม่ อุปราชลำพูน พระยาน่าน หอนำเมืองแพร์ อุปราชเมืองหลวงพบาง จึงทำเรื่องรารวสารภาพถวาย ขอพระรชทานทำการฉลองพระเดชพระคุณแก้ตัวจะติดตามตัว อ้ายอนุ อ้ายปาก อ้ายราชวงษ อ้ายสุทธิสาร อ้ายโง กับบุตรภรรยาญาติพี่น้องทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถึงมาทว่าจะมิไ้ตัวก็มิไ้กลับมادتังเป่นเสี้ยนหนามในแผ่นดินขึ้นไ้ แล้จะกวาดครอบครัวทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายให้ไ้สกรรหม่นหนึ่งทั้งครอบครัวเป่นคนห้าหม่น ขอแต่กองทัพอราชการกรุงไ้ล็กพันหนึ่งฤฯ ห้าร้อยคน นายอยู่ด้วยล็กสองนายภอจะไ้ดัดสินว่ากล่าวอย่าไ้หัวเมืองวิวาทกัน แต่ทัพอพระยาลครลำปาง พระยาอุปราชเมืองเชียงใหม่ พระยาอุปราชเมืองลำพูน พระยาน่าน หอนำเมืองแพร์ อุปราชเมืองหลวงพบางนายไพร่หม่นสี่พันสิบเอ็ดคนจะอยู่แรมปี จัดครอบครัวเมืองเวียงจันกว่าจะสำเร็จ ขอไ้ทัพอหลวงเสดจกลับลงไปณกรุงทพมหานคร จะส่งครอบครัวไ้ทันทัพอหลวงล็กส่วนหนึ่ง จะค่างไ้ส่งต้อรุดแล้ช้สองส่วน แล้ซึ่งเสดจยกทัพอหลวงขึ้นมาทั้งพระญาติวงษานุวงศ์กับนายทับนายกองทั้งปวงตั้งใจทำราชการฉลองพระเดชพระคุณครั้งนี้ จะคิดค่างปีมิไ้คิดแก้หน้อยยาก แต่ครัวที่นายทับนายกองไ้แล้แล้ครัวหกหัวเมืองจะส่งจะเดินลงไปส่ง เลบียงตามรายทางก็พานจะหุดหิด ขอพระรชทานไ้มีข้าหลวงขึ้นมาช่วยเจ้าพระยาพลเทพถ่ายเสบียงขึ้นมารับครอบครัวเพียงเมืองบัวชุมไชยบาดาล ถ้าราชการตีอ้ายพระยาเชียงสาแล้ตีเมืองสทนครเป่นประการใดไ้ใจไ้ ควรทัพอหลวงจะกลับไ้ก็จะเสดจจากเมืองเวียงจันลงมาเผ้าทูลของอุลธิพระบาทนเคือนแปดกลางเคือน เสดจแรมอยู่ณเมืองเวียงจัน เหนการไกล พระเจ้าน้องยาเธอกรมหม่นสุรินทรรักษ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหม่นรักษรณเรศ อยู่ณกรุงเป่นการไกล ไ้กราบทูลพระกรุณาไ้ทราบไ้ได้ลของอุลธิพระบาทว่าการซึ่งทำครั้งนี้คงจะมิไ้เสียราชการ เมื่อลงไปเผ้าทูลของอุลธิพระบาทแล้ จะกราบทูลพระกรุณาไ้ขอราชการไ้ทราบทุกประการ แล้รายครอบครัวกับสิ่งของซึ่งไ้ในเมืองเวียงจันในบอกแล้หางว่าว มีลงมาครั้งนี้ จะเอาเป่นแนยังมิไ้เป่นการประมาณ ยังไ้ชำระสืบสาแบทรวบรวมต้อไปอีก

อยู่ ถ้าจะได้ครอบครองแลสิ่งของมากนักน้อยเท่าใด ก็จะต้องส่งมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายให้
สิ้นเชิง ไม่แบ่งให้เป็นของในพระราชวังหลวงพระราชวังบรรลพสถานมงคล

ถ้าเสด็จลงมาถึงกรุงเทพมหานคร จึงจะกราบทูลพระกรุณาขอรับพระราชทานบ้าง
แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

อนึ่งข้างซึ่งบันทุกดินดำให้นายคัมภีรขนาดเล็ก กับจวนที่พืศเสนาคุมลงมาขอยืมข้างนั้น
เป็นข้างไม่สู้งาม ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายลงมาทั้งคนทั้งช้างก่อนให้พระเจ้าน้อยยาเธอ
กรมหมื่นรักษารณเรศรับเอาคนแลช้างปรนปรีอไว้ คราวนี้จะหาช้างลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อม
ถวายใช้ราชการสำหรับแผ่นดินให้ได้สองพันช้าง

แต่มานั้นยังได้น้อยนักจะหาดีหางลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายยังไม่ได้ยังจะหาต่อ
ไปอีกอยู่ จะบอกกำหนดมากแลน้อยยังมีได้

ปืนใหญ่ณเมืองเวียงจันทน์จะบันทุกช้างลงไปก็มิได้ จะชักลากก็เปนระดูฝน รูปช้างจะหา
งามก็ไม่ได้คล้ายกันกับเทียรพระราช ขอพระราชทานย้อยเอาทองลงไปจะหล่อให้ทูลเกล้าทูลกระ
หม่อมถวายณกรุงเทพมหานครใหม่ กำหนดจะเดินครัวตั้งแต่นายคัมภีรขนาดเล็กเดินทางลงมา
แล้วจะจัดให้เดินเองๆกันลงมา

แลนายทนายกองของเราราวครั้งนี้ที่ติดก็มีอยู่บ้างแต่น้อยแม้จะเอาโทษตามอาญาศึกก็จะ
เปลื้องนัก แลจดหมายราชการเล่มนี้ให้พระเจ้าน้อยยาเธอทั้งสองพระองค์ทูลเกล้าทูลกระหม่อม
ถวายที่ลับอยู่ ให้ทรงทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ควรมิควรขอพระราชทานโทษ

อนึ่งพระพุทธรูปสำหรับเมืองเวียงจันทน์ พระบางหายไปว่าข้าพระภาเอาไปฝังเสียสืบยังหา
ได้ไม่ ได้แต่พระเสิมพระใสพระศุกพระแช่คำพระแก่นจันทน์พระสรงน้ำ พระเงินหล่อพระเงิน
บุรรมแก้วพระองค์ แต่จะเอาลงไปกรุงเทพมหานครได้แต่พระแช่องค์หนึ่งได้พระบรมชารักริธาตุ
บันจุไว้ในพระแช่คำร่อยพระองค์กับได้พระเจ้าอินดลสมณนำตักขีลีนีวพระองค์หนึ่ง พระ
นาคสวณนำตักขีลีนีวพระองค์หนึ่งหนักสิบเจดซึ่ง พระนาคสวณนำตักแปดนิ้วพระองค์หนึ่งหนัก
สามซึ่งสิบตั่ง พระนาคปรกสิลาตักระบือนำตักห้านิ้วพระองค์หนึ่ง แต่พระนาคสวณสององค์นั้น
เหนจะแก้ให้ดีได้จะต้องแก้มากอยู่ แลพระพุทธรูปจะจัดส่งไปกรุงเทพมหานครมิได้นั้น ได้ให้
ก่อพระเจดีย์ณคายนหลวงเมืองพันพร้าวเหนือวัด ซึ่งสมเด็จพระเจ้าหลวงในพระบรมโกฏทรง
สร้างไว้ เมื่อเสด็จขึ้นมาสืบเวียงจันทน์ครั้งก่อน ถานกว้างห้าวาสูงแปดวาสองคอก จะบันจุพระ
พุทธรูปไว้เป็นที่สักการบูชา อัฐซึ่งจะก่อพระเจดีย์นั้นเกณฑ์ไพร่พลในกองทับเสมอคลสองแผน
แล้วจะจากฤพระนามว่า พระเจดีย์ปราบเวียง แลให้ความช่วยเหลือขนูลงไว้ในแผ่นดินให้ปรากฏอยู่
ชั่วฟ้าแลดิน อย่าให้หัวเมืองทั้งปวงดูเยี่ยงอย่างกันต่อไป

ครั้งนั้นจดหมายลงมาแล้วก็โปรดให้ทำพระเจดีย์แล้วจึงเชิญพระเสด็จซึ่งอยู่วัดยอดเขากว๊ามา
บันจุไว้ในพระเจดีย์ปราบเวียงได้ทรงทราบว่าย้ายพระยาเชียงสาไปยังตั้งแขวงอยู่ที่บ้านโพนเวียง
หวังไม่มาลามากก็ตั้ง จึงโปรดให้ลงพระราชอาญาจำคุกเสียจากที่ จึงให้พระยาเพชรพิไชย
พระยาเกษตร พระยาอัคราธิราช เจ้าหน้าทนายกองออกไปตีทัพย้ายพระยาเชียงสา ภายหลัง
พระยาเชียงสาตั้งอยู่ที่บ้านโพนเวียงหวังกองหน้าตีทัพย้ายพระยาเชียงสาแตก กองทัพก็ตาม
พระยาเชียงสาไป กองกำลังอยู่เมืองเพงยกมาช่วยย้ายพระยาเชียงสาตัดสินหลังทัพพระยา
เพชรพิไชยเข้าไป พวกกองทัพพระยาเพชรพิไชยไม่รู้ตัวก็ระส่ำระสายจนจะเสียที่ พระยา
เพชรพิไชยบุตรหลานญาติพี่น้อง ช่วยกันต้อนรับคนกลับหน้ามารบจนถึงตลุมบอนกองย้ายกองกำลัง
ถูกปืนตาย ทัพลาวก็แตกเข้าป่าไปหมด กองทัพพักพลอยู่ที่นั่นคืนหนึ่ง รุ่งเช้าก็ตามย้ายพระยา
เชียงสาไป ครั้นเวลาบ่ายไปทันย้ายพระยาเชียงสาที่ห้วยหลวง ได้รับกันอีกครั้งหนึ่งเสียพระอินทร
เดชน้องพระยาเพชรพิไชยถูกปืนตายในที่รบ พระยากำแพงเพชรพระธาตุถูกปืน แต่หาเป็น
อันตรายไม่ ทัพไทยตีย้ายพระยาเชียงสาแตกไปแล้วก็ตั้งมั่นอยู่ที่นั่น ฝ่ายย้ายพระยาเชียงสาหนีทัพ
ไทยเลียบริมแม่น้ำโขงลงไปพบกับพระยาราชสุภาวดีคิดไม่สู้รบ ก็เข้าหาพระยาราชสุภาวดีแล้ว
ก็กลับมาค้ายหลวง ฝ่ายพระยาราชสุภาวดีตั้งอยู่เมืองยะโสธรคิดจะยกขึ้นไปตีเมืองจำปาศัก

ราชบุตรเจ้าเมืองจำปาศักตั้งอยู่ที่เมืองศรีสะเกษแห่งหนึ่งนั้น ยกมาตั้งค่ายใหญ่อยู่
เมืองอุบล แล้วก็เกณฑ์ให้เจ้าปานเจ้าสุวรรณผู้น้อง คู่มองทัพมาตั้งค่ายรับอยู่เมืองยะโสธร
พระยาราชสุภาวดีนายทนายกองยกขึ้นไปตีเจ้าปานเจ้าสุวรรณในเวลาเดียว เจ้าปานเจ้าสุวรรณ
แตกกระจัดกระจาย จับได้นายทนายกองลาวหลายคน แล้วพระยาราชสุภาวดีก็ยกขึ้นไป
ตีเมืองอุบล ลาวในกองทัพเมืองอุบลก็เกิดขบถ ฆ่าฟันพวกราชบุตรเจ้าเมืองจำปาศัก
เป็นอลหม่านขึ้นในค่าย ราชบุตรก็พาทัพพวกหนีไปเมืองจำปาศัก คราวเมืองต่าง ๆ ที่ราชบุตร
กวาดไปไว้ในเมืองก็กำเริบขึ้นเอาไฟจุดเผาบ้านเผาเรือนราษฎรไหม้ขึ้นเป็นอันมาก ราชบุตรเห็น
ดังนั้น จะเข้าเมืองมิได้รวบรวมได้ข่าวคนสนิทประมาณสามสิบสี่สิบคนพากันลงเรือข้ามฟาก
ของไปฟากตะวันออก พระยาราชสุภาวดีก็เข้าตั้งอยู่ในเมืองจำปาศักแล้วบนบานให้พวกลาว
ข้ามฟากไปจับตัวราชบุตรกับเจ้าปานเจ้าสุวรรณมาจำไว้ แล้วพระยาราชสุภาวดีรู้ว่าทัพหลวง
ไปตั้งอยู่ที่พันพร้าว ก็ยกมาตั้งอยู่เมืองนครพนมจัดการบ้านเมืองอยู่ ภอญวแม่ทัพนำกองกินเลือก
ซื้อสัตตะคุณเตียนยี่น มีหนังสือมาถึงพระสุริยภักดีฉบับหนึ่งใจความว่า เวียงจันทน์กับกรุงพมหายินคร
เป็นเมืองไมตรีสนิท เปรียบเหมือนมีปากกับฟันไม่มีเหตุอันใด ทำไมจึงยกกองทัพขึ้นมาทำลาย
รื้อเมืองเวียงจันทน์เสีย ไพร่บ้านพลเมืองแตกตื่นไปแลเมืองเวียงจันทน์ก็เป็นแดนกรุงเวียงตานาม

บัดนี้แม่ทัพใหญ่ใช้ให้ข้าพเจ้าคุมกองทัพบงกชสองหมื่นเสด็จมาตั้งอยู่เมืองตามกอง
จึงมีหนังสือมาให้แจ้งให้ท่านยกกองทัพกลับไปอยู่แดนของท่าน แลท่านกวาดเอาครอบครัวแดน
ญวนไปไว้เท่าใดขอให้ส่งมาแดนญวนทางไมตรีจะได้รอบคอบยืดยาวเสมอ ถ้าท่านไม่ฟัง

ข้าพเจ้าก็ไม่ละ ถ้าอภัยเลือกแม่ทัพใหญ่ยกมาจนถึงแล้วก็จะไม่ฟังกัน แต่ข้าต้นหนึ่งก็ไม่ให้เหลือไว้ บอกมาทั้งนี้เป็นความจริง ให้ทำตามคำข้าพเจ้า พระราชสุภาวดีก็มีได้ตอบ เร่งจะเข้ามาเฝ้าให้ทันกับหลวงเสด็จลงมากรุง เดิมกองทัพลงมา ฝ่ายพระยาเชียงสาแตกพระยาพิไชยเข้าหาพระยาราชสุภาวดีก็พาพระยาเชียงสาลงมาเฝ้าที่ค่ายหลวงกราบทูลว่า ราชบุตรสู้รบจนจับตัวได้ใส่ตรงมาถวาย โปรดให้พระยาเชียงสาอยู่ทำราชการด้วยพระยาราชสุภาวดี จึงรับสั่งให้ส่งตัวราชบุตร เจ้าปาน เจ้าสุวรรณลงมา ณกรุงก่อน แต่พระยาราชสุภาวดีนั้นอยู่กวาดครอบครัวจัดการหัวเมืองลาว เมืองปากคึกติเขมรป่าดงให้เรียบร้อยเสียก่อน แล้วจึงให้กลับลงไปโปรดให้พาเพชรพิไชย พระยาสมบัตินิบาลแยกไปจัดเมืองหล่มเลย แล้วให้กลับไปอยู่ในระตูฝน

ครั้งนั้นเจ้าพระยาอภัยภูธรที่สมุหนายกคุมกองทัพหัวเมืองขึ้นไปถึงเมืองพันพร้าวป่วยถึงอนิจกรรม จึงรับสั่งให้บุตรหลานญาติพี่น้องนำส่วยมากรุงเทพมหานคร ทับกรุงยกขึ้นไปเมืองเวียงจันทน์ครั้งนั้น ไพร่พลตายในที่รบนั้นน้อยตายด้วยไข้ป่วยไข้ป่าแลอดอยากเป็นอันมาก แต่กับพระยาราชนิกุล พระยารามเก่าแหง พระยาขอมเมือง พระยาจันทบุรี ซึ่งยกขึ้นไปทางเมืองเขมรป่าดงนั้น ไม่ได้ยินกล่าวว่ไปตั้งอยู่ที่ฝ่ายกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ก็เสด็จกลับลงมาถึงกรุงเทพมหานครเมื่อเดือนแปด กราบทูลความขอไปให้พระยาราชสุภาวดี แล้วโปรดให้มีตราขึ้นไปให้พระยาราชสุภาวดีเลื่อนที่เป็นเจ้าพระยาราชสุภาวดีว่าที่สมุหนายก ให้พระสุริยภักดีเลื่อนเป็นพระราชชินทร์ ประทานสิ่งของขึ้นไปให้พระราชรินแทนคุณเจ้าอุปราช ที่เขาช่วยแก้ไขให้ลงไปถึงกรุงได้ แล้วโปรดให้มีหนังสือบอกเรื่องเวียงเป็นขบถไปถึงองคมนตรี ส่งไปทางเมืองเขมรให้ส่งไปจนถึงเมืองไซ่ง่อนใจความว่า อนุหนิเขาไปในแดนญวน จะให้กองทัพเข้าไปติดตามก็เห็นแก่ทางพระราชไมตรีอยู่ จึงบอกออกมาให้องคมนตรีรู้ ขอให้ให้นำข้อความในหนังสือขึ้นกราบทูลพระเจ้าเวียดนามให้ทราบด้วย

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีที่สมุหนายก จัดการบ้านเมืองเรียบร้อยกวาดครอบครัวได้มากแล้ว แบ่งไว้ให้อยู่เป็นพลเมืองเวียงจันทน์สมควร ให้พลเมืองเวียงจันทน์อยู่รักษาเมืองเวียงจันทน์ต่อไป เหลือนั้นกวาดส่งมา ณกรุงเทพมหานคร

เจ้าพระยาราชสุภาวดีสืบหาพระบางได้แล้วก็มาอุปราชลงมา ณกรุงเทพมหานครเมื่อเดือนสามปีกุนศักราช ๑๑๔๙ แล้วเข้าเฝ้า จึงมีพระราชโองการดำรัสว่า ตัวอ้ายอนุก็ยังจับไม่ได้ จะกลับมาตั้งบ้านเมืองอีกประการใดก็ยังไม่แจ้ง เมืองเวียงจันทน์เป็นขบถมาสองครั้งแล้ว ไม่ควรจะเอาไว้เป็นบ้านเมืองให้อยู่สืบไป ให้กลับขึ้นไปทำลายล้างเสียให้สิ้น อย่าให้ตั้งติดอยู่ได้แต่อุปราชนั้นให้ไปอยู่บ้านอนุบางยี่ขัน เจ้าพระยาราชสุภาวดีนั้นทรงขัดเคืองอยู่ที่ไม่ทำลายล้างเมืองเวียงจันทน์เสียให้สาบสูญมาติดตั้งขึ้นให้เป็นบ้านเมืองไว้ ยังหาโปรดตั้งเป็นที่จักรีไม่ ให้แต่ว่าที่อยู่มาก่อน และพระบางนั้นโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาราชสุภาวดีไปทำพิหารไว้ที่วัดจักรวรรดิ ฯ

ลุดักราช ๑๑๙๐ ปีชวดสัมฤทธิ์ศกเป็นปีที่ ๕ มีลูกค้าชาวอเมริกันเข้ามาค้าขายลำหนึ่ง กับต้นคอพิน แจ้งว่ามีเด็กเกิดที่บ้านแขวงเมืองสมุทรสงครามติดกัน ๒ คน เป็นของอัศจรรย์ จึงอ้อนวอนต่อเจ้าพนักงานจะขอซื้อออกไปเมืองนอก เจ้าพนักงานก็ว่าสุดแต่บิดามารดา ของเคยยอมขายให้ไปก็ได้ กับต้นคอพินกับหลวงสุรสาครล้าม จึงออกไปหาบิดามารดา เด็กที่เมือง สมุทรสงครามแลเด็ก ๆ คนนี้เกิดในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อปีวอก จัตวาศก ศักราช ๑๑๙๔ เป็นบุตรจีนที่ขายอำแดงนางตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านแหลมใหญ่ปากคลอง แม่น้ำคลองแขวงเมืองสมุทรสงคราม ภรรยาคลอดบุตรออกมาเป็นชายทั้งสองคนประกบนำกัน ออกมา มีสายที่เหนื่อสะต่อได้น่าอกในรวงนั้นติดกัน ทารกนั้นนอนหงายลิ้นข้างภอเบียดกัน สายนั้นภอติงเต็บใหญ่ขึ้นบิดามารดาให้ซื้อย้ายอิน จัน ครั้นมาถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ นึ่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีชวดสัมฤทธิ์ศกศักราช ๑๑๙๐ อายุย้าย อิน จัน ได้ ๑๗ ปี กับต้นคอพิน ลูกค้าอเมริกันเข้ามาค้าขายที่กรุงเทพมหานครรู้ความ ก็ไปขอซื้อจากบิดามารดาเป็นตรา ๒๐ ซึ่ง บิดามารดาย้ายอิน จัน ก็ยอมขายให้ ได้พาเข้ามาในกรุงเทพมหานคร หลวงสุรสาครรับเป็น นายประกันทำหนังสือสัญญาด้วยกับต้นคอพิน ให้บิดามารดาย้ายอิน จัน ว่าสามปีจะภักถ์เข้ามา ส่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นสายห่่างกันอยู่ประมาณคืบเสด โดประมาณใหญ่รอบ ๔ นิ้ว ถ้า นึ่งภายเรือเคียงติดกันสายภอติง จับภายเล่มเดียวพร้อมกันทั้งสี่มือถือท้ายเรือไปได้

ก็ บิดา มารดา มั่นว่า ถ้ามันเจ็บก็เจ็บพร้อมกัน ถ้าหายก็หายพร้อมกัน กับต้นคอพิน พาเอาไปเมืองนอกเที่ยวให้เขาดูเอาเงินได้เงินมาก ครั้นไปอยู่ที่เมืองยูโนติคเศคอเมริกันมี ผู้กระสิบลอรให้ห้องต่อโรงศาล ตระลาการตัดสินว่าไม่ให้สัตวเดรจนแปมมนุษย์ที่จะเอามาให้เขาดู เอาเงินแปมผลประโยชน์ของตนนั้นไม่ได้ ให้คืนเงินให้แก่เด็กสองคนนั้นเสีย ลงทุนแลค่าป่วย การไปทำโคกให้กับต้นคอพินหนักเอาไว้ เด็กนั้นก็ยังมีเงินทองอยู่มาจนทุกวันนี้ถ้าจะคิดอายุก็ได้ ๕๔ ปีแล้ว แลในปีนั้นท้าวขัติยคล่องได้ช้างพลายทองแดงข้างหนึ่งสูงสี่ศอกคืบเจดนิ้ว นำ ลงมาถวายกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ช้างถึงกรุงณวันพฤหัสบดีเดือนห้าแรมหกค่ำกรม พระราชวังบวรสถานมงคลนำช้างถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานชื่อขึ้นรวาง เป็น พระบรมคชลักษณ์ สักติสุนทรธาดาคชาพช มงคลดชยคัมแลศเลิศฟ้า

ในปีชวดนั้นทรงพระราชดำริห์ว่า การหับศึกค่อยสงบลงแล้วพระสพสมเด็จพระ อมรินทรามาตย์ยังค้างอยู่ จึงรับสั่งให้เจ้าพนักงานซ่อมแซมประดับประดาพระเมรุให้งดงามตั้ง เก่า การสารพัดทั้งปวงเหมือนพระบรมสพอย่างใหญ่เสร็จแล้ว ครั้นเดือนหกขึ้นเก้าค่ำ ได้เชิญ พระบรมชาริทธาตุออกมาสู่พระเมรุ มีการมโหรีสพวันหนึ่งคืนหนึ่ง เชิญพระบรมชาริทธาตุ กลับเข้าพระบรมมหาราชวัง รุ่งขึ้นณวันพฤหัสบดีเดือนหกขึ้นสิบแปดค่ำได้เชิญพระบรมอัฐิออกไปสู่พระเมรุ มีการมโหรีวันหนึ่ง ครั้นณวันศุกร์เดือนหกขึ้นสองค่ำ ได้เชิญพระบรมอัฐิกลับ ครั้นณวันเสาร์เดือนหกขึ้นสิบสามค่ำ ได้เชิญพระโกฏพระสพสมเด็จพระอมรินทรามาตย์

แห่มาขึ้นพระมหาพิไชยราชรถ แห่กระบวนใหญ่เข้าสู่พระเมรุ ได้มีการมโหรีสพสมโภชเจดวัน
เจดคืน และทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ถวายไทยทานแก่พระสงฆราชาคณะณานานุกรมเปรียญ
เป็นอันมาก ถวายไทยทานแก่พระสงฆราชาคณะณานานุกรมเปรียญเป็นอันมาก ครั้นณวัน
ศุกรเดือนหกแรมสี่ค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับพระราชวงษ์ข้าราชการ แลท้าวพระยา
หัวเมืองประเทศราชพร้อมกัน กราบถวายบังคม ถวายพระเพลิงพระบรมศพ แล้วสมโภช
พระอัฐิอีกสามวันสามคืน เป็นคำรพยสิบวันสิบคืน ครั้นณเดือนหกแรมแปดค่ำแห่งพระบรมอัฐิ
เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง เสร็จการพระบรมศพแล้วโปรดให้รื้อพระเบญจาทองออกเสีย

ครั้น ณ เดือนหกแรมสิบสองค่ำให้เชิญพระศพพระองค์เจ้าจุ้ย ซึ่งเป็นพระชนิษฐภักดีใน
พระบาทสมเด็จพระบรมโกฏพระพุทธเจ้าหลวงสพหนึ่งกับศพเจ้าคุณนวมซึ่งเป็นภักดีใน
สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี นับเพียงสมเด็จพระอามรินทราบรมราชินีมาอยู่ที่หอ เป็นมารดาเจ้า
พระยาพระคลัง พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดีออกนามว่าคุณโต สองสพนี้ซึกพร้อมกัน
การครั้งนั้นเสด็จออกไปพระเมรุแห่งพยุหยาตราทุกเวลา ครั้นณวันอาทิตย์เดือนหกแรมสิบสี่ค่ำ
พระราชทานเพลิงณวันเสาร์เดือนหกแรมสิบห้าค่ำแห่งพระอัฐิกลับ ให้รื้อเมรุทองออกเสีย
ครั้นเดือนเจดขึ้นเจดค่ำซึกสพเจ้าพระยาอภัยภูธร กับสพท้าวทรงกันดารชื้อศรี เป็นน้องกรม
หมื่นนรินทรพิทักษ์ เป็นน้องเจ้าพระยาพลเทพทองอิน เข้าสู่พระเมรุมีงานมโหรีสพสามวัน
สามคืน ครั้นเดือนเจดขึ้นเก้าค่ำพระราชทานเพลิงเสร็จแล้ว รับสั่งให้รื้อพระเมรุ เจ้าพนักงาน
ได้ลงมือรื้อเครื่องประดับยังไม่ทันหมด

ครั้น ณ วันอังคารเดือนเจดแรมค่ำเวลาห้าทุ่มเสกฝนตกพริ้ว ๆ เกิดอลับตาตกต้องยอด
ปรางพระเมรุขึ้นต่ำด้านตะวันออกเกิดเพลิงไหม้ขึ้น ผู้คนร้องอื้อจจะขึ้นดับก็ไม่ได้ทั้งไว้จน
พระเมรุไหม้ทั้งสิ้น ฯ

ในเดือนเจदनั้นเจ้าพระยาราชสุภาวดีว่าที่สมุหนายกกราบบังคมลากลับขึ้นไป
เมืองเวียงจันอีก เมื่อเดือนแปดแรมห้าค่ำ นายคำเมืองนครราชสีมา นำช้างลงมาให้หลวงคชสิทธิ์
ถวาย ช้างพลายกระ ช้างหนึ่งสูงสี่ศอกสิบนิ้ว พระราชทานชื่อเป็น บรมอัยยวรรตนาเคนทร
สุเรนทร์รักษ์ ดักดิรังสรมหันตนาทฤษฏาคุณสุนทรลักษณเลิศฟ้า เจ้าพระยาพระคลังถวาย
ช้างกระช้างหนึ่ง สูงสี่ศอกสิบสามนิ้ว พระราชทานชื่อขึ้นวางเป็นพระบรมนาเคนทรคเชนทร
เฉลิมเมืองเรืองบุญวรวิธีย์ ศรีสิทธิศักดิ์ลักษณเลิศฟ้า ครั้นภายหลังก็กลายเป็นช้างดำตาม
ทำเนียบไป ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีที่สมุหนายกขึ้นไปถึงเมืองภูเขียว เมื่อเดือนแปดบุรพาสาร
รวบรวมเสบียงอาหารผู้คนได้พร้อมกัน ก็ยกขึ้นไปหนองบัวลำภู จึงแต่งให้พระยาราชรองเมือง
พระยาพิไชยสงคราม พระพุทธราชาภูเมืองนครราชสีมา หลวงสุนทรวิธีย์ คู่มือไพร่ห้าร้อยคนยกขึ้น
ไปตั้งอยู่พันพร้าว พระยาราชรองเมือง พระยาพิไชยสงครามจัดคนคำมพากไปเมืองเวียงจัน
ไปหาเพี้ยเมืองจันท้าวเพี้ยมาปฤชาราชการ คนใช้กลับมาแจ้งความว่า ลาวเมืองเวียงจันจับเอาตัว

คนใช้ไว้ได้เจตคน ภาคันหนีมาหาพระยารองเมืองพระยาพิไชยสงคราม ได้ตามคนแจ้งว่าที่เมืองเวียงจันทน์พวกลาวถือเครื่องศาสตราวุธ ลับสนุ่นวายุประหลาดอยู่ พระยารองเมืองจึงแบ่งคนให้ พระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวินิต นายไพร่สามร้อยคน ค้ำไปพึ่งราชการณเมืองเวียงจันทน์ พระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวินิต ไปตั้งอยู่วัดกลาง ฯ

๑ ครั้นเดือนแปดแรมค่ำหนึ่ง อ้ายราชวงษะมีหนังสือมาถึงเมืองเวียงจันทน์ เมืองข้าว่าเจ้าเวียงตนามให้ญวนภาอนุการาชวงษะมาส่งณเมืองเวียงจันทน์ มาถึงท่าข้ามข้างฝั่งทางอีกฝั่งหนึ่งจะมาถึงเมืองเวียงจันทน์ เมืองจันทน์เมืองข้าจึงแจ้งความกับพระยาพิไชยสงคราม ฯ จึงส่งต้นหนังสือให้คนถือไปให้พระยารองเมือง ฯ ส่งหนังสือมาถึงเจ้าพระยาราชสุภาวดี ฯ ได้แจ้งตั้งนั้นก็รีบยกกองทัพขึ้นไปแต่เดือนแปดแรมห้าค่ำเวลาเช้า ในเดือนแปดแรมหกค่านั้นอนุการาชวงษะก็ยกมาถึงเมืองเวียงจันทน์ คนมาด้วยอนุการาชวงษะมาประมาณพันเศษ ญวนประมาณแปดสิบเศษตั้งอยู่ณเมืองเวียงจันทน์ ล่ามญวนสองคนจึงมาหาพระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวินิตว่า เวลาพຸ່ນนี้ญวนจะอนุการาชวงษะมาพุดจาโดยดีวันนี้เย็นไปแล้ว ครั้นเวลาเช้าญวนก็จะอนุการาชวงษะมาหาพระยาพิไชยสงคราม ณ ศาลาลูกขุน ญวนพูดว่าอนุท้าวความผิดหนีไปหาญวน ญวนเหมือนมารดา กรุงหม่นนครเหมือนบิดา ฯ ไกรบุตรแล้ว มารดาต้องภามารขอโทษ ท่านแม่ท้าวมาถึงแล้ว อนุการาชวงษะจะมาหาท่านแม่ท้าวให้มาลงโปนกรุง แล้วพระเจ้ากรุงเวียงตนามได้มีพระราชสาส์นไปขอโทษอนุทางเรือ อนุเคยขึ้นแก่กรุงไทยอย่างไร ญวนก็ไม่ขัดขวาง ญวนต้องเอาธุระ ด้วยเมืองเวียงจันทน์เคยไปจี้มั่งท้องสามปีครั้งหนึ่ง

ฝ่ายอนุการาชวงษะก็พุดจากับพระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวินิตเป็นปกติอนุการาชวงษะเอาข้าวสารมากพูล ม่อทองเหลืองมาให้นายไพร่ทั่วกันแล้ว อนุการาชวงษะก็กลับไปอยู่วัดพระแก้ว พระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวินิตเชื่อถือด้วยคำอนุการาชวงษะประมาทหาไม่ความสงสัยไม่ ปลอยคนไปเที่ยวหากินเสียไม่อยู่พักพร้อมกัน

ในวันเดือนแปดแรมเจดค่ำเวลาบ่ายประมาณสามโมง เจ้าพระยาราชสุภาวดี ยกขึ้นไปถึงค่ายพันพัวว ภาเวลาบ่ายสี่โมงอนุการาชวงษะยกคนเข้าล้อมพระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวินิต ไม่ทันรู้ตัว อ้ายพวกลาวยังถูกพระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์ หลวงสุเรนทรวินิตกับไพร่ตายมาก ขุนหมื่นนายไพร่ นายกองทัพนั่นนี้ ก็ตกใจจึงหนี ลงเรือ ลาวก็เก็บเรือลอยไปเสียหมดก็ภาคันโดดลงในน้ำ ว่ายคำมฟากมาลาวก็เอาเรือมาไล่แทงฟันตายเสียเป็นอันมาก เหลืออยู่แต่หมื่นรักษานาเวศ กับไพร่ประมาณสี่สิบห้าสิบคน วายน้ำเกาะขอนไม้ข้ามมาได้

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดี อยู่ที่ค่ายพันพัววแลเห็นเกิดฆ่าฟันกันขึ้นที่หาดทราย นำเมือง ก็แจ้งว่าทัพไทยเป็นอันตรายแล้ว จะยกค้ำไปคนก็ยังน้อย ตัวเรือก็ไม่มีภาเวลา

หมื่นรักษานาเวศมาถึงแจ้งความให้เจ้าพระยาราชสุภาวดีฟังทุกประการ พวกลาวชาวเมืองนครราชสีมาได้แจ้งดังนั้น ก็พากันหนีไปเป็นอันมาก เจ้าพระยาราชสุภาวดีจึงปลุกเสกด้วยนายทับนายกองว่าจะลงไปสู้รบที่เมืองนครราชสีมา ก็ใกล้นัก จะตั้งอยู่ที่พันพร้าวก็ไม่ได้ คนน้อยตัว พระยาเชียงสาจึงว่าเมืองยโสธรเข้าปลากอาหารก็บริบูรณ์ ผู้คนก็มั่งคั่งให้ยกไปตั้งอยู่ที่นั่นเหนจะสู้รบได้ จึงรับอาชานำทางลัดป่ามาเมืองยโสธรในเวลากลางคืนวันนั้น ฝ่ายญวนเหนอนุทำวุ่นวายขึ้นฆ่าพวกไทย เสียไม่บอกกล่าวให้รู้ มิตรต่อรับสั่งพระเจ้ากรุงเวียตนามพวกญวนก็พากันทิ้งอนุเสียกลับไปเมืองลำน้ำดังเก่าบอกขึ้นไปถึงเมืองเว

ฝ่ายที่กรุงเทพมหานครพระเจ้ากรุงเวียตนามมีพระราชสาส์นให้เลงอันฮือคือเข้ามาขอโทษอนุฉบับหนึ่ง ทูตมาถึงณวันอาทิตย์เดือนสิบขึ้นสามค่ำ ใจความในพระราชสาส์นว่า

อนุหนีกองทัพไทย เข้าไปอยู่แดนญวนแจ้งความแก่เจ้าเมืองแองวานว่ากองทัพกรุงยกขึ้นไปขับไล่อนุเสียจากเมือง อนุไม่รู้จะทำผิดสิ่งใดพระเจ้ากรุงเวียตนามเหนอนุเป็นคนมีทุกขพลัดบ้านเมืองไป จึงให้อนุหาใคร่อยู่เมืองแองได้ปีหนึ่ง แล้วอนุลากลับไปบ้านเมือง จึงให้ขุนนางญวนคุมไพร่พลมาส่งอนุแต่กองพันเขตรแดนญวน

สั่งกำชับอนุว่ามาถึงบ้านเมืองแล้วให้คิดถึงตัว ให้แต่งบุตรหลานคุมเครื่องราชบรรณาการลงมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ที่กรุงเทพมหานครตามธรรมเนียมจะได้พ้นความผิดและขอให้กรุงเทพมหานคร มีความเมตตาแก่อนุให้ได้คงอยู่บ้านเมืองตามเดิม จะได้เป็นข้าขอบขัณฑสีมาทั้งสองพระนครเหมือนแต่ก่อน ทูตมาถึงกรุงเทพมหานครได้แปดวัน พระยารามณรงค์ข้าหลวงพระยาพระเชมร บอกส่งญวนนายไพร่สิบแปดคน ถือหนังสือเลโบเข้ามาทางเมืองเชมรถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับหนึ่ง ใจความว่า

พระเจ้ากรุงเวียตนามได้จัดขุนนางญวนไปส่งอนุพันเขตรแดนแล้ว ก็ได้มีพระราชสาส์นแต่งทูตเข้ามาณกรุงเทพฯ แล้วกินเลือกเบียนบูมีหนังสือมาถึงเลโบว่า กองทัพกรุงซึ่งรักษาข้างเข้าไม่จ่ายเข้าให้อนุกิน ราชวงษบุตรอนุอ่อนวอนขอเข้าบ้าง กองทัพไทยก่อนเหตุก่อน เขาเป็นยิ่ง เขาพวกลาว ๆ ก็กำเริบขึ้นรบกับกองทัพไทย ๆ ก็ทิ้งเครื่องสาตราวุธหนีไปอนุก็ไม่ติดตาม

เจ้าเวียตนามให้ขุนนางญวนลงมาทำขีบบ้างให้อนุเก็บเครื่องสาตราวุธที่กองทัพไทยไว้แล้ว ให้แต่งเครื่องราชบรรณาการให้ขุนนางผู้ใหญ่ ลงมาทูลเกล้า ทูลกระหม่อมถวายที่กรุงเทพมหานครก็เหนจะโปรดยกโทษให้อนุ อนุจะได้รู้ตัวทำผิดไว้แต่ก่อนถ้ากรุงเทพมหานครโปรดได้ดังนี้ พระเกียรติยศก็จะยิ่งขึ้นไปกว่าแต่ก่อน

เมื่อทูตจะกราบถวายบังคมลาออกไปนั้นโปรดให้มีพระราชสาส์นแลของทรงยินดีออกไปด้วย ทูตญวนไม่ยอมรับว่าผิดตัวอย่างธรรมเนียมกรุงเวียตนาม ให้กรุงเทพมหานครแต่งทูตออกไปจึงจะชอบ จึงโปรดให้เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือตอบออกไปถึงเลโบฉบับหนึ่ง

ว่าด้วยเรื่องอนุเปนชบดจนมาฆ่าพระยาพิไชยสงคราม นายทับนายกองเสีย หูตรับหนังสือ
เจ้าพระยาคลังแล้ว ได้กราบถวายบังคมลาลไปเมื่อวันเดือนสิบสองขึ้นสองค่ำ

ฝ่ายที่เมืองเวียงจันทน์เห็นพวกญวน กลับไปก็แดงให้ราชวงษยกกองทัพตามฟาก
ไปจับเจ้าพระยาราชสุภาวดีที่เมืองยะโสธรแล้วจึงให้คนตามไปเรือพระเจดีย์ปราบเวียงที่เมือง
พันพร้าวเสีย เชิญพระเลื่อมแลพระที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลนั้นจุไว้มาประดิษฐานไว้
ที่เวียงจันทน์ดั่งเก่า

ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีรู้วราชวงษยกทัพตามมาก็จัดกองทัพออกไปจับกันเข้าที่บกหวาร
เมื่อวันเดือนสิบเบดขึ้นสิบค่ำได้สู้รบกันถึงตลุมบอน ราชวงษแห่งลูกเจ้าพระยาราชสุภาวดี
เลื้อยขาดเสียตกลงไป แต่อกกระทั้งถึงท้องน้อยแผลนั้นไม่ตรงเข้าไปในตัวขาดเป็นทางลงไป
เจ้าพระยาราชสุภาวดีล้มลงหลวงพิพิธน้องเจ้าพระยาราชสุภาวดีวิ่งเข้าไปช่วย ราชวงษพันหลวง
พิพิธตายแล้วจะเข้าฆ่าเจ้าพระยาราชสุภาวดีอีก ภอหนายิงปืนไปถูกเข้าวราชวงษล้มลงพวกบ่าว
ก็ไว้ใจว่านายตายเข้ายกเอานายขึ้นแคร่หามหนีไป ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีครั้งฟื้นขึ้นเอา
นิ้วมือแยงเข้าไปในแผลเห็นว่าไม่ทูล เข้าไปในท้อง ก็เรียกเอาน้ำมันว่านมาหยอดแผลเอาผ้าพันเข้า
ไว้ เปลียนเสื้อเสียใหม่ก็ขึ้นแคร่ไล่ผู้คนตามราชวงษไปในเวลาวันนั้นจนกระทั่งถึงฝั่งแม่น้ำโขง
ก็ไม่ทัน ฝ่ายราชวงษแตกหนีลงเรือไปถึงเมืองเวียงจันทน์ แจ้งความแก่อนุว่าได้รับฟุ้งกับกองทัพ
เจ้าพระยาราชสุภาวดีครั้งนี้ นายทับนายกองเจ้าพระยาราชสุภาวดีสู้รบแรงหนัก ตัว
ราชวงษกับไพร่พลได้เข้าสู้รบกับกองทัพเจ้าพระยาราชสุภาวดีจนถึงตลุมบอน พวกกองทัพ
เจ้าพระยาราชสุภาวดีไม่ยอธอดอยหนีแต่สักคนหนึ่ง ภากันตรงเข้ามาเอาหอกดาบไล่ฟัน
แทงกองทัพฝ่ายเราล้มตายลงมาก คนก็หนีไปเสียไปเกือบหมด ราชวงษถูกปืนที่ขาถูกหอกที่อก
ไม่เข้าเจ็บช้ำมากเห็นเหลือกำลังที่จะสู้รบจึงหนีมา ครั้งนี้เราจะกะเกณฑ์ผู้คนไปสู้รบอีกก็เห็น
ไม่ได้ด้วยอำนาจเราก็น้อยลงแล้ว คิดได้ก็แค่หนีไปพึ่งญวนอย่างเดียว อนุราชวงษสุทธิสาร
ปลูกษาเห็นพวกรบกันแล้วครั้นวันเดือนสิบเบดขึ้นสิบเบดค่ำเวลาเกือบรุ่ง อนุก็ภาครอบครวั
อพยพหนีจากเมืองเวียงจันทน์ ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดียกมาตั้งอยู่เมืองพันพร้าวก็เกณฑ์ให้นายทับ
นายกองคุมไพร่หกร้อยคน ชี้ไปเมืองเวียงจันทน์ ภออนุยกหนีไปเสียได้วันหนึ่งแล้ว นายทับนายกองก็
ติดตามไปภบแต่สุทธิสาร เจ้าเต้เจ้าบันเจ้าดวงจันทน์ นางคำวันบุตรอนุย้ายรอดหลานอนุขึ้นมาโล
อื้ออวนกรรยาอนุย้ายพรหม อ้ายเปรมหลานพระยาเชียงดี อ้ายรูปบุตรสุทธิสารที่บ้านไผ่นายทับ
นายกอง จับตัวได้เมื่อวันเดือนสิบเบดขึ้นสิบห้าค่ำให้หลวงทรงวิไชยกับไพร่สิบห้าคน คุมตัว
สุทธิสารกับญาติพี่น้องลงมาส่งเจ้าพระยาราชสุภาวดีที่พันพร้าว นายทับนายกองก็ยกติดตาม
อนุต่อไปเจ้าพระยาราชสุภาวดีให้ถามสุทธิสารให้การว่าเมื่ออนุหนีไปนั้น สุทธิสารเจ้าเต้
เจ้าดวงจันทน์หาตัวไม่รู้ ครั้นรุ่งเช้าขึ้นก็ตามอนุไปเอาช้างที่บ้านดอนก็ไม่ได้ ผู้เลี้ยงช้างบอกว่า
อนุเอาไปเสียแต่เวลาเช้าแล้ว สุทธิสารกับญาติพี่น้องก็ต้องเดินไปภบอ้ายฉิมชี้ช้างมาอ้ายฉิม
แจ้งว่าอนุให้เอาช้างมารับ อ้ายฉิมมาถึงสุทธิสารเมื่อวันเดือนสิบเบดขึ้นสิบสี่ค่ำอ้ายฉิมว่า

อนุเดินรอดำอยู่ไพร่พลหนีเสียเป็นอันมากเหลืออยู่แต่ราชวงศ์เจ้าเหม็นเจ้าขี้ตืด อีคำปล้อง
ภรรยาอนุ อีเชียงคำพี่ราชวงศ์ อีบัวภรรยาราชวงศ์อีบัวภรรยาราชวงศ์ ไพร่สามคน ช้างห้า
ม้าห้าม้า บ่าวราชวงศ์จะมไปด้วยดักก็คน อ้ายฉิมหาทันสิ่งเกะไม่ อนุจะไปทางท่าด้ามช้าง จะ
ไปเอาไครยอยู่เมืองพวนก่อน

เจ้าพระยาราชสุภาวดีแจ้งตั้งนั้นก็เกณฑ์คนเพิ่มเติมให้ไปสมทบกับนายทัพนายกอง
ตามอนุไป แล้วก็แต่งให้พระพิพิธเดชกับไพร่พลคุมตัวสุทธิสาร กับญาติพี่น้องลงมาส่งณ
กรุงเทพมหานคร แล้วเจ้าพระยาราชสุภาวดีก็ข้ามไปตั้งอยู่เมืองเวียงจันทน์ให้เลิกหรือทำลายบ้านเมือง
เสียให้สิ้นเหี้ยนไว้แต่บัดเท่านั้น ฝ่ายท้าวเพี้ยเมืองเวียงจันทน์ก็พากันเข้าหาเจ้าพระยาราชสุภาวดี
จึงจัดคนโบยติดตามกวาดต้อนครัวเมืองเวียงจันทน์ ข้ามมาร่วมไว้ณปากพันพร้าว กำหนดกวาด
ครัวส่งลงมาณกรุงเทพมหานครเดือนสิบสอง คิดอ่านจัดรอนผ่อนกำลังไพร่พลอนุเสียให้สิ้น
มิให้ตั้งบ้านเมืองต่อไปได้ จะให้ยังอยู่แต่ป่าเปล้า ฝ่ายพระเจ้ากรุงเวียงจันทน์รู้ว่าอนุมาทำการ
รบกวนแก่กองทัพไทยไม่สวามิภักดิ์ตามที่ได้รับสั่งไว้ก็คิดรบพุ่งกันขึ้นอีก จึงมีหนังสือมาถึงแม่ทัพไทย
ฉบับหนึ่ง ถึงอนุฉบับหนึ่งให้เจ้าเมืองลำน้ำจัดขนนางกรมการ กับไพร่มาส่งให้ถึงอนุแล
กองทัพไทยเจ้าเมืองลำน้ำจึงจัดให้กายโดยทุ่ง แลดินยุดเวียนหล้ากับไพร่ญวนลาวห้าสิบ
คน มาลงเรือที่เมืองมหาไชยกองแก้ว ครั้นมาถึงนครพนมแจ้งว่าอนุหนีไปอยู่เมืองพวนจึงอาหนังสื่อ
ให้แม่ทัพไทยฝ่ายพระวิชิต

- “ปราบกบฏเมืองเวียงจันทน์ จ.ศ. ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐).” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยคำ.
อักษรไทย. ภาษาไทย. เล้นรงค์ (ดินสอ, หรดาล). จ.ศ. ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐). เลขที่ ๔/ก.
- “ปราบกบฏเมืองเวียงจันทน์ จ.ศ. ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐).” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยคำ.
อักษรไทย. ภาษาไทย. เล้นรงค์ (ดินสอ, หรดาล). จ.ศ. ๑๑๘๙-๑๑๙๐ (พ.ศ. ๒๓๗๐-๒๓๗๑).
เลขที่ ๔/ข.
- “ราชการทัพเวียงจันทน์ จ.ศ. ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐).” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยคำ.
อักษรไทย. ภาษาไทย. เล้นดินสอ. จ.ศ. ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐). เลขที่ ๑๐/ก.
- “ราชการทัพเวียงจันทน์ จ.ศ. ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐).” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยคำ.
อักษรไทย. ภาษาไทย. เล้นรงค์ (ดินสอ, หรดาล). เลขที่ ๑๐
- “สำเนาคำให้การเรื่องเจ้าอนุเมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏ จ.ศ. ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐).” หอสมุดแห่งชาติ.
หนังสือสมุดไทยคำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เล้นดินสอ. จ.ศ. ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐). เลขที่ ๑๑/ก.
- “หนังสือบอกสืบราชการศึก จ.ศ. ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐).” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยคำ.
อักษรไทย. ภาษาไทย. เล้นดินสอ. จ.ศ. ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐). เลขที่ ๑๖.

หอสมุดแห่งชาติ
กรุงเทพฯ

